

MISKOLCI

JOGI SZEMLE

A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának folyóirata

18. évfolyam

2023

1. szám

MISKOLCI

JOGI SZEMLE

A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának folyóirata
18. évfolyam (2023) 1. szám

Tanulmány

Váradai Ágnes:

*Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés fogalmának alkalmazása
válsághelyzetekben* 5

Pápai-Tarr Ágnes:

*Súlytalan büntetés? – néhány gondolat a végrehajtásában felfüggesztett
szabadságvesztésről* 19

Mélypataki Gábor – Lipták Katalin – Pusztahelyi Réka – Varga Krisztina:

Az előregedő társadalom holisztikus vizsgálata a társadalmi innováció tükrében. 38

Szívós Kristóf:

*A perelhúzás megakadályozásának eszközei az 1911. évi I. törvénycikk
rendszerében*55

Horváth Dóra – Pocsai Tamás:

*A jogi személyekkel szembeni fellépés büntetőjogi lehetőségei – Egy sajátos
felelősségi forma és bírósági gyakorlata*.....73

Kuhl Andrea:

Az ítéleti bizonyosság és a szakvélemények értéke..... 90

Molnár Tamás:

*A környezetkárosítás büntettének aktuális kérdései a jogalkalmazási gyakorlat
tükrében*111

Nagy Péter:

*A nemzeti légtérigényléssel és a siklóernyőzés fejlődésével összefüggő jogi és
repülésbiztonsági problémák*.....123

Koller Edit:

*A közlekedési veszélyeztetési tényállások megjelenése és szabályozásának
története – A bűnösség kérdéskörének alakulása, különös tekintettel a közúti
veszélyeztetésre*.....143

Károlyi Kristóf:

*A Brüsszel Ia rendelet problémái az Európai Unió Bíróságának esetjoga
tükrében*.....158

Nekrológ

Prugberger Tamás:

*Eltávozott körünkől, ki komolyan vette hivatását: az oktatást és a munka világa
kutatását – Emlékezés Kenderes György egyetemi docensre*171

Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés fogalmának alkalmazása válsághelyzetekben

Váradi Ágnes*

Az igazságszolgáltatáshoz való hatékony hozzáférés biztosítása olyan, a jogrendszer egészének működése szempontjából meghatározó követelmény, amelynek érvényesülését válsághelyzetekben is fokozottan garantálni kell. A jelen tanulmány áttekintést kíván adni azokról a nemzetközi és európai standardokról, ajánlásokról és gyakorlatokról, amelyek a világjárvány idején ebben az összefüggésben megjelentek. Az igazságszolgáltatáshoz való hatékony hozzáférést szolgáló intézmények adaptálhatóságának ilyen általános vizsgálata hozzájárulhat olyan perjogi megoldások kidolgozásához, amelyek révén korábban nem tapasztalt válsághelyzetekben is biztosítható a jogérvényesítés hatékonysága.

Kulcsszavak: igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés, reziliencia, polgári eljárásjog, nemzetközi standardok, jogi segítségnyújtás

Applying the concept of access to justice in emergency situations

Ensuring efficient access to justice is a significant requirement from the point of view of the functioning of the legal system as a whole; its enforcement must be safeguarded even in crisis situations. This study aims to provide an overview of the international and European standards, recommendations and practices that have been developed in this context during the pandemic. Such a general assessment of the adaptability of institutions serving an efficient access to justice can contribute to the development of legal solutions, which ensure the effective enforcement of laws and rights in unprecedented crisis situations.

Keywords: access to justice, resilience, civil procedural law, international standards, legal aid

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2023.1.5>

1. Bevezetés: kiindulópontok

„ Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés a nyugati jogi kultúra egyik alapvető pillére. Az 1215-ös Magna Carta (...) annak kimondásával, hogy „To no one will we sell, to no one will we deny or delay right or justice” olyan axiómát állított fel, amely Európában az Emberi Jogok Európai Egyezményében(...), az Európai Unió Alapjogi Chartájában(...) és a Bíróság ítélezési gyakorlatában(...) való rögzítéséig érvényes volt. Ennek megfelelően a közösségi jog általános elvei magukban foglalják a hatékony bírói jogvédelemhez való jogot, amely az igazságszolgáltatáshoz való

* Tudományos munkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet.

hozzáférést rendezí.¹ Ez a Ruiz-Jarabo Colomer főtanácsnok egy indítványából származó idézet azt mutatja, hogy az igazságszolgáltatáshoz való hatékony hozzáférést elősegítő intézmények döntő szerepet játszanak a jogrendszerben: Egyrészt, biztosítják az egyének jogainak védelmét vélt jogsértések elbírálásával, függetlenül a felek anyagi helyzetétől vagy jogi ismereteitől. Másrészt, alapvető biztosítékot jelentenek az üzleti szféra számára is, ahol a szerződésszegéssel, foglalkoztatási kérdésekkel, fizetéképtelenségi ügyekkel vagy éppen adófizetéssel kapcsolatos peres eljárások – különösen a kis- és középvállalkozások esetében –,² valamint a válsághelyzetekben alkalmazott, az üzleti magatartásra vonatkozó, gyorsan változó, adaptálódó sürgősségi szabályozással kapcsolatos jogi igények egyre inkább szükségessé teszik az igazságszolgáltatáshoz való hatékony hozzáférést. Ezáltal a hatékony jogérvényesítést támogató jogintézmények a társadalmi és gazdasági kapcsolatokba vetett bizalom fenntartásához is hozzájárulnak.

Miután 2020. március 11-én a WHO pandémiává nyilvánította a COVID-19-et,³ az egészségügyi krízis negatív hatásainak nemzeti szintű kezelésére irányuló intézkedések bevezetésével párhuzamosan, világossá vált, hogy a világvjárvány a bíróságok és az igazságügyi hatóságok számára is kihívásokat jelent szerte a világon, beleértve az európai országokat is.

Válsághelyzetekben az igazságszolgáltatás megfelelő működése kulcsfontosságú, mivel ez garantálja a jogsértésekkel szemben szükséges biztosítékok hatékony érvényesülését, és egyúttal biztosítja a sürgősségi helyzetben alkalmazott intézkedések jogszerűségének felülvizsgálatát.⁴ Az Európa Tanács Igazságszolgáltatás Hatékonyságáért Küzdő Európai Bizottsága (CEPEJ) már a járvány első hullámát követően megállapította, hogy az egyes államok jelentős erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy rövid idő alatt alkalmazkodjanak a pandémia jelentette kihívásokhoz, és erőforrásaik hatékony felhasználásával biztosítsák a bíróságok működőképességét.⁵

Felmerül azonban a kérdés, hogy a bíróságok rendkívüli helyzetekben történő működésének fenntartása elegendő-e az igazságszolgáltatáshoz való hatékony hozzáférés biztosításához. Egy szélesebb perspektívájú áttekintés, a COVID-19

¹ EUB, Dámaso Ruiz-Jarabo Colomer főtanácsnok indítványa (2009. március 5.) a C-14/08., *Roda Golf & Beach Resort SL* ügyben (ECLI:EU:C:2009:134), 29. pont

² OECD: *Access to justice and the COVID-19 pandemic*, 2020a, 6. o. https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=136_136486-rcd8m6dvng&title=Access-to-justice-and-the-COVID-19-pandemic (letöltés ideje: 2023. február 20.)

³ *A WHO főigazgatójának a COVID-19 járvány kapcsán tartott sajtótájékoztatóján elhangzott bevezetője*. <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>. (letöltés ideje: 2023. február 20.)

⁴ European Commission for Democracy through Law (Venice Commission): *Compilation of Venice Commission Opinions and Reports on States of Emergency [CDL-PI(2020)003-e]*, 2020, 18-19.o. <https://rm.coe.int/16809e38a6>. (letöltés ideje: 2023. február 20.) Hasonlóképpen: Council of Europe. *Respecting democracy, rule of law and human rights in the framework of the COVID-19 sanitary crisis. A toolkit for member states. [SG/Inf(2020)11]*, 2020. <https://rm.coe.int/sg-inf-2020-11-respecting-democracy-rule-of-law-and-human-rights-in-th/16809e1f40> (letöltés ideje: 2023. február 20.)

⁵ European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ): *CEPEJ Declaration. Lessons learnt and challenges faced by the judiciary during and after the COVID-19 pandemic*, 2020a, 1. o. <https://rm.coe.int/declaration-en/16809ea1e2> (letöltés ideje: 2023. február 20.)

világjárvány idején az európai államokban az igazságszolgáltatáshoz való hozzáféréssel kapcsolatos gyakorlat széles körű elemzése,⁶ a nemzetközi és európai standardok és ajánlások áttekintése, valamint ezeknek az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés elméleti (emberi jogi, alkotmányjogi) követelményeivel való összevetése értékes tapasztalatokkal szolgálhat arról, hogy az igazságszolgáltatáshoz való egyenlő és akadálytalan hozzáférés hogyan érvényesülhet rendkívüli körülmények között. Ez pedig a jövőre nézve hasznos tanulságok, következtetések, *de lege ferenda* javaslatok megfogalmazását is lehetővé teszi. A COVID-19 járványból levont tanulságok ugyanis hozzájárulhatnak ahhoz, hogy egy következő, hasonló válsággal a tagállami jogrendszerek felkészültebben nézzenek szembe.⁷

2. Háttér és módszertan

A jelen tanulmány célja, hogy összefoglalást adjon az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés válsághelyzetekben történő garantálására vonatkozó nemzetközi és európai standardokról és azok gyakorlati alkalmazásáról.

A releváns szakirodalom az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés fogalmát vagy alkotmányjogi szemszögből vizsgálja, különös tekintettel az emberi jogi szempontokra,⁸ vagy polgári eljárásjogi szemszögből elemzi, a jogi segítségnyújtás intézményeire fókuszálva,⁹ míg más források a szociális szempontokkal, a

⁶ Jelen tanulmánynak nem célja az egyes EU-tagállamok összes pandémiával kapcsolatos, az igazságszolgáltatás működését érintő intézkedésének tételes összefoglalása. A cél sokkal inkább az, hogy áttekintést adjon a nemzetközi viszonylatban kimutatható szabályozási megközelítésekről. Az egyes országokban alkalmazott megoldások részletes áttekintése a tanulmányban hivatkozott forrásokban megtalálható.

⁷ "A világjárvány okozta nehézségek ellenére nemzeti rendszereink és alkotmánybíróságaink általában ellenállónak bizonyultak. Gondoskodnunk kell azonban arról, hogy a következő válság bekövetkezésekor – függetlenül annak jellegétől – még felkészültebbek legyünk." Bel- és Igazságügyi Tanács, 2021. december 9–10. Főbb eredmények.
<https://www.consilium.europa.eu/hu/meetings/jha/2021/12/09-10/> (letöltés ideje: 2023. február 20.)

⁸ pl. Claudia Kaufmann, Christina Hausammann (szerk.): *Zugang zum Recht: Vom Grundrecht auf einen wirksamen Rechtsschutz*. Basel, Helbing Lichtenhahn Verlag, 2017.; Pierre Schmitt: *Access to Justice and International Organizations: The Case of Individual Victims of Human Rights Violations*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2017.; Beate Rudolf: *Rechte haben - Recht bekommen: das Menschenrecht auf Zugang zum Recht. (Essay)*. Berlin, Deutsches Institut für Menschenrechte, 2014.; Claire Bright: *L'accès à la justice civile en cas de violations des droits de l'homme par des entreprises multinationales*. Florence, European University Institute, 2013.; Anne Peters, Tilmann Altwicker: *Europäische Menschenrechtskonvention*, München, C.H. Beck, 2012.; Francesco Francioni (szerk.): *Access to Justice as a Human Right*. Oxford, Oxford University Press, 2007.; Christos Rozakis: *The Right to a Fair Trial in Civil Cases*. *Judicial Studies Institute Journal*. 2004/2, <http://www.ijsj.ie/assets/uploads/documents/pdfs/2004-Edition-02/article/the-right-to-a-fair-trial-in-civil-cases.pdf>. (letöltés ideje: 2023. február 20.)

⁹ pl. Xandra Kramer, Alexandre Biard, Jos Hoenevaars, Erlis Themeli (szerk.): *New Pathways to Civil Justice in Europe: Challenges of Access to Justice*. Cham, Springer, 2021.; Asher Flynn, Jacqueline Hodgson: *Access to Justice and Legal Aid: Comparative Perspectives on Unmet Legal Need*. Oxford – Portland, Bloomsbury–Hart, 2017; Maurits Barendrecht, Laura Kistemaker, Henk Jan Scholten, Ruby Schrader, Marzena Wrzesinska: *Legal Aid in Europe: Nine Different Ways to Guarantee Access to Justice?*, 2014. <https://www.hiil.org/wp-content/uploads/2018/09/Legal-Aid-in-Europe-Full-Report.pdf>

sérülékeny csoportok védelmével, illetve a rászorultság fogalmával való kapcsolat oldaláról közelítik meg a kérdést.¹⁰

A polgári eljárásjog – különösen az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést elősegítő – intézményeinek rendkívüli helyzetekben történő alkalmazását, adaptálhatóságát tekintve a vonatkozó irodalom meglehetősen korlátozott iránymutatást ad: a források elsősorban a világjárvány idején bevezetett egyes nemzeti szabályozások leírását és értékelését¹¹ vagy a digitális technológiák bíróságokon történő alkalmazását, az infokommunikációs eszközöknek a bíróságok működőképességének fenntartásában betöltött szerepét¹² állítják középpontba.

Ezért új eredményekkel szolgálhat egy olyan elemzés, amely a kérdést tágabb összefüggésben vizsgálja. Jelen tanulmány kiindulópontja az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés fogalmának nemzetközi emberi jogi standardok és ítélkezési gyakorlaton alapuló meghatározása. Ezt követően kerül sor annak vizsgálatára, hogy az ENSZ, az Európa Tanács, az OECD, az EBESZ és az Európai Unió szintjén a válsághelyzetekkel kapcsolatban az utóbbi időben elfogadott dokumentumokban hogyan jelenik meg az igazságszolgáltatás megfelelő működése és az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés.

Mivel a tanulmány az elméleti háttér, a kapcsolódó joggyakorlat, az egyes államok által bevezetett nemzeti megoldások és a nemzetközi közösség által megfogalmazott általános követelmények szintézisét kínálja, hozzájárulhat az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés krízishelyzetekben történő érvényesülésének átfogóbb értelmezéséhez. Az eredmények egyúttal új lendületet adhatnak hatékony megoldások kidolgozásához e téren, amelyek révén korábban

(letöltés ideje: 2023. február 20.); Váradi Ágnes: *Verfahrenshilfe im Zivilprozess*. Hamburg, Verlag Dr. Kovac, 2014.; Virginia Prado, Rosa Pascual. Acceso a la justicia de los más defavorecidos y Unión Europea. *Revista Boliviana de Derecho*. 2011/12, 172–203. o.; Armin Schoreit, Ingo Michael Groß, Jürgen Dehn: *Beratungshilfe, Prozesskostenhilfe, Verfahrenskostenhilfe: BerH/PKH/VKH*. Heidelberg, C.F. Müller, 2010.

¹⁰ pl. Elisabeth L. MacDowell: Reimagining Access to Justice in the Poor People's Courts. *Georgetown Journal on Poverty Law & Policy*. XXII/3, 2015. 473–543. o.; United Nations: *Report of the Special Rapporteur on extreme poverty and human rights A/67/278*, 2012, <https://undocs.org/A/67/278> (letöltés ideje: 2023. január 10.); Ruth Bader Ginsburg: In Pursuit of the Public Good: Access to Justice in the United States, *Washington University Journal of Law and Policy*. 2001/7, 1–15. o.; Jan Albers: Prozeßkostenhilfe als Sozialhilfe. In Peter Selmer, Ingo von Münch (szerk.): *Gedächtnisschrift für Wolfgang Martens*. Berlin – New York, de Gruyter, 1987.

¹¹ pl. a Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézete „Epidemiológia és jogtudomány” projektje (<https://jog.tk.hu/covid19>; letöltés ideje: 2023. február 20.); David Matyas, Peter Wills, Barry Dewitt: Imagining Resilient Courts: from COVID-19 to the Future of Canada's Court System. *Canadian Public Policy*, 48/1, 2022, 186–208. o. doi:10.3138/cpp.2021-015; Bart Krans, Anna Nylund (szerk.): *Civil Courts Coping with Covid-19*. the Hague, Eleven International Publishing, 2021.; Oleh Rozhnov: Towards Timely Justice in Civil Matters Amid the COVID-19 Pandemic. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2/3(7)/2020, 100–114. o. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-3.2-3-a000028>

¹² pl. Marco Fabri: Will COVID-19 Accelerate Implementation of ICT in Courts? *International Journal for Court Administration* 12/2, 2021. <https://doi.org/10.36745/ijca.384>; Hasonlóképpen: Megan Katherine Capp: Will the COVID-19 Crisis Help Us Trace a Path Towards More Equitable Access to Justice?, *Annual Review of Interdisciplinary Justice Research*, 2021/10, <https://canlii.ca/t/t9hs>.; Marco Velicogna: *Cross-Border Civil Litigation in the EU: What Can We Learn from COVID-19 Emergency National e-Justice Experiences?*, 2020. DOI: 10.2139/ssrn.3737648. <https://europemc.org/article/ppr/ppr246475> (letöltés ideje: 2023. január 10.)

nem tapasztalt válsághelyzetekben is biztosítható lehet a jogérvényesítés hatékonysága.

3. Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés elméleti fogalma

A rendkívüli helyzetekben az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést elősegítő intézkedések értékeléséhez először az elméleti háttér tisztázása, az „igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés” fogalmi elemeinek meghatározása szükséges.¹³

Az Európai Unió Alapjogi Chartája¹⁴ 47. cikkében rögzíti a hatékony bírói jogvédelem elvét, amely különböző elemekből tevődik össze, mint például a védelemhez való jog, a fegyveregyenlőség elve, a bírósághoz fordulás joga, valamint a tanácsadás, a védelem és képviselő igénybeviteléhez való jog.¹⁵ Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés joga az alapjogok szintjén fogalmazza meg az egyén azon igényét, hogy jogait hatékonyan, pénzügyi háttérétől, anyagi körülményeitől, jogi ismereteitől vagy egyéb lehetőségeitől függetlenül érvényesítse. Mindazonáltal az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés a polgári ügyekben nem korlátozódik az eljárások bíróság előtti megindítására.¹⁶ Az igazságszolgáltatáshoz való hatékony hozzáférés része annak garantálása, hogy az érintett ügyének bíróság általi elbírálására sor kerülhessen,¹⁷ valamint az a követelmény, hogy a meghozott döntés alkalmas legyen a jogsértések orvoslására vagy a követelések érvényesítésére (tkp. a jogviták érdemi elbírálásának és a tényleges jogorvoslás lehetőségének biztosítása).¹⁸

¹³ Az összefoglalás a szerző korábbi, az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés fogalmával kapcsolatos kutatásain alapul, pl. Váradi Ágnes: *The Concept of Legal Aid in the Most Recent Case Law of ECJ*. In Szabó Marcel, Varga Réka, Láncoș Petra Lea. (szerk.) *Hungarian Yearbook of International Law and European Law 2015*. the Hague, Eleven International Publishing, 2016, 461–477.o.; Váradi Ágnes: *Challenges in the Field of Effective Judicial Protection: The Principle of Equality of Arms in an International Context*. In Resperger Richárd, Czeglédy Tamás (szerk.): *Geopolitical strategies in Central Europe*. Sopron, Soproni Egyetem Kiadó, 2017, 200–213. o. Váradi Ágnes: *Access to constitutional complaint procedures: A real chance?* *Hungarian Journal of Legal Studies*. 2020/ 4. 372–385. o.

¹⁴ Más alapjogi jellegű nemzetközi instrumentumokban az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés fogalma jellemzően *expressis verbis* nem jelenik meg. Az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE) esetében csak közvetve vezethető le a független és pártatlan bíróság döntéséhez való jogra vagy a jogi támogatásra vonatkozó rendelkezésekből. [Hasonló a helyzet a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 14. cikke vonatkozásában.] Bár e klauzulák értelmezését az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) jelentősen kiszélesítette, az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés elve továbbra is csak értelmezéssel vezethető le, ami megnehezítheti az arra való hivatkozást konkrét eljárásokban.

¹⁵ EUB, C-199/11. sz. *Europese Gemeenschap kontra Otis NV és mások* ügyben 2012. november 6-án hozott ítélet [ECLI:EU:C:2012:684] 48. pontja. Az EJEB az EJEE 6. cikk (1) bekezdése vonatkozásában hasonló értelmezést követ: EJEB, *Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania*, judgment of 29 November 2016, no. 76943/11, § 85.

¹⁶ EJEB, *Naiit-Liman v. Switzerland*, judgement of 15 March 2018, no. 51357/07, § 113; *Howald Moor and Others v. Switzerland*, judgment of 11 March 2014, nos. 52067/10 and 41072/11, § 70; *Golder v. United Kingdom*, judgment of 21 February 1975, no. 4451/70, § 36.

¹⁷ EJEB, *Fălie v. Romania*, judgment of 19 May 2015, no. 23257/04, § 22, *Kutić v. Croatia*, judgment of 1 March 2002, no. 48778/99, § 25.

¹⁸ EJEB, *Cyprus v. Turkey*, judgment of 10 May 2001, no. 25781/94, § 236.

Az igazságszolgáltatáshoz való hatékony (tehát nem elméleti vagy illuzórikus) hozzáféréshez való jog állami kötelezettséget, „az igazságszolgáltatás biztosításának kötelezettségét” feltételezi. Ezen kötelezettségnek az állam azáltal tesz eleget, hogy eljárásjogi eszközöket biztosít a polgárok számára a jogérvényesítés elősegítése érdekében.¹⁹ Az EJEB gyakorlata alapján az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést elősegítő intézmények közé tartozik jogi tanácsadás/támogatás,²⁰ a perköltségmentesség, illetve perköltség-kedvezmények,²¹ az alkalmazandó eljárás egyes egyszerűsítései, pl. a cselekvőképességgel nem rendelkező felek helyzete²² vagy a kis értékű követelések elbírálása²³ tekintetében (röviden és összefoglalóan a jogi segítségnyújtás intézményei). A jogérvényesítés hatékony elősegítéséhez szükséges pontos módszerek, szabályozási megoldások meghatározásakor emlékeztetni kell arra, hogy az állam e tekintetben bizonyos mérlegelési mozgástérrel rendelkezik.²⁴ Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés elve tehát nem értelmezhető úgy, hogy abból konkrét eljárásjogi intézmények, megoldások levezethetők lennének:²⁵ az eljárásjog rendszerét a maga komplexitásában szemlélve kell biztosítani a hatékony és tényleges jogérvényesítés lehetőségét.

Mindezek tükrében a továbbiakban annak vizsgálatára kerül sor, hogy az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés elméletben és joggyakorlatban kidolgozott általános keretei hogyan érvényesültek a világjárvány idején, illetve a nemzetközi és európai standardok, ajánlások és gyakorlatok hogyan segítették elő az igazságszolgáltatáshoz való hatékony hozzáférés biztosítását a rendkívüli körülmények közepette.

4. Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés fogalmi elemeinek adaptálása rendkívüli körülmények esetén

4.1. Bírósághoz fordulás szűk értelemben: bíróságok fizikai elérése, eljárási határidők. Ezen összefoglalás első és legnyilvánvalóbb elemét a bíróságokhoz való tényleges, fizikai hozzáférés vizsgálata jelenti. Az EBESZ Demokratikus Intézmények és Emberi Jogok Hivatala (a továbbiakban: EBESZ/ODIHR) 2020 végén, a COVID-19 járvány harmadik hulláma idején kiadott elemzése – az európai országok gyakorlatát vizsgálva – arra jutott, hogy a pandémáira adott első válaszként egyes bíróságok és bírósági épületek teljesen,

¹⁹ EJEB, *Airey v. Ireland*, judgment of 9 October 1979, no. 6289/73, §§ 24–25.

²⁰ EJEB, *Gnahoré v. France*, judgment of 19 September 2000, no. 40031/98, § 38.

²¹ EJEB, *Malahov v. Moldova*, judgment of 7 June 2007, no. 32268/02, § 31–36.

²² EJEB, *R.P. and Others v. the United Kingdom*, judgment of 9 October 2012, no. 38245/08, §§ 62, 68.

²³ EJEB, *Põnkä v. Estonia*, judgment of 8 November 2016, no. 64160/11, § 30.

²⁴ EJEB, *Staroszczyk v. Poland*, judgment of 22 March 2007, no. 59519/00, § 94. *Osman v. the United Kingdom*, judgment of 28 October 1998, no. 23452/94, § 147.

A korlátozás feltételei kapcsán ld. EJEB, *Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania*, judgement of 25 June 2019, no. 41720/13, § 195.

Hasonlóképpen: EUB, C-619/10. sz. *Trade Agency kontra Seramico* ügyben 2012. szeptember 6-án hozott ítélet [ECLI:EU:C:2012:531] 55. pontja.

²⁵ EJEB, *Avotiņš v. Latvia*, judgment of 23 May 2016, no. 17502/07, § 119.

mások részben bezártak, és csak „sürgős” ügyekkel foglalkoztak. Az, hogy ez idő alatt a bírák és a bírósági személyzet milyen mértékben tudtak személyesen és virtuálisan tevékenykedni, az nagyban függött az adott állam pandémiával kapcsolatos hozzáállásától, válaszreakciójától, a hatóságok által hozott intézkedésektől, valamint bíróságok és az általuk kezelt ügyek típusától.²⁶

A nemzeti példák e tekintetben nagyrészt egy irányba mutattak: egyes országokban a bíróságok igazgatásáért felelős szervek *home office*-t rendeltek el; a bíróságok telefonos megbeszélések révén készítettek elő az ügyeket; korlátozták a bírósági helyiségekbe való belépést; speciális szabályok tették lehetővé a felek és jogi képviselőik elektronikus kommunikációs eszközök – ide értve a telefont is – útján történő meghallgatását, a bíróságok szóbeli, nyilvános tárgyalásokat csak a feltétlenül szükséges mértékben tartottak; egyes eljárási cselekményeket speciális, nagyobb létszám befogadására alkalmas helyszíneken hajtottak végre. Ezek az intézkedések gyakran összekapcsolódtak az eljárási és végrehajtási intézkedésekre vonatkozó határidők felfüggesztésével vagy meghosszabbításával.²⁷

Ezek magától értetődő és ésszerű lépéseknek tekinthetők az igazságszolgáltatás szervezetében dolgozók, az ügyfelek és egyéb érintett szakemberek egészségének és biztonságának védelme érdekében, miközben biztosították az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés legszűkebb értelemben vett érvényesülésének, a bíróságok működése fenntartásának kereteit a járványügyi helyzet sajátosságainak figyelembevételével. Olyan intézkedésekről van szó, amelyek egyszerűen bevezethetők és alkalmazhatók olyan esetekben, amikor gyors döntésekre van szükség egy folyamatosan változó környezetben.

4.2. A jogviták érdemi elbírálási lehetőségének biztosítása: az elhúzó eljárás kockázatának kezelése. Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés tágabb értelemben vett, a jogvita érdemi elbírálásának és a tényleges jogorvoslat lehetőségének biztosítását is magában foglaló fogalmát figyelembe véve, a hatékony hozzáférés korlátozása akkor is felmerülhet, ha biztosított a bírósági eljáráshoz való hozzáférés közvetlen (fizikai) lehetősége.

Először is, általánosságban elmondható, hogy a fent említett, a bíróságok működését érintő intézkedések a bírósági ügymenetben elkerülhetetlenül

²⁶ EBESZ/ODIHR: *The functioning of courts in the Covid-19 pandemic*, 2020, 9. o. <https://www.osce.org/odihr/469170> (letöltés ideje: 2023. február 10.).

²⁷ Claudia Cavicchioni: Challenges and Opportunities Raised by Covid-19 for the Judicial Systems in Europe. *Form@re - Open Journal per la formazione in rete*. 2021/3, 250–259. o. DOI: <http://dx.doi.org/10.13128/form-10086>; OECD: *Access to justice and the COVID-19 pandemic: Compendium of Country Practices*, 2020b. <https://www.oecd.org/governance/global-roundtables-access-to-justice/access-to-justice-compendium-of-country-practices.pdf> (letöltés ideje: 2023. január 10.) European Commission (2021). *Impact Assessment Report Accompanying the document "Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the digitalisation of judicial cooperation and access to justice in cross-border civil, commercial and criminal matters, and amending certain acts in the field of judicial cooperation" and " Proposal for a Directive of the European parliament and of the Council on amending Council Directive 2003/8/EC, Council Framework Decisions 2002/465/JHA, 2002/584/JHA, 2003/577/JHA, 2005/214/JHA, 2006/783/JHA, 2008/909/JHA, 2008/947/JHA, 2009/829/JHA and 2009/948/JHA, and Directive 2014/41/EU of the European Parliament and of the Council, as regards digitalisation of judicial cooperation*. SWD(2021) 392 final. Brussels, 1.12.2021

elmaradásokhoz és ezáltal elhúzódó eljárásokhoz vezetnek. Még a 2022-es Igazságügyi Eredménytábla is azt mutatja, hogy az EU több tagállamában a bíróságok ideiglenes bezárása és a határidők ezzel együtt járó felfüggesztése a hatékonyság csökkenéséhez vezetett, különösen az elsőfokú bíróságokon.²⁸ Ugyanakkor, még akkor is, ha a meghosszabbított vagy felfüggesztett határidők a felekre egyformán vonatkoznak,²⁹ emlékeztetni kell arra, hogy a hosszú határidők a gyengébb vagy kiszolgáltatott helyzetben lévő fél számára jelentős hátránnyal járhatnak, mivel ő a hosszabb és költséges eljárás, illetve az igényérvényesítés elhúzódásának terhét kevésbé tudja viselni, mint az anyagi lehetőségeinél, élethelyzeténél fogva kevésbé hátrányos helyzetben lévő fél.

Míg a probléma első fele az információs és kommunikációs technológia széleskörű alkalmazásával, valamint a digitális kapcsolódást lehetővé tevő innovatív online megoldásokkal javarészt kezelhető,³⁰ a felvetés második eleme kapcsán a speciális eljárási szabályok alkalmazása elengedhetetlennek tűnik.

A COVID-19 világvárossal kapcsolatban széles körben megállapítást nyert, hogy az olyan alternatív eszközök, mint az online megoldások, vagy a bírósági honlapokon és egyéb kommunikációs eszközökön (telefon, e-mail stb.) keresztül történő információ-áramlás döntő szerepet játszott az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés biztosításában,³¹ és ezzel összefüggésben a digitális megoldások bírósági eljárásokban történő fokozott alkalmazása³² iránti igény is megfogalmazódott.

Nem szabad azonban megfeledkezni arról, hogy az igazságszolgáltatás rendszerének szereplői nagyon különböző helyzetben lehetnek: a számos jogi képviselővel eljáró (önálló jogi képviseleti részleggel rendelkező) üzleti szereplőknek természetesen más a pozíciója, mint egy jogi képviselő nélkül eljáró, adott esetben laikus természetes személynek. Az igazságszolgáltatáshoz való tényleges hozzáférés elősegítése érdekében az alkalmazott technológiai megoldásoknak kellően rugalmasnak kell lenniük ahhoz, hogy megfeleljenek a különböző szereplők különböző igényeinek. Biztosítani kell, hogy ezen megoldások

²⁸ European Commission: The 2022 Justice Scoreboard, 2022. 52. o. https://commission.europa.eu/system/files/2022-05/eu_justice_scoreboard_2022.pdf (letöltés ideje: 2023. január 10.)

²⁹ Az EJEB gyakorlata arra hívja fel a figyelmet, hogy az eljárások szükségtelen elhúzódásának megakadályozása érdekében szükséges lehet bizonyos eljárási cselekmények egymásutániségának, határidejének szabályozása, azzal, hogy ilyen esetekben egyik fél sem kerülhet egyértelműen hátrányos helyzetbe. EJEB *Wynen and Centre hospitalier interrégional Edith-Cavell v. Belgium*, judgment of 5 November 2002, no. 32576/96, § 32.

Ilyen egyértelmű hátrányt fedezhetünk fel, ha pl. a törvényi határidők számítására vonatkozó szabályok nem vonatkoznak mindkét félre egyformán. EJEB, *Platakou v. Greece*, judgment of 11 January 2001, no. 38460/97, §§ 48–49.

³⁰ United Nations, Human Rights Council: *Independence and impartiality of the judiciary, jurors and assessors, and the independence of lawyers*. A/HRC/RES/44/9, 2020, 18. pont. <https://digitallibrary.un.org/record/3876533> (letöltés ideje: 2023. január 10.)

³¹ Id. 13. lábjegyzet

³² Conclusions by the Hungarian Presidency at the Conference of Ministers of Justice "Digital technology and artificial intelligence – New challenges for justice in Europe" held 5 October 2021, Gödöllő, Hungary. <https://rm.coe.int/conclusions-of-the-hungarian-coe-presidency-/1680a40ebe> (letöltés ideje: 2023. január 10.)

ne okozzanak aránytalan előnyöket, és ne ronthatják le az alacsony jövedelmű vagy jogi ismereteik szintjénél fogva hátrányosabb helyzetben lévő peres felek igazságszolgáltatáshoz való hozzáférését.³³

Ebben a szellemben a nemzetközi fórumok, pl. Diego García-Sayán, a bírák és ügyvédek függetlenségével foglalkozó ENSZ különleges jelentéstevő emlékeztetett arra, hogy az országoknak azonnali és tartós lépéseket kell tenniük az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést befolyásoló és kirekesztést okozó digitális szakadék megszüntetésére.³⁴

Hasonló okokból fogalmazott meg az EBESZ/ODIHR ajánlást arra vonatkozóan, hogy az igazságszolgáltatás digitalizálása során a technológia elérése és kezelése szempontjából kiszolgáltatott helyzetben lévő személyek szükségleteit vegyék figyelembe.³⁵

A nemzetközi szervezetek arra is ráirányították a figyelmet, hogy bizonyos sérülékeny csoportok kiemelt figyelmet igényelnek, és az esetek meghatározott csoportjait prioritásként kell kezelni a járványügyi (lockdown) intézkedések körülményei között is, így pl. gyermekekkel, tartásdíjjal vagy tartási kötelezettséggel kapcsolatos ügyek, alapjogok védelmével kapcsolatos eljárások; a kapcsolati erőszak esetén nyújtandó azonnali védelem stb. esetében.³⁶

Hangsúlyozva, hogy rendkívüli helyzetekben az igazságszolgáltatási rendszereknek előnyben kell részesíteniük azokat az ügyeket, amelyek a személyek kiszolgáltatott csoportjait vagy kényes ügyek csoportjait érintik, ezek a megállapítások és megoldások továbbra is a bírósághoz való tényleges hozzáférés kérdéseire összpontosítanak, biztosítva a bíróságok folyamatos működését és az eljárások időszerűségét. Így továbbra is az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés technikai, funkcionális értelmezésén alapulnak.

4.3. Az igazságszolgáltatáshoz való egyenlő hozzáférés biztosítása: jogi segítségnyújtás rendkívüli helyzetekben. Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés elvében foglalt követelmények, elsősorban a jogvita bírósági általi érdemi elbírálása, valamint a tényleges jogorvoslat lehetőségének biztosítása, azonban messze túlmutatnak ezeken a kérdéseken. Az EJEB ítélkezési gyakorlata

³³ Fabri: *id. m.*, 4.o., Hasonlóképpen: Capp: *id. m.*

³⁴ United Nations, Human Rights Council: *The coronavirus disease (COVID-19) pandemic: impact and challenges for independent justice. Report of the Special Rapporteur on the independence of judges and lawyers, Diego García-Sayán.* A/HRC/47/35, 2021. <https://www.undocs.org/A/HRC/47/35>. (letöltés ideje: 2023. január 10.)

³⁵ EBESZ/ODIHR: *id. m.*, 28.o.

Hasonlóképpen: The Inter-American Commission on Human Rights (IACHR) and the United Nations Special Rapporteur on the Independence of Judges and Lawyers: *Joint declaration on access to justice in the context of the COVID-19 pandemic*, 2021. http://www.oas.org/en/iachr/jsForm/?File=/en/iachr/media_center/preleases/2021/015.asp (letöltés ideje: 2023. január 10.); Inter-American Commission on Human Rights: *IACHR Calls on States to Guarantee Principle of Enhanced Due Diligence and Right to Access to Justice During COVID-19 Pandemic*, 2021. https://www.oas.org/en/IACHR/jsForm/?File=/en/iachr/media_center/PReleases/2021/052.asp (letöltés ideje: 2023. január 10.)

³⁶ CEPEJ: *Management of the judiciary - compilation of comments and comments by country*, 2020b. <https://www.coe.int/en/web/cepej/compilation-comments> (letöltés ideje: 2023. február 10.)

szerint a tisztességes eljáráshoz kapcsolódó jogok (elsősorban a kontradiktórus eljárás elve és a fegyveregyenlőség elve) biztosítják a felek közötti „méltányos egyensúlyt”. Megkövetelik, hogy minden félnek ésszerű lehetősége legyen ügyének előterjesztésére olyan feltételek mellett, amelyek nem helyezik őt jelentős hátrányba az ellenérdekű féllel, felekkel szemben.³⁷ Ez a megközelítés összhangban van azzal, hogy az anyagi rászorultság vagy a jogi ismeretek hiánya miatt jelentős eltérések adódhatnak a felek lehetőségeiben, és egyben alapvető magyarázatát jelenti az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés tágabb, tartalmi (nem formalista) értelmezésének.

A járvány okozta rendkívüli körülményekre tekintettel a figyelem középpontjába kerültek a válságból adódó kiszolgáltatottság formái.³⁸ Egyes államok kiemelt figyelmet fordítottak a jogi segítségnyújtó szolgálatok működésére, ideértve az általános jogi tanácsadást is,³⁹ azonban ezek az intézkedések kevésbé intenzíven kerültek a jogalkotás, a szakpolitikai döntéshozatal látókörébe, mint a fent említett informatikai megoldások.⁴⁰ Ez összefügghet azzal a fent említett elvvel, hogy az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés garantálásának konkrét módja tekintetében az államot a költségvetés lehetőségeire is figyelemmel bizonyos mérlegelési mozgásteret illeti meg.⁴¹ Másfelől ugyanakkor elmondható, hogy minél általánosabb a rászorultság fogalma,⁴² és minél változatosabb, diverzifikáltabb támogatási formákat biztosít a jogrendszer a rászorultak számára, annál szélesebb körben biztosított az igazságszolgáltatáshoz való egyformán hatékony hozzáférés minden érintett számára. Ahogyan azt az ENSZ különleges jelentéstevője is kifejtette, az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés korlátozásával határozottan foglalkozni kell, hogy megakadályozzuk a leghátrányosabb helyzetű társadalmi csoportok marginalizálódását és az igazságszolgáltatási rendszerek „elitizálódását”.⁴³

A lehetséges megoldások között – a nemzetközi példákra, valamint az azonosított kihívásokra is tekintettel – belső jogi jogalkotási és jogalkotáson kívüli, igazgatási eszközök alkalmazása, valamint nemzetközi soft-law megoldások és nemzetközi standardok, ajánlások kidolgozása egyaránt felmerülhet az adott állam vagy régió jogi- és intézményrendszerét, alkotmányos hagyományait és egyéb lehetőségeit (digitalizáció állása, források stb.) figyelembe véve.

³⁷ EJEB, *Avotiņš v Latvia*, judgement of 23 May 2016, no 17502/07, § 119. Hasonlóképpen: *Dombo Beheer B.V. v the Netherlands*, judgement of 27 October 1993, no. 14448/88, § 33.

³⁸ CEPEJ: *id. m.*, 2020a, 2.o.

³⁹ OECD: *id. m.*, 2020a, 12.o.

⁴⁰ vö. European E-Justice Portal: *Covid-19 impact on civil and insolvency matters*. https://e-justice.europa.eu/37843/EN/covid19_impact_on_civil_and_insolvency_matters?clang=en (letöltés ideje: 2023. február 22.)

⁴¹ *Id.* 25. lábjegyzet

⁴² Elizabeth L. MacDowell: Vulnerability, Access to Justice, and the Fragmented State, *Michigan Journal of Race & Law*. 23/1–2, 2018, 51–104.o. <https://doi.org/10.36643/mjrl.23.1.vulnerability>. Hasonlóképpen: Roxanna Dehaghani, Daniel Newman: Criminal legal aid and access to justice: an empirical account of a reduction in resilience, *International Journal of the Legal Profession*, 29/1, 2022, 33–52. o., DOI: 10.1080/09695958.2020.1868474

Mary Assumpta Nalwoga Kiwanuka: Institutional vulnerabilities, COVID-19, resilience mechanisms and societal relationships in developing countries. *International Journal of Discrimination and the Law*. 21/3., 2021, 288–307.o. <https://doi.org/10.1177/13582291211031381>

⁴³ United Nations, Human Rights Council: *id. m.*, 2021.

Soft-law jellegű intézkedések közé tartozhatnak a jogi információkhoz való hozzáférés és a jogtudatosság támogatása; a helyreállító igazságszolgáltatási szolgáltatásokhoz való hozzáférés megkönnyítése, például az online közvetítés és az alternatív vitarendezés, valamint a közigazgatási jellegű jogi szolgáltatásokhoz és a jogi dokumentációhoz való hozzáférés támogatása; az ügyvédi kamarákkal és más jogász testületekkel, valamint a civil társadalommal való együttműködés erősítése.⁴⁴

Európai vagy nemzetközi ajánlás célul tűzhetné ki, hogy a válsághelyzetek, elsősorban a gazdasági válságok nem vezethetnek a jogi segítségnyújtás finanszírozásának jelentős csökkentéséhez.

A belső jog meglévő keretei között a már meglévő eszközök gyorsan változó környezetben történő rugalmasabb felhasználását támogató intézkedések is megfontolandók lehetnek, pl. iránymutatások vagy standardok kialakítása a bíróságok számára, megkönnyítve annak azonosítását, hogy mely ügyek alkalmasak távmeghallgatásra, online, illetve elektronikus eszközök útján történő intézésre, és amelyek nem.⁴⁵

Végül jogalkotási jellegű lépésként opció lehet a meglévő eljárási fogalmi rendszerek általános felülvizsgálata annak érdekében, hogy a legsérülékenyebb csoportok jogainak, érdekeinek egyszerűsített védelmét biztosítsák, pl. a keresetösségi jog előtt álló jogi akadályok felszámolása azáltal, hogy lehetővé teszik a bíróságok számára, hogy elfogadják harmadik felek beavatkozását, és bizonyos esetekben lehetővé tegyék, hogy az egyenlő bánásmódot felelős szervek képviseljék az egyéneket a jogi eljárásokban.⁴⁶

Az ilyen megvalósítások alkalmazhatóságának és megvalósításának elemzése kulcsfontosságú lenne ahhoz, hogy a vélt jogsértések megfelelő módon, a társadalmi vagy gazdasági környezet változásaitól függetlenül, érdemben elbírálásra kerülhessenek, és így az egyének jogai és az üzleti élet szereplőinek érdekei magasabb szintű védelemben részesüljenek.

5. Következtetések

Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés – amelyet a jogalanyok azon lehetőségeként értelmezünk, hogy az igazságszolgáltatás formális vagy informális intézményein keresztül jogorvoslatot keressenek és szerezzenek, az emberi jogi normákkal összhangban –⁴⁷ az emberi jogok védelmének alapvető biztosítója, és

⁴⁴ United Nations Development Programme: *Guidance Note. Ensuring Access to Justice in the Context of COVID-19*, 2020, 18–19. o. https://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/democratic-governance/access_to_justiceandruleoflaw/ensuring-access-to-justice-in-the-context-of-covid-19-.html (letöltés ideje: 2023. február 20.)

⁴⁵ EBESZ/ODIHR: *id. m.*, 2020, 28. o.

⁴⁶ Council of Europe, Parliamentary Assembly: *Equality and non-discrimination in the access to justice. Resolution 2054 (2015)*.

⁴⁷ United Nations Development Programme: *Programming for justice: Access for all*, 2005, 5. o. <https://www.undp.org/asia-pacific/publications/programming-justice-access-all> (letöltés ideje: 2023. február 22.)

ezért a válsághelyzetekben is fontos szerepet játszik.

A COVID-19 világjárvány igazolta, hogy a bevezetett korlátozások mértékétől függetlenül a nemzeti jogalkotók kiemelt figyelmet fordítottak arra, hogy a járványügyi helyzet súlyosságához mérten a bírósághoz fordulás és a jogvita bíróság általi elbírálásának alapvető feltételei biztosítottak legyenek. Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés tényleges, fizikai és alapvető eljárási kereteinek megőrzése mellett azonban a rászorultak, kiszolgáltatott helyzetben lévők fokozottabb támogatását is biztosítani kell annak érdekében, hogy a válsághelyzetekben ne csökkenjen a számukra elérhető jogvédelem szintje. Ezért olyan megoldások kidolgozására van szükség, amelyek rugalmasan tudnak reagálni a kiszolgáltatottság egy-egy válság következtében megjelenő új formáira.

A nemzetközi ajánlásokkal összhangban nemzetközi és európai szinten is explicit módon lehet szükséges tisztázni, hogy a.) a bírósági eljárásokban nem csak az elektronikus kommunikációt és az online megoldásokat kell elősegíteni, hanem a jogi tanácsadás elérhetőségét is; b.) ezért a krízishelyzetek nem vezethetnek a jogi segítségnyújtás finanszírozásának jelentős mértékű csökkentéséhez, és c.) az eljárási jogszabályok kellően rugalmas intézkedésekkel támogassák az állampolgárokat a jogorvoslat, tanácsadás és támogatás igénybevételében, egyéni helyzetük és szükségleteik figyelembevételével. Ezek a lépések hozzájárulhatnak ahhoz, hogy rendkívüli körülmények között is fennmaradjon az igazságszolgáltatásba vetett bizalom, ami a társadalmi és gazdasági kapcsolatokba és általában az intézményekbe vetett bizalom fenntartásának is a kulcsa.

Irodalomjegyzék

- Jan Albers: Prozeßkostenhilfe als Sozialhilfe. In Peter Selmer, Ingo von Münch (szerk.): *Gedächtnisschrift für Wolfgang Martens*. Berlin – New York, de Gruyter, 1987. 283-296. <https://doi.org/10.1515/9783110894370-019>
- Ruth Bader Ginsburg: In Pursuit of the Public Good: Access to Justice in the United States, *Washington University Journal of Law and Policy*. 2001/7.
- Maurits Barendrecht, Laura Kistemaker, Henk Jan Scholten, Ruby Schrader, Marzena Wrzesinska: *Legal Aid in Europe: Nine Different Ways to Guarantee Access to Justice*, 2014.
- Claire Bright: *L'accès à la justice civile en cas de violations des droits de l'homme par des entreprises multinationales*. Florence, European University Institute, 2013.
- Megan Katherine Capp: Will the COVID-19 Crisis Help Us Trace a Path Towards More Equitable Access to Justice?, *Annual Review of Interdisciplinary Justice Research*, 2021/10.
- Roxanna Dehaghani, Daniel Newman: Criminal legal aid and access to justice: an empirical account of a reduction in resilience, *International Journal of the Legal Profession*, 29/1, 2022. 33-52. <https://doi.org/10.1080/09695958.2020.1868474>

-
- Marco Fabri: Will COVID-19 Accelerate Implementation of ICT in Courts? *International Journal for Court Administration* 12/2, 2021. <https://doi.org/10.36745/ijca.384>
 - Asher Flynn, Jacqueline Hodgson: *Access to Justice and Legal Aid: Comparative Perspectives on Unmet Legal Need*. Oxford – Portland, Bloomsbury – Hart, 2017. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199233083.001.0001>
 - Francesco Francioni (szerk.): *Access to Justice as a Human Right*. Oxford, Oxford University Press, 2007. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199233083.001.0001>
 - Claudia Kaufmann, Christina Hausammann (szerk.): *Zugang zum Recht: Vom Grundrecht auf einen wirksamen Rechtsschutz*. Basel, Helbing Lichtenhahn Verlag, 2017.
 - Xandra Kramer, Alexandre Biard, Jos Hoevenaars, Erlis Themeli (szerk.): *New Pathways to Civil Justice in Europe: Challenges of Access to Justice*. Cham, Springer, 2021.
 - Bart Krans, Anna Nylund (szerk.): *Civil Courts Coping with Covid-19*. the Hague, Eleven International Publishing, 2021.
 - Elisabeth L. MacDowell: Reimagining Access to Justice in the Poor People’s Courts. *Georgetown Journal on Poverty Law & Policy*. XXII/3, 2015.
 - David Matyas, Peter Wills, Barry Dewitt: Imagining Resilient Courts: from COVID-19 to the Future of Canada’s Court System. *Canadian Public Policy*, 48/1, 2022. 186-208. <https://doi.org/10.3138/cpp.2021-015>
 - Anne Peters, Tilmann Altwicker: *Europäische Menschenrechtskonvention*, München, C.H. Beck, 2012.
 - Virginia Prado, Rosa Pascual. Acceso a la justicia de los más defavorecidos y Unión Europea. *Revista Boliviana de Derecho*. 2011/12.
 - Christos Rozakis: The Right to a Fair Trial in Civil Cases. *Judicial Studies Institute Journal*. 2004/2.
 - Oleh Rozhnov: Towards Timely Justice in Civil Matters Amid the COVID-19 Pandemic. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2/3(7)/2020. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-3.2-3>
 - Beate Rudolf: *Rechte haben - Recht bekommen: das Menschenrecht auf Zugang zum Recht. (Essay)*. Berlin, Deutsches Institut für Menschenrechte, 2014.
 - Pierre Schmitt: *Access to Justice and International Organizations: The Case of Individual Victims of Human Rights Violations*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2017.
 - Armin Schoreit, Ingo Michael Groß, Jürgen Dehn: *Beratungshilfe, Prozesskostenhilfe, Verfahrenskostenhilfe: BerH/PKH/VKH*. Heidelberg, C.F. Müller, 2010.
 - Váradi Ágnes: Access to constitutional complaint procedures: A real chance? *Hungarian Journal of Legal Studies*. 2020/4.
 - Váradi Ágnes: Challenges in the Field of Effective Judicial Protection: The Principle of Equality of Arms in an International Context. In Resperger Richárd,

Czeplédy Tamás (szerk.): *Geopolitical strategies in Central Europe*. Sopron, Soproni Egyetem Kiadó, 2017.

- Váradi Ágnes: The Concept of Legal Aid in the Most Recent Case Law of ECJ. In Szabó Marcel, Varga Réka, Láncoş Petra Lea. (szerk). *Hungarian Yearbook of International Law and European Law 2015*. the Hague, Eleven International Publishing, 2016. <https://doi.org/10.5553/HYIEL/266627012015003001022>
 - Váradi Ágnes: *Verfahrenshilfe im Zivilprozess*. Hamburg, Verlag Dr. Kovac, 2014.
 - Marco Velicogna: *Cross-Border Civil Litigation in the EU: What Can We Learn from COVID-19 Emergency National e-Justice Experiences?*, 2020. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3737648>
-
-

Súlytalan büntetés? – néhány gondolat a végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztésről*

Pápai-Tarr Ágnes**

A büntető szankciórendszerekben az utóbbi évtizedekben megnövekedett a szabadságvesztést helyettesítő alternatív szankciók jelentősége. A feltételes elítélés egyik formájaként ismert, végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés is egy népszerű alternatív szankció büntetőjogunkban. Az ítélező bíró ugyanakkor gyakran szembesülhet azzal, hogy önmagában a felfüggesztett szabadságvesztés súlytalan büntetésnek tűnik, sőt maguk az elítéltek is úgy tekintenek rá, hogy felfüggesztettel „megúszták” a bűncselekmény elkövetését. A tanulmány a jogintézmény gyakorlatban való működését kívánja feltárni, valamint a fent említett problémának szeretne utánajárni, lehetséges megoldási javaslatokat is felsorakoztatva.

Kulcsszavak: felfüggesztett szabadságvesztés, alternatív büntetés, magatartási szabály, pártfogó felügyelet

A sanction of no importance? – reflections on suspended imprisonment

In the system of sanctions, in the last few decades the significance of alternative sanctions that replace imprisonment has increased. Known as a form of suspended sentencing, technically suspended imprisonment is a popular alternative sanction in the Hungarian sanctioning system. The judge, however, may often face the issue that suspension itself seems to have become imponderous, even more that the convicted themselves look at it as if they “got away with it”. This paper aims to explore the practicalities of this legal institution, besides offering the possible proposals to solve this problem.

Keywords: suspended imprisonment, alternative sanction, rule of behaviour, parole guardian, probation officer

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2023.1.19>

* A tanulmány Bolyai János Kutatói Ösztöndíj támogatásával készült.

** Egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Büntetőjogi és Kriminológia Tanszék.

Bevezetés

A szabadságvesztés büntetés dominanciája nagyon sokáig megkérdőjelezhetetlen volt büntető szankciórendszerünkben.¹ Mára azonban a szabadságvesztésbe vetett bizalom megingani látszik, és tendenciózus, hogy mind a jogalkotó és a jogalkalmazó tekintete is egyre inkább a szabadságelvonással nem járó büntetések felé fordul. A jelenleg hatályos Btk. (2012. évi C. törvény) kodifikációs munkálatait elsődleges büntetőpolitikai célkitűzésként a szigorítás hatotta át, ugyanakkor a következetesen hangsúlyozott szigor mellett a büntetőpolitika másik fontos nyomvonala is hangsúlyosan megmaradt, mely a kisebb tárgyi súlyú bűncselekményt első ízben elkövetőkre a tényleges szabadságelvonás nélküli, alternatív szankciók kiszabását, a preventív és a nevelési cél elsődlegességét hangsúlyozza.

A szabadságvesztést helyettesítő alternatív szankciók megerősödéséhez egyértelműen hozzájárult, hogy az utóbbi időben a végrehajtandó szabadságvesztés körül egyre több probléma körvonalazódik, és a sokáig egyedüli jó büntetési nemként számon tartott szankció,² megannyi megoldásra váró kérdést generált a szakemberek számára. Az is kiderült, hogy a bűnözést ez a büntetési nem sem tudja eliminálni. A szabadságvesztés végrehajtásának igen költséges volta,³ a túlnépesedett büntetés-végrehajtási intézetek problémája,⁴ a visszaesői ráta

¹ A szabadságvesztés a 19. században a halálbüntetés alternatívájaként vált uralkodó büntetési nemmé és a jogalkotó és jogalkalmazó is óriási reményeket fűzött hozzá, az egyedüli ideális büntetési nemnek tartotta.

² Pradel, Jean: *Droit pénal général*, 21e édition, Cujas, Paris, 2016. 547-548. o.

³ Márk Lili, Váradi Balázs: A fogvatartás ára – A Strasbourgi pilot ítélet fényében, in: *Kriminológiai Közlemények 75. szám, Válogatás a 2014-ben és 2015-ben tartott tudományos rendezvények előadásaiból*, (Szerk.: Inzelt Éva), Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2015. 205-224. o., Ambrus István: Some Thoughts on the Hungarian Criminal Sanctioning System, *Jogelméleti Szemle*, 2016/4. 4. o., Deffains, Bruno, Jean, Jean-Paul: Le coût des prisons (à qui profite le crime?), *Archives de politique criminelle*, 2013/1. 25-44. o.

⁴ Blanc, Alain: Á propos du rapport de Dominique Raimbourg: „Penser la peine autrement: proposition pour mettre fin à la surpopulation carcérale”, *Archives de politique criminelle*, 2013/1. 153-162. o., Albrecht, Hans-Jörg: *Prison Overcrowding – Finding Effective Solutions. Strategies and Best Practices Against Overcrowding in Correctional Facilities*. Max Planck Institute, Freiburg, 2011. https://www.mpicc.de/shared/data/pdf/research_in_brief_43_-_albrecht_prisonovercrowding.pdf (2020. december 12.), Poncela, Pierrette: La crise du logement pénitentiaire, *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*, 2008/4. 972-984. o., Favuzza, Federica: Torreggiani and Prison Overcrowding in Italy, *Human Rights Law Review*, 2017/1. 153-173. o., Penaud, Béatrice: La surpopulation carcérale n'est pas une fatalité, *Gazette du Palais*, No. 135. du 15 Mai 2014. 5. o., Szemesi Sándor: Sok (jó) ember kis helyen? A magyar fegyintézetek zsúfoltságával kapcsolatos kérdések az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában, *Büntetőjogi Szemle*, 2014/2. 85-88. o., továbbá Szemesi Sándor: Repetitive Cases before the Strasbourg Court: The Pilot Judgment Procedure at the European Court of Human Rights, in.: *Hungarian Yearbook of International Law and European Law 2014*. (Szerk.: Szabó Marcel, Láncoș Petra Lea, Varga Réka, Molnár Tamás) Eleven International Publishing, Hague, 2015. 243-258. o., Kadlót Erzsébet: Pilot döntés a börtönök túlzásfoltosságáról, in.: *Kriminológiai Közlemények 75. szám, Válogatás a 2014-ben és 2015-ben tartott tudományos rendezvények előadásaiból*, (Szerk.: Inzelt Éva) Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2015. 225-231. o., Nagy Anita: *Szabadulás a büntetés-végrehajtási intézetből*, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2015. 59-116. o., NAGY Anita: A túlzásfoltosság a büntetés-végrehajtási intézetekben, figyelemmel a nemzetközi szabályozásra, *Jogelméleti Szemle*, 2016/1. 63-80. o.

csökkenést alig mutató eredményei⁵ mind olyan tényező, melyek szankciórendszerünkben a kiszabott végrehajtandó szabadságvesztések számának redukálását és a büntetési nem szerepének csökkenő tendenciáját sürgetik.

Ez utóbbi célkitűzéshez igazodik a végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés is, mely hosszú jogtörténeti múlttal és mára kialakult büntetéskiszabási gyakorlattal rendelkezik a hazai büntető jogtörténetben. Feltételezhetően ez utóbbi ténynek köszönhetően, az elmúlt időszak büntetőjogi szakirodalmá meglehetősen szűkölködik a témával foglalkozó tanulmányokban és a végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés kiszabásának tapasztalatairól és a jogintézmény körül jelentkező gyakorlati nehézségekről nagyon keveset hallunk.⁶ Ez persze egyáltalán nem jelenti azt, hogy ne lennének nehézségek a jogintézmény kiszabása körül, hiszen az ítélkező bíró gyakran szembesül(het) azzal, hogy a végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés, bár szabadságvesztés és ennek megfelelően ultima ratioként kell kezelnie, sok esetben már-már súlytalan szankcióként, eredeti céljához képest némileg kiüresedve szerepel a lehetséges szabadságvesztést helyettesítő alternatív büntetések palettáján.

A többi alternatív büntetéshez képest a felfüggesztett szabadságvesztés elméletileg mindenképp súlyosabb büntetés, ugyanakkor egy a generális maximumhoz közeli időtartamban kiszabott közérdekű munka, de akár az elkövető jövedelmi viszonyaihoz igazított pénzbüntetés, nem beszélve az elzárásról, sok esetben ténylegesen súlyosabb joghátrányt jelenthet az elítélt számára. A közvélemény szintén úgy tekint a felfüggesztett szabadságvesztésre, hogy a bűncselekmény elkövetője „ennyivel megúsza” és „csupán” törvénytisztelő életmódot kell folytatnia a próbaidő alatt.

A jogintézmény alkalmazási gyakorisága ugyanakkor azt sejteti, hogy a jogalkalmazó által elfogadott és a gyakorlatban igen preferált jogintézménnyel van dolgunk. Az elmúlt néhány évben a büntetéskiszabás egyes elméleti és gyakorlati kérdéseinek feltárása során, a felfüggesztett szabadságvesztés kapcsán is számos problémára és ellentmondásos helyzetre bukkantam. Ezeket a tapasztalatokat igyekeztem összegyűjteni ebben az írásomban. Kíváncsi voltam arra, hogy a jogintézmény hogyan működik a gyakorlatban, milyen büntetéskiszabási szempontok mentén haladva és milyen elkövetői körrel szemben szabja ki a bíróság, és melyek az ítélkezésben jelentkező nehézségek. A témában rendelkezésre álló szakirodalom feltárásán túl, a gyakorlat jobb megismerése érdekében, egyrésztől anonim bírósági határozatokat vizsgáltam, másrésztől a Debreceni Törvényszék illetékességi területéhez tartozó járásbíróságok büntetéskiszabási gyakorlatát, kisebb tárgyi súlyú, tömegesen előforduló bűncselekmények kapcsán aktakutatással is vizsgáltam.⁷ Az

⁵ Pradel rámutat arra, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek a visszaesők iskolái. Lásd: PRADEL: i. m. 548. o.

⁶ Komplex megközelítéssel vizsgálja a témát PhD értekezésében Pálvölgyi Ákos. Ld. Pálvölgyi Ákos: *A büntetés felfüggesztése intézménye történetének és egyes büntetőjogi alapelvek értékelése a magyar büntetőjogban a Cemeji-kódextól napjainkig*, Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar, Doktori Iskola, Pécs 2017. <https://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/palvolgyi-akos/palvolgyi-akos-muhelyvita-ertekezes.pdf>

⁷ A Bolyai János Kutatói Ösztöndíj támogatásával a büntetéskiszabási gyakorlat jobb megismerése céljából, a Debreceni Törvényszék illetékességi területéhez tartozó járásbíróságok gyakorlatát két

akták a végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés egyes kérdései kapcsán is számos tanulságot tartalmaztak.

1. A végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés természetéről

Büntető szankciórendszerünk csúcspontján a halálbüntetés abolíciója óta,⁸ legszigorúbb jogkövetkezményként a szabadságvesztés áll. A hatályos Btk. indokolása a legerőteljesebb visszatartó hatású büntetésként aposztrofálja a szabadságvesztést, mely az elkövető elszigetelése révén szolgálja a társadalom védelmét, ugyanakkor a biztonsági szempontokon túl nevelési feladatot is megvalósít. Olyan büntetési nemről van szó, mely megfelelően differenciálható, hiszen nemcsak időtartamát tekintve, hanem a végrehajtás rezsimét, végrehajtási módját illetően is individualizálható. További differenciálási lehetőséget ad a büntetést kiszabó bírónak a feltételes szabadságra bocsátás lehetősége vagy éppen annak kizárása, de a büntetés végrehajtásának a felfüggesztése és ez utóbbi mellett a pártfogó felügyelet elrendelése is.⁹ A végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés tehát nem önálló büntetési nem a magyar büntetőjog szankciórendszerében, hanem a szabadságvesztés büntetésnek egyik speciális formája.

A magyar büntetőjog a szabadságvesztésnek két fajtáját ismeri, a határozott időtartamú és az életfogytig tartó szabadságvesztést. A rendelkezésre álló statisztikai adatok szerint a szabadságvesztés a pénzbüntetés után, a második leggyakrabban kiszabott szankció hazánkban.¹⁰ A statisztikai adatok a határozott időtartamú szabadságvesztésen mind a végrehajtandó, mind a felfüggesztett szabadságvesztés adatait értik. A kelet-európai országokban a rendszerváltásig az ítélezési gyakorlatot inkább a végrehajtandó szabadságvesztések kiszabásának dominanciája jellemezte. Csupán ezt követően kezdett mind népszerűbbé válni a végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztési forma. Magyarországon 1993 volt az első év, amikor a felfüggesztett szabadságvesztés túlsúlyba került a végrehajtandó szabadságvesztésekhez képest.¹¹ Azóta pedig egyre nagyobb arányban haladja meg a végrehajtandó szabadságvesztést.

ügycsoportra, a kisebb tárgyi súlyú lopásokra és ittas vezetésekre vizsgáltam. Összesen 226 lopás miatt kiszabott és 209 ittas vezetés miatt kiszabott szankció elemzésére került sor.

⁸ Magyarországon a rendszerváltást követően a 23/1990. (X. 31.) AB határozattal került szankciórendszerünkben a halálbüntetés. Lásd erről részletesen: Tóth J. Zoltán: A halálbüntetés utolsó harminc éve Magyarországon: az 1961. évi V. törvénytől az alkotmánybírói abolícióig, *Jogelméleti Szemle*, 2008/4. http://jesz.ajk.elte.hu/2008_4.html (2021. október 5.)

⁹ Btk. miniszteri indokolása, 34. §-hoz fűzött indokolás.

¹⁰ A Büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai I., 2020. évi tevékenység, Legfőbb Ügyészség Budapest 2021. 59.o. http://ugyeszseg.hu/wp-content/uploads/2022/01/lfiga_65_3_2022_1-melleklet.pdf

¹¹ Kerezi Klára: *Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája*, Complex Kiadó, Budapest, 2006. 171. o.

Évek	A terheltek száma, akikkel szemben büntetést vagy intézkedést alkalmaztak (db)	Terheltek száma, akivel szemben szabadságvesztés büntetést szabtak ki				Százalékos arány a terheltekhez képest, akivel szemben büntetést szabtak kis vagy intézkedést alkalmaztak
		Összesen	Életfogytig tartó	Végrehajtandó	Felfüggesztett	
2004	96 281	30 298	26	10 424	19 848	31,47%
2005	98 561	29 869	7	9 891	19 971	30,31%
2006	97 302	29 156	17	9 740	19 399	29,96%
2007	87 744	26 427	14	8 853	17 560	30,12%
2008	85 274	26 820	8	9 086	17 726	31,45%
2009	86 241	27 965	11	9 424	18 530	32,43%
2010	86 196	29 221	25	9 718	19 478	33,90%
2011	88 445	32 089	11	10 504	21 574	36,28%
2012	75 563	28 674	22	9 683	18 969	37,95%
2013	74 287	27 497	36	9 331	18 130	37,01%
2014	83 697	29 306	27	10 221	19 058	35,01%
2015	76 236	26 366	39	9 692	16 635	34,58%
2016	76 938	25 315	34	9 473	15 808	32,90%
2017	69 951	22 906	21	8 342	14 543	32,75%
2018	64 942	20 421	16	7 506	12 899	31,44%
2019	66 103	20 242	25	7 494	12 723	30,62%
2020	53 222	15 738	13	5 360	10 365	29,57%

A fenti táblázat a szabadságvesztés büntetés egyes fajtáinak kiszabási gyakoriságát mutatja 2004-ig visszamenőleg. Ebből jól látszik, hogy a felfüggesztett szabadságvesztések száma évente megközelítőleg kétszer annyi, mint a kiszabott végrehajtandó szabadságvesztések száma. Amennyiben a rendelkezésünkre álló utóbbi két év gyakorlatát vesszük csupán szemügyre, megállapítható, hogy 2019-ben a kiszabott szabadságvesztések közül legmagasabb arányt képviseli a felfüggesztett szabadságvesztés 62,85%-kal, míg a végrehajtandó szabadságvesztések aránya 37,02%. Úgy tűnik, hogy ez az arány a szabadságvesztés csökkenő tendenciája mellett is állandósulni látszik, hiszen a határozott időtartamú szabadságvesztésen belül évről évre kicsivel több, mint 60% a felfüggesztett szabadságvesztések aránya, a végrehajtandó szabadságvesztések pedig 37-38% körül mozognak.¹² 2020-ban kevéssel ugyan, de tovább növekedett a

¹² Lásd: *A büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai I. A 2019. évi tevékenység. i. m. 61. o.* http://ugyeszseg.hu/pdf/statisztika/LFIIGA_243_11_2020_melle%CC%81klet1.pdf

végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztések aránya, ami 65,86%-ot jelent az összes kiszabott szabadságvesztésen belül. A növekvő számarányok részben a világjárványnak köszönhetően alakulnak így, hiszen növekedett az írásbeli eljárások száma is, melynek keretein belül lehetőség van a végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés kiszabására is.¹³

A bírói gyakorlatban igen népszerűnek tekinthető jogintézmény mind célját, mind a bünteteskiszabás szempontjait illetően, teljesen eltér a szabadságvesztés többi esetkörétől. Míg az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén kiemelt prioritás a társadalom védelme, az elkövető végleges, de legalábbis hosszú időtartamú elszigetelésével, addig a végrehajtandó szabadságvesztés esetén a cselekmény tárgyi súlyára tekintettel és a büntetés célját is szem előtt tartva, az egyéni és a társadalmi prevenció is végrehajtandó szabadságvesztés kiszabását indokolja. Ez utóbbi esetekben a bíró szemé előtt az lebeg, hogy a társadalom védelme, a bűnelkövető megjavítása és helyes irányba történő elmozdítása megkívánja az izolációját és zárt intézeti keretek közti nevelését. A felfüggesztett szabadságvesztés esetén azonban éppen az elkövető pozitív személyiségjegyei és a bűncselekmény csekélyebb tárgyi súlya enged arra következtetni, hogy szükségtelen a büntetés végrehajtása, elegendő, ha a végrehajtás veszélye egy ideig fennáll.

A büntetés feltételes felfüggesztése a prevenciók célkitűzéseket helyezi a középpontba.¹⁴ A feltételes elítélés belga-francia modellje szerint¹⁵ a bíróság ebben az esetben kiszabja a szabadságvesztést, de annak azonnali végrehajtásától meghatározott ideig eltekint. Irk Albert szerint a már kimondott ítélet Damoklész kardjaként lebeg az elítélt feje felett mindaddig, amíg a próbaidejét kifogástalanul ki nem töltötte.¹⁶ A próbaidő egyértelműen arra sarkallja az elkövetőt, hogy törvénytisztelő életmódot folytasson, reintegrálódjon a társadalomba, és véletlenül se merüljön fel benne a bűnözői életút folytatása.

Számos szerző és nemzetközi szervezet is felhívta a figyelmet a rövidebb időtartamú szabadságvesztés végrehajtásának káros következményeire, mivel az sem a megelőzésre, sem a javításra nem alkalmas. Az Európa Tanács már az 1960-as évek közepétől újra és újra napirendre tűzte a szabadságvesztések visszaszorításának lehetőségét propagáló ajánlások elfogadását. Az Európa Tanács égíse alatt több Ajánlás is foglalkozott a szabadságvesztés alternatíváinak, köztük a felfüggesztett szabadságvesztésnek a kidolgozásával.¹⁷ Az ENSZ 1990-ben fogadta

¹³ Be. 740. § (2) bekezdés a) pont

¹⁴ Finkey Ferenc új erkölcsi jellegű büntetési nemként aposztrofálja. Lásd: Finkey Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1909. 409. o.

¹⁵ Először Belgiumban került bevezetésre a jogintézmény 1888-ban, a francia Bérenger javaslat alapján, majd a francia büntetőjogba 1891-ben szintén Bérenger nevével azonosított törvény – loi du 26 mars 1891 sur l'atténuation et l'aggravation des peines (loi Bérenger) – vezette be a sursist. Lásd: Bonis-Garçon, Evelyne, Peltier, Virginie: *Droit de la peine*, 2e édition, LexisNexis, Paris, 2015. 289. o.

¹⁶ Irk Albert: *A magyar büntető anyagi jog*, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt., Pécs, 1933. 331.o.

¹⁷ Lásd: az Európa Tanács R (92) 16. számú Ajánlása a közösségi szankciók és intézkedések európai szabályairól, az Európa Tanács R (2000) 22. számú Ajánlása a közösségi büntetések és intézkedések európai szabályai végrehajtásának fejlesztéséről, s ezeket váltotta fel az Európa Tanács Rec (2017) 3. számú Ajánlása a közösségi szankciók és intézkedések európai szabályairól. Lásd részletesen: Görgényi Ilona: *Közösségi szankciók a büntetőjogban*, in.: *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et*

el a Tokiói Szabályokat, mely a szabadságelvonnással nem járó szankciók alapszabályait tartalmazza, és a szabadságvesztés alternatívái közé sorolja a feltételes elítélést és a felfüggesztett büntetést. A nemzetközi dokumentumok összességében felhívják a figyelmet arra, hogy az ítélezés során a bíróságoknak különös figyelmet kell fordítani az enyhítő körülményekre, melyek lehetővé teszik, hogy ne kelljen szabadságvesztést kiszabniuk.

A felfüggesztett szabadságvesztés ennek megfelelően a végrehajtható szabadságvesztések egyik alternatívája is, mely megkíméli az elkövetőt egy rövidebb ideig tartó elszigeteltségtől, a börtönszocializáció negatív következményeitől és a társadalmi előítéletektől egyaránt. Ez a jogintézmény az egyéniesítés lehetőségét még inkább megteremti,¹⁸ és a tettest jogszerű életmódra motiválja azzal, hogy a büntetés végrehajtását vagy annak mellőzését az ő magatartásától teszi függővé. Az elkövető az eddigi családi környezetében maradhat, munkáját – ha volt neki – nem veszíti el, és a negatív börtönártalmaknak sem lesz kitéve. Finkey Ferenc szemléletesen foglalja össze, hogy „*az első ízben megbotlott, de alapjában nem romlott embert kár, sőt kész veszedelem azonnal börtönbe, fogházba küldeni.*”¹⁹ A jogintézmény arra is alkalmas, hogy a börtönpopulációt csökkentsük és megszabadítsuk a nem odavaló elkövetőktől.

2. Bünteteskiszabási megfontolások

A jelenlegi szabályok szerint a 2 év meg nem haladó szabadságvesztés végrehajtása felfüggeszthető, ha különösen az elkövető személyi körülményeire figyelemmel alaposan feltehető, hogy a büntetés célja annak végrehajtása nélkül is elérhető.²⁰ A próbaidő tartama egy évtől öt évig terjedhet, de a kiszabott szabadságvesztésnél rövidebb nem lehet.²¹ A próbaidőt években, vagy években és hónapokban kell meghatározni.

Politica, Tomus LXXXI. Ünnepi kötet dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára, (Szerk.: Homoki-Nagy Mária), Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2018. 333-348. o.

¹⁸ *Finkey* szavaival élve ez a jogintézmény az egyénítés eszméjének a diadala. Lásd: *Finkey*: i. m. 410. o.

¹⁹ *Finkey*: i. m. 410. o.

²⁰ Btk. 85. § (1) bekezdés. A Btk. 85. § (1a) bekezdése a felfüggesztett szabadságvesztésnek ismeri egy speciális esetét, mely kiterjeszti a felfüggesztett szabadságvesztések lehetséges alkalmazási körét. A határozat tiltott átlépése (Btk. 352/A. §), a határozat megrongálása (Btk. 352/B. §), valamint a határozattal kapcsolatos építési munka akadályozása (Btk. 352/C. §) esetén az öt év meg nem haladó szabadságvesztés végrehajtása próbaidőre felfüggeszthető. Mivel az OBH által kezelt statisztikai adatbázis szerint 2019-ben egyetlen ilyen esetben sem került sor a felfüggesztett szabadságvesztés kiszabására, ezért ennek az elvi lehetőségnek a magyarázatától és részletesebb ismertetésétől elhelytünk, hiszen a kutatás elsődleges célja a gyakorlat feltérképezése.

²¹ Lásd: BH 2013.5.181., BH 2013.6.224. Továbbá: „*A kiszabott szabadságvesztés felfüggesztése próbaidejének tartamára vonatkozó kötelező törvényi előírások megsértése a felülvizsgálati eljárásban a Kúria felülbírálati jogkörét a kiszabott büntetés egészének törvényességi vizsgálatára megalapozza. Ekként a törvénynek megfelelő határozat meghozatala érdekében a Kúria döntési jogköre nemcsak a próbaidő, hanem a kiszabott szabadságvesztés tartamának megváltoztatása által is megvalósulhat.*” EH 2015.02.B5. II. pontja. „*A szabadságvesztés felfüggesztése próbaidejének törvénytől meghatározása*

A szabadságvesztés felfüggesztésének egyik objektív feltétele a kiszabott szabadságvesztés mértéke, hiszen az a 2 évet nem haladhatja meg.²² 2019-ben ennek az objektív feltételnek az összes kiszabott szabadságvesztés 73,3%-a felelt meg.²³ A szabadságvesztés felfüggesztése nem önálló büntetési nem. A büntetés mértékét a végrehajtás felfüggesztése lehetőségének a figyelmen kívül hagyásával állapítja meg a bíróság, arra tekintettel tehát, hogy a bíróság a szabadságvesztés végrehajtását fel fogja függeszteni, nem szabhat ki hosszabb tartamú büntetést.²⁴

A felfüggesztés másik, immár szubjektív és a bíróság által mérlegelést igénylő feltétele, hogy az elkövető személyére tekintettel szükségtelen a szabadságvesztés végrehajtása. Alternatív szankcióról lévén szó, elsősorban az elkövető személyére tekintettel történik a kedvezmény adása, éppen ezért érdemes megvizsgálni a lehetséges elkövetői kör legfontosabb jellemzőit.

Az elkövetői kör kiválasztása az enyhítő és súlyosító körülmények alapos mérlegelésével, ugyanakkor a speciális és generális prevenciók célkitűzéseket szem előtt tartva történik. A törvény pontosan meghatározza azokat az eseteket, melyeknek fennállása miatt az elkövető erre az előzetes bizalomra nem szolgálhat rá. Így kizárt a felfüggesztés azokkal szemben, akik többszörös visszaesőként vagy bünszervezetben követték el a bűncselekményt, illetve a szándékos bűncselekményt a szabadságvesztés végrehajtásának befejezése előtt vagy a felfüggesztésének próbaideje alatt követték el.²⁵ Amennyiben az előbbi esetek nem állnak fenn, akkor a bíróság mérlegelheti, hogy a 2 évet meg nem haladó szabadságvesztés, különösen az elkövető személyi körülményeire tekintettel felfüggeszthető-e.

Az 55. Bkv iránymutatást ad a bírók számára a felfüggesztett szabadságvesztés kiszabásának mérlegelés körébe tartozó szempontjait illetően. Ha az elkövető személyi körülményei kedvezőek, akkor csak kiemelt társadalomra veszélyes bűncselekmények miatt szab ki egyébként is szabadságvesztést a bíróság, s ha annak tartama a két évet nem haladja meg, akkor lehetőség van felfüggesztésre. Vannak azonban olyan esetek, amikor nem indokolt az elkövetővel szemben még a kedvező személyi körülményekre tekintettel sem a felfüggesztett szabadságvesztést kiszabni.

Ennek megfelelően kerülendő az erőszakos, garázda jellegű, vagy a közélet tisztaságát veszélyeztető, korrupciós, illetve nagyobb tárgyi súlyú bűncselekményt elkövető, de kifogástalan eddigi előéletű terhelttel szemben a felfüggesztés. Nem tartotta indokoltnak a Kúria a súlyos testi sértés büntette miatt kiszabott szabadságvesztés próbaidőre történő felfüggesztését, amikor a cselekmény tárgyi

esetén a Kúria nem csupán a próbaidő, hanem a kiszabott szabadságvesztés tartamának megváltoztatásával is hozhat a törvénynek megfelelő határozatot.” BH 2015.7.281.

²² A gyakorlatban előfordulnak olyan nyilvánvaló bírói hibák, amikor alsóbb bírósági szinten a két évet meghaladó szabadságvesztés is gond nélkül felfüggesztésre kerül, s majd felsőbb bírósági szinten történik meg a szabadságvesztés időtartamának szükséges, és jogszabályoknak megfelelő korrekciója. Például: Kúria Bfv.591/2019/10.

²³ Az OBH adatbázisa alapján. <https://birosag.hu/birosagokrol/statisztikai-adatok/jogerosen-befejezett-buntetoeljarasok-vadlottainak-statisztikai-adatai/revizio-utan/2019>

²⁴ Görgényi Ilona, Gula József, Horváth Tibor, Jacsó Judit, Lévay Miklós, Sántha Ferenc, Váradi Erika: *Magyar Büntetőjog, Általános Rész*, Complex Kiadó, Budapest, 2014., 503. o.

²⁵ Btk. 86. § (1) bekezdés

súlya jelentős volt, durva elkövetési módja és következményei folytán közelített az életveszélyt okozó testi sértés büntetének a kísérletéhez.²⁶ Ez azonban természetesen nem azt jelenti, hogy a súlyos vagy akár még az életveszélyt okozó testi sértés miatt nem kerülhet egyáltalán felfüggesztésre a szabadságvesztés.

Egy másik ügyben még a korábbi gyakorlatból találunk példát arra is, hogy az életveszélyt okozó testi sértés miatt is végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztést szabott ki a bíró. Ez kivételesnek mondható a bírói gyakorlatban, tekintettel arra, hogy egy ilyen tárgyi súlyú bűncselekményre, az általános megelőzésre is figyelemmel, általában indokolt a végrehajtandó szabadságvesztés kiszabása. A konkrét ügyben a bíróság azzal magyarázta a végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés kiszabását, hogy a vádlott és a sértett között nemcsak a béke állt helyre, hanem ezenkívül új környezetbe is költöztek, a súlyosan alkoholistá terhelte itt munkát vállalt, abbahagyta az alkoholfogyasztást, hogy megszabaduljon a szenvedélyétől, és időközben meg is betegedett, szívinfarktuson esett át. Egy ilyen helyzetben a végrehajtandó szabadságvesztés a terhelte a korábbinál súlyosabb helyzetbe vetné vissza, és társadalmi szempontból nagyobb kárt okozna annál, mint amellyel a szabadságvesztés végrehajtásának felfüggesztése az általános megelőzéshez fűződő érdeket sérthetné.²⁷ Az életveszélyt okozó testi sértés esetén is kifejezetten indokolt volt a korábbi bírói gyakorlatban a felfüggesztett szabadságvesztés kiszabása, amikor az elkövető a jogos védelmet ijedségből túllépte, majd az eredményt önként elhárította.²⁸ Szintén a büntetés végrehajtását felfüggesztette a bíróság, amikor a büntetlen előéletű vádlott, emberileg érthető helyzetben kialakult indulatában, a sértett közreható magatartásától is motiváltan valósította meg az életveszélyt okozó testi sértés büntetének kísérletét, és a cselekményének elbírálásánál további enyhítő körülmények is értékelhetők voltak.²⁹

Kedvező személyi körülmények ellenére sem ildomos ugyanakkor a felfüggesztés kedvezményében részesíteni az elkövetőt, ha a bűncselekményt bünszövetségben követte el,³⁰ illetve ha a bűncselekménynek súlyos az eredménye. A Kúria egyik ítéletében kifejtette, hogy a kedvező személyi körülmények és a vádlott idős kora megalapozhatja az enyhítő szakasz alkalmazását, de a jelentős tárgyi súlyú élet és testi épség elleni bűncselekményeket, valamint lőfegyverrel és lőszerral visszaélést elkövetővel szemben, nem indokolt a szabadságvesztésnek próbaidőre történő felfüggesztése.³¹

Nincsenek automatikusan kizárva a felfüggesztett szabadságvesztés kedvezményeiből a kifogásolható életvezetésű elkövetők, akik ismételten követettek el bűncselekményt, szabálysértést, italozó életmódot folytatnak, vagy családi kötelezettségeiket nem teljesítik. Velük szemben az 55. Bkv szerint indokolt lehet a

²⁶ BH 2015.5.118.

²⁷ BH 2002.8.374. II. pont.

²⁸ BH 2001.5.204., BH 2002.4.125.

²⁹ BH 2000.3.93.

³⁰ A Bkv 55. utal arra, hogy nem érdemelnek előzetes bizalmat azok, akik szervezeten követték el a bűncselekményt, mivel a bünszövetségben történő elkövetés esetére a törvény erejénél fogva kizárt a felfüggesztés, így ehelyütt a bünszövetségi társas bűnelkövetési alakzatra gondolhatunk csupán.

³¹ BH 1999.1.1. II.

szabadságvesztés felfüggesztése, ha az elkövető jelentősebb társadalomra veszélyességű bűncselekményt követett el, de bűnösségének foka kisebb, vagy a cselekmény kisebb mértékben veszélyes a társadalomra, de a bűnösség foka jelentősebb.

Általában nem függeszthető fel a szabadságvesztés végrehajtása azokkal szemben, akik alkoholista életmódjukból vagy erkölcstelen szemléletükből fakadóan, jelentősebb társadalomra veszélyességű bűncselekményt vagy bűncselekmények sorozatát követték el, illetve személyi társadalomra veszélyességük egyébként kiemelkedő.³²

A kifogásolható életvitelű elkövetők esetén indokolt lehet pártfogó felügyelet elrendelése,³³ visszaeső bünelkövető esetén az elkövető kötelezően pártfogó felügyelet alatt áll. A pártfogó felügyelettel az egyéniesítés további lehetősége nyílik meg a jogalkalmazó számára, hiszen ezen belül egyéni magatartási szabályok vagy kötelezettségek elrendelésére is lehetőség van.

3. A szankció helye és súlytalanságának problémája

A végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés szankciórendszerünkben betöltött helye egyre inkább vitatott. Ez pedig részben szankciórendszerünk változásának, részben a jogintézmény sajátos kettős arculatának köszönhető. A felfüggesztett szabadságvesztés ugyanis jellegét tekintve, meglehetősen Janus-arcú jogintézmény, hiszen célja a tényleges szabadságvesztés elkerülése, mégis – nevében is benne van –, hogy szabadságvesztés, így a szankciók súlyossági sorrendjében a végrehajtandó szabadságvesztést követően a második legszigorúbb szankcióként aposztrofáljuk. A szankciók súlyossági sorrendjét azonban álláspontunk szerint lényegében változtatta meg az új Btk. által bevezetett elzárás büntetésünk.

Az elzárás végrehajtása a jelenleg hatályos szabályok alapján ugyanis nem függeszthető fel, hiszen a büntetés végrehajtásának felfüggesztésére a törvény kizárólag szabadságvesztés esetén ad lehetőséget. Ennek köszönhetően az elzárás bevezetésével a szankciórendszerben az egyes büntetési nemek között eddig kialakult súlyossági sorrend is megbomlani látszik. A szankciórendszer csúcsán kétségtelenül a szabadságvesztés áll, legyen az akár végrehajtandó vagy végrehajtásában felfüggesztett. A súlyossági sorrendben a második helyen az elzárás szerepel. Mindezek ellenére a jogalkotó kifejezetten lehetővé teszi büntetővégzésben a súlyosabb szankció kiszabását, hiszen felfüggesztett szabadságvesztés a terhelt személyes jelenléte nélkül, írásbeli eljárásban már régóta kiszabható, de a kevésbé súlyos elzárás kiszabására ilyen keretek közt nincs lehetőség.³⁴ Talán kimondatlanul maga a jogalkotó is érzékeli, hogy az elzárásnak egyértelműen nagyobb a

³² BKv 55. II. rész, 2. pont, b) alpont.

³³ Ha az alkoholista életvezetésű vádlottal szemben végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztést szab ki a bíróság, általában indokoltnak mutatkozik a pártfogó felügyelet elrendelése. BH 1999.3.95. II. pont.

³⁴ Be. 740. § (2) bekezdés a) pont.

hátránytartalma, mint az elvileg súlyosabb, de végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztésnek.

Vitatható, hogy a jelentősebb tárgyi súlyú és eleve szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmény elkövetése esetén, a terhelt elkerülheti a büntetés tényleges végrehajtását, míg a kevésbé társadalomra veszélyes magatartások elkövetésekor mindenképpen büntetés-végrehajtási intézetbe fog kerülni az elkövető, amennyiben elzárásra ítélik.³⁵ A jelenlegi szabályoknak megfelelően a végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés súlyosabb büntetés, mint az elzárás, így a súlyosítási tilalmat nem sérti, ha a bíróság a terhelt terhére bejelentett fellebbezés hiányában, a felfüggesztett szabadságvesztést elzárásra változtatja.³⁶ A terhelt és a védő szempontjából csak remélni tudjuk, hogy az ítélezési gyakorlatban erre nem sok példa van,³⁷ amennyiben mégis, akkor védő legyen a talpán, aki el tudja magyarázni az elítéltnak, hogy az elzárással jobban járt, hiszen ez enyhébb szankció, mint a felfüggesztett szabadságvesztés. Igaz ugyanakkor, hogy bizonyos szempontból valóban jobban járhat az elkövető, hiszen elzárás esetén a jogerőre emelkedéssel mentesül a büntetett előélethez fűződő hátrányok alól,³⁸ míg a felfüggesztett szabadságvesztés esetén – előzetes mentesítés hiányában, – csupán a próbaidő sikeres leteltével fog mentesülni. További előnye az elzárásnak – kizárólag a végrehajtandó szabadságvesztéshez és nem a felfüggesztett szabadságvesztéshez képest, – hogy visszaesés szempontjából nem veszik figyelembe a korábbi elzárásra ítélest,³⁹ és közügyektől eltiltás sem szabható ki vele szemben.⁴⁰ De vajon ezek az előnyök kompenzálják-e azt a hátrányt, hogy bizonyos időre mindenképpen büntetés-végrehajtási intézetbe kell vonulnia, saját bőrén tapasztalhatja a börtönártalmakat, és szabadulása után meg kell küzdenie a társadalmi előítéletekkel is. Ezek a hátrányok a fent említett előnyökkel az esetek többségében valószínűleg nem kompenzálhatók, így a bíró bölcs belátására van bízva, hogy az ítélezési gyakorlatot az igazságosság szempontjait is szem előtt tartva alakítsa ki.

A felfüggesztett szabadságvesztés hátrány tartalma azonban nagyon sok esetben a többi alternatív szankcióhoz képest is megkérdőjelezhető. Gyakran a felfüggesztett szabadságvesztés a pártfogó felügyelet elrendelése, egyéni magatartási szabály

³⁵ Kadlót Erzsébet: Az új Btk. szankciórendszerének lehetséges kihatásai az ítélezési gyakorlatra, *Fundamentum*, 2013/4. 106. o.

³⁶ Végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés helyett elzárás kiszabása nem ütközik a súlyosítási tilalomba. A konkrét ügyben tartási kötelezettség elmulasztásának vétsége miatt az elsőfokú bíróság végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztésre ítélte a vádlottat, a büntetést az ügyész tudomásul vette és kizárólag a védő, a terhelt javára jelentett be fellebbezést. A másodfokú bíróság a felfüggesztett szabadságvesztést 50 nap elzárásra „enyhítette”. Következetes a felsőbírósági gyakorlat a tekintetben, hogy ami nem ütközik a súlyosítási tilalom során kimerítő jellegű, negatív felsorolásba, az alkalmazható, még abban az esetben is, ha az a terhelt terhére történő megváltoztatást eredményez. BH 2018.4.110. (Kúria Bfv.II.756/2017., EBH 2018.B.14.)

³⁷ Az előbb említetten kívül is találunk rá precedenst: Kúria Bfv.456/2019/9.

³⁸ Btk. 100. § (1) bekezdés a) pont.

³⁹ Lásd: *visszaeső* fogalma, Btk. 459. § (1) bekezdés 31. pont.

⁴⁰ Közügyektől eltiltás mellékbüntetésnek csak végrehajtandó szabadságvesztés kiszabása mellett van helye, ezért törvénysértő e mellékbüntetés elzárás melletti alkalmazása. E törvénysértés „a büntetőjog más szabályainak megsértését” valósítja meg, így felülvizsgálati okot képez. BH 2020.6.168. (Kúria Bfv.II.882/2019.)

vagy kötelezettség előírása, vagy más szankció kiszabása nélkül súlytalan büntetésnek tűnhet. Ezt a fajta súlytalanságot az esetek meghatározott részében maga a bírói gyakorlat is érzékeli és az ítéletek indokolásában ezt alá is támasztja. A Debreceni Ítéltábla egyik döntésében olvashatjuk, hogy *a végrehajtásában felfüggesztett büntetés kizárólagos alkalmazása súlytalanná tette volna a büntetési célok érvényre jutását és emiatt szabott ki az elsőfokú bíróság a vádlottal szemben pénzbüntetést is.*⁴¹ A pénzbüntetés kiszabásának azonban, tudjuk, hogy vannak korlátai, hiszen az elkövető anyagi teljesítőképesége ennek a büntetésnek sok esetben határt szabhat.

Egy másik, az aktakutatás során tanulmányozott ügyben a bíróság szintén egy érdekes bünteteskiszabási helyzettel találta szemben magát, mely döntés alapjaiban kérdőjelezi meg a felfüggesztett szabadságvesztésnek a szankciók súlyossági sorrendjében betöltött helyét. Az ittas járművezetés elkövetője, büntetlen előéletű, de személyi körülményeire tekintettel sem a pénzbüntetés, sem a közérdekű munka kiszabása nem tűnt jó megoldásnak.⁴² Előnyugdíjas elkövetőről lévén szó, aki mindössze 54.000 Ft havi jövedelemmel rendelkezett, vagyontalan, ráadásul rákbeteg, akit szájüregi daganattal műtöttek, így teljesen érthető módon sem pénzbüntetést, sem közérdekű munkát nem akart a bíróság vele szemben kiszabni. Természetesen a vádlott személyi körülményeire tekintettel a személyi szabadságától történő tényleges megfosztás, vagyis az elzárás kiszabása szóba sem jöhetett, így csak a legszigorúbb büntetési nem, a szabadságvesztés felfüggesztésének kiszabása tűnt a terhelt szempontjából elfogadható megoldásnak.

Az ügy nagyon jól példázza azt, hogy bizonyos esetekben az igazságos szankció kiválasztása, a bünteteskiszabás általános, elméleti szabályait teljesen felülírva, a józan ész logikája alapján történik az ítélkezési gyakorlatban. A büntetlen és kifogástalan közlekedési előélettel rendelkező, ráadásul súlyosan beteg elkövetővel szemben, amikor az ittas vezetés következményeként senki nem sérült meg, és ráadásul még az ügyészség is pénzbüntetés kiszabását indítványozta, a bünteteskiszabás elvei alapján egyértelműen eltúlzottnak tűnik szabadságvesztés büntetés kiszabása. A vádlott azonban valójában mégis így járt a legjobban, hiszen személyi szabadságát nem vonták el, a próbaidő alatt pedig csupán törvénytisztelő életet kell folytatnia, és tartózkodnia kell bűncselekmény(ek) elkövetésétől.

Tovább nehezíti a felfüggesztett szabadságvesztés súlytalanságának problémáját a Btk. szankciók együttalkalmazására vonatkozó egyik tilalma is. A Btk. kifejezett rendelkezése értelmében, szabadságvesztés mellett nem szabható ki közérdekű munka. A közérdekű munka, ha nem is vonja el, de legalábbis korlátozza az elítélt szabadságát a munkavégzés időtartamára. Ezen együttalkalmazási tilalom végrehajtandó szabadságvesztés mellett nagyon is érthető. A célra tekintettel történő bünteteskiszabás elvével teljesen ellentétes lenne, ha a személyi szabadág elvonása után az elkövetőnek még közérdekű munkavégzést is kellene teljesíteni. Tekintettel a szabadságvesztés és a közérdekű munka büntetés alapvetően eltérő céljaira, nehéz is lenne olyan elkövetői kört találni, melynek a személyiségére és a bűncselekmény súlyára tekintettel éppen e két büntetés kombinációjával lenne

⁴¹ Debreceni Ítéltábla Bf.I.199/2020/11.

⁴² Hajdúszoboszlói Járásbíróság 1.B.13/2019.

elérhető a büntetési cél.

Nem értünk azonban egyet azzal, hogy a végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztést miért ne lehetne közérdekű munka kiszabásával kombinálni.⁴³ Külföldön adottak a jó példák arra, hogy a közérdekű munka és a felfüggesztett szabadságvesztés együttesen is alkalmazható, és kifejezetten sikeresen működik a gyakorlatban. Tekintettel arra, hogy az elkövető személyiségére és arra tekintettel történik a feltételes elítélés, hogy még javítható és formálható az elkövető személyisége, miért ne lehetne ebben a személyiség formálásban szerepe a köz javára végzett, ingyenes munkavégzésnek.⁴⁴ A súlytalan büntetések elkerülésének egyik útja lehetne a felfüggesztett szabadságvesztésnek a közérdekű munkával való kombinálása, esetleg a közérdekű munka időtartamának inkább a generális minimumhoz közeli megállapításával, tekintettel arra is, hogy ebben az esetben mégsem a köz javára végzett munka az egyedüli hátránya a kiszabott szankciónak.

4. A pártfogó felügyelet és külön magatartási szabályok

A pártfogó felügyeletnek a feltételes elítélés e formájánál is óriási a jelentősége. A végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztések súlytalanságának elkerülése érdekében, érdemes lenne megfontolni más szankciókkal való gyakoribb kombinációját, illetve megfontolandó lenne a pártfogó felügyelet gyakoribb alkalmazása is. Sokkal hatékonyabb lenne ennek a jogintézménynek a visszatartó ereje, ha az elkövető nem passzív „elszenvedője” lenne a büntetésnek, hanem szembesülne annak következményeivel és ez esetleg aktivitásra is készítené.⁴⁵

A statisztikai adatokat megvizsgálva az tapasztalható, hogy a bíróságok csak ritkán élnek a pártfogó felügyelet elrendelésével, holott ezt akár másodfokon is megtehetnék a súlyosítási tilalom sérelme nélkül.⁴⁶ 2019-ben a 11.621 felfüggesztett szabadságvesztésből 1.178 esetben rendeltek el pártfogó felügyeletet, ami az ügyek 10,13%-a.⁴⁷ Ebből feltehetően 349 esetben kötelezően rendelte el a visszaeső és különös visszaeső elkövetők esetén a bíróság.⁴⁸ Kifejezetten dicséretes azonban, hogy a maradék kb. 800 ügyben a bíróság mérlegelési lehetőségével élve rendelte

⁴³ BH 2015.8.210. Szabadságvesztés kiszabása mellett közérdekű munka kiszabása törvénysértő akkor is, ha a szabadságvesztés végrehajtását a bíróság próbaidőre felfüggeszti [Btk. 33. § (1) bekezdés, (4) bekezdés, (6) bekezdés a) pont].

⁴⁴ Franciaországban, Svédországban, Finnországban. Lásd: Sipos Ferenc: Közérdekű munka skandináv módra II.: A dán és a finn példa, *JURA* 2018/1. 419-426. o.

⁴⁵ Hatvani Erzsébet: A Pártfogó Felügyelői Szolgálat és a bűnelkövetők társadalmi reintegrációja, *Börtönügyi Szemle*, 2006/1. 27-32. o.

⁴⁶ Felfüggesztett szabadságvesztés kiszabása esetén a másodfokú bíróság részéről a pártfogó felügyelet elrendelése nem ütközik a súlyosítási tilomba. BH 1985.339.

⁴⁷ Az OBH adatbázisa, Jogerősen befejezett büntetőeljárások vádlottainak statisztikai adatai, Revízió után, 2019-es év adatai. <https://birosag.hu/jogerosen-befejezett-buntetoeljarasok-vadlottainak-statisztikai-adatai>

⁴⁸ Érdemes megjegyezni, hogy nem csupán visszaesők esetén kötelező immár a végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés mellett a pártfogó felügyelet elrendelése, hanem hozzátartozója sérelmére elkövetett, személy elleni erőszakos bűncselekmény miatt végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztésre ítélt elkövető esetén is. Ld. Btk. 69. § (2) bekezdés d) pont

el a pártfogó felügyeletet. Arra vonatkozóan azonban már nincs adat, hogy a pártfogó felügyelet mellett hány esetben történt egyéni magatartási szabály vagy kötelezettség előírása. 2019-ben összesen 3168 esetben történt pártfogó felügyelet elrendelése hazánkban, ebből tehát az ügyek több mint harmadában a felfüggesztett szabadságvesztés mellett került ez az intézkedés alkalmazásra.⁴⁹

Sajnálatos módon a pártfogó felügyelet elrendelésének a száma évről évre csökkenő tendenciát mutat, mely természetesen a szabadságvesztések szám szerinti csökkenéséből is egyenesen következik. Az első büntényes elkövetők esetében van a legnagyobb esély a változásra és a pártfogó felügyelet sikerére.⁵⁰ Erre tekintettel a bíróságoknak meg kellene fontolni, hogy ne csak a már kriminális karrierrel rendelkező visszaesők esetén és kötelező jelleggel rendeljenek el pártfogó felügyeletet, hanem azzal mind gyakrabban éljenek mérlegelési jogkörüknél fogva.

Csodákat tenni a pártfogó felügyelő sem képes, de célja az elkövető rendszeres ellenőrzése és irányítása révén az ismételt bűnelkövetés megakadályozásának elősegítése. A pártfogó felügyelőnek természetesen nem feladata az elkövető valamennyi szociális problémájának megoldása sem, de amennyiben azok hozzájárultak a bűncselekmény elkövetéséhez vagy a bűnisméltetéshez, akkor legalábbis törekednie kell azok megoldására. A pártfogó felügyelő képes lehet arra, hogy elindítsa azt a változási folyamatot az elkövetőnél, ami majd elősegíti jövőbeli jogkövető magatartását. Segíthet munkahely keresésében, szenvedélybetegségből való felépülésben, orientálhat a munkához szükséges szakképzettség megszerzésében.

A gyakorlat sajnos azt mutatja, hogy mind az ügyészségek, mind a bíróságok fukarkodnak az egyéni magatartási szabályok előírásával.⁵¹ Ennek összetett okai vannak, egyrészt a bíróság rendelkezésére nem áll megfelelő információ az elkövető személyiségéről, mely probléma a pártfogó felügyelői vélemény előzetes beszerzésével viszonylag egyszerűen orvosolható lenne. Másrészt a jogalkalmazó úgy gondolja, hogy a pártfogó felügyelet leterheltségéből adódóan úgysem tudja majd a magatartási szabályt betartatni, aminek aztán súlyos következményei lesznek.⁵² Mindez egy nem kívánatos gyakorlat kialakulásához vezetett. Hatvani Erzsébet rámutat arra, hogy az alternatív szankciók végrehajtásának hatékonyságát – ezen belül az integrációs esélyt – növeli, ha azok egyedi magatartási szabályokkal párosulnak.⁵³ Számos külföldi példa is áll előttünk a tekintetben, hogy a

⁴⁹ A büntetőbíróság előtti ügyészi tevékenység főbb adatai I. A 2019. évi tevékenység. i. m. 63. o.

⁵⁰ Szücsné Németh-Csóka Tímea: Menteni, akit még lehet: a pártfogó felügyelet szerepének jelentőségéről, in.: *Büntetőjogi Tanulmányok XVI.*, (Szerk.: Jungi Eszter) MTA Veszprémi Területi Bizottsága, Veszprém, 2015. 128. o.

⁵¹ Róth Erika: Az ügyész diszkrecionális jogkörének néhány kérdése, in.: *Bizonyítékok. Tiszteletkötet Tremmel Flórián egyetemi tanár 65. születésnapjára. Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata, 139.*, (Szerk.: Fenyvesi Csaba, Herke Csongor, Mészáros Bence) Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, Pécs, 2006. 518. o., Barabás A. Tünde, Mészáros Ádám, Windt Szandra: A vádelhalasztás eredményessége és feltételei 2006-ban: aktafeldolgozás, különös tekintettel a megelőzés és individualizálás szempontjaira, in.: *Kriminológiai Tanulmányok, 45. kötet*, (Szerk.: VIRÁG György) Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2008. 208. o.

⁵² Btk. 87. § c) pont Lásd: BH 1981.307., BH 2000.336., BH 2007.180., Debreceni Ítéletábrla Bf.290/2008/4.

⁵³ Hatvani Erzsébet: i.m. 31. o.

jogalkalmazónak az egyéniesítés érdekében szélesebb mozgásteret biztosít már maga a törvény is, akár az alternatív szankciók együttes alkalmazása tekintetében is. Több külföldi államban is működik a felfüggesztett szabadságvesztésnek a közérdekű munkával⁵⁴ vagy más szankciókkal, magatartási szabályokkal, a sértettnek fizetendő jóvátétellel történő kombinálása. Ezek a megoldások mindenképp aktív szerepvállalást kívánnak meg az elkövető részéről, és a büntetés sem tűnhet súlytalanak.

Hazánkban az egyéni magatartási szabályok tekintetében arra kell törekedni, hogy azok egyáltalán legyenek. Amennyiben a bíró veszi a bátorságot az egyéniesítésre, akkor a magatartási szabályokkal szembeni elvárás, hogy világosak, félreérthetetlenek, és nem utolsó sorban teljesíthetőek is legyenek. Teljesen felesleges egyéni magatartás előírásának látszatát kelteni és általános, a pártfogó felügyelettel egyébként is együtt járó magatartási szabályokat, külön magatartási szabályként feltüntetni.⁵⁵ A külön magatartási szabályok tekintetében ügyelni kell arra is, hogy ne kerüljön sor olyan magatartási szabály előírására sem, melyet a törvény büntetésként szerepeltet. Ennek megfelelően nem írható elő magatartási szabályként, hogy az elkövető járművet nem vezethet.⁵⁶

A magatartási szabályok pontos meghatározása, a betartásuk érdekében elemi fontosságú. Másodfokú bíróság mutat rá arra, hogy a pártfogó felügyelet 5 éves időtartamára szükségtelen a drogprevenációs programba történő bekapcsolódás kötelező magatartási szabályként történő előírása, melynek megszegése a felfüggesztett büntetés végrehajtásának elrendelését vonhatja maga után. Ezzel a bíróság egyáltalán nem azt mondta ki, hogy az elsőfokú bíróság ne írhatna elő drogprevenációs programban való részvételt, de az 5 éves időtartam a kívánt célokhoz képest is eltúlzottnak tekinthető. Különös tekintettel arra, hogy a Btk. büntethetőséget megszüntető okként⁵⁷ már a 6 hónapig tartó folyamatos kábítószerfüggőséget kezelő eljárást vagy felvilágosító programban való részvételt is elegendőnek tartja.⁵⁸ Ennek megfelelően a szabályok egyértelmű megfogalmazása mindenkinek az érdeke. A bíróság pontosan előírhatja, hogy legalább mennyi ideig tartó drogprevenációs foglalkozáson való részvételt vár el a terhelttől.

Figyelemmel kell lenni arra is, hogy vannak olyan magatartási szabályok, amelyeknek előírásához az elkövető kifejezett hozzájárulása szükséges, így nem elegendő magatartási szabályként alkoholelvonó kúrára kötelezni az elkövetőt, hanem az ehhez szükséges hozzájárulását is be kell szereznie a bíróságnak.⁵⁹ Az esetek egy részében úgy tűnik, hogy a bíróságok erről megfeledkeznek, és előírják, hogy az

⁵⁴ Például: Franciaországban, Svédországban, Finnországban. Lásd részletesen: Papatheodoru, Théodore: La personnalisation des peines dans le nouveau code pénal français. *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*, 1997/1. 22-24. o.

⁵⁵ Szükségtelen olyan magatartási szabály, hogy a jövőben tartózkodjon bűncselekmény vagy szabálysértés elkövetésétől. BH 1978.367.

⁵⁶ BH 1978.367.

⁵⁷ Btk. 180. § (1) bekezdés.

⁵⁸ Fővárosi Ítélet tábla Bf.292/2012/9.

⁵⁹ A vádlott rendszeresen és nagymértékben fogyaszt szeszes italt, idült alkoholfüggőségben szenved. Kényszergyógyítása indokolt és szükséges, annak egészségügyi ellenjavallata nincs. E külön magatartási szabály teljesítése önkéntes jellegű, előírása az ítélet tábla álláspontja szerint csak a vádlott belegyezésével lehetséges. ÍH 2005.92.

elkövető önkéntesen vesse alá magát alkoholelvonó kezelésnek, vagy vegyen részt kábítószer-használatot kezelő ellátásban, anélkül, hogy ehhez beszereznének előzetes hozzájárulást.⁶⁰ Majd az önkéntesség hiányában a pártfogó felügyelet magatartási szabályainak súlyos megszegésére hivatkozva, a szabadságvesztés nem kívánatos módon végrehajtásra kerül.⁶¹ Előzetes hozzájárulás szükséges valamennyi gyógykezelés előírása esetében, legyen az kábítószer függőséget gyógyító kezelés, agressziót kezelő pszichiátriai ellátás vagy más gyógyító program.⁶²

Az egyéni magatartási szabályok alapvető problémáját és számos tanulság levonását teszi lehetővé az alábbi eset. Az elsőfokon eljáró bíróságok csak nagyon ritkán engednek teret kreativitásuknak a magatartási szabályok tekintetében, s ha ezt végre kivételesnek mondható esetben megteszik, akkor azt egy egyszerű tollvonással a másodfokú bíróság megsemmisíti. Esetünkben az elsőfokú bíróság a vallási tisztelet tárgyára elkövetett rongálás fiatal elkövetőivel szemben olvasónapló-készítési kötelezettséget írt elő. Az ügyben másodfokon eljáró bíróság az egyéni magatartási szabályt ítéletében mellőzte, egyébként pedig helybenhagyta az elsőfokú bíróság ítéletét.⁶³

Külön magatartási szabályként két konkrétan megnevezett könyv két éven belüli elolvasását és az olvasónapló pártfogó felügyelő részére történő bemutatását írta elő az elsőfokú bíróság. A mai világban mindenképpen dicséretesnek tekinthető a bíróság ötlete, amikor az olvasás szerepe egyébként is devalválódott a fiatalok körében. Az elsőfokú bíróság indoka azonban az volt, hogy a rongálás ideológiai okokból történt, melyet előítéletes gondolkodás vezérelt, és ezen előítéleteken a vádlottak olvasmányaik hatására talán változtatnak. A másodfokú bíróság indokolása szerint azonban a külön magatartási szabály túllép a büntetési célokon, hiszen abba nem illeszthető bele az elkövető világnézetének a formálása, hiszen ez a gondolatszabadság korlátozásának tilalmával ütközne.

A magatartási szabály mellőzése tekintetében azonban vitatkoznék a másodfokú bírósággal. A büntetőjogi büntetésnek valóban nem célja a világnézeti kérdések megváltoztatása, és nem is lehet alkalmas világnézeti kérdések tekintetében átnevelésre. Más nézőpontok bemutatása és azok megismerése a világnézeti meggyőződések megváltoztatásának célzata nélkül az elkövetők számára mindenképpen hasznosnak bizonyulna. A másodfokú bíróságnak mellőznie kellett volna az indokolás köréből a világnézeti átnevelés célzatát, de semmiképpen nem eliminálni az olvasásra ösztönzést. Ha a konkrét olvasmányok jellegével a másodfokú bíróság nem értett egyet, akkor még mindig kijelölhető lett volna más, a másodfok számára is elfogadható, semmiképpen nem átnevelési, de annál inkább nevelési célú olvasmány. Az eset nagyon jól szemlélteti a magatartási szabályok alapvető problémáját. Miért legyen kreatív az elsőfokon ítélező bíró, ha a külön magatartási szabályok fontosságát a felsőbb bírósági szinten sem ismerik el és nem is támogatják azokat?

⁶⁰ Miskolci Törvényszék B.344/2007/12., Szolnoki Törvényszék B.78/2018/46.

⁶¹ Például: Miskolci Törvényszék B.344/2007/12.

⁶² Egri Törvényszék Bf.161/2013/3., Kecskeméti Törvényszék B.408/2014/24.

⁶³ Pesti Központi Kerületi Bíróság 13.B.789/2014/5., Fővárosi Törvényszék 23.Bf.5661/2015/5.

Találunk a gyakorlatban a magatartási szabályok előírására néhány dicséretes példát is, melyeket megerősítésként mindenképp érdemes megemlíteni. Élet és testi épség elleni bűncselekmények körében kifejezetten előfordul, hogy a bíróság a Pártfogó Felügyelői Szolgálat szervezésében megvalósuló személyiségfejlesztő vagy agressziókezelő tréningen való részvételre, külön magatartási szabályként kötelezi az elkövetőt.⁶⁴ Ehhez persze az is kell, hogy egyáltalán legyen a Pártfogó Felügyelői hálózat által helyileg megszervezett ilyen típusú tréning, és erről a büntetéskiszabást végző bírónak konkrét ismerete is legyen. Gyakori az alkoholista, rendszeresen szeszes italt fogyasztó elkövető esetén, a nyilvános helyen való alkoholfogyasztás tilalmának előírása, valamint olyan nyilvános helyek látogatásának a tilalma, ahol szeszesitalt szolgálnak fel.⁶⁵ Ugyanígy kábítószeres bűncselekmények elkövetői esetén előfordul konkrétan meghatározott szórakozóhelyek látogatásának tilalma, illetve drogprevenciós programokba való bekapcsolódás kötelezettsége.⁶⁶

Záró gondolatok

A büntető szankciórendszer egy finoman összehangolt, de nagyon érzékenyen működő rendszer, s egy látszólag csekélynek tűnő változás az addigi kialakult gyakorlatot átírhatja és előre nem látott hibákat generálhat. Szabó András a halálbüntetés eltörlése kapcsán megjegyzi, hogy *„a Btk.-ban meghatározott büntetések összefüggő rendszert alkotnak, (...) e rendszer egyik elemének megszüntetése szükségessé teszi az egész büntetési rendszer felülvizsgálatát.”*⁶⁷ A szankciórendszer koherenciáját azonban nemcsak egy büntetési nem törlése, hanem egy új büntetési nem bevezetése is képes felforgatni. Ez történt a magyar büntetőjogban az elzárás bevezetésével is. A fent bemutatott problémák megoldására kifejezetten a jogalkotónak van kompetenciája. Szükségesnek tűnik, hogy a büntetések súlyossági sorrendjét jogszabály egyértelműen deklarálja. Nézetünk szerint szükséges lenne annak kimondása, hogy a végrehajtandó szabadságvesztést követően, a súlyossági sorrendben az elzárás következik, és ezután jön csupán a sorban a végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés.

Összességében a felfüggesztett szabadságvesztések kapcsán azt mondhatjuk, hogy egy népszerű alternatív büntetésről van szó, mely kellő odafigyeléssel alkalmazva a büntetési célok elérésére is maximálisan alkalmas lehetne. A gyakorlatban azonban törekedni kellene kifejezetten a súlytalannak tűnő alkalmazási esetek elkerülésére. Ehhez véleményem szerint meg kellene fontolni egyrésről a pártfogó felügyelet gyakoribb elrendelése mellett, egyéni magatartási szabályok gyakoribb alkalmazását. Ezeknek az előírását lényegesen megkönnyítenék a hatóságok által előzetesen beszerzett pártfogó felügyelői vélemények vagy környezettanulmányok. A magatartási szabályok végrehajtásában pedig

⁶⁴ Fővárosi Törvényszék 23.B.1238/2017/42., Fővárosi Törvényszék 15.B.959/2016/39.

⁶⁵ Debreceni Ítéltábla Bf.290/2008/4., Szolnoki Törvényszék 6.B.646/2016/8., Szegedi Ítéltábla Bf.379/2007/3., Miskolci Törvényszék B.975/2007/35., BH 2011.3.101.

⁶⁶ Budapest Környéki Törvényszék B.79/2011/2.

⁶⁷ 23/1190. AB határozat

nagymértékben kellene támaszkodni a helyi szinten működő Községi Foglalkoztatók, civil szervezetek szolgáltatásaira. Másrészt támogatandó lenne az is, hogy a felfüggesztett szabadságvesztést közérdekű munkával is lehessen kombinálni. Ezekkel a módszerekkel lehetne elkerülni ennek a többre hivatott, többre érdemes szankciónak a további devalválódását.

Irodalomjegyzék

- Albrecht, Hans-Jörg: *Prison Overcrowding – Finding Effective Solutions. Strategies and Best Practices Against Overcrowding in Correctional Facilities.* Max Planck Institute, Freiburg, 2011. https://www.mpicc.de/shared/data/pdf/research_in_brief_43_albrecht_prisonovercrowding.pdf (2020. december 12.)
- Ambrus István: Some Thoughts on the Hungarian Criminal Sanctioning System, *Jogelméleti Szemle*, 2016/4.
- Barabás A. Tünde, Mészáros Ádám, Windt Szandra: A vádelhalasztás eredményessége és feltételei 2006-ban: aktafeldolgozás, különös tekintettel a megelőzés és individualizálás szempontjaira, in.: *Kriminológiai Tanulmányok, 45. kötet*, (Szerk.: VIRÁG György) Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2008.
- Blanc, Alain: Á propos du rapport de Dominique Raimbourg: „Penser la peine autrement: proposition pour mettre fin à la surpopulation carcérale”, *Archives de politique criminelle*, 2013/1.
- Bonis-Garçon, Evelyne, Peltier, Virginie: *Droit de la peine*, 2e édition, LexisNexis, Paris, 2015.
- Deffains, Bruno, Jean, Jean-Paul: Le coût des prisons (à qui profite le crime?), *Archives de politique criminelle*, 2013/1. <https://doi.org/10.3917/apc.035.0025>
- Favuzza, Federica: Torreggiani and Prison Overcrowding in Italy, *Human Rights Law Review*, 2017/1. <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngw041>
- Finkey Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest. 1909.
- Görgényi Ilona, Gula József, Horváth Tibor, Jacsó Judit, Lévay Miklós, Sántha Ferenc, Váradi Erika: *Magyar Büntetőjog, Általános Rész*, Complex Kiadó, Budapest, 2014.
- Görgényi Ilona: Közösségi szankciók a büntetőjogban, in.: *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica, Tomus LXXXI. Ünnepi kötet dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára*, (Szerk.: Homoki-Nagy Mária), Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2018.
- Hatvani Erzsébet: A Pártfogó Felügyelői Szolgálat és a bűnelkövetők társadalmi reintegrációja, *Börtönügyi Szemle*, 2006/1.
- Irk Albert: *A magyar büntető anyagi jog*, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt., Pécs, 1933.
- Kadlót Erzsébet: Az új Btk. szankciórendszerének lehetséges kihatásai az ítélkezési gyakorlatra, *Fundamentum*, 2013/4.
- Kadlót Erzsébet: Pilot döntés a börtönök túlzsúfoltságáról, in.: *Kriminológiai Közlemények 75. szám, Válogatás a 2014-ben és 2015-ben tartott tudományos*

- rendezvények előadásából*, (Szerk.: Inzelt Éva) Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2015.
- Kerezi Klára: *Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája*, Complex Kiadó, Budapest, 2006.
 - Márk Lili, Váradi Balázs: A fogvatartás ára – A Strasbourgi pilot ítélet fényében, in: *Kriminológiai Közlemények 75. szám, Válogatás a 2014-ben és 2015-ben tartott tudományos rendezvények előadásából*, (Szerk.: Inzelt Éva), Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2015.
 - NAGY Anita: A túlsúlyfoltosság a büntetés-végrehajtási intézetekben, figyelemmel a nemzetközi szabályozásra, *Jogelméleti Szemle*, 2016/1.
 - Nagy Anita: *Szabadulás a büntetés-végrehajtási intézetből*, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2015.
 - Pálvolgyi Ákos: *A büntetés felfüggesztése intézménye történetének és egyes büntetőjogi alapelvek értékelése a magyar büntetőjogban a Cemeji-kódextől napjainkig*, Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Doktori Iskola, Pécs 2017. <https://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/palvolgyi-akos/palvolgyi-akos-muhelyvita-ertekezes.pdf>
 - Papatheodoru, Théodore: La personnalisation des peines dans le nouveau code pénal français. *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*, 1997/1.
 - Penaud, Béatrice: La surpopulation carcérale n'est pas une fatalité, *Gazette du Palais*, No. 135. du 15 Mai 2014.
 - Poncela, Pierrette: La crise du logement pénitentiaire, *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*, 2008/4.
 - Pradel, Jean: *Droit pénal général*, 21e édition, Cujas, Paris, 2016.
 - Róth Erika: Az ügyész diskrecionális jogkörének néhány kérdése, in.: *Bizonyítékok. Tiszteletkötet Tremmel Flórián egyetemi tanár 65. születésnapjára. Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata, 139.*, (Szerk.: Fenyvesi Csaba, Herke Csongor, Mészáros Bence) Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, Pécs, 2006.
 - Sipos Ferenc: Közérdekű munka skandináv módra II.: A dán és a finn példa, *JURA* 2018/1. 419-426. o.
 - Szemesi Sándor: Repetitive Cases before the Strasbourg Court: The Pilot Judgment Procedure at the European Court of Human Rights, in.: *Hungarian Yearbook of International Law and European Law 2014*. (Szerk.: Szabó Marcel, Lános Petra Lea, Varga Réka, Molnár Tamás) Eleven International Publishing, Hague, 2015. <https://doi.org/10.5553/HYIEL/266627012014002001016>
 - Szemesi Sándor: Sok (jó) ember kis helyen? A magyar fegyintézetek zsúfoltságával kapcsolatos kérdések az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában, *Büntetőjogi Szemle*, 2014/2.
 - Szücsné Németh-Csóka Tímea: Menteni, akit még lehet: a pártfogó felügyelet szerepének jelentőségéről, in.: *Büntetőjogi Tanulmányok XVI.*, (Szerk.: Jungi Eszter) MTA Veszprémi Területi Bizottsága, Veszprém, 2015.
 - Tóth J. Zoltán: A halálbüntetés utolsó harminc éve Magyarországon: az 1961. évi V. törvénytől az alkotmánybírói abolicíóig, *Jogelméleti Szemle*, 2008/4.
-

Az előregedő társadalom holisztikus vizsgálata a társadalmi innováció tükrében *

Mélypataki Gábor** – Lipták Katalin*** – Pusztahelyi Réka****
– Varga Krisztina*****

Az előregedő társadalom problémája nem új keletű. Ez a folyamat már több évtizede tart első sorban az európai kontinens országaiban. Ez a folyamat több olyan kérdést hordoz magában, amelyet nem lehet csak egy oldalról megvizsgálni. A jog, a gazdaság, a szociológia, de még az informatika és mérnöki tudományokat is kihívások elé állítja. A jelenség által felvetett kérdések és problémákra adott válasznak szükséges komplexnek lennie. Éppen ezek a kérdések adták az apropóját annak a kutatásnak, amit a TINLAB keretében a Munka jövője, jövő gazdaságtana tematikus fórumához kapcsolódóan végzünk. A kutatási kereteink a munkahelyi innovációval, a szociális munkaerőpiaccal és az új technológiák kapcsolatával foglalkoznak.

Kulcsszavak: idősödő társadalom, munkahelyi innováció, társadalmi innováció

A Holistic Analysis of an Ageing Society in the Light of Social Innovation

The problem of an ageing society is not a new one. It has been going on for decades, particularly in the countries of continental Europe. This process raises several issues that cannot be examined from just one angle. It challenges the law, economics, sociology, computer science, and engineering. The issues and problems raised by this phenomenon require complex responses. It is precisely these questions that have given rise to the research we are carrying out in the context of the TINLAB thematic forum on the Future of Work, Future Economics. Our research framework focuses on innovation in the workplace, the social labour market and the relationship between new technologies. Innovations and social innovations linked to these areas can help this significant number of people of all ages.

Keywords: ageing society, innovation at work, social innovation

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2023.1.38>

* Készült az RRF-2.3.1-21-2022-00013 azonosítószámú "Társadalmi Innovációs Nemzeti Laboratórium" elnevezésű projektben, Magyarország Helyreállítási és Ellenállóképességi Tervének keretében, az Európai Unió Helyreállítási és Ellenállóképességi Eszközének támogatásával.

** Egyetemi adjunktus, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete.

*** Egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar.

**** Egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete.

***** Egyetemi adjunktus, Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar.

Bevezetés

Az idősödő társadalom egy olyan általános jelenség, mely egész Európát érinti különböző mértékben. A csökkenő termékenységi arány és az alacsony halálozási ráta mellett az Európai Unió néhány országában kismértékű természetes szaporodás is megfigyelhető, de a rendszerváltó, kelet-közép-európai országokban, így hazánkban is a természetes fogyás van jelen. Emellett a kivándorlás okozta népességcsökkenés is tovább gyengíti a munkaképeskorúak arányát a népességen belül és egyre több 65 év feletti lakos marad az adott országban. Fontos kérdés az is, hogy az egyes államok, hogyan és milyen formában tudják biztosítani az idősek jogait, hogyan tudják biztosítani a tisztességes megélhetést és hogyan tudja pótolni a kiesésüket a munkaerőpiacról? Egyes EU országokban a belső és külső migrációból származó munkaerő tudja valamennyire ellensúlyozni ezeket a hatásokat. A terjedelmei keretek miatt jelent tanulmány nem vizsgálja, hogy milyen egyéb nehézségekkel kell szembenéznie ezeknek az államoknak, annak érdekében, hogy egy inkluzív társadalmat meg tudjanak valósítani. Az azonban egyértelműen kijelenthető, hogy amennyiben ezen megvalósítás sikerül, akkor hosszabb távon profitálhatnak belőle.

1. A magyar népesség korösszetétele, az idős korosztály sajátosságai

Az egyre öregedő és fogyó magyar társadalomban a migráció azon oldalával kell foglalkoznunk, mely a kivándorlást jelenti. Éppen ezért, ha a megoldásokban gondolkodunk akkor sok esetben teljesen más eredőből kell kiindulnunk majd, mint a nyugat-európai államoknak. Pontosan ezen folyamatok indokolják azon újszerű megoldásokat, társadalmi innovációkat, melyek alapulhatnak ugyan más országok jó gyakorlatán, de nem szabad abba a hibába esni, amit a magyar jogalkotás sok esetben elkövet: az adott körülményekre való transzformálás nélkül vesz át és rendel alkalmazni. Természetesen az időskort érintő társadalmi innovációk nem csak a jogi kereteken múlnak, illetve sok esetben a jog az utolsó egyike, ami belép egy ilyen helyzetbe. Az társadalmi innovációra éppen ezért több szinten lesz szükség.

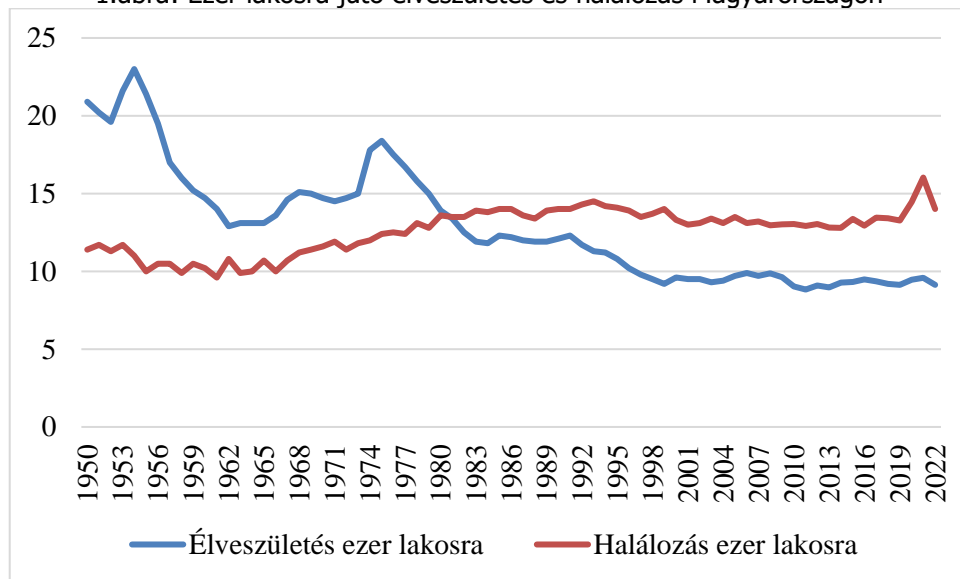
Ez különösen igaz, ha megvizsgáljuk a KSH már elérhető legfrissebb 2022. évi népességi adatait. A magyar lakosság 9.604.000 fő, mely a legutóbbi méréshez képest egy 3,4% -os népességcsökkenést jelent. A vidéki, periférikus területeken a népességcsökkenés még dinamikusabb. A magyarországi településszerkezetben kiemelkedően magas az aprófalvak száma.¹ A 100 fő alatti lakosságszámmal rendelkező 166 falu közül 48 Zala vármegyében, 31 Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyében, 29 település Baranya vármegyében, 15 Somogy vármegyében található. Az aprófalvakban élők életszínvonalának a fejlesztése Magyarországon kedvelt kutatási terület.²

¹ Nagy Gábor - Dudás Gábor - Bodnár Gábor: „Megfogyva bár...” Egy tanyafelmérés tanulságai Békés megyében. *Tér és Társadalom*, 2016/1., 93–111.o; <https://doi.org/10.17649/TET.30.1.2721>

² Kovács Teréz: Vidék, vidékfejlesztés, vidékpolitika. *Gazdálkodás*, 2000/3., 11–20.; G. Fekete Éva: Hátrányos helyzetű előnyök?: Elmaradott kistérségek felzárkózásának lehetőségei az Észak-magyarországi régióban. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 2006/1., 54–68.o.; Váradi Mónika

Az idők helyzetét különböző mutatószámokkal tudjuk jellemezni. Talán az egyik legfontosabb az egészségi állapot szerinti jellemzés, melyre a leggyakrabban a születéskor várható átlagos élettartamot használjuk vagy az egészségi állapotot jelző összetett, kompozit mutatókat.³ A gazdasági aktivitás mentén is lehet jellemezni az időskorúakat, a dolgozó nyugdíjasok arányával vagy az eltartottsági rátákkal. Számos tanulmány foglalkozik komplex megközelítésben az aktív öregedési index módszertanával és az adatok jellemzésével.⁴

1.ábra: Ezer lakosra jutó élveszületés és halálozás Magyarországon

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Az 1. ábra jól mutatja a magyarországi demográfiai helyzet alakulását, 1981-től indult el a magyar társadalom fogyása. Az ezer lakosra jutó élveszületések számát az ezer lakosra jutó halálozások száma egyre nagyobb mértékben haladja meg, a demográfiai olló egyre jobban nyílik. 2021-ben a koronavírus járvány okozta halálozások számának a drasztikus növekedése (155.621 fő) okozta az ábrán a kiugró értéket. Amíg 1950-ben a teljes termékenységi arányszám 3 volt minden szülőképes korú nőre vonatkoztatva, addig 2021-ben 1,59, 2022-ben 1,52. A mélypont 2011-ben volt: 1,23 gyermekkel.

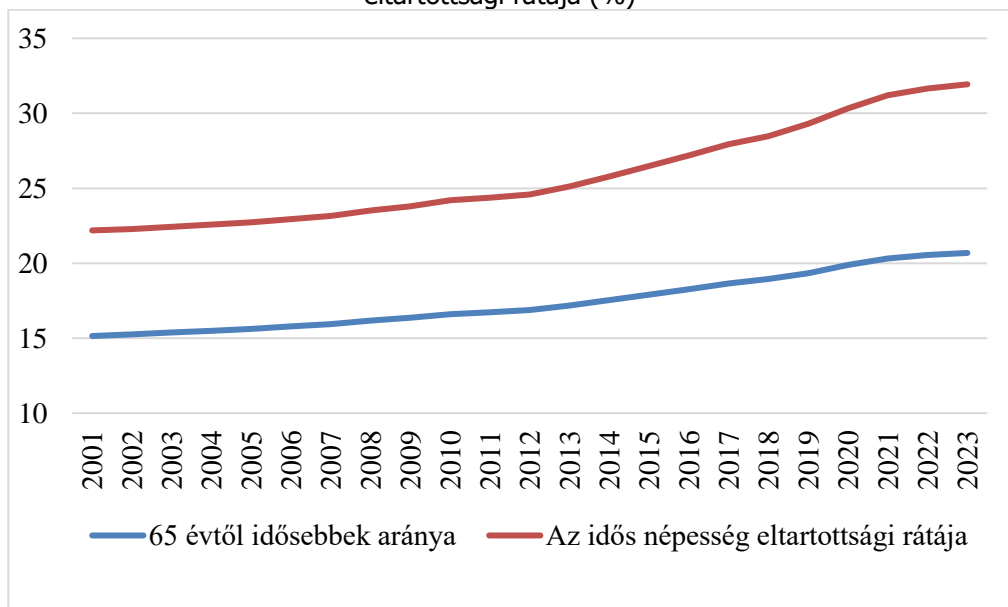
Mária - Durst Judit - Fehér Katalin - Németh Krisztina - Virág Tünde: Kényszerű mobilitás: migrációs utak hátrányos helyzetű vidéki terekben. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 2017/3., 25–46.

³ Waren C. Sanderson -Sergei Scherbov: Average remaining lifetimes can increase as human populations age. *Nature*, 7043. (2005), 811–813.o.

⁴ Asghar Zaidi - Katrin Gasior - Maria M. Hofmarcher - Orsolya Lelkes - Bernd Marin - Ricardo Rodrigues -Andrea Schmidt - Pieter Vanhuysse - Eszter Zolyomi: *Towards an active ageing index: concept, methodology and first results*. European Centre for Social Welfare Policy and Research, Vienna, 2012.

Ha a kor szerinti megoszlást is megnézzük, akkor azt láthatjuk, hogy a 65 év feletti lakosság 20,8 %-ot tesz ki az összlakosságon belül. A következő időszakban ez a szám feltehetően folyamatosan nőni fog. Ezek a személyek jelentős része időskori ellátásban részesülő személy. Az aktív korú népességet a mérés 6.201.000 főre teszi (a lakosság 64,6%-ra). A harmadik nagy csoportot a 0-14 éves korosztályt 1.407.000 főre teszi a legutóbbi népszámlálási felmérés.⁵ A képet azonban árnyalni szükséges, mert ezek a kategóriák elnagyoltak, hiszen a 65 év alattiak között is számtalan nyugdíjas van. A 0-14 éves korosztály tagjai a legkritikább esetben jelentkeznek befizetőként a rendszerben. Annyi bizonyos, hogy a lakosság csökkenése megmaradó tendencia. Ebből adódóan a 15-64 éves kategóriába tartozó személyek egy része sem aktív kereső, mivel a 15-23-as korosztály egy jelentős része még tanul, így ők nem bejelentett módon vagy iskolaszövetkezeten keresztül egy limitált formában dolgoznak. A kategória teteje nyitott ugyan, de az 55-65 éves korosztály egy része is vélhetően már ellátásban részesül. Így a 64,6% -ból le kell venni a fenti csoportokat, hogy ténylegesen megkapjuk az aktívkorúak számát. A 2. ábra alapján jól érzékelhető az elmúlt több mint 20 évben a hazai népességen belül az időskorúak (65 év feletiek) növekvő aránya, amely jelenleg 20,7%. Az időskorúak eltartottsági rátája (a 65 éves és annál idősebb népesség a 15-64 éves népesség százalékában) szintén dinamikusan növekszik, 2023-ban 31,9%.

2.ábra: Az idős népesség aránya a magyar társadalmon belül és az idős népesség eltartottsági rátája (%)

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

⁵ Népszámlálás 2022 adatai: <https://nepszamlalas2022.ksh.hu> (letöltés 2023-05-30)

Az eddigiekből adódóan a kihívások egy része már ismert. A jogalkotó és a társadalom többi szereplője részére is láthatóak azok a kihívások, amivel foglalkozni kell. Ide tartozik majd a nyugdíjak, a munkaerőpiac helyzete, valamint az ápolás és a gondozás fókuszba kerülése. A robotok és a mesterséges intelligencia szerepének változása szintén hangsúlyos tématerület, többek között szerepének változása a munkaerőpiacon és szerepe az idősekkel kapcsolatos teendők kapcsán. Milyen típusú társadalmi innovációra van szükség? Attól függ, hogy melyik relációt vizsgáljuk? Egy másik szempont, amit a nyugdíjak esetében figyelembe kell vennünk, az az Európai Unió azon stratégiája, amely az aktív időskor gondolatát öleli fel.⁶ Az időspolitika ugyanis nem csak arról kell, hogy szóljon, hogy milyen mértékű nyugellátásban gondolkodunk, akár tagállami, akár uniós szinten, hanem olyan stratégiák aktivitást segítik elő. Ide tartoznak azok a jogintézmények, melyek a nyugdíj mellett történő foglalkoztatás engedélyezését és elősegítését valósítják meg. Az aktív időszakok meghosszabbítása lehetne az egyik megoldás.⁷

Mindezeket azonban kontextusba kell helyoznünk. A kontextus ebben az esetben a társadalmi innováció fogalma. Ehhez a Társadalmi Innovációs Nemzeti Labor (továbbiakban: TINLAB) keretében elkészült Fehér Könyvben meghatározott fogalmat használjuk.⁸ Ennek a tükrében szeretnénk az alábbiakban az időskorral összefüggő két olyan területet kicsit jobban kibontani a lehetséges terjedelmi keretek között. Első körben a munkaerőpiaccal foglalkoznánk, második körben pedig a digitalizációs megoldásokkal. Ezek nem mindig különíthetők el egymástól, általában nem is szükséges, de jelen keretek között elsősorban dogmatikai megfontolásokból kezeljük külön a két területet.

A viszonyítás alapjául használt fogalmat a TINLAB konzorciumi partnerei (Miskolci Egyetem, Pannon Egyetem, Eötvös Lóránd Tudományegyetem és Hárfa Alapítvány képviselői) alkották meg meghatározva és elemezve a fogalmi kereteket. Ez a fogalom a jogalkotás számára is iránymutatásként szolgáló fogalom, mely az alábbiakban olvasható: *„társadalmi innováció: olyan új vagy továbbfejlesztett folyamat, amely társadalmi szükségletek újszerű megoldásának létrehozását célozza meg, vagy társadalmi részvétel, gyakorlatok, kapcsolatok és viselkedési formák új kombinációja révén fejleszt megoldásokat. A társadalmi innováció fontos feladata a termék és üzleti folyamat innovációs eredmények társadalmi elterjesztésének támogatása is. A társadalmi innováció a többi innováció típus komplementer folyamataként értelmezhető”*⁹

Ezen fogalomra alapozva vizsgáljuk meg a munkaerőpiaccal kapcsolatos igényekre adható válaszokat, de az időskort mint igény hordozóját önmagában is vizsgálni szükséges. Éppen ezért a vizsgálatunk tárgya több szinten is

⁶ Rauh Edit - Talyigás Katalin - Csizmadia Mária: *Javaslat idősügyi törvény megalkotására - Szakmai háttéranyag az időspolitika fő irányaihoz*, 2021, <https://www.eletetazeveknek.hu/images/2021/javaslat%20idosugyi%20torvenyre.pdf> (2023. 06. 03.)

⁷ Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye – Fehér könyv – A megfelelő, biztonságos és fenntartható európai nyugdíjak menetrendje (COM(2012) 55 final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012AE1582&from=PL> (2023. 06. 08.)

⁸ A társadalmi innováció fogalmáról szóló fehér könyv.

⁹ Bogdány Eszter - Hollósi Szabolcs - Hosszú Melinda - Magyar Dániel - Mélypataki Gábor - Olajos István - Varga Krisztina - Veresné Dr. Somosi Mariann: *Társadalmi Innovációs Fehér Könyv* (2021)

összekapcsolódik. Az idősödő társadalom önmagában is olyan kérdések feltevését indokolja, amelyek miatt az olyan kérdések, mint a munkaerőpiac és a digitalizáció jelentős összefüggésekben vizsgálható. Ezt az elemzést próbáljuk az adott keretek között végig vinni és ezzel bemutatni azokat a fő gondolkodási irányokat, ami a kutatási profilunkat is jellemzi. Ebbe illik bele a tanulmány végén bemutatandó három jó gyakorlat is.

2. Munkaerőpiaci innováció

A gazdasági kihívások részben csökkenthetők az idősebb korosztály munkaerőpiaci aktivitásának növelésével, miközben az európai társadalom folyamatosan előregszik.¹⁰ A nyugdíjba vonulás életkorának a kitolódása figyelhető meg és emellett a nyugdíjkorhatár törvényileg rögzített emelése is. Magyarországon a 60-64 évesek körében 2019-ben csak 41,7 százalékot, a 65-69 évesek körében 9,1 százalékot, míg a 70-74 évesek körében 4,2 százalékot ért el a foglalkoztatottsági ráta az Eurostat adatai alapján.¹¹ Az időskorúakban számos potenciál rejlik akár a nyugdíj melletti aktív munkaerőpiaci szerepvállalás, akár az önkéntes munka területén. A fejlettebb nyugat-európai országokban az agg és idős munkavállalók alkalmazása gyakoribb, mint hazánkban. Ennek oka részben az idősek különböző egészségi állapotában rejlik. A magyarországi lakosok nyugdíjas korukat elérve sokszor rossz egészségi állapotban vannak és számukra a további foglalkoztatás elképzelhetetlen.

Az előregedő társadalom egyik legnagyobb hatását a munkaerőpiacon fejti ki. A legtöbben ilyenkor arra gondolnak, hogy az idős emberekkel kapcsolatosan milyen innovációra van szükség. A fent idézett fogalom egyik legmarkánsabb eleme jelen keretek között, hogy milyen társadalmi szükséglet kielégítésére van szükség, és azt milyen újszerű megoldásokkal, milyen gyakorlatok útján tudjuk ezt megvalósítani. A társadalmi innováció egy hangsúlyos megközelítése szerint¹² a társadalmi újítás új ötletek generálását és megvalósítását jelenti, ami során az emberek társadalmi interakcióikat szervezik egy közös cél elérése érdekében. A társadalmi innovációs elméletek további irányzata¹³ a társadalmi problémák megoldását helyezi fókuszba, kiemelve az érintettek együttműködésének fontosságát. A fogalom más megközelítés szerint a társadalmi innováció által létrehozott értéket hangsúlyozza,¹⁴ kiemelve a társadalmi igény kielégítését, mint fő célt. A társadalmi problémák

¹⁰ Berde Éva - Drabancz Ádám: Az idősek változó szerepe a „jövő munkahelyén” – az idősek munkavállalásakor fellépő diszkrimináció elemzése. *Új Munkaügyi Szemle*, 2021/3., 46–58.o

¹¹ uo.

¹² Michael D Mumford - Ginamarie M Scott - Blaine Gaddis - Jill M Strange: Leading creative people: Orchestrating expertise and relationships. *The Leadership Quarterly*, 2002/6, 705-750.o.

¹³ Kelly L. Hazel - Esther Onaga: Experimental Social Innovation and Dissemination: The Promise and Its Delivery. *American Journal of Community Psychology*, 32 (2003), 285–294.o. <https://doi.org/10.1023/B:AJCP.0000004748.50885.2e>

¹⁴ Geoff Mulgan – Simon Tucker – Rushanara Ali, R - Ben Sanders: Social Innovation. What It Is, Why It Matters and How It Can Be Accelerated. Oxford Said Business School, Skoll Center for Social Entrepreneurship, Working Paper, 2007, available at: <http://youngfoundation.org/wpcontent/uploads/2012/10/Social-Innovation-what-it-is-why-it-matters-how-it-can-be-accelerated-March-2007.pdf> (Letöltés: 2023-07-19)

újszerűbb, hatékonyabb, hatásosabb és fenntarthatóbb kielégítését, mint fő mozgatórugót azonosítják Phills és szerzőtársai a társadalmi innovációt, amely megközelítés megalapozza a társadalmi innováció elméletté válását is.¹⁵ Az elméletté való formálódás egy másik alapkövét a közösségen belüli együttműködések jelentik, amelyek hangsúlyos szerepét vizsgálja.¹⁶

Mivel azonban a szükséglet oldaláról fogjuk meg a kérdést, meg kell néznünk egy másik irányt is. Ezt az irányt a japán társadalmi viszonyokról szóló értekezések vetik fel. Már csak a megközelítés szokatlansága okán is ezzel az utóbbi megközelítéssel kezdjük a vizsgálatunkat. Japánnal kapcsolatosan az előrejelzések egy része már most is jelentős mértékű visszaesést valószínűsít. Olyan hiányra hívja fel a figyelmet, melyek súlyos munkaerőpiaci- és gazdasági következményekkel járhatnak.¹⁷ A kérdés, hogy lehet-ezt a még aktív dolgozók javára fordítani? A Financial Times vezércikke emeli ki a japán helyzet elemzése kapcsán, hogy a cégeknek szükséges lesz változtatni az eddigi, hozzáállásukon, mivel a korábbi japán munkakultúra nem lesz fenntartható, mivel a cégek a toborzáson túl is látni fogják, hogy a vonz erejük elhalványul. Ennek az oka, hogy a munkatársak rájönnek, hogy a szükség biztosítja számukra a lehetőséget, hogy mindentől, ami nem tetszik nekik - megfélemlítés, túlzott túlórázás, szexizmus - elmenjenek, és valami olyanba menjenek, ami tetszik nekik. Olyan mértékű munkaerőkiesést jelent, melyet a klasszikus japán munkaerőpiaci eszközökkel sem megfogni, sem pedig megtartani.¹⁸ Ebben az esetben két egymással összekapcsolódó szükségletről beszélhetünk. Az egyik egy munkaerőszükséglet, melyet a cégek csak akkor tudnak megtartani, ha innoválnak és ezen innováció segítségével egy olyan társadalmi szükséglet kielégítéséről beszélünk mely a munkaerőpiac hiányait kell kitöltsse. Ez pedig összefügg azzal a fajta gondoskodási kötelezettséggel, melyet az adott társadalom elvár. A kérdés, hogy ezek a kérdések a magyar társadalomban jelentkeznek-e ilyen formán? A továbbiakban megvizsgáljuk, hogy a munkaerőpiacra milyen hatással van az új technológiák alkalmazása. Ez jelenti azt, hogy az idősgondozással összefüggő munkakörök hogyan alakulnak át. Az eddigi áttekintés az általános munkaerőpiacot vizsgálta. A továbbiakban a digitalizáció hatásait is megvizsgáljuk. Ezen túl pedig két jogyakorlatot mutatunk be. Ezek közül az egyik a konkrét foglalkoztatási kérdéseket feszegeti, a másik pedig a digitális technológia egy speciális felhasználását egy rendkívüli helyzetben. Igaz nem a klasszikus értelemben vett idősgondozás területén. De ez már csak egy lépésre van attól.

¹⁵ James A. Phills Jr. – Kriss Deiglmeier, K – Dale T. Miller: Rediscovering Social Innovation. *Stanford Social Innovation Review*, 2008/4, 34–43.o. <https://doi.org/10.48558/GBJY-GJ47>

¹⁶ François Jégou - Ezio Manzini: Collaborative Services – Social Innovation and Design for Sustainability. Edizioni POLI.design, Milano, 2008

¹⁷ Zentai Judit Éva: A két öregedő társadalom – Japán és Magyarország. In: Vagdalt, Judit Waseda Mika Yamaji Masanori (szerk.) Magyarország japán szemmel, Japán magyar szemmel, Budapest, 2006, 84-89.o.

¹⁸ Leo Lewis (2023): *-The disguised blessings of Japan's demographic decline.* <https://www.ft.com/content/c59aa16f-870c-47f7-a593-f9e016572edd>, (Letöltés: 2023. 06. 08.)

3. Az előregedő társadalom munkaerőpiaci következményeinek enyhítése a modern technológiák által: technikai innováció társadalmi innovációt gerjesztő hatása

Japánban az előregedő társadalom egyik problémájának kezelésére, az időskorúak magányának enyhítésére, érzelmi-értelmi jó kondíciójuk és társas kapcsolatok utáni vágyuk fenntartása érdekében számos ún. szociális robottípus fejlesztését és piacra bocsátását valósították meg.¹⁹

A "szociális robot" gyűjtőfogalom egyébként különböző típusú, különböző szociális készségekkel és fizikai jellemzőkkel rendelkező robot-típust foglal magában, illetve kiterjeszhető a kategória a virtuális asszisztensek egyes, időskorúak felügyeletére szánt ve rzióival. Megfelelőnek tűnik a felhasználási terület illetve a fő feladatok és funkciók szerinti osztályozás alkalmazása. Ennek megfelelően léteznek szociális robotok az egészségügyben, az otthoni gondozásban (Søraa et al., 2020), ugyanígy alkalmazhatók oktatási célokra, éttermi felszolgálói, vagy recepciós feladatokra, de megjelentek már a gyermekeknek szánt robot-barátok is.²⁰

A háztartási célokat illetően a háztartási robotok pontosan körül nem határolható csoportjában meg kell különböztetnünk a fizikai feladatokat (pl. takarítás, porszívózás, fűnyírás stb.) ellátó robotokat és a szociális robotokat. Az utóbbiak rendszerinti funkciója az egész család, mint felhasználói csoport vagy kizárólag egy személy szórakoztatása,²¹ az egyedülléttel járó stressz oldása, új tevékenységek beiktatása a napi rutinba stb. Felismert tény, hogy az idősek mentális egészsége, külvilággal való kapcsolattartása a feltörekvő technológiák bevetése által segíthető, amely fizikai állapotukra is pozitívan hat.

Itt kell megjegyeznünk, hogy Eduard Fosch-Villaronga által kidolgozott speciális rendszertan szerint a személyi ápoló robotok lehetnek szociális robotok vagy nem szociális jellegűek. Ez attól függ, hogy milyen feladatkörrel és funkciókkal felruháztak, és attól, hogy ehhez szükséges-e, hogy szociális „viselkedésre” is képesek legyenek.²² Ember-robot kapcsolat érzelmi kötődést generál még abban az esetben is, ha a robot fizikai „teste” nem antropomorph. Az érzelmi kötődés kialakulása azonban etikai veszélyeket is rejt magában, elzárhatja az adott személy a valós emberi kapcsolatoktól, vagy arra hajthatja, hogy új „társáról” emberként

¹⁹ Luke Mahoney (2019): The rise of companion robots in Japan. <https://japantoday.com/category/tech/the-rise-of-companion-robots-in-japan> (2023.06.04.)

²⁰ Frank Hegel - Manja Lohse - Agnes Swadzba – Swen Wachsmuth – Katharina J. Rohlfing - Britta Wrede: Classes of Applications for Social Robots: A User Study. *ROMAN 2007 – The 16th IEEE International Symposium on Robot & Human Interactive Communication*, IEEE (26-29. August 2007) 7.o. https://www.researchgate.net/publication/221320024_Classes_of_Applications_for_Social_Robots_A_User_Study (letöltés: 2023.06.10.) <https://doi.org/10.1109/ROMAN.2007.4415218>

²¹ Terence Fong – Illah Nourbakhsh – Kerstin Dautenhahn: A survey of socially interactive robots. *Robotics and Autonomous Systems* 42 (2003), 143-166.o. [https://doi.org/10.1016/S0921-8890\(02\)00372-X](https://doi.org/10.1016/S0921-8890(02)00372-X)

²² Eduard Fosch-Villaronga: *Towards a Legal and Ethical Framework for Personal Care Robots. Analysis of Person Carrier, Physical Assistant and Mobile Servant Robots*. (Dissertation thesis, Alma Mater Studiorum Università di Bologna, Dottorato di ricerca in Law, Science and Technology), 2017. http://amsdottorato.unibo.it/8203/1/foschvillaronga_eduard_tesi.pdf (letöltés:2023.06.10.) <https://doi.org/10.6092/unibo/amsdottorato/8203>

gondolkodjon, és de facto ilyen státuszba helyezze,²³ és ugyanúgy beazonosíthatók a magánélet illetve a személyes adatok megsértésének fokozott kockázata.²⁴

Az ápolási intézményekben vagy a házi gondozás keretében az otthonokban megjelenő „robot-lények” a gondoskodás új formáját nyitják meg, amely társadalmi innovációt generál. Nem orvosolja összességében azonban az elöregedő társadalom általános munkaerőhiányát a szociális vagy ápoló robotok használata, és támogatottságuk sem teljes.

A munkavégzésre képtelen, így a munkaerőpiacról véglegesen kieső nyugdíjas munkavállalók helyét a munkahelyi robotizáció és automatizáció is részben átveszi.²⁵ Viszont, amíg a szerelősor melletti betanított munkás tevékenységét egy robotkar ugyanolyan hatékonysággal végezheti, addig a képezett és jelentős tapasztalatot szerzett munkavállalók komplex és összetett feladatait a virtuális kolléga már csak hosszabb „betanítási” fázist követően és lényegesen kisebb önállósággal végezheti. A munkahelyek innovációja nem pusztán a robotizáció terjedésével, hanem az ember-robot együttműködésén alapuló hibrid munkahelyek megteremtése által valósul meg, amelynek célja nem az emberi munkaerő kiváltása, hanem annak kiterjesztése, például a nehéz, fizikai erőfelfejtést igénylő feladatok esetében ún. exoszkeleton robotok segítségével.

Az ember-robot kooperáció az idősödő munkavállalók fizikai és mentális egészségének, továbbá produktivitása megőrzését is szolgálhatja, mely kapcsán a mai napig is megoszlanak a tudományos vélemények. Így például az Active@Work projekt egy olyan virtuális asszisztensi eszköz kifejlesztésére jött létre, amely képes segíteni a felnőtt munkavállalókat, különösen a nyugdíjkorhatárhoz közel állókat, hogy életkoruk ellenére továbbra is végezzék napi munkájukat, vagy továbbra is aktívak maradjanak. Ez egy olyan multimodális megoldás lesz (pl. PC, táblagépek vagy okostelefonok), amely nagyon természetes és személyre szabott módon képes interakcióba lépni a végfelhasználóval. Olyan "intelligens ügynököt" fejlesztettek, amely segíti a felhasználót abban, hogy munkáját az egészségi állapot veszélyeztetése nélkül végezze, megelőzve minden egyéb, a fáradtságból vagy a munkahelyi stresszből eredő kockázatot.²⁶ Az életkorból eredő fizikai képességek csökkenése, vagy a fiatalabb munkavállalókhöz képest kisebb digitális kompetenciáik ellenére ugyanis szerzett tapasztalataik és szakmai tudásuk továbbra is jelentős értékkel bír.²⁷

²³ A szociális robotokhoz való emberi viszonyulás duális megközelítése által kiküszöbölhetőnek látja azt a problémát Sweeney, hogy morális vagy jogi értelemben jogokkal lenne szükség felruházni ezeket az eszközöket. Vö. Paula Sweeney: A fictional dualism model of social robots. *Ethics and Information Technology*, 23 (2021)., 465-472.o. <https://doi.org/10.1007/s10676-021-09589-9>

²⁴Réka Pusztahelyi – Ibolya Stefán: Household Social Robots – Special Issues Relating to Data Protection. *Acta Universitatis Sapientiae Legal Studies* 11 (2022)., 1, 95-118.o.

²⁵ Hannah Ward-Glenton (2023.05.01.) Germany has a plan to tackle a rapidly ageing workforce: recruiting robots.; [cnbc.com, https://www.cnb.com/2023/05/01/germany-has-a-plan-to-tackle-a-rapidly-ageing-workforce-recruiting-robots.html](https://www.cnb.com/2023/05/01/germany-has-a-plan-to-tackle-a-rapidly-ageing-workforce-recruiting-robots.html) (letöltés: 2023.05.25.)

²⁶ Active@Work projekt: <http://www.aal-europe.eu/projects/activework/>

²⁷ Ann Katherin Wissemann – Sabrina Winona Pit – Patrick Serafin – Hansjürgen Gebhardt: Strategic Guidance and Technological Solutions for Human Resources Management to Sustain an Aging Workforce: Review of International Standards, Research, and Use Cases. *JMIR Hum Factors* 2022/3, 27250.o. <https://doi.org/10.2196/27250>.

A technológiai innováció az időskorú, de munkaképes munkavállalók munkaerőpiaci helyzetét is javíthatja tehát. Az OECD előrejelzése szerint, ha a foglalkoztatási és nyugdíjazási rendszerekben nem áll be változás, akkor az OECD térségében 2018 és 2050 között átlagosan mintegy 40%-kal nőhet az egyes munkavállalók által támogatandó idősebb inaktívák száma,²⁸ az Európai Unió országaiban 2060-ra ez átlagosan 32 főről 57 főre történő emelkedést jelent, 100 aktív munkavállalóra vetítve.²⁹

A nyugdíjkorhatár megemlése, a nyugdíjas munkavállalók foglalkoztatásának támogatása, az alternatív foglalkoztatási formák elősegítésén túli további intézkedési pillérekben, azaz az élethosszig tartó tanulás és a munkakörülmények javítása körében az innovatív technológiai megoldások, a digitalizáció szélesebb elterjedése jó eredménnyel kecsegtethet. Ehhez azonban szükséges olyan általános innovatív szemlélet elsajátítása, amely az alább ismertetett jó gyakorlatokat is áthatja: az időskorú munkavállalók átképzésével, digitális kompetenciáik javításával³⁰ visszavezethetők a munkaerőpiacra. Az öregedés folytán beálló teljesítménycsökkenésük, fizikai és szellemi képességeik, terhelhetőségük a technológia segítségével javítható, és akár önfoglalkoztatásuk keretében tapasztalati tudásuk megőrizhető, továbbiakban is kiaknázható.³¹ A technológia ellensúlyozhatja a fizikai igénybevételt, megoldhatja a mobilitási problémákat, javíthatja a munkahelyi biztonságot, leküzdheti a memória korlátait, új kapcsolati háló lehetőségeket biztosíthat, és ami számunkra a társadalmi innováció szempontjából különösen fontos: csökkentheti az életkorral kapcsolatos, diszkriminációt gerjesztő okokat. Mindezen pozitív hatások kiváltása érdekében, nemcsak az időskorú munkavállalók, a foglalkoztatók illetve az osztálytársadalom hozzáállását kell megváltoztatni, őket erre nyitottá tenni, hanem a technológiai megoldásokat, a mesterséges-intelligencia alkalmazásokat is e speciális csoportra célirányosan kell fejleszteni. Mindazonáltal fenn kell tartani az új megoldások megfelelőségét mind a technológiai-jogi, mind az etikai elvárásoknak, amely jelentős részben az Európai Unió napról napra fejlődő jogalkotási kompetenciája alá tartozik.

Az online platformok alacsony belépési korlátokkal rendelkező munkaerőpiacokat és jövedelmi lehetőségeket teremtenek, különösen a rugalmas munkát értékelő egyének számára. A platformszolgáltatások piacán az alacsony belépési és kilépési költségek mellett a munkaidőről és bizonyos esetekben a munkavégzés helyéről való

²⁸ OECD (2019): *Ageing and demographic change*. Fiscal challenges and inclusive growth in ageing societies. <https://www.oecd.org/economy/ageing-inclusive-growth/> (letöltés: 2023.05.25.)

²⁹ OECD (2019): *Working Better with Age, Ageing and Employment Policies*, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/c4d4f66a-en>

³⁰ Bianco A. (2021): Ageing Workers and Digital Future. *Rivista Trimestrale di Scienza dell'Amministrazione. Studi di Teoria e Ricerca Sociale*. 3., <https://doi.org/10.32049/RTSA.2021.3.04> Budapest, Magyarország (2006) pp. 84-89

³¹ Foster-Thompson L., Mayhorn C.B. (2012): Aging and technology. In: Hedge J.W., Borman W., (eds.) *The Oxford Handbook of Work and Aging*. Oxford University Press, Oxford, 342-362. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195385052.013.0113>

szabad rendelkezés lehetősége előnyös lehet az idősek számára is, akiknek egyébként nehézséget okozna a munkaerőpiacon való részvétel.³²

Mind az online platformok, mind az okoseszközök használatának elsajátításához és hatékony alkalmazásához tehát nem elég pusztán az idős munkavállalók elméleti szintű digitális kompetenciáit fejleszteni, vagy arra várni, hogy autodidakta módon, a rendelkezésére bocsátott okoseszközt egymaga kiismeri, hiszen már azonnal jelentkezik az erre a korosztályra annyira jellemző fogyatékoságként az idegen(angol)-nyelv -ismeret hiánya.³³

Egyetértünk továbbá Foster-Thompson és Mayhorn meglátásával, miszerint minden korosztálynak a szövegértés kognitív folyamatára kell támaszkodnia, amikor először lépnek kapcsolatba akár egy weboldallal, akár egy új szoftver használatát tanulják meg. Ha az idősebb korosztálynak a szöveg megértéséhez szükséges korábbi tapasztalat, előzetes szövegismeretek (az ún. szemantikus memória) nem áll rendelkezésére, a technológia idegen volta, újszerűsége miatt, akkor a weboldalon, vagy az eszköz használatakor az eligazodásuk is nehezebb (Foster-Thompson, Mayhorn, 2012). Mindamellet le kell küzdeniük a technológiával szembeni ellenállásukat is,³⁴ amelynek egyik mutatója az idősek visszafogott internethasználati szokásai (Pan, Jordan-Marshall, 2010).^{35 36}

4. Jó gyakorlatok ismertetése

4.1. Hollóházi Kézműves Műhely. A hollóházi porcelánfestő asszonyok tudására alapozva kézműves műhelyt indított a helyi önkormányzat. A falu közmunkaprogramba alkalmazza újra a jó kézügyességű, idősebb asszonyokat, akik nem porcelánra, hanem fára festenek, vagy éppen hímeznek. A településen több mint 60 ember dolgozik közfoglalkoztatásban. Mezőgazdasági programban gyógynövényeket termesztnek, valamint a bio és energia megújítási programban a falu fűtéséhez használt faaprítékot is ennek a támogatásnak a segítségével készíti az önkormányzat. A Hollóházi Porcelángyár 2011-re kritikus likviditási helyzetbe

³² OECD (2017) *Key Issues For Digital Transformation in the G20*. Report prepared for a joint G20 German Presidency/ OECD conference. Berlin, Germany 12 January 2017, p. 139. <https://www.oecd.org/g20/key-issues-for-digital-transformation-in-the-g20.pdf> (letöltés: 2023.05.10.)

³³ A KSH 2021 októberi jelentése szerint míg a 25–34 éves korosztály 60%-a ismert 2016-ban valamilyen idegen nyelvet, addig az 55–64 évesek mindössze 25%-a. Fenntartható fejlődés indikátorai, <https://www.ksh.hu/ffi/1-24.html> (letöltés: 2023.05.10.)

³⁴ Kenesi Zoltán: A technológia használatának segítő tényezői idős korban. *Vegetudomány/Management Review*, 51(10), 15–28. <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2020.10.02>

³⁵ Pan S., Jordan-Marsh M.(2010): Internet use intention and adoption among Chinese older adults: From the expanded technology acceptance model perspective, *Computers in Human Behavior*, 26, Issue 5, 1111-1119, <https://doi.org/10.1016/j.chb.2010.03.015>.

³⁶ Az NMHH 2022. évi jelentése is rámutat arra, hogy míg átlagosan a 65 év feletti lakosság 34%-a internethasználó, addig az egyedül élő időseknek ennél lényegesen kisebb százaléka, és az életkor előrehaladtával arányosan csökkenő számban használja az internetet. Vö. NMHH (2022): Kiderültek az internetezési szokások: a 2 éves gyerek és a 85 éves idős ember is használja a netet. 2022. június 22. https://nmhh.hu/cikk/229984/Kiderultek_az_internetezesi_szokasok_a_2_eves_gyerek_es_a_85_eves_idos_ember_is_hasznalja_a_netet (letöltés: 2023.06.10.)

került, részben a korábbi évekről felhalmozódott tartozásai, részben pedig az európai és hazai porcelániparban már 2007-től érzékelhető termelési és értékesítési gondokat, drasztikus árbevétel-csökkenést előidéző általános gazdasági válsághelyzet miatt³⁷. 2011-ben a Magyar Nemzeti Vagyonkezelő Zrt. úgy döntött, hogy a többségi tulajdonában lévő Hollóházi Porcelán Manufaktúra Zrt. működtetését jogutód nélkül megszünteti. A döntés következményeképpen minden dolgozónak megszűnt a munkaviszonya. A település polgármestere speciális közmunkakeretet kért a településnek, mert legalább 100 hollóházi porcelángyári dolgozónak a munkanélküli járadék lejárta után nem maradt más jövedelme, csak az önkormányzati segély. A folyamatosan több, mint 60 közfoglalkoztatotti létszám, valamint a közfoglalkoztatás kereti között dolgozó emberek tehetsége az önkormányzatot innovatív megoldás irányába terelte. A település polgármesterének innovátori szerepéből fakadva 2016-ban létrejött a helyi sajátosságokra fókuszáló kézműves műhely. A műhely fő célja az idősek, középkorúak foglalkoztatása a bennük rejlő különleges tehetség kiaknázásával. A helyi kihívásokra és szükségletekre reagáló társadalmi innovációs kezdeményezés eredményei:

- az idősebb korosztály sikeres elhelyezkedése,
- piacokon való megjelenés, termékértékesítés,
- új ötletek, modern stílusok követése,
- folyamatosan növekvő kereslet,
- programban részt vevők elégedettsége,
- település lakosságának az elégedettsége,
- fiatalok érdeklődése, szabadidős programok szervezése.

A program jövőbeli célja a szociális szövetkezeti forma megalakítása, valamint a fenntarthatóság jegyében a környezettudatosság, újrashasznítás tématerületeinek előtérbe helyezése.

4.2. Hírös Nagyik. Kecskemét vármegyei jogú város támogatásával az Erasmus Intézet és a CédusNet Egyesület kezdeményezésével jött létre a CédusNet Kecskemét program. A város önkormányzata 2020. 05. 01-jétől intézményesítette a CédusNet Kecskemét Senior Tudáshasznosító Programot, ami szervezetileg a Hírös Agóra Nkft-hez került önálló szakmai szervezetként. A Hírös Nagyik³⁸ program célja az idősödés sztereotípiái helyett innovatív lehetőségek megvalósítása, amely keretei között 50-74 év közötti nagyik vesznek részt a programban, akik segítséget nyújtanak a szülőknek a 3-10 év közötti gyerekekkel kapcsolatban. Kihívásként jelentkezik a társadalomban, hogy egyre több az idős, akik tudását a munkaerőpiacon hasznosítani lehet. Kecskemétre egyre több fiatal költözik, akiknek segítségre van szükségük a gyermekfelügyeletnél. Erre olyan újszerű ötlettel reagált a szervezet, amely során az idősek új „szakmát” tanulva válhatnak a közösség tagjává, így segítve a fiatalokat, valamint plusz bevételre tehetnek szert. A kezdeményezés kiinduló gondolata, hogy az 50-74 év közötti korosztályra fókuszálva új életstratégiát kell kialakítani megfelelő társadalmi üzenetekkel. A nagyik

³⁷ <https://www.portfolio.hu/bank/20110831/elbocsatottak-mindenkit-a-hollohazi-porcelangyarbol-154625>

³⁸ <https://www.cedrusnetkecskemet.hu/szolgaltatasok-hirosnagyik/>

segítséget nyújtanak a családoknak, és olyan fontos feladatokat látnak el, amelyeket a szülők sokszor nehezen tudnak megvalósítani. Ilyen például a tanulás, iskola utáni szakkörökre, edzésekre elvinni a gyerekeket és esetleg megtanítani őket sütni, főzni, varrni. Olyan családok vehetik igénybe a kezdeményezést, ahol a nagyszülők valamilyen okból kifolyólag nem tudnak segítséget nyújtani a gyermekek felügyeletében. A „pótnagyikkal” intergenerációs együttműködés jön létre, illetve új készségek és kompetenciák fejlesztését és a reziliencia növelését biztosítják a nagyik számára. Jelenleg is folyamatosan hirdetnek képzéseket (46 órás képzés 50 év felettieknek) és működik a családok segítése. Eredményesség szempontjából sikeresnek nevezhető ez a program, mert egyre több család keresi fel a szervezetet, ezáltal évi 2-3 Hírös Nagy képzés indul Kecskeméten, hogy ki tudja elégíteni az igényeket. 2022-ben már az ötödik Hírös Nagy képzés indult. Kormányzati elismeréssel jutalmazták a programot, 2021 legjelentősebb társadalmi innovációs teljesítményei között szerepelt, valamint jelölték a Szocial Marie – Prize for Social Innovation díjra. A „pótagymamák” szempontjából is növekedett az érdeklődés, így akár több és még bővebb képzés is a tervek közt szerepel.

A kezdeményezés jó gyakorlat, amely:

- megoldási lehetőség az előregedő társadalom problémájára,
- kiegészítő kereset a nyugdíjasok számára,
- testi, szellemi frissesség megőrzését támogatja, amely segítségével tovább maradnak egészségesek az idősek,
- csökkenti a generációs különbségek,
- segíti a fiatalabb generációt,
- könnyen adaptálható más településekre.

4.3. A hogy tetszik lenni? program. A COVID-19-re reagálva több cég és alapítvány is különböző segítő programokat hozott létre idősek számára. A szigorításokkal párhuzamosan került a köztudatba a Máltai Szeretetszolgálat és a Fesztiválönkéntes Központ „Hogy tetszik lenni?” nevű kezdeményezése, hogy egy kis örömet csempésszen az idősebb generáció életébe. Elsősorban a járványügyi intézkedések hívták fel a figyelmet arra a problémára, ami a bezártság idősebb és veszélyeztetettebb társadalmi rétegre való hatásai miatt jelentkezik³⁹. A program keretein belül a társadalmi csoport olyan önkéntesekkel való összekötése valósult meg, akik szabadidőjükben rendszeres telefonhívások alkalmával nyújtottak társaságot az idősebbeknek. A program ideje alatt több, mint 100 párt sikerült összekötni a kezdeményezésnek. A programnak elsősorban két célcsoportja van, az egyedül élő idősek és a lelkes, segíteni vágyó fiatalok. Fő céljuk, hogy lelkes önkéntesek segítségével enyhítsék az időskori elszigetelődés mentális egészségre kiható kockázatait (úgy, mint depresszió, szorongás, pszichés leépülés). A program sikere abban mérhető, hogy mindkettő célcsoport hasznosul a programban való részvételből.

A program első felhívására közel 1000 önkéntes jelentkezett egy rövid bemutatkozóval (név, hobbi, kor, stb.), majd előszűrést követően ZOOM

³⁹ <https://hogytetsziklenni.hu/>

elbeszélgetés következett, ahol 6-8 jelentkezőre jutott 2-3 felvételiztető fiatal. Ezen beszélgetés során önismereti kérdések mellett a felvételiztetők meséltek a programról, hogy mi várható a megvalósulás során, valamint ismertették a szabályokat.

1. Telefonon vagy videóchaten történő kapcsolattartás a kiválasztott időssel, akit a Magyar Máltai Szeretetszolgálat kijelölt.
2. Legalább heti 5 órát önkéntes tevékenység.
3. A megküldött oktatási anyagok értelmezése, alkalmazása.
4. Az ellenőrző tesztek kitöltése a beszélgetéseket követően.
5. Megfelelő hangnem alkalmazása a hívás során.
6. A beszélgetőtársa lakhelyét tilos megkérdezni, nem látogatható meg személyesen.
7. A tevékenységet saját otthonából végzi az önkéntes (a beszélgetések privát).
8. A beszélgetések előtt és közben, illetve az adminisztráció során az önkéntes nem áll sem alkohol, sem kábítószer hatása alatt.

A visszajelzések alapján fontos szerepet játszott a program sikerességében, hogy az idősebb emberek azt érezhették újra, van valaki a vonal másik oldalán, aki figyel, értelmezi a mondanivalójukat akkor is, ha esetenként nem annyira érdekes vagy vonatott. Pusztán az a tény, hogy valaki meghallgatja, önmagában segít, ha pedig még érdeklődés is tapasztalható, bizalmat ébreszt a fiatal irányába.

Összességében a program elérte a célját hisz, a kezdeti párok jelentős rész a mai napig tartja a kapcsolatot egymással, valamint a pandémiát követően újraindult a kezdeményezés.

5. Záró gondolatok

A fentiekből is kitűnik, hogy az időskorral és még inkább az előregedő társadalommal foglalkozó kérdések sohasem önmagukban relevánsak, hanem az adott társadalom kontextusában. Az adott társadalmak kulturális tradíciói határozzák meg az idősekhez való viszonyát a társadalom többi részének. Ez a következő években még hangsúlyosabb kérdés lesz, mivel az idősek száma folyamatosan növekedni fog. Ennek eredménye lesz, hogy az európai társadalombiztosítási rendszerek eltartóképesége egy idő után nem lesz tartható. Ez főleg az olyan rendszerekre lesz majd igaz, mint a magyar, melyben a felosztó-kirovó rendszert alkalmazzuk. Országonként eltérő mértékű az előregedés és a problémák sem egyszerre jelentkeznek. Ilyen szempontból szerencsések azok a nyugat-európai országok, melyek el tudják csábítani a kelet európai államok fiataljait. Ez utóbbi országokban a folyamatot gyorsítja a fiatalabb korosztályok nyugati irányú migrációja. Ezek a relációk több olyan kérdést is generálnak a munkaerőpiacon, mely annak a fenntarthatóságát is meghatározza. Ilyen kérdés az aktív időskor támogatása, a nyugdíj korhatár emelésének a kérdése. Illetve ahogy ki is emeltük az előregedő társadalom magával vonzza a munkaerőpiac más elemeinek a változását, ha nem is olyan drasztikusan, mint az idézett japán példában mutattuk, de érezhető változások lesznek. Hogy ebbe milyen módon tud a technológiai fejlődés a segítségünkre lenni

az jól kiolvasható a szociális robotokkal foglalkozó részben. Számtalan olyan élethelyzet lesz, melyben használhatjuk őket. Az egyik ilyen kiemelten hangsúlyos terület az idősgondozás. A bemutatott példák is ezeket a kérdéseket próbálták megvilágítani. Ennek a kérdésnek a munkaerőpiaci vetületére ugyan kisebb hangsúlyt fektettünk ebben a tanulmányban, de nem elhanyagolható, hogy azt a munkaerőhiányt, amely ezen a területen jelentkezik hogyan képes orvosolni a robotizáció és első sorban a szociális robotok fejlesztése.

Ezen kérdések segítségével szerettük volna bemutatni, hogy a TINLAB keretein belül a hozzánk tartozó kutatási profilt. Illetve azt, hogy az adott kérdések vizsgálata abszolút holisztikus szemléletet követel meg.

Irodalomjegyzék

- Active@Work projekt: <http://www.aal-europe.eu/projects/activework/>
- Ann Katherin Wissemann – Sabrina Winona Pit – Patrick Serafin – Hansjürgen Gebhardt: Strategic Guidance and Technological Solutions for Human Resources Management to Sustain an Aging Workforce: Review of International Standards, Research, and Use Cases. *JMIR Hum Factors* 2022/3, 27250.o. <https://doi.org/10.2196/27250>.
- Asghar Zaidi - Katrin Gasior - Maria M. Hofmarcher - Orsolya Lelkes - Bernd Marin - Ricardo Rodrigues -Andrea Schmidt - Pieter Vanhuyse - Eszter Zolyomi: *Towards an active ageing index: concept, methodology and first results*. European Centre for Social Welfare Policy and Research, Vienna, 2012.
- Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye – Fehér könyv – A megfelelő, biztonságos és fenntartható európai nyugdíjak menetrendje (COM(2012) 55 final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012AE1582&from=PL> (2023. 06. 08.)
- Berde Éva - Drabancz Ádám: Az idősek változó szerepe a „jövő munkahelyén” – az idősek munkavállalásakor fellépő diszkrimináció elemzése. *Új Munkaügyi Szemle*, 2021/3., 46–58.o
- Bianco A. (2021): Ageing Workers and Digital Future. *Rivista Trimestrale di Scienza dell'Amministrazione. Studi di Teoria e Ricerca Sociale*. 3., <https://doi.org/10.32049/RTSA.2021.3.04> Budapest, Magyarország (2006) pp. 84-89
- Bogdány Eszter - Hollósi Szabolcs - Hosszú Melinda - Magyar Dániel - Mélypataki Gábor - Olajos István - Varga Krisztina - Veresné Dr. Somosi Mariann: *Társadalmi Innovációs Fehér Könyv* (2021)
- Eduard Fosch-Villaronga: *Towards a Legal and Ethical Framework for Personal Care Robots. Analysis of Person Carrier, Physical Assistant and Mobile Servant Robots*. (Dissertation thesis, Alma Mater Studiorum Università di Bologna, Dottorato di ricerca in Law, Science and Technology), 2017. http://amsdottorato.unibo.it/8203/1/foschvillaronga_eduard_tesi.pdf (letöltés:2023.06.10.) <https://doi.org/10.6092/unibo/amsdottorato/8203>
- Foster-Thompson L., Mayhorn C.B. (2012): Aging and technology. In: Hedge J.W., Borman W., (eds.) *The Oxford Handbook of Work and Aging*. Oxford

- University Press, Oxford, 342-362.
<https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195385052.013.0113>
- François Jégou - Ezio Manzini/Ezio Manzini: Collaborative Services – Social Innovation and Design for Sustainability. Edizioni POLI.design, Milano, 2008
 - Frank Hegel - Manja Lohse - Agnes Swadzba – Swen Wachsmuth – Katharina J. Rohlfing - Britta Wrede: Classes of Applications for Social Robots: A User Study. *ROMAN 2007 – The 16th IEEE International Symposium on Robot & Human Interactive Communication*, IEEE (26-29. August 2007) 7.o. https://www.researchgate.net/publication/221320024_Classes_of_Applications_for_Social_Robots_A_User_Study (letöltés: 2023.06.10.) <https://doi.org/10.1109/ROMAN.2007.4415218>
 - Geoff Mulgan – Simon Tucker – Rushanara Ali, R - Ben Sanders: Social Innovation. What It Is, Why It Matters and How It Can Be Accelerated. Oxford Said Business School, Skoll Center for Social Entrepreneurship, Working Paper, 2007, available at: <http://youngfoundation.org/wpcontent/uploads/2012/10/Social-Innovation-what-it-is-why-it-matters-how-it-can-be-accelerated-March-2007.pdf> (Letöltés: 2023-07-19)
 - Hannah Ward-Glenton (2023.05.01.) Germany has a plan to tackle a rapidly ageing workforce: recruiting robots.; [cnbc.com](https://www.cnb.com), <https://www.cnb.com/2023/05/01/germany-has-a-plan-to-tackle-a-rapidly-ageing-workforce-recruiting-robots.html> (letöltés: 2023.05.25.)
 - James A. Phills Jr. – Kriss Deiglmeier, K – Dale T. Miller: Rediscovering Social Innovation. *Stanford Social Innovation Review*, 2008/4, 34–43.o. <https://doi.org/10.48558/GBJY-GJ47>
 - Kelly L. Hazel - Esther Onaga: Experimental Social Innovation and Dissemination: The Promise and Its Delivery. *American Journal of Community Psychology*, 32 (2003), 285–294.o. <https://doi.org/10.1023/B:AJCP.0000004748.50885.2e>
 - Kenesi Zoltán: A technológia használatának segítő tényezői idős korban. *Vezetéstudomány/Management Review*, 51(10), 15–28. <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2020.10.02>
 - Kovács Teréz: Vidék, vidékfejlesztés, vidékpolitika. *Gazdálkodás*, 2000/3., 11–20.;
 - G. Fekete Éva: Hátrányos helyzetből előnyök?: Elmaradott kistérségek felzárkózásának lehetőségei az Észak-magyarországi régióban. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 2006/1., 54–68.o.;
 - Váradí Mónika Mária - Durst Judit - Fehér Katalin - Németh Krisztina - Virág Tünde: Kényszerű mobilitás: migrációs utak hátrányos helyzetű vidéki terekben. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 2017/3., 25–46. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2017.3.25>
 - Leo Lewis (2023): -*The disguised blessings of Japan's demographic decline*. <https://www.ft.com/content/c59aa16f-870c-47f7-a593-f9e016572edd>, (Letöltés: 2023. 06. 08.)

-
- Luke Mahoney (2019): The rise of companion robots in Japan. <https://japantoday.com/category/tech/the-rise-of-companion-robots-in-japan> (2023.06.04.)
 - Michael D Mumford - Ginamarie M Scott - Blaine Gaddis - Jill M Strange: Leading creative people: Orchestrating expertise and relationships. *The Leadership Quarterly*, 2002/6, 705-750.o.
 - Nagy Gábor - Dudás Gábor - Bodnár Gábor: „Megfogyva bár...” Egy tanyafelmérés tanulságai Békés megyében. *Tér és Társadalom*, 2016/1., 93–111.o; <https://doi.org/10.17649/TET.30.1.2721>
 - Népszámlálás 2022 adatai: <https://nepszamlalas2022.ksh.hu> (letöltés 2023-05-30)
 - NMHH (2022): Kiderültek az internetezési szokások: a 2 éves gyerek és a 85 éves idős ember is használja a netet. 2022. június 22. https://nmhh.hu/cikk/229984/Kiderultek_az_internetezesi_szokasok_a_2_eves_gyerek_es_a_85_eves_idos_ember_is_hasznalja_a_netet (letöltés: 2023.06.10.)
 - Pan S., Jordan-Marsh M.(2010): Internet use intention and adoption among Chinese older adults: From the expanded technology acceptance model perspective, *Computers in Human Behavior*, 26, Issue 5, 1111-1119, <https://doi.org/10.1016/j.chb.2010.03.015>.
 - Paula Sweeney: A fictional dualism model of social robots. *Ethics and Information Technology*, 23 (2021)., 465-472.o. <https://doi.org/10.1007/s10676-021-09589-9>
 - Rauh Edit - Talyigás Katalin - Csizmadia Mária: *Javaslat időügyi törvény megalkotására - Szakmai háttéranyag az időspolitika fő irányaihoz*; 2021, <https://www.eletetazeveknek.hu/images/2021/javaslat%20idosugyi%20torvenyre.pdf> (2023. 06. 03.)
 - Réka Pusztahelyi – Ibolya Stefán: Household Social Robots – Special Issues Relating to Data Protection. *Acta Universitatis Sapientiae Legal Studies* 11 (2022)., 1, 95-118.o. <https://doi.org/10.47745/AUSLEG.2022.11.1.06>
 - Terence Fong – Illah Nourbakhsh – Kerstin Dautenhahn: A survey of socially interactive robots. *Robotics and Autonomous Systems* 42 (2003), 143-166.o. [https://doi.org/10.1016/S0921-8890\(02\)00372-X](https://doi.org/10.1016/S0921-8890(02)00372-X)
 - Waren C. Sanderson -Sergei Scherbov: Average remaining lifetimes can increase as human populations age. *Nature*, 7043. (2005), 811–813.o. <https://doi.org/10.1038/nature03593>
 - Zentai Judit Éva: A két öregedő társadalom – Japán és Magyarország. In: Vagdalt, Judit Waseda Mika Yamaji Masanori (szerk.) *Magyarország japán szemmel, Japán magyar szemmel*, Budapest, 2006, 84-89.o.
-
-

A perelhúzás megakadályozásának eszközei az 1911. évi I. törvénycikk rendszerében *

Szívós Kristóf**

Az első modern magyar polgári perrendtartás (1911. évi I. törvénycikk) közel harminc éven keresztül tartó kodifikációt követően 1915. január 1-jével törvényszéki szinten is bevezette azt a szóbeliségen és közvetlenségen alapuló pervitelt, amelyet a sommás eljárásról szóló 1893. évi XVIII. törvénycikk (Se.) járásbírói szinten húsz évvel azelőtt megtett. A Pp. a formalizmusokkal terhelt írásbeli perrendet felváltva paradigmaváltást jelentett nemcsak a féli előadásokkal szembeni időbeli követelményekben, hanem ezzel összefüggésben a perelhúzás megakadályozásában is. Tekintettel arra, hogy a hatályos perrendtartás preambuluma kiemeli a magyar perjogi hagyományok fontosságát, indokolt az 1911. évi Pp. által, a perelhúzás megakadályozása érdekében bevetett eszközök vizsgálata a korabeli szakirodalom és joggyakorlat elemzésén keresztül, ezek előnyeinek és hátrányainak feltárásával.

Kulcsszavak: bírósági visszautasítási jog, joggal való visszaélés, megfelelő időbeliség, perelhúzási szándék

Means of preventing of procrastinate in the system of Act I of 1911

The first modern Hungarian code of civil procedure (Act I of 1911) introduced such a procedural system after thirty years of codification in regional courts on 1 January 1915, with which the local courts had been familiarising after the enactment of the summary procedure (Act XVIII of 1893) twenty years earlier. The Act was a paradigm shift from the formalistic written procedure not only in the temporal requirements of the submissions of the parties, but in the tools against undue delay as well. Since the preamble of the current code of civil procedure highlights the importance of the Hungarian procedural traditions, the study examines these tools, exploring their advantages and their disadvantages as well with the help of the jurisprudence and the judicial practice of the courts.

Keywords: judicial right of rejection, abuse of rights, due course, intention to procrastinate

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2023.1.55>

* A K 138618 számú projekt az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a K 21 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

** Egyetemi tanársegéd, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete.

1. Kiindulási pont: a perelhúzás megakadályozása a Pp. hatálybalépése előtt

A polgári pert elsősorban a felek érdekeinek kellene előmozdítania,¹ ugyanakkor előfordulhat, hogy nem mindkét félnek áll érdekében az eljárás gyors befejezése.² *Haendel Vilmos* szerint a per célszerű és gyors lebonyolítását a perbeli cselekmények helyes logikai és az elbírálást megkönnyítő sorrendje (*permenet megfelelő tagozódása*), valamint a perbeli cselekmények egyidejű elvégzése (*a perbeli cselekmények koncentrációja*) segíti elő, amely sokszor összefügg a perrendben érvényesülő szóbeliség és írásbeliség kérdésével,³ hiszen „minden eljárásnál, alapuljon az akár az írásbeliségen, akár pedig a szóbeliségen, meg volt az a törekvés, hogy a per anyaga ne legyen szertelenül szerteágazó és sokirányú, de szoritassék a lehetőség szerint bizonyos korlátok közé.”⁴ Az, hogy a perrend miképpen gondoskodik a koncentrációról, minden esetben az adott eljárás formájától és egészének struktúrájától függ.⁵ A szóbeliség és írásbeliség szerepe és egymáshoz való viszonya a perjogtudomány egy állandó témája, hiszen minden perjogi jogalkotás alapvető kérdését képezi. Ennek megválaszolása a kodifikáció során ugyanis az egész kódexre kihat, hiszen minden jogalkotásnak választ kell adnia az előadások *nem megfelelő időben* való megtétele lehetőségének a kérdésre,⁶ azaz arra az esetre, ha a fél az adott percselekményt *már korábban is megtehetette volna*. Bár a hatályos perrendtartás is az osztott tárgyalási szerkezetre épül, a jogalkotó tudatosan szakított a Pp. megoldásaival.⁷

A fentiek vonatkozásában figyelhető meg a legjelentősebb paradigmaváltás a Pp. és az azt megelőző szabályozás között. A Plósz-féle perrendtartás előtt kétféle perrendet különböztettünk meg: a rendes pert és a sommás pert. Utóbbi az 1893. évi XVIII. törvénycikk (a továbbiakban: Se.) elfogadása óta már arra a modern alapra épült, amelyre később a Pp. is, így e tekintetben számottevő különbség nincs köztük (egyfajta „próbatörvény” volt).⁸ Ebből kifolyólag a tanulmányban hivatkozott

¹ A felek érdekének, illetve privátautonómiájának fontosságára ld. különösen Éless Tamás: A tárgyalás szerkezete, perfelvétel, perhatékonyosság, *Közjegyzők Közlönye*, 64 (2017) 5., 17–18. o.; Éless Tamás – Döme Attila: A keresetváltoztatás kérdéséhez, in: *Egy új polgári perrendtartás alapjai* (szerk.: Németh János – Varga István), Budapest, HVG-Orac, 2014, 424–425. o.

² Hugo Schauer: A szóbeli tárgyalás elhalasztása, *Jogtudományi Közlöny*, 46 (1911) 47., 397. o.

³ Haendel Vilmos: *A perbeli cselekmények koncentrációja a magyar perjogi fejlődés szolgálatában*, Miskolc, Ifj. Ludvig és Janovits Könyvnyomdája, 1932, 1–2. o.

⁴ Pap József: *Perjogi elvek a magyar polgári perrendtartás törvényjavaslatában*. Budapest, Márkus Samu, 1901, 80–81. o.

⁵ Raban Freiherr Von Canstein: *Die rationellen Grundlagen des Civilprozesses und deren Durchführung in den neuesten Civilprozeß-Gesetzentwürfen Oesterreichs und Deutschlands, sowie in der Civilprozeß-Ordnung für das deutsche Reich*. Bd. 2, Wien, Manz, 1877, 245–246. o.

⁶ Paul Oberhammer – Tanja Domej: Delay in Austrian Civil Procedure and the Legislator’s Response, in: *Within a Reasonable Time: The History of Due and Undue Delay in Civil Litigation* (szerk.: C. H. van Rhee), Berlin, Duncker & Humblot, 2010, 268. o.

⁷ Ld. többek között Wopera Zsuzsa: Az új polgári perrendtartás elvi alapjai, *Jogtudományi Közlöny*, 72 (2017) 4., 155. o.; Udvary Sándor: Új Pp. – új perszerkezet, *Advocat*, 20 (2017), 1-2., 7. o.

⁸ A levéltári forrásokat a Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei (a továbbiakban: MNL CsML) és Pest Megyei Levéltáraiból (a továbbiakban: MNL PML) gyűjtöttem. Előbbi a Szegedi Kir. Törvényszék 1920 és 1925 közötti, utóbbi a Pestvidéki Kir. Törvényszék 1916-1919 közötti joggyakorlatát foglalja

joggyakorlat sok esetben még a sommás eljárás hatályának idejéből származik.⁹

A rendes pert illetően ugyanakkor kiemelendő, hogy az teljesen más felfogáson alapult, hiszen az annak alapjául szolgáló 1868. évi LIV. törvénycikk (a továbbiakban: Trt.) az írásbeliség és a közvetettség elveit fogadta el. A rendes írásbeli perben a felek periratokon keresztül kommunikáltak egymással, azokat meghatározott számban (főszabály szerint kettő-kettő, kivételesen három-három) terjeszthettek elő. Ahogy a Pp. miniszteri indokolása is megjegyezte, hogy a „per [...] annyi szakra oszlik szét, ahány határidőt állapít meg az eljárás a feleknek a cselekvésre. A keresetre következik az ellenirat, erre a válasz, viszonzválasz, végirat és ellenvégirat. [...] A pernek ezt a tagozatát még megszilárdítja az eshetőségi elv és a tényállításoknak a bizonyítékokkal való összekötése.”¹⁰

A perjogi kodifikációt követően a magyar perjog fejlődéstörténete annak nagyvonalait tekintve lezárult, természetesen az első világháború és a két világháború közötti jogfejlődés azt is érintette,¹¹ de alapjait tekintve az elsőfokú eljárás vonatkozásában változatlan maradt.

A megfelelő időbeliséget a Trt. tehát az eshetőségi elv érvényre juttatásával biztosította,¹² amely lényegében *objektíve* megakadályozta a feleket abban, hogy később olyan cselekményt tegyenek meg, amelyet korábban is megtehettek volna (így pl. a felperes a második iratában, a válaszban elvileg nem hivatkozhatott olyan tényre vagy bizonyítékra, amelyet már a keresetben felhozhatott volna).¹³ Ezt a Trt.

magában.

⁹ A tanulmány az alábbi döntvénytárakból származó döntvényeket dolgozza fel: *Perjogi döntvénytár I–XIX.*, Budapest, Franklin, 1915–1934. (a továbbiakban: PD); *A magyar kir. Curia felülvizsgáló tanácsa által a sommás eljárásról szóló törvény (1893:XVIII. tcz.) alapján hozott határozatoknak gyűjteménye I–XIX.*, Budapest, Franklin, 1897–1915. (a továbbiakban: F); *A királyi ítélőtábla felülvizsgáló tanácsainak elvi jelentőségű határozatai I–XIX.* Budapest, Franklin, 1898–1917. (a továbbiakban: T); *Grill-féle döntvénytár: Polgári törvénykezés I.*, Budapest, Grill, 1905. (a továbbiakban: G) A döntvénytári szemelvények jelölése az alábbiak szerint történik: először a döntvénytár megadott rövidítése, majd római számmal a kötetszám, zárójelben a kiadás éve, végül pedig a döntvény sorszáma [pl. PD I. (1916) 215.]. A döntvényjog korabeli jelentőségéről ld. Varga Norbert: A Kúria döntvényalkotási joga 1912 és 1930 között, in: Schweitzer Gábor – Szabó István (szerk.): *A közjogi provizórium (1920–1944) időszakának alkotmányos berendezkedése I.*, Budapest, Pázmány Press, 2016, 171–190. o.

¹⁰ Indokolás a polgári perrendtartásról szóló törvényjavaslathoz in: *Az 1910. évi június hó 25-ére összehívott országgyűlés képviselőházának irományai IV. kötet*, Budapest, Pesti Könyvnyomda, 1910, 73. iromány (a továbbiakban: KI 1910 IV. k. 73. ir.), 288. o.

¹¹ Ld. különösen Varga Norbert: Adalékok a kartellmegállapodások ügyleti érvényességéhez az 1931. évi kartelltörvény hatálybalépését követően, in: Bódiné Beliznai Kinga – Gosztonyi Gergely (szerk.): *Jogtörténeti parerga III. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 70. születésnapja tiszteletére*, Budapest, Orac, 2023, 387. o.; Varga Norbert: Introduction to the Hungarian Cartel Regulation in the Interwar Period, *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*, 15 (2022) 2., 215–216. o.; Pétervári Máté: A kivételes hatalom magánjogi viszonyokra gyakorolt hatása és a csődönkívüli kényszerezegység bevezetése Magyarországon, in: Farkas Ádám – Kelemen Roland (szerk.): *Szülla és Kharübdisz között – Tanulmányok a különleges jogrend elméleti és pragmatikus kérdéseiről, valamint nemzetközi megoldásairól*, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2020, 150–151. o.

¹² Kengyel Miklós: *A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben*, Budapest, Osiris, 2003, 149. o.; Varga Norbert: The Basic Principles of Code of Civil Procedure in Cartel Law in the 20th Century, in: Görög Márta – Hegedűs Andrea (szerk.): *Lege duce, comite familia. Ünnepi tanulmányok Tóthné Fábrián Eszter tiszteletére, jogász pályafutásának 60. évfordulójára*, Szeged, Iurisperitus, 2017, 509. o.

¹³ Azért csak elvileg, mert a joggyakorlat a Trt. szigorán sokat oldott. Ennek egyik eklatáns példája a tényállítások és bizonyítékok kumulációja kötelezettségének enyhítése, amely a jelenlegi Pp.

az ún. preklúziós hatással érte el,¹⁴ amelynek következtében a felek *kumulálták* előadásait. *Bacsó Jenő* az eshetőségi elvet a *kötött perbeli cselekvés elvének* nevezte.¹⁵ *Franz Klein* – az osztrák polgári perrendtartás megalkotója – ugyanakkor helytállóan megállapította, hogy a szóbeli per koncentrációja az eshetőségi elv útján nem érhető el,¹⁶ így a Trt. koncepciójának e rövid ismertetését követően vizsgáljuk meg, hogy a szóbeliség érvényre juttatása miért jelentett paradigmaváltást a magyar perjogi szabályozásban.

2. A perbeli cselekvés szabadsága

2.1. Jogszabályi környezet. A Pp. 221. § 1. mondata úgy rendelkezett, hogy „[t]ényállítások, az ellenfél tényállításaira való nyilatkozatok, a bizonyítékok megnevezése vagy felmutatása és a rájuk vonatkozó nyilatkozatok rendszerint bármikor megtehetőek annak a tárgyalásnak a bezárásáig, a mely a fennforgó kérdést elintéző határozatot megelőzi.” Ezzel a törvény kimondta a szóbeli eljárásoktól elválaszthatatlan azon elvi tételt,¹⁷ hogy „a szóbeli tárgyalás [...] egységes egész.”¹⁸ Éppen ezért e szabályt kétféleképpen szokás nevezni: a szabad perbeli cselekvés elveként¹⁹ vagy a szóbeli tárgyalás egységességéeként.²⁰

2.2. A Pp.-beli tárgyalás valóban egységes egész volt? Felmerül a kérdés, hogy miképpen tekinthetjük a Plósz-féle perrendtartásban a tárgyalást egységes egésznek, amikor a törvény *kétféle tárgyalást* (ti. a perfelvételi tárgyalást és az érdemleges tárgyalást) különböztetett meg, amelyek közé – törvényszéki per esetén főszabály szerint, járásbíróági perben pedig kivételesen (ld. Pp. 191. §) – ékelődött az írásbeli előkészítés.

(1) Először, rendszerbeli helyét tekintve a szabad perbeli cselekvés az érdemleges tárgyalás szabályai között található (Pp. Hatodik fejezet: 206-254. §§), így ez eleve kijelöli, hogy a szabály e tárgyalásra vonatkozik.²¹ A perfelvételi tárgyaláson egyébként is sokkal szűkebb volt a nyilatkozattételi lehetőség, amelynek tárgyalásszerkezeti okait a következő alpontban mutatom be. Bár a törvény a perfelvételt *tárgyalásnak* nevezte, mind a szakirodalomban, mind a joggyakorlatban

hatályosulása idején is jogalkalmazási probléma volt. Ld. Fodor Ármin – Márkus Dezső: *A polgári törvénykezési rendtartás kézikönyve I.*, Budapest, Singer és Wolfner, 1896, 509. o.

¹⁴ A peranyag előterjesztésének időbeli korlátairól ld. Czoboly Gergely: *A perelhúzóadás megakadályozásának eljárási eszközei*, Pécs, PhD-értekezés (kézirat), 2014, 140–147. o.

¹⁵ Bacsó Jenő: *A polgári perrendtartás tankönyve*, Budapest, Grill, 1917, 98. o. Ld. bővebben Szívós Kristóf: Az eshetőségi elv alkalmazásának dogmatikai alapjai a polgári peres eljárásban, *Iustum Aequum Salutare*, 17 (2021) 4., 281–300. o.

¹⁶ Franz Klein: *Pro futuro. Betrachtungen über Probleme der Civilprocessreform in Oesterreich*, Wien/Leipzig, Franz Deuticke, 1891, 71. o.

¹⁷ Az osztrák polgári perrendtartás miniszteri indokolásának szóhasználata. *Materialien zu den neuen österreichischen Civilprozessgesetzen*. Bd. I., Wien, Manz, 1898, 261. o.

¹⁸ KI 1910 IV. k. 73. ir. 310. (kiemelés a szerzőtől).

¹⁹ Georg E. Kodek – Peter Mayr: *Zivilprozessrecht*, Wien, facultas, 2018, 97. o.

²⁰ Friedrich Stein: *Grundriß des Zivilprozeßrechts und des Konkursrechts*, Tübingen, Mohr Siebeck, 1928, 192. o.

²¹ A miniszteri indokolás egyébként kimondta, hogy ez az alapelv a pergátló kifogások vonatkozásában is érvényesül. KI 1910 IV. k. 73. ir. 310.

számos példát találunk, amikor a perfelvételt nem tárgyalásnak nevezték, hanem perfelvételi *határnapnak*²² vagy egyszerűen *perfelvételnek*,²³ a tárgyalás terminológiát ezzel fenntartva az érdemleges tárgyalás számára.

(2) Másodsor, *a magánjogi kérdések megvitatása* – amelyek eldöntése a polgári per legfőbb célja – *csak az érdemleges tárgyaláson történhet meg*. Erre a következtetésre a perfelvétel céljának megvizsgálását követően juthatunk el. A plósz felfogásban a perfelvétel egyetlen kérdése az volt, hogy *az alperes vitássá teszi-e a peralapítást*,²⁴ azaz előterjeszt-e pergátló kifogást, ezzel az eljárás megszüntetését kérve. Amennyiben igen, akkor a bíróságnak erről külön kellett döntenie. A polgári per a Plósz-féle Pp.-ben álláspontom szerint ezért lényegében *két per* volt: egyfelől a per létrejötte köré épülő eshetőleges kontradikció a perfelvétel során,²⁵ valamint – ennek hiányában vagy sikertelensége esetén – a magánjogi kérdések megvitatása az érdemleges tárgyaláson. Ezt a legjobban az a tény bizonyítja, hogy a pergátló kifogásokról való döntés *ítéleti formát* öltött (Pp. 181. §), amely a peres eljárásokban hagyományosan az *érdemi kérdésekre* vonatkozó határozati forma.

A magánjogi (azaz érdemleges) kérdés vonatkozásában a perfelvétel során a felek rendkívül szűk körben tehetek nyilatkozatokat. A felperes felolvasta a keresetét (Pp. 179. §), amelyre az alperes – pergátló kifogás hiányában – kétféleképpen reagálhatott: elismert vagy ennek hiányában legalább részben vitatott.²⁶ Előbbi esetben a bíróság azonnal ítéletet hozott, utóbbi esetben az alperes *érdemleges ellenkérelmet terjesztett elő* (Pp. 185. §). Ilyenkor az alperes ellenkérelmében csak az alábbi előadást tehette: „alperes azt az érdemleges ellenkérelmet terjeszti elő, hogy a tekintetes kir. Törvényszék utasítsa el a keresetet és kötelezze a felperest a perköltségek viselésére.”²⁷ A felperes keresete vonatkozásában az alperes *mást nem mondhatott* (azaz kérelmét tényekkel és bizonyítékokkal nem támaszthatta alá), hiszen a Pp. – ahogy a miniszteri indokolás is kiemelte – „nem kívánja, *sőt nem is engedi meg*, hogy az alperes az ellenkérelmet indokolja. [...] [Az] a perfelvételi tárgyaláson nem is volna lehetséges, mert csak az előkészítés eredménye lehet,

²² Ld. pl. MNL CsML VII. 1-b. 676. d. 233/1920.; Gaár Vilmos: *A magyar polgári perrendtartás (1911. évi I. t.-cz.) magyarázata I.*, Budapest, Athenaeum, 1911, 151. o.; Magyary Géza: *Magyar polgári perjog*, Budapest, Franklin, 1924, 267. o.

²³ Ld. pl. Kúria 1918 febr. 12. P. V. 6100/1917. sz., in: *Perjogi döntvénytár IV.* (szerk.: Kovács Marcel), Budapest, Franklin, 1919, 102. sz. döntvény; Plósz Sándor: Der Bau des Prozesses in erster Instanz nach der ungarischen ZPO, in: *Zwei Vorträge aus dem ungarischen Zivilprozessrecht*, Berlin, Otto Liebmann, 1917, 47. o.; Alföldy Ede: A polgári perrendtartás egyszerűsítése. *Jogtudományi Közlöny*. 55 (1920) 14., 104–105. o.

²⁴ *Plósz* a peralapításról (azaz a perfelvételről) úgy fogalmazott, hogy „külön magában álló kérdés, amely a per meg vagy meg nem nyeresével csakis abban függ össze, hogy előfeltételét képezi mindkét eshetőségnek.” Plósz Sándor: A keresetjogról, *Magyar Igazságügy*, 3 (1876) 4., 233. o.

²⁵ Eddigi levéltári kutatásaim során kevés olyan esetet találtam, ahol a perfelvétel során az alperes pergátló kifogást emelt volna, az alperesek legtöbb esetben érdemleges ellenkérelmet terjesztettek elő. Pergátló kifogás előterjesztésére ld. pl. MNL CsML VII.1-b. 676. d. 233/1920.; MNL CsML VII. 1-b. 682. d. 182/1921.; MNL CsML VII.1-b. 675. d. 160/1920.; MNL CsML VII. 1-b. 682. d. 147/1921.

²⁶ Fontos ugyanakkor annak leszögezése, hogy mindkettő perbebecsátkozásnak minősült. Magyary: i. m. 374. o.

²⁷ Valamennyi általam vizsgált per ehhez hasonló megfogalmazást tartalmazott. Ld. pl. MNL PML VII. 1-b. 2. d. 15/1916.; MNL PML VII. 1-b. 109. d. 299/1917.

amely a javaslat szerint a perfelvételi tárgyalás után történik.²⁸

Összegezve: tekintettel arra, hogy a magánjogi kérdéseket csak az érdemleges tárgyaláson lehetett megvitatni, és hogy a polgári per célja ezek eldöntése, a szóbeli tárgyalás a fentiek alapján valóban egységes egész volt, mivel az álláspontom szerint *a magánjogi és az azzal összefüggő eljárásjogi kérdésekre* (pl. mulasztás esetén benyújtott igazolási kérelem) vonatkozott.

2.3. A szóbeli tárgyalás egységességének dogmatikai és gyakorlati elemei.

A szóbeli tárgyalás egységessége – ugyanúgy, mint az eshetőségi elv – a felek cselekményeinek időszerűségét határozza meg, ugyanakkor sokkal nagyobb rugalmassággal kezelte a kérdést, hiszen a perbeli cselekvés szabadsága alapján valamennyi, az adott kérdést eldöntő tárgyalás befejezéséig megtett cselekmény főszabály szerint *megfelelő időben (rechtzeitig)* előterjesztettnek volt tekintendő.²⁹ Kiss Károly szerint a szabály annak a következménye, hogy „a tényállás hivatalból is kinyomozandó.”³⁰ Ez azon erős negatív pervezetési jogosítványokra utalt, amelyeket a Pp. a bíró számára biztosított, nem pedig arra, hogy a tényállás mindenáron, a felek akarata ellenére is feltétlenül kiderítendő volt.

A perbeli cselekvés szabadsága nem volt más, mint az *eshetőségi elv megtagadása*.³¹ A 18-29. századig a bíróságnak nem voltak olyan erős negatív pervezetési jogosítványai, amellyel a perelhúzás megakadályozása biztosítható lett volt, így az írásbeli perrendek az eshetőségi elvet alkalmazták a per megfelelő mederben tartása érdekében.³² Azzal, hogy a perjogi reformmozgalmak a bírónak negatív pervezető jogosítványokat adtak, az eshetőségi elv fenntartása indokolatlanná vált.

A Pp. megfogalmazása *kellőképpen absztrakt* volt ahhoz, hogy mindenféle, az érdemleges tárgyaláson megtehető cselekményt magában foglalhasson. A „fennforgó kérdést elintéző határozatot megelőzi” fordulat alapján elsősorban a magánjogi kérdések tartoztak ide, amelyekre vonatkozólag az ítélet meghozatalát megelőző tárgyalás berekesztéséig lehetett nyilatkozatokat előterjeszteni. Az ítélet ugyanakkor nemcsak a teljes ítélet, hanem a részítélet, a közbenszóló (mai terminológiával: közbenső) ítélet, sőt a kiegészítő ítéletet is magában foglalta. A „fennforgó kérdés” ugyanakkor eljárásjogi jellegű is lehetett, hiszen például ha a fél egy határidőt elmulasztott és a tárgyaláson igazolási kérelmet terjesztett elő, akkor ennek elbírálásáig szabadon felhozhatott bármilyen körülményt annak alátámasztása céljából.³³

A tárgyalás egységessége – ahogy láthattuk – szerkezeti megközelítést foglalt magában, a magánjogi kérdések megvitatását szolgálta. Ezen az sem változtatott,

²⁸ KI 1910 IV. k. 73. ir. 297. o. (kiemelés a szerzőtől). A Pp. e felfogásának problematikájáról a későbbiekben még szót ejtek.

²⁹ Josef Kaserer: *Das Gesetz vom 27. April 1873 über das Verfahren in geringfügigen Rechtssachen (Bagatelverfahren) mit Materialien*, Wien, Alfred Hölder, 1873, 77. o.

³⁰ Kiss Károly: *A sommás eljárás (1893. évi XVIII. t.-cikk.) kapcsolatban a fizetési meghagyásról szóló és a törvénykezési bélyegekre és illetékekre vonatkozó törvényekkel (1893:XIX. t.-cz. 1894:XXVI. t.-cz.)*, Nagy-Kikinda, Kiadói Nyomda, 1894, 66. o.

³¹ KI 1910 IV. k. 73. ir. 310. o.

³² Magyary: i. m. 287. o. 1. lj.

³³ KI 1910 IV. k. 73. ir. 311. o.

hogy ha több tárgyalási határnapra volt szükség a kérdések megvitatásához,³⁴ hiszen az egységesség nem az egy tárgyalás kívánalmát jelentette, hanem hogy az adott kérdésre vonatkozó nyilatkozatok megtételének lehetőségét a törvény időben nem különítette el egymástól.

A szabadság ugyanakkor nemcsak a félre és előadásaikra vonatkozott, hanem a bíróságra is, azaz a nem megfelelő időben tett előadásokat – még a bírósági visszautasítási jog alkalmazását lehetővé tevő feltételek fennállása esetén is (erről ld. később) – *szabadon figyelembe vehette*,³⁵ vagyis a Pp. széleskörű bírói diszkréciót alkalmazott. A bírói szabadság abban is tetten volt, hogy amennyiben a tárgyalás berekesztése után merült fel valamilyen körülmény, amelyet a fél addig nem adott elő, szabadon dönthetett a tárgyalás újbóli megnyitására.³⁶ Ahogy *Herczegh Mihály* fogalmazott, az a fél, aki nem megfelelő időben tette meg előterjesztéseit, kitette magát annak a veszélynek, hogy a bíróság berekeszti a tárgyalást, mielőtt azokat előadta volna.³⁷

3. A nem megfelelő időben tett előadások szankcionálása

3.1. A szankciórendszerről általában. A perbeli cselekvés szabadáságának értelmében a kérdést eldöntő tárgyalás befejeztéig megtett cselekmény megfelelő időben megtettnek minősült, ugyanakkor *a contrario* ebből következik, hogy kivételesen beszélhetünk nem megfelelő időben tett előadásokról is. Az ilyeneket a törvény és a szakirodalom *utólagos előadásoknak* nevezte, és *Kiss* szerint a törvény ez alatt azt az esetet értette, „a mikor a már egy ízben előadott tényállás nem bizonyult alkalmasnak a kereseti kérelem megállapítására, a felhozott bizonyíték pedig célhoz nem vezetvén, a fél utólagosan új tényeket és bizonyítékokat akar alkalmazni.”³⁸ Azért, hogy a perbeli cselekvés szabadáságát a felek ne használhassák a per elhúzására, a törvény a szabadságot nem feltétlenül, hanem csak *rendszerint* biztosította a felek számára,³⁹ hiszen a törvény több szankciót is kilátásba helyezett a nem megfelelő időben tett előadások vonatkozásában, amelyek ugyanakkor *Magyary* szerint csak közvetetten gondoskodtak a visszaélés megállításáról.⁴⁰

A perbeli cselekvés szabadáságál láthatunk, hogy a fél a tárgyalás berekesztéséig gyakorlatilag *bármikor bármit* előadhatott. A szankciórendszer is e két szó köré összpontosult, hiszen voltak a nem megfelelő időben való előterjesztésre (*bármikor*) vonatkozó és az előadás nem megfelelő tartalmára (*bármit*) vonatkozó jogkövetkezmények. Ezek *Schauer* szerint fokozatosak voltak, a törvény először a hanyagságból, majd a szándékosan okozott halasztást és végül a perbeli hazugságot szabályozta.⁴¹ A kurrens perjogi szakirodalomban van olyan álláspont, amely mind a

³⁴ Gaár: i. m. 188. o.

³⁵ Curia 1898. decz. 29. G. 527. sz. a., G I. (1905) 1877.

³⁶ Budapesti kir. tábla 1917 jan. 8. P II. 7437/1916. sz., PD IV. (1919) 37.

³⁷ Herczegh Mihály: *Magyar polgári törvénykezési rendtartás*, Budapest, Franklin, 1891, 31. o.

³⁸ Kiss: i. m. 67. o.

³⁹ Uo. 67. o.

⁴⁰ Magyary: i. m. 263. o.

⁴¹ Schauer: i. m. 398. o. Érdekesként kiemelendő, hogy a szerző a perbeli hazugságot szankcionálandó

szándékos halogatást, mind pedig a perbeli hazugságot rosszhiszemű pervitel fogalma alá vonta.⁴² E megközelítés ugyanakkor nem helytálló, a korabeli szakirodalom élesen elkülönítette egymástól a kettőt és csak a perbeli hazugságot tekintette rosszhiszemű pervitelnek,⁴³ amellyel magam is egyetértek, mivel – ahogy azt a későbbiekben ismertetni fogom – a szándékos halogatás dogmatikailag nem rosszhiszeműség, hanem *joggal való visszaélés* volt.

A tanulmány a továbbiakban nem megfelelő időbeliség szankcióit vizsgálja (Pp. 221. § 2. mondat és 222. § 1. bek.), amelyek közvetlenül az eljárás elhúzódsának kívánták elejét venni.⁴⁴

3.2. Hanyagságból tett utólagos előadás. A Pp. 221. § 2. mondata kimondta, hogy „[a] fél azonban, a ki előterjesztéseivel, a melyeket a bíróság meggyőződése szerint korábban érvényesíthetett volna, a tárgyalás elhalasztására okot ad, az ebből eredő költségben még akkor is elmarasztalandó, ha a perben nyertes.” A fentebb felvázolt fokozatosság első lépcsője arra az esetre vonatkozott, ha a felek valamelyike olyan tényállítást vagy bizonyítékot hozott fel, amely az ügy eldöntése szempontjából *nélkülözhetetlen volt* és erre tekintettel a tárgyalást nem lehetett berekeszteni, hanem szükségessé vált annak elhalasztása.⁴⁵

A miniszteri indokolás szerint a „huzavona” megakadályozásának *rendszerint elegendő* szabálya volt, hogy az okozó fél a halasztást költségeit viselje,⁴⁶ vagyis a jogalkotó ezzel implicite feltételezte, hogy a halasztás okozása nem joggal való visszaélés következménye, hanem egyszerű emberi hibából ered. Ebből is látszik, hogy a törvény szellemiségét tekintve rendkívül nagyvonalú volt a felek vonatkozásában.

pénzbírságot helyezte a legmagasabb szintre, amely a törvényi szabályozásból is tetten érhető, hiszen a törvény arra pénzbírság *büntetését* rendelte alkalmazni. Ennek oka egyrészt talán az akkori társadalom erkölcsi felfogásában keresendő, amelyet alátámaszt az a körülmény is, hogy a Pp. még ismerte a felek eskü alatti meghallgatását. Másrészt az is lehetséges, hogy a rosszhiszeműséget elítélendőbb magatartásként értékelték, mint a joggal való visszaélést.

⁴² Bartha Bence: Az érdemleges tárgyalás és a szóbeliség elve a Plósz Pp.-ben, in: XVII. *Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója* (szerk.: Miskolczi Bodnár Péter), Budapest, KRE-ÁJK, 2020, 34. o. Az sem teljesen helytálló, hogy mindkét – tévesen a rosszhiszeműség alá vont – rendelkezést a Képviselőház igazságügyi bizottsága illesztette be a törvénybe, ugyanis ez csak a perbeli hazugság vonatkozásában állja meg a helyét (Ld. Az igazságügyi bizottság jelentése a polgári perrendtartásról szóló 73. számú törvényjavaslat felől, in: *Az 1910. évi június hó 25-ére összehívott országgyűlés képviselőházának irományai V. kötet*, Budapest, Pesti Könyvnyomda, 1910, 132. iromány, 314. o.). A szándékos halogatás már *Plósz* 1885. évi tervezetében is helyet kapott. Ld. Plósz Sándor: *A magyar polgári perrendtartás tervezete*, Budapest, Egyetemi Könyvnyomda, 1885, 299. §. 77. o.

⁴³ Herceg Lajos: Az 1911.:I. tcz. 222. §-ához, *Jogtudományi Közlöny*, 48 (1913) 17., 149. o.; Gaár: i. m. 188. o.; Gutfreund Sándor: A Pp. 222. §-hoz, *Jogtudományi Közlöny*. 50 (1915) 20., 251. o. A törvény egyébként a pénzbírságot a rosszhiszemű perbeli magatartásokra rendelte alkalmazni. Magyar: i. m. 229. o. Innen ered, hogy a magyar perjog az igazmondási kötelezettség megsértését hagyományosan pénzbírsággal szankcionálja.

⁴⁴ Természetesen a perbeli hazugság vonatkozásában is felmerülhet, hogy az a perelhúzást célozta-e (hiszen munkát okoz a bíróságnak és halasztással is együtt járhat). Ld. Budapesti kir. tábla 1916 március 6. P. I. 406. sz., PD III. (1918) 63. Ebből fakadóan egy érdekes, további kutatást igénylő kérdés, hogy a 222. § két szankcióját ugyanazon előadás vonatkozásában lehetett-e alkalmazni.

⁴⁵ Kiss: i. m. 67. o.

⁴⁶ KI 1910 IV. k. 73. ir. 310. o.

A törvény a „huzavonát” elsődlegesen *vagyonjogi jogkövetkezésménnyel* kívánta megakadályozni, mégpedig az ún. költségspecializáció elvének alkalmazásával.⁴⁷ A bíróság főszabály szerint a perköltségről mint egységes egészről az eljárást befejező határozatban döntött (Pp. 424. § 1. bek.). A költségspecializáció ez alól teremtett kivételt, amikor a bíróság egyes perköltségelemekről külön határozott. Hanyagságból okozott halasztás esetén annak költségeit az arra okot adó fél viselte pernyertességtől függetlenül. A költségspecializáció elvének alkalmazása a perköltségviselés azon különös szabályával állt összhangban, miszerint a felet minden esetben marasztalni kellett a halasztásból eredő azon költségekben, amelyeket az ő hibája idézett elő (Pp. 431. § 2. bek.).⁴⁸

A felet *csak gondatlanság* terhelhette az utólagos előadásban, hiszen a szándékosság már a következő tényállást valósította meg. Tekintettel arra, hogy a hatályos szabályozás nagy hangsúlyt fektet a kizárási jellegű (preklúziós) rendelkezésekre, a következő tényállás vizsgálata külön részt igényel.

4. A perbeli *chicane* mint joggal való visszaélés szankcionálása: bírói preklúzió

4.1. Bevezető levéltári példa. A felek 1922. május 23-án fuvarozással egybekötött adásvételi szerződést kötöttek, amelyben az eladó a vételár fejében vállalta, hogy leszállítja Kiskundorozsmára (ma Szeged része) és átadja az eladónak az általa megvett aknaszenet és tűzifát. Az eladó ezt nem teljesítette, így vele szemben a vevő pert indított a Szegedi Kir. Törvényszék előtt. Az alperes (eladó) a perfelvételi határnapon kérte a kereset elutasítását és a felperes perköltségben való marasztalását (vagyis érdemleges ellenkérelmet terjesztett elő). Tekintettel arra, hogy törvényszéki per volt,⁴⁹ az érdemleges tárgyalást megelőzte annak írásbeli előkészítése. Az alperes ugyanakkor *nem terjesztett elő előkészítő iratot*, így ennek hiánya miatt az első érdemleges tárgyalást el kellett halasztani. Az alperes védekezését (egész pontosan annak indokolását, így a tényállításokat és bizonyítékokat) a folytatólagos érdemleges tárgyaláson terjesztette elő különiratában és késedelmét azzal az indokkal próbálta kimenteni, hogy előbb nem volt módjában azt elkészíteni. A bíróság az alperes által különiratban előadottakat perelhúzó szándék miatt mellőzte. Ennek több oka is volt, így a védekezés felületessége (az alperes például egy időpontot sem tudott megjelölni vagy összeget, amit ő követelt a felperestől) vagy egyéb, eljárásjogilag adott esetben lehetetlen kérelem (pl. egy aradi hatóság megkeresése, amely valószínűleg lehetetlen lett volna két évvel a trianoni békeszerződést követően).

⁴⁷ A hatályos perrendtartás 183. § (5) bekezdése szerinti pénzbírság és az ehelyütt elemzett vagyonjogi szankció között számos átfedés van, ezekről ld. Szívós Kristóf: A felek eljárástámogatási kötelezettségének dogmatikai értékelése. *Jogtudományi Közlöny*, 77 (2022) 2., 75–76. o.

⁴⁸ Ezzel összefüggésben ld. Kúria II. 6609/1927. – 1928. XI. 15., G XXII. (1930) 1249.

⁴⁹ A hatásköri szabályainak történeti elemzésére ld. legújabban Pribula László: A polgári perrendtartás megvalósult hatásköri modelljének értékelése – a történeti fejlődés tükrében, *Jogtudományi Közlöny*, 75 (2020) 1., 23–27. o.

A tanulmány témája szempontjából az a releváns, hogy a bíróság azt is felrótta az alperesnek, hogy az csak a folytatólagos tárgyaláson előterjesztett különiratában jelentette ki, hogy bizonyos céget szavatосként perbe kíván vonni, holott ez irányú kérelmét a bíróság szerint külön kellett volna előterjesztenie, mégpedig olyan időben, hogy a bíróságnak emiatt ne kelljen külön tárgyalást kitűznie, vagyis e kérelem figyelembevétele *ismét halasztást eredményezett volna*. A bíróság indokolása szerint:

„[m]indezek alapján kellően megindokolt a bíróság azon felfogása, hogy alperes védekezése a perelhúzást célozza, s ezért a Pp. 222. §-a értelmében azokat figyelmen kívül hagyja, védekezés hiányában megállapítja a kereseti tényállításokat valósnak, s miután a szerződésre vonatkozó jogszabályok értelmében a felperes jogosult a szerződés teljesítését követelni [ld. *pacta sunt servanda* elve – a szerző], alperest a perköltség megfizetésére is kötelezte. F[elperes] tekintetében megállapítja, hogy a keresetlevél és az előkészítő irat együttesen, mint egy beadvány vétetett figyelembe, miután a Pp. 129. §-a értelmében az előkészítő irat egész előadása már a keresetlevélben lett volna előadandó.”⁵⁰

4.2. A perbeli joggal való visszaélés (*chicane*) szankcionálásának elméleti és gyakorlati alapjai. A fenti jogeset az ún. mellőzést szemlélteti, amelynek fogalma az alábbiak szerint adható meg: a *mellőzés* (bírószági visszautasítási jog) azon negatív pervezetési jogosítvány,⁵¹ amellyel a bíróság a nem megfelelő idejűnek minősülő előterjesztéseket vagy azok egy részét kirekesztheti a peranyagból, és azok nélkül határozhat egy kérdésben.

Bár a Pp. a perbeli cselekvés szabadság elvére épült, más perrendtartásokhoz hasonlóan védelmet kellett biztosítania a – *Meszlény Artur* szóhasználatában – „bosszantás céljából”⁵² tett előadásokkal (*schikanöses Vorbringen*)⁵³ szemben. Ebben az esetben lényegében a joggal való visszaélés egyes perjogi vetületeivel állunk szemben.⁵⁴ Ahogy *Schauer* fogalmazott, a törvény „erélyesen harcol a *chicane* ellen.”⁵⁵ A Pp. ugyanis kimondta, hogy „[a] bíróság a félnek az előbbi §-ban [221. § 2. mondat – a szerző] említett oly utólagos előadásait és utólagosan ajánlott bizonyítékait, a melyek figyelembevétele a tárgyalás elhalasztását tenné szükségessé, hivatalból is figyelmen kívül hagyhatja, ha arról győződik meg, hogy a fél előadásait az ügy elintézésének késleltetése végett szándékosan halogatta” (Pp. 222. § 1. bek.), amely lényegében egy kizárási (preklúziós) rendelkezésnek volt tekinthető.⁵⁶ *Meszlény* szóhasználatából egyértelműen kitűnik, hogy csak az a perbeli előadás minősülhetett *chicane*-nek, amelyet a fél szándékosan később adott elő, mint ahogy arra lehetősége lett volna.

⁵⁰ MNL CsML VII. 1-b. 699. d. 28/1923.

⁵¹ A negatív pervezetési jogosítvány azt jelenti, hogy a bíróság minden cselekményt kirekeszt a per köréből, amely annak lefolytatásához nem szükséges. Magyar: i. m. 286. o.

⁵² Meszlény Artur: Visszaélés a joggal. *Polgári Jog*, 9 (1933) 1., 8–9. o.

⁵³ *Materialien zu den neuen österreichischen Civilprozessgesetzen. Bd. I.*, Wien, Manz, 1898, 261–262. o.

⁵⁴ *Ujlaki* tanulmányában áttekintette a joggal való visszaélés perjogi szankcionálásának kérdését. *Ujlaki László: Visszaélés a joggal a polgári eljárásban, Jogtudományi Közöny*, 44 (1989) 9., 455–461. o.

⁵⁵ *Schauer*: i. m. 398. o.

⁵⁶ *Éless*: i. m. 17. o.

Perbeli *chicane* esetén tehát arról volt szó, hogy a fél valamely jogát gyakorolta, hiszen a tárgyalás bezárásáig szabadon megtehetette az előadást, ugyanakkor jogát vagy cél nélkül, pusztán a másik fél károsításából vagy bosszantásából gyakorolta, vagy ugyan a joggyakorlásnak volt más célja is, de a másik félnek olyan mértékű károsítását okozta, amely nem volt arányban a joggyakorlással elérhető előnnyel.⁵⁷ Itt a „más cél alatt” elsődlegesen azt kell érteni, hogy a bíróság figyelembe vegye a fél adott nyilatkozatát és például lefolytasson egy bizonyítást. Az „olyan mértékű károsítás” pedig elsősorban azt jelentette, hogy az ellenérdekű fél joggal várhatta, hogy a bíróság megfelelő időben eldönti a jogvitát.

Az Se. szabályozásához (Se. 33. §) képest két különbségre lehetünk figyelmesek. A *hivatalbóli figyelmen kívül hagyás* lehetőségét illetően kiemelendő, hogy annak lehetővé tétele egyértelműen az osztrák Pp. hatása volt, hiszen az Se. még csak a kérelemre történő mellőzést ismerte (*Franz Klein* 1893-ban készült el tervezetével).⁵⁸ A kérelemre való mellőzés a német Pp. jellemzője volt, azt a magyar perjogászok közül *Fodor Ármin* támogatta erőteljesen. Álláspontja szerint, ha az ellenfél nem kérte a mellőzést, mivel neki nem sürgős az ügy, akkor nem volt ok arra a bíróság részéről, hogy a feleknek és az ügy alapos elbírálásának hátrányára figyelmen kívül hagyja az utólagos előadásokat.⁵⁹ Tekintettel ugyanakkor arra, hogy a Pp. – *Klein* felfogását követve – már a szociális felfogásra helyezkedett, a törvény a mellőzést kétségtelenül helyes és *közérdekű* szabálynak tekintette.⁶⁰

A másik különbség pedig az volt, hogy a Pp. beillesztette a jogszabálysövegbe a *szándékosan* szót, amelynek álláspontom szerint inkább egyértelműsítő jelentősége volt a bíróságok számára, semmint dogmatikai, hiszen a „késleltetés *végett*” mint célzatos magatartásra utaló szókapcsolat egyébként magában foglalta a szándékosságot.

A mellőzésnek három feltétele volt a Pp. hatálybelépését követően: a fél 1.) olyan utólagos előadást tett, 2.) amelynek figyelembevétele a tárgyalás elhalasztását tenné szükségessé, és 3.) a felet az utólagos előadásban a perelhúzás szándéka vezette. Fontos, hogy a feltételek konjunktívák voltak, így hiába minősült az előadás utólagosan megtettnek, ha annak figyelembevétele nem indokolta a tárgyalás elhalasztását, mert például a meghallgatni kívánt tanúk jelen voltak a tárgyaláson.⁶¹ Ahogy arra korábban utaltam, a bíróságnak a feltételek fennállása esetén is lehetősége volt az utólagos előadások figyelembevételére. Ilyenkor a Pp. 221. § 2. mondatában meghatározottak alkalmazására került sor.⁶² Ez a bírói lehetőség abból következett, hogy az eshetőségi elv helyett a bírósági szuverenitás szolgált a

⁵⁷ Szladits Károly: A magánjogi tényállások, in: *Magyar magánjog I.* (szerk.: Szladits Károly), Budapest, Grill, 1941, 367. o. A joggal való visszaélés tilalmának három megjelenési formája figyelhető meg, és ezek közül a klasszikus a *chicane* tilalma. Tercsák Tamás: *A joggal való visszaélés*, Budapest, HVG-Orac, 2018, 125–129. o.

⁵⁸ Kengyel: i. m. 99–100. o.

⁵⁹ Fodor Ármin: Az új osztrák polgári perrendtartás. *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, 12 (1896) 7., 22. o. *Fodor* egyébként is éles kritikákat fogalmazott meg az osztrák Pp. vonatkozásában, *Kengyel* ki is emelte, hogy egyike volt azoknak, akik „fanyalogva fogadták” azt. Kengyel: i. m. 160. o.

⁶⁰ A Pp. miniszteri indokolása azt is kiemelte, hogy az ellenfél esetleg feszélyezve lehetett ilyen kérelemnek az előterjesztésében, amely „illusoriussá” tehetette e szabályt. KI 1910 IV. k. 73. ir. 310. o.

⁶¹ Budapesti kir. tábla 1903 június 4. 1903. I. G. 60. sz. a., T I. (1898) 225.

⁶² Kiss: i. m. 68. o.

perelhúzás megakadályozásának keretében (ld. a fentebb említett erős negatív pervezetési jogosítványokról elmondottakat).⁶³

A „figyelmén kívül hagyás” és a „mellőzés” ebben az esetben azonos tartalmúaknak tekintendők: ilyenkor a bíróság tevékenyen fellépett és lényegében *visszautasította* a szándékos halogatással tett cselekményt [a *Klein – Engel* szerzőpáros ezért is nevezte e lehetőséget *bírósági visszautasítási jognak*].⁶⁴

A törvény miniszteri indokolása szerint a mellőzés különösen nagy hátránnyal nem járt a félre nézve, mivel egyrészt a szándékos halogatással tett cselekmények rendszerint alaptalanok voltak,⁶⁵ másrészt pedig az így kirekesztett előadások a másodfokú eljárásban vagy perújítással érvényesíthetőek voltak.⁶⁶ Bár a bíróságnak 222. § 1. bekezdésének jogkövetkezményének alkalmazását külön végzésben nem kellett kimondania,⁶⁷ arra az ítéletben külön hivatkozni kellett (Pp. 401. § 4. bek.). Ennek a szabálynak az volt a célja, hogy a fél ezek alapján perújítással élhessen. Azt a körülményt ugyanis, hogy a mellőzött előadás vagy bizonyíték figyelembevétele esetében kedvezőbb határozatot eredményezett volna-e vagy nem, és hogy ennek következtében alkalmas-e a perújítás megalapítására, a bíróság csak a perújítás elintézésekor vizsgálta és döntötte el.⁶⁸

A mellőzés szempontjából fontos körülmény volt, hogy csak olyan esetekben jöhetett számításba, amikor a bíróságnak nem kellett az adott tényállítás vagy bizonyíték vonatkozásában semmilyen tevékenységet végeznie. Így például nem volt helye a figyelmén kívül hagyásnak abban az esetben, ha az ügyvéd nélkül eljáró alperest a bíróság nem tanította ki a bizonyítás módjára,⁶⁹ vagy abban az esetben, ha olyan tényállításról, illetve bizonyítékról volt szó, amelyet a bíróság hivatalból derített ki vagy szerzett be (vagy a bizonyítást is hivatalból folytatta le),⁷⁰ azaz a mellőzés *csak a tárgyalási elv keretében* érvényesülhetett.

4.3. A mellőzés és az eljárás szakaszolásának viszonya. A Pp.-ben a másodfokú eljárás lényegében az elsőfokú eljárás folytatása volt,⁷¹ így a törvény teljes szabadságot biztosított a fellebbezési eljárás során új tényállítások és bizonyítékok előterjesztésére (Pp. 489. § 1. bek. – ún. *beneficium novorum* szabálya). A mellőzés szempontjából az egyes eljárási szakaszok külön lezárt

⁶³ *Klein* is kiemelte az eshetőségi elv és a bírósági szuverenitás ellentétét. Franz Klein: Die neuen österreichischen Civilprozess-Gesetzentwürfe, *Zeitschrift für Deutschen Civilprozess*, 11 (1894), 2. o.

⁶⁴ Franz Klein – Friedrich Engel: *Der Zivilprozess Oesterreichs*, Mannheim/Berlin/Leipzig, Bensheimer, 1927, 269. o.

⁶⁵ Erre ld. pl. MNL CsML VII. 1-b. 691. d. 292/1922. Az ügyben egy orvost meghallgattak az alperes elmeállapotáról (aki megállapította, hogy az alperes rendelkezett a szerződés kötéséhez szükséges belátási képességgel), az orvosi bizonyítvány sem tartalmazott ezzel ellentétes adatot, a felperes ezt követően mégis további bizonyítást indítványozott, amelyet a bíróság halogatási szándék miatt visszautasított.

⁶⁶ KI 1910 IV. k. 73. ir. 311. o.

⁶⁷ Kovács Marcel: *A polgári perrendtartás magyarázata I.*, Budapest, Pesti Könyvnyomda, 1927, 591. o.

⁶⁸ KI 1910 IV. k. 73. ir. 369. o.

⁶⁹ Debreczeni kir. tábla 1903 december 31. G. 167. sz. a., T VIII. (1905) 261. Ez csak akkor volt elképzelhető, ha járásbíróson indult a per, mert az elsőfokú törvényszéki perekben ügyvédkényszer érvényesült. Ebben a jogesetben a joggal való visszaélést a tájékoztatás hiánya fogalmilag kizárta.

⁷⁰ Budapesti kir. tábla 1901 december 19. 1901. II. G. 101. sz. a., T VI. (1904) 224.

⁷¹ KI 1910. IV. k. 73. ir. 405. o.

egységet képeztek, így a fellebbezési eljárásban az utólagosság szempontjából a félnek csak azon mulasztásait lehetett figyelembe venni, *amelyek a fellebbezési eljárás során álltak be.*⁷² Az ugyanakkor nem számított tényleges előadásnak, ha a fél csak felemlítette, hogy az elsőfokú bíróság mellőzte az indítványát, ugyanis ha nem érvényesítette újra, a másodfokú bíróság azt indokolás nélkül figyelmen kívül hagyhatta,⁷³ anélkül az előadása gyakorlatilag csak úgy minősült, mint aki sérelmezte a Pp. 222. § 1. bekezdés szerinti szankció alkalmazását.⁷⁴

4.4. A mellőzés ténykérdés vagy jogkérdés volt? Megoszlottak a vélemények a tekintetben, hogy a mellőzés ténykérdésnek vagy jogkérdésnek minősült-e. Több felsőbb bírósági döntés amellett foglalt állást, hogy a bíróság szabad belátásától függő ténykérdésről van szó, így az kizárt a felülvizsgálatból.⁷⁵ *Meszlény* szerint ugyanakkor „a chikane kérdése sohasem ténykérdés, hanem mindig a felülvizsgálat körébe eső jogkérdés vagy legalábbis »nyilván helytelen ténybeli következtetés« (Pp. 534. §. 3. bek.) kérdése. Amit a fél ennek támogatására ténykörülményt felhoz, az nem szoros értelemben vett bizonyítás, hanem csak *indicium* avégből, hogy a bíróságot meggyőzze és rávegye amaz általános tapasztalati megállapításra, hogy a kérdéses magatartásnak más mint sikanizálás nem lehet a célja.”⁷⁶

Álláspontja szerint ugyanis *chicane* esetén a magatartásnak nyilvánvalóan nem lehetett más célja, mint a másik fél bosszantása, és ha ez nem nyilvánvaló (ti. bizonyítást igényel), akkor nem arról van szó, hogy *nem lehetett más célja*, hanem hogy a *konkrét esetben* nem volt más célja, és ez a *chicane*-magatartás szempontjából közömbös.⁷⁷

Az utóbbi megközelítéssel értek egyet, már csak amiatt is, mert a döntvénytárak számos, szándékos halogatással kapcsolatos döntést tartalmaznak, amelyből egyértelműen következik, hogy a felek számos esetben tették vitássá az elsőfokú vagy fellebbezési bíróságok mellőzést alkalmazó rendelkezését.⁷⁸ Tekintettel arra, hogy szándékos halogatás esetén joggal való visszaélésről van szó, ténykérdésről nem beszélhetünk.

4.5. Az első tárgyaláson való mellőzés kérdése. A joggyakorlatban az első tárgyaláson való mellőzés kérdése nem volt egyértelmű, kétféle álláspont figyelhető meg: *a)* egyrészről az első tárgyaláson lehetséges volt a halasztás, ha az előadást korábban az előkészítő iratban meg lehetett volna tenni (azaz az írásbeli előterjesztés elmaradása is mulasztásnak minősült);⁷⁹ *b)* másrészről az első tárgyaláson nem volt

⁷² Budapesti kir. tábla 1897 december 2. 1897. II. G. 103. sz., T II. (1900) 203.

⁷³ Kir. Curia I. G. 90/1905. 1905 szeptember 5., F IV. (1907) 2254.

⁷⁴ Tekintettel arra, hogy a fellebbezési eljárásra főszabály szerint az elsőfokú eljárás szabályait kellett alkalmazni (Pp. 484. §), az eddig és az ezt követően elmondottak megfelelően irányadóak a fellebbezési tárgyalásra is.

⁷⁵ Budapesti kir. tábla 1896 május 8. 1896. II. G. 27. sz. a., T I. (1898) 94.; Budapesti kir. tábla 1897 október 22. 1897. II. G. 86. sz. a., T II. (1900) 191.

⁷⁶ *Meszlény*: i. m. 9. o. Az *indicium*nak a közvetett bizonyításnál van jelentősége, ld. részletesen Magyary: i. m. 410–411. o.

⁷⁷ *Meszlény*: i. m. 8. o.

⁷⁸ Az általam hivatkozott döntvénytári szemelvények egyébként valamennyi esetben felülvizsgálati döntések kivonatai.

⁷⁹ Kúria 1922 márc 8. P. I. 4607/1921. sz., PD VII. (1923) 91.; Budapesti kir. tábla 1897 december 2.

helye halasztásnak,⁸⁰ sőt a kir. Curia egy esetben még azt is kimondta, hogy nincs helye mellőzésnek, ha a fél tanúit a második tárgyaláson nevezte meg.⁸¹ A megvizsgálandó kérdés tehát az, hogy a bírósági visszautasítási jog *teret nyerhetett-e* már az első érdemleges tárgyaláson.

Ad a) Ezen esetkör illusztrálásaként szolgáljon a következő jogeset: Ökrös Mihály kölcsönszerződést kötött az alperessel, amelyet később engedményezett a felperes részére. Mivel az alperesek nem teljesítették a szerződést, a felperes pert indított vele szemben a Szegedi Kir. Törvényszék előtt. A pertörténet leírása alapján kiderül, hogy miért gondolta a bíróság az első tárgyaláson mellőzhetőnek az alperes által előadottakat:

„[a]lperes kérte a kereset elutasítását s felperesnek a per költségekben való marasztalását. Az érdemleges tárgyaláson – *előkészítés nélkül* – arra szorítottokozott védekezése, hogy tagadta mintha ő Ökrös Mihálytól kölcsön kapott volna, [...]. Tekintve, hogy alperes ezen védekezését *előkészítő iratban tartozott volna* közölni, hogy felperesnek alkalma legyen a bizonyítékoknak kellő időben való produkálására, a bíróság az alperes által ajánlott bizonyítást csak a per elhuzására irányulóknak tekintette [...], s mellőzte a felajánlott tanuhallgatást.”⁸²

A bíróság indokolása álláspontom szerint a Pp. azon rendelkezésén alapult – bár ez *expressis verbis* nem jelent meg az ítéletben –, hogy az alperesnek a per felvétel és az érdemleges tárgyalás közötti tárgyalási időköz első felében előkészítő iratban nyilatkoznia kellett a vele közölt kereseti tényállításokra és bizonyítékokra, valamint saját tényállításait és bizonyítékait, esetleges kérelmeit is elő kellett adnia (Pp. 195. §). Ehhez hozzá kell tenni azt is, hogy az eljáró tanács elnökének gondoskodnia kellett arról, hogy az ügy „megszakítás nélkül lehetőleg ugyanabban az ülésben befejeztesse” (Pp. 224. § 3. bek.).⁸³ E szabályból nyelvtani értelmezés alapján az következik, hogy már az első tárgyaláson is lehetett volna a bírói preklúziót alkalmazni.

Ad b) A kir. Curia egy eseti döntésében *expressis verbis* kimondta, hogy a „bíróság eljárási jogszabálysértést követ el, a midőn a félnek utólagosan ajánlott bizonyítékait [...] olyan esetben hagyta figyelmen kívül, a mikor *csakis egy tárgyalás tartatott*.”⁸⁴ Álláspontom szerint ez volt a helyes megközelítés. A Pp. ugyanis a tárgyalás szóbelisége mellett azt is kimondta, hogy szóbeli előadás helyett iratok tartalmára

1897. II. G. 103. sz. a., T II. (1900) 203.; Budapesti kir. tábla 1899 október 12. 1899. II. G. 72. sz. a., T IV. (1901) 189.

⁸⁰ Ld. még MNL CsML VII. 1-b. 692. d. 504/1922.; Curia I. G. 386/96. 1897. január 4., F II. (1897) 310. (harmadik tárgyaláson való mellőzés); Budapesti kir. tábla 1915 szept. 29. P IV. 7164. sz., PD I. (1916) 407.

⁸¹ Curia 1904. okt. 21. I. G. 269., in: Fabinyi Tihámér: *A polgári perrendtartás törvénye és joggyakorlata I.*, Budapest, Grill, 1931, 441. o.

⁸² MNL CsML VII. 1-b. 692. d. 558/1922. (kiemelés a szerzőtől).

⁸³ Az érdemleges tárgyalásnál a Pp. egyik fő törekvése az volt, hogy a per már lehetőleg az első tárgyaláson befejezhető legyen. Fodor Ármin: A polgári perrendtartás törvényjavaslata, *Jogállam: Jog- és Allamtudományi Szemle*, 1 (1902) 4., 286. o. Ezt egyes hatályos jogi szerzők – álláspontom szerint megkérdőjelezhető megközelítéssel – a jelenleg hatályos Pp. perkoncentráció elve (3. §) történeti előzményének tartják, ezzel legitimálva a jelenlegi szabályozást.

⁸⁴ Curia I. G. 504/98. 1899 január 28., F IV. (1900) 799. Ezzel azonosan ld. Kúria 1922 máj. 24. P. IV. 5119/1921. sz., PD VII. (1923) 121.

nem lehetett hivatkozni, sőt a szó szerinti felolvasást is kivételesen tette lehetővé (Pp. 219. § 1-3. bek.). Joghatályosan tehát *csak szóban* lehetett nyilatkozatokat tenni, a kétoldalú meghallgatás elve – amely a polgári per fogalmi eleme⁸⁵ – alapján pedig a bíróságnak a feleknek erre *lehetőséget kellett biztosítania*. Ebből pedig dogmatikailag egyenesen következik, hogy ha csak a szóbeli nyilatkozattételhez fűződhetnek joghatások, akkor a felek első nyilatkozatát az adott kérdésben mindenképpen figyelembe kellett venni, még akkor is, ha perelhúzó szándékkal tette azt. Ellenkező esetben ugyanis a fél rendelkezési joga oly mértékben sérült volna, amely csak az ítélet feloldásával (mai terminológiával: hatályon kívül helyezésével) lett volna orvosolható (így pl. ha a fellebbezési első tárgyaláson történt volna mellőzés, akkor a fél azon joga sérült volna, hogy olyan bizonyítékot felhozzon a másodfokú bíróság előtt, amelyeket az elsőbíróság előtt nem érvényesített).

Ahogy *Magyary* is fogalmazott, az előkészítés „kötelező ugyan, de nem érvényi kellék. Az előkészítő iratok tartalma csak akkor jön figyelembe, ha szóval is előadatik. A feleknek jogában áll azonban ezen tartalomtól *eltérni*.”⁸⁶ A fentiekhez azt is hozzá kell tenni, hogy az utólagos előadások korábbi meghatározásából következően az első előadás *fogalmilag nem lehetett utólagos*, így azokat szankcionálni semmilyen körülmények között nem lehetett. Az egy ülésen való befejezés kívánalma egyébként egyszerűen megvalósítható lett volna azzal, ha a törvény az írásbeli előterjesztéshez is fűzött volna valamilyen joghatást.⁸⁷

Azért is helytelen volt az előkészítő iratra alapított mellőzés, mert ez teljesen ellentétes volt a törvény szellemiségével. A miniszteri indoklás is kimondta, hogy „[a]z előkészítés jellegének következménye az, hogy az a körül történt mulasztás nem vonhat maga után az ügy érdemét érintő hátrányt.”⁸⁸ A Pp. alapgondolata az volt, hogy a felek szóbeli előadása adja a peranyagot, ne pedig az előkészítő iratok.⁸⁹

A mellőzésre álláspontom szerint tipikusan az ítéletet megelőző utolsó tárgyaláson került sor, hiszen ha például voltak olyan kérdések, amelyek további tárgyalást igényeltek és arra tekintettel úgyis el kellett halasztani a tárgyalást, akkor nem volt célszerű perelhúzó szándék miatt figyelmen kívül hagyni például egy tanúbizonyítást.⁹⁰

5. Összegzés, a szabályozás értékelése

5.1. A széleskörű novációs lehetőség devalváló hatása. Visszakanyarodva a

⁸⁵ *Magyary*: i. m. 3. o.

⁸⁶ *Magyary Géza*: A szóbeliség és közvetlenség alapelvei az új polgári perrendtartásban, *Jogtudományi Közöny*, 47 (1912) 40., 349. o. (kiemelés a szerzőtől)

⁸⁷ Rendkívül találó *Oberschall* azon megjegyzése, hogy a törvény gyakorlatilag rettegett az írásbeliségbe való visszaeséstől és ezért túlhajtotta a szóbeliséget. *Oberschall Adolf*: Észrevételek a polgári perrendtartásról készült törvényjavaslat előadói tervezetére IV., *Ügyvédek Lapja*, 13 (1896) 52., 4. o. (kiemelés a szerzőtől).

⁸⁸ KI 1910. IV. k. 73. ir. 304. o.

⁸⁹ Köblös Adél: Új megoldások az elsőfokú eljárás szabályaiban, *Közjegyzők Közönye*, 21 (2017) 2., 17. o.

⁹⁰ Ennek joggyakorlati alátámasztása nehézkes, ugyanis az általam levéltárban talált mellőzések csak ítéleti formában maradtak fenn (pertest nélkül), a döntvénytárban pedig természetesen csak a végső döntés kivonata található meg.

4. pont kiinduló jogesetéhez, amelyben a Szegedi Kir. Törvényszék az alperes teljes védekezését mellőzte: a pervesztes alperes fellebbezett, és tekintettel a széleskörű novációs jogra, amely a fellebbezési eljárásban érvényesült, előterjesztette mellőzött védekezését, amelynek eredményeként *pernyertes lett*.⁹¹ Ezen előterjesztési szabadságnak nagy hátránya, hogy a 222. § 1. bekezdés kissé súlytalan lett, hiszen a mellőzésnek csak az adott eljárási szakaszra volt kihatással, a teljes eljárásra nem. Az osztrák perrendtartásban ugyanakkor teljesen más volt ugyanezen szankció jelentősége, ugyanis *Klein* novációs tilalmat vezetett be a másodfokú eljárásban.⁹²

5.2. Az eljárás rugalmasságának és nagyvonalúságának biztosítása az anyagi igazság érvényesülésének veszélyeztetése nélkül. A törvény a felek előadásait rendkívül nagyvonalúan kezelte, amelyet alátámaszt, hogy rendszerint elegendőnek tartotta a költségspecializáció elvének alkalmazását, a preklúziós rendelkezés *ultima ratio* jelleggel érvényesült. A XIX. századi perjogi paradigmaváltás bebizonyította, hogy az eljárás merev formalizmusok nélkül is mederben tartható, még úgy is, hogy a korabeli perjogászok nem kívántak a preklúziótól mint szankciótól elszakadni.

A Pp. bírói preklúziója alkalmas volt arra, hogy megőrizze a korábban alkalmazott eshetőségi elv előnyeit úgy, hogy azok hátrányait kiküszöbölje.⁹³ Ehhez ugyanakkor a bíró mint szubjektum előtérbe helyezésére volt szükség, amely azzal is járt, hogy az eljáró bírónak (vagy bírói tanácsnak) *mernie kellett* fellépni a felekkel szemben. A megfelelő bírói attitűd elengedhetetlen volt a szabály érvényesüléséhez. A bírói szabad mérlegelés biztosításával ugyanakkor elkerülhetővé vált az anyagi igazság érvényesülésének veszélyeztetése, így például nem történt mellőzés, ha perdöntő tényre nézve kellett bizonyítást lefolytatni.⁹⁴

Abból, hogy a szabály alkalmazására viszonylag kevés példát találtam, nem lehet messzemenő következtetéseket levonni, így ez alapján nem világos, hogy a mellőzésre azért került sor kevés esetben, mert például *a)* a felek rendkívül „becsületesek” voltak, és nem kívánták elhúzni a pert; *b)* a megfelelő bírói attitűd nem alakult ki a szabály alkalmazásához (magam részéről ezt tartom a legkevésbé valószínűnek); vagy *c)* az időbeliséget az anyagi igazság lehető legteljesebb érvényesítése háttérbe szorította.

Ez utóbbit tartom a legvalószínűbbnek, ugyanis a gyorsaság – talán egy kissé túlzott – hajszolása csak az elmúlt évtizedek polgári perjogi szabályozás sajátossága Magyarországon. A legújabbkori jogalkotó is inkább a megfelelő időben való elbírálás mellett tört lándzsát, amelyet még az sem cáfol meg, hogy a bíróságok részére anyagi pervezetési jogosítványokat is biztosít.

5.3. Az alperesi tárgyaláselőkészítés kiemelt fontossága. A 222. § 1. bekezdés vonatkozásában bemutatott levéltári példában a bíróság a Pp. 129. §-ára is hivatkozott a felperes nyilatkozatát tekintve. Nem véletlenül, hiszen bár a Pp. az

⁹¹ MNL CsML VII. 1-b. 699. d. 28/1923.

⁹² Szivós Kristóf: A szóbeliség és közvetlenség tényerése az osztrák polgári perben, *Jogtörténeti Szemle*, 20 (2022) 2., 49. o.

⁹³ Herczegh: i. m. 31. o. 4. lj.

⁹⁴ Kúria 1922 okt. 12. P. III. 1199. sz., PD VIII. (1924) 139.

individualizáció elvére épült,⁹⁵ mégis megfigyelhető, hogy a felperesek már a keresetlevélben szubsztanciáltak, azaz nemcsak a perfelvételt, hanem már az érdemleges tárgyalást is előkészítették. Az eljárás sikere és a minél kevesebb érdemleges tárgyalás attól függött, hogy *az alperes előkészítette-e az érdemleges tárgyalást*, mivel az alperes védekezését a perfelvétel során nem indokolhatta. Amennyiben nem, az első érdemleges tárgyalást el kellett halasztani. A bíróságnak így a 222. § 1. bekezdés alkalmazása során különös körülménnyel kellett eljárnia. Nem véletlen ebből következően, hogy a legújabbkori perjogi kodifikáció is nagy hangsúlyt fektetett az alperesi előkészítés fontosságára.

Irodalomjegyzék

- Bacsó Jenő: *A polgári perrendtartás tankönyve*, Budapest, Grill, 1917, 98. o. Ld. bővebben Szívós Kristóf: Az eshetőségi elv alkalmazásának dogmatikai alapjai a polgári peres eljárásban, *Iustum Aequum Salutare*, 17 (2021) 4., 281–300. o.
- Czoboly Gergely: *A perelhúzóadás megakadályozásának eljárási eszközei*, Pécs, PhD-értekezés (kézirat), 2014, 140–147. o.
- Éless Tamás: A tárgyalás szerkezete, perfelvétel, perhatékonyság, *Közjegyzők Közlönye*, 64 (2017) 5., 17–18. o.; Éless Tamás – Döme Attila: A keresetváltoztatás kérdéséhez, in: *Egy új polgári perrendtartás alapjai* (szerk.: Németh János – Varga István), Budapest, HVG-Orac, 2014, 424–425. o.
- Franz Klein: *Pro futuro. Betrachtungen über Probleme der Civilprocessreform in Oesterreich*, Wien/Leipzig, Franz Deuticke, 1891, 71. o.
- Friedrich Stein: *Grundriß des Zivilprozeßrechts und des Konkursrechts*, Tübingen, Mohr Siebeck, 1928, 192. o.
- Gaár Vilmos: *A magyar polgári perrendtartás (1911. évi I. t.-cz.) magyarázata I.*, Budapest, Athenaeum, 1911, 151. o.; Magyary Géza: *Magyar polgári perjog*, Budapest, Franklin, 1924, 267. o.
- Haendel Vilmos: *A perbeli cselekmények koncentrációja a magyar perjogi fejlődés szolgálatában*, Miskolc, Ifj. Ludvig és Janovits Könyvnyomdája, 1932, 1–2. o.
- Hecceg Lajos: Az 1911:I. tcz. 222. §-ához, *Jogtudományi Közlöny*, 48 (1913) 17.
- Hugo Schauer: A szóbeli tárgyalás elhalasztása, *Jogtudományi Közlöny*, 46 (1911) 47., 397. o.
- Josef Kaserer: *Das Gesetz vom 27. April 1873 über das Verfahren in geringfügigen Rechtssachen (Bagatellverfahren) mit Materialien*, Wien, Alfred Hölder, 1873, 77. o.
- Kengyel Miklós: *A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben*, Budapest, Osiris, 2003, 149. o.; Varga Norbert: The Basic Principles of Code of Civil Procedure in Cartel Law in the 20th Century, in: Görög Márta – Hegedűs Andrea (szerk.): *Lege duce, comite familia. Ünnepi tanulmányok Tóthné Fábrián Eszter tiszteletére, jogász pályafutásának 60. évfordulójára*, Szeged, Iurisperitus, 2017, 509. o.

⁹⁵ Ld. bővebben Pákozdi Zita: *A jogerő tárgyi terjedelme a polgári perben*, Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2017, 34–37. o.

-
- Kiss Károly: *A sommás eljárás (1893. évi XVIII. t.-cikk.) kapcsolatban a fizetési meghagyásról szóló és a törvénykezési bélyegekre és illetékekre vonatkozó törvényekkel (1893:XIX. t.-cz. 1894:XXVI. t.-cz.)*, Nagy-Kikinda, Kiadói Nyomda, 1894, 66. o.
 - *Materialien zu den neuen österreichischen Civilprozessgesetzen. Bd. I.*, Wien, Manz, 1898, 261–262. o.
 - Meszlény Artur: Visszaélés a joggal. *Polgári Jog*, 9 (1933) 1., 8–9. o.
 - Pap József: *Perjogi elvek a magyar polgári perrendtartás törvényjavaslatában*. Budapest, Márkus Samu, 1901, 80–81. o.
 - Paul Oberhammer – Tanja Domej: Delay in Austrian Civil Procedure and the Legislator’s Response, in: *Within a Reasonable Time: The History of Due and Undue Delay in Civil Litigation* (szerk.: C. H. van Rhee), Berlin, Duncker & Humblot, 2010, 268. o. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1q69scv.15>
 - Plósz Sándor: Der Bau des Prozesses in erster Instanz nach der ungarischen ZPO, in: *Zwei Vorträge aus dem ungarischen Zivilprozessrecht*, Berlin, Otto Liebmann, 1917, 47. o.; Alföldy Ede: A polgári perrendtartás egyszerűsítése. *Jogtudományi Közlöny*. 55 (1920) 14., 104–105. o.
 - Raban Freiherr Von Canstein: *Die rationellen Grundlagen des Civilprozesses und deren Durchführung in den neuesten Civilprozeß-Gesetzentwürfen Oesterreichs und Deutschlands, sowie in der Civilprozeß-Ordnung für das deutsche Reich*. Bd. 2, Wien, Manz, 1877, 245–246. o.
 - Szladits Károly: A magánjogi tényállások, in: *Magyar magánjog I.* (szerk.: Szladits Károly), Budapest, Grill, 1941, 367. o.
 - Udvary Sándor: Új Pp. – új perszerkezet, *Advocat*, 20 (2017), 1-2., 7. o.
 - Varga Norbert: Adalékok a kartellmegállapodások ügyleti érvényességéhez az 1931. évi kartelltörvény hatálybalépését követően, in: Bódiné Beliznai Kinga – Gosztonyi Gergely (szerk.): *Jogtörténeti parerga III. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 70. születésnapja tiszteletére*, Budapest, Orac, 2023, 387. o.;
 - Varga Norbert: Introduction to the Hungarian Cartel Regulation in the Interwar Period, *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*, 15 (2022) 2., 215–216. o.; <https://doi.org/10.4467/20844131KS.22.015.15718>
 - Pétervári Máté: A kivételes hatalom magánjogi viszonyokra gyakorolt hatása és a csődönkívüli kényszeregyezés bevezetése Magyarországon, in: Farkas Ádám – Kelemen Roland (szerk.): *Szkülla és Kharübdisz között – Tanulmányok a különleges jogrend elméleti és pragmatikus kérdéseiről, valamint nemzetközi megoldásairól*, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2020, 150–151. o.
 - Wopera Zsuzsa: Az új polgári perrendtartás elvi alapjai, *Jogtudományi Közlöny*, 72 (2017) 4., 155. o.
-
-

A jogi személyekkel szembeni fellépés büntetőjogi lehetőségei – Egy sajátos felelősségi forma és bírósági gyakorlata

Horváth Dóra* – Pocsai Tamás**

A jogi személyekkel szembeni fellépés számos, vitára okot adó kérdést vet föl. Egyáltalán szükséges-e a büntetőjog eszközeihez nyúlni, annak milyen mélységűnek kell lennie, stb. Minden esetben megőrzi ez a sajátos felelősségi forma a járulékos jellegét? A mai, modern és gyorsan változó világban ezt sem lehet kategorikusan kijelenteni. Az biztos, hogy egyre nagyobb igény mutatkozik a terület részletesebb szabályozására. Mindenképpen fel kell tennünk a kérdést. Mi a jogi személy? - Vagy inkább, ki a jogi személy?

Kulcsszavak: jogi személy, sajátos felelősségi forma, szankciók, szabályozás szükségessége, büntetőjogi szabályozás, járulékos jelleg

The opportunities of intervention against legal entities in criminal law a specific form of responsibility and its judicial custom in Hungary

Intervention against legal entities often propose many, given occasion for argue questions. At all is it needed to regulate with means of criminal law, how deep it should be, etc. Does this specific form of responsibility preserve accesorial nature on all occasion? Nowadays, our modern, civilized and quickly changing world it could not be declared categorically. That is sure, it is needed to regulate more and more circumstantially the responsibility of legal entities. There is a question we have to ask: What is the legal entity? - Or rather Who is the legal entity?

Keywords: legal entity, specific form of responsibility, sanctions, necessity of intervention, intervention of criminal law, accesorial nature

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2023.1.73>

1. Bevezetés

Bizonyára mindnyájan emlékszünk a római jogi tanokban sokat emlegetett „societas delinquere non potest” elvére, amely a mai modern világban megdőlni látszik. A jogi személy büntetőjogi felelőssége sajátos. Büntetőjogi szankcionálása származékos, szükséges hozzá egy természetes személy, akivel szemben

* Kollégiumvezető-helyettes, Miskolci Törvényszék.

** Miskolci Törvényszékre kirendelt járásbíró.

büntetőeljárás folytatható, a jogi személy felelőssége önállóan nem állapítható meg.

A hatályos magyar Büntető Törvénykönyv nem szakított azzal a hagyományos jogi tétellel, hogy bűncselekményt csak természetes személy követhet el. Bizonyos feltételek megléte esetén lehetőség van azonban a jogi személyek járulékos jellegű büntetőjogi felelősségre vonására, velük szemben büntetőjogi szankciók alkalmazására. Bűnösség, így szándékosság vagy gondatlanság azonban a hazai szabályok alapján kizárólag természetes személynél merülhet fel. A jogi személynek tehát továbbra sincs önálló büntető anyagi jogi jogalanyisága, így a Btk. értelmében nem elkövető.

Az, hogy a bíróság bűnösség megállapítása nélkül alkalmazhat szankciót nem idegen a hazai szabályozástól, hiszen az ún. „intézkedési modellnek” éppen az a lényege, hogy büntetőjogi bűnösség nélkül kerüljön sor a jogkövetkezmények alkalmazására, a bűncselekménnyel szerzett vagyoni előny, a gazdagodás elvonása és a jogsértések megelőzése érdekében. Emellett az eljárásjogi szabályaink arra is lehetőséget adnak, hogy a bíróság anélkül szabjon ki büntetést, vagy alkalmazzon intézkedést, hogy a természetes személy elkövetőt bűnösnek mondaná ki, mint ahogy erre az iratok alapján büntetővégzéssel sor kerülhet.

Fel kell tenni azonban a kérdést: Egyáltalán nem állapítható meg a jogi személy felelőssége önálló eljárás keretében? Lehet a jogi személy is vádlott?

2. Történeti kitekintés

Előjáróban mindenképpen le kell azt szögezni, hogy a jogi személy büntetőjogi felelősségének vizsgálata során az individuális felelősség találkozik és konkurál a kollektív felelősség egyfajta sajátos alakzatával.

Az európai jogfejlődés során nyomon követhető a kollektív felelősség korai és gyakorlati jelentősége. A középkori germán jogban általánosnak számított a kollektív büntetés, a család, klán vagy a halle felelősségre vonása.¹

A XII. századtól a glosszátorok és a kommentátorok tevékenységének köszönhetően új szervezeti formák honosodtak meg (pl. konvent, káptalan), amelyeket bár nem ismertek el önálló jogalanyként, velük szemben mégis büntető jellegű szankciókat lehetett alkalmazni.

Köszönhetően az egyház tekintélyének és a római jog reneszánszának, alapelv lett az individuális felelősség, és a kollektív büntetés csak ritka kivételnek számított.²

A felvilágosodás eszméje elvetette a társasági formákat, elméleteinek középpontjában az egyes ember állt, ennek köszönhető az individuális felelősség és a „társaság nem követhet el bűncselekményt” tézis alapelvvé vált. Ezen elméletek szerint a jogi személy a jog teremtménye, csak képviselőin keresztül tud cselekedni, tehát amit a jogi személy bűncselekményének nevezünk, az csak a tagok vagy a

¹ Kovács Zsuzsa Gyöngyvér: A jogi személy büntetőjogi felelőssége című előadása alapján - Lévai Ilona: *Societas delinquere non potest* avagy egy jogelv revíziója. *Magyar Jog* 1994/6. 369.o.

² Nagy Gábor: A jogi személy büntetőjogi felelősségének kialakulása az angolszász államokban. *Kriminológiai Közlemények Különkiadása Bp.* 2001. 155. oldal

képviselők által elkövetett cselekményeknek minősülhetnek.³

Elsősorban a gazdasági társaságok, jogi személyek büntetőjogi felelősségének – büntető törvényben történő szabályozása a rohamos gazdasági, pénzügyi és környezetvédelmi fejlődés, valamint problémák miatt egyre sürgetőbbé vált.

Komolynak mondható fejlődés a II. világháborút követően indult újjára, azonban az angolszász országok (USA, Anglia) vállaltak úttörő szerepet, amelyek nem voltak alkalmasak, azaz nem szolgálhattak kiindulópontjául az európai közösségek jogharmonizációs törekvéseinek.⁴

A jogi személyek büntetőjogi felelősségének szabályozása céljából, az európai országok körében elengedhetetlenné vált az összefogás, melyet határozat – 1977 – és ajánlás – 1988 – is követett.⁵ Magyarországgal szemben elvárásként fogalmazódott meg a szabályozás átgondolása a csatlakozást megelőzően.⁶

Egyébiránt nem volt az intézményrendszer teljesen ismeretlen a magyar büntetőjog számára. A kontinentális fejlődésben Hollandia, majd Franciaország vállalt úttörő szerepet. Még ma is találunk olyan államot (Ausztria, Svájc) amely nem fogadja el teljességgel a társaságok felelősségre vonását, annak jogi szabályozását, azaz azt szükségtelennek tartja. Betudható ez annak a feltevésnek, hogy a természetes személy szándékosságon, illetve gondatlanságon alapuló bűnössége pszichés viszonyt, valamint tudattartalmat feltételez.

3. A hazai szabályozás

A magyar büntetőjog számára nem teljesen ismeretlen a speciális felelősségi forma, azonban a magyar jogtörténet inkább elszórt szakirodalmi forrásokat ismer. A legmaradandóbb alkotás Hacker Ervin nevéhez fűződik *Az egyesületek büntetőjogi cselekvőképessége és felelőssége* című munkájával (1922). Véleménye szerint az „egyesület” a tagjaitól elkülönült, valóságos jogalany. Ebbe a fogalomba nem tartoztak bele a közigazgatási és közjogi jellegű testületek, az állam, valamint az alapítvány és az intézet. Lényegében egyfajta általános felelősség mellett foglalt állást, azt tartotta célszerűnek, de az egyesület szerveinek a cselekményét csak akkor tulajdonította az egyesületnek, ha a tisztségviselőket jogszerűen alkalmazták és a cselekményük a szervezet tevékenységi körébe tartozott. A szankciók széles skáláját javasolta a jogalkotónak, amelyek között voltak biztonsági intézkedések (pl. felosztatás), vagyoni jellegű joghátrányok, de elképzelhetőnek tartotta az ítélet közzétételét is.

³ Sántha Ferenc: A jogi személy büntetőjogi felelőssége (KJK-KERSZÖV, Bp., 2002.) 31.o.

⁴ Fantoly Zsanett: A jogi személyek büntetőjogi jogalanyiségének kérdésköre a holland és francia jogban, tekintettel a küszöbön álló magyar szabályozásra – 135. o.

⁵ Az Európa Tanács Igazságügyminiszteri Bizottságának ajánlása (1988/18) sz. – elfogadásra került 1988. október 20-án, Strassbourg; Elődjé az Európa Tanács 1977/28. sz. határozata, Council of Europe Publications and Documents 1990.

⁶ Fantoly Zsanett: A jogi személyek büntetőjogi jogalanyiségének kérdésköre a holland és francia jogban, tekintettel a küszöbön álló magyar szabályozásra – 135. o.

A szocialista jogfejlődés során teljességgel fölöslegessé vált a „gazdálkodó szervezetek” önálló, speciális felelősségének tudományos, szakmai vitája, szabályozási igénye. A változást A gazdasági társaságokról szóló 1988. évi IV. törvény (Gt.) hozta el.

Ezt követően mind az elmélet, azaz a jogtudomány, mind a gyakorlat abba az irányba mozdult el, hogy a büntetőjogi szabályozás szükséges, azonban annak konkrét megvalósulása képezte vita tárgyát. Többek között felmerültek olyan kérdések, miszerint szükséges-e mindenképpen a büntetőjog eszközeihez nyúlni, annak során fel kell-e sorolni kimerítően a pönalzálni kívánt bűncselekményeket, avagy azt univerzális jelleggel (lásd Hollandia) minden cselekményre ki kell terjeszteni.⁷ Sárközy Tamás szerint a polgári és közigazgatási jogi jogszabályok lehetőséget adnak, sőt kötelezővé teszik a jogszabálysértő tevékenységet folytató jogi személy feloszlatását, illetve megszüntetését, ezért nincs szükség a jogi személyekkel szembeni büntetőjogi törvényre, intézkedésekre.⁸

Az Alkotmánybíróság is állást foglalt, mivel álláspontja szerint a jogi személy nem büntetőjogi eszközökkel való felelősségre vonása nem alkotmányellenes. Az Alkotmánybíróság ugyanis elvi élel szögezte le, hogy a büntetőjogi felelősségre vonás csakis bűnösségen alapulhat, ez utóbbi kategória pedig csak természetes személlyel kapcsolatban értelmezhető.⁹

A jogi személyekkel szembeni intézkedések alkalmazásának lehetőségét a hazai büntetőjogban a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (Btk.) 63. § (1) bekezdésének i) pontja is követte, megteremtette.

4. A magyar törvény és gyakorlati jelentősége

A jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről szóló 2001. évi CIV. törvény (a továbbiakban: Jszbt.) az Európai Unióhoz történt csatlakozásunk napján, 2004. május 1-jén lépett hatályba.

A Jszbt. a jogi személlyel szembeni intézkedések alkalmazását nem köti teljes körűen a természetes személy elkövető büntetőjogi felelősségre vonásához.

A törvény a jogi személy pontos definícióját adja, meghatározza a jogi személyekkel szemben alkalmazható intézkedés és mely szervezetek, entitások azok, amelyekkel szemben nem. A tanulmány elején feltett kérdésnek ebből a szempontból van jelentősége, az önállóan felelősségre vonandó jogi személy „vádlottá” azaz, „valakivé” válik, holott azt nem definiálja a törvény.

A Jszbt. 2. § (2) bekezdése értelmében az (1) bekezdésben meghatározott eseteken kívül a Jszbt.-ben meghatározott intézkedések alkalmazhatók akkor is, ha *a bűncselekmény elkövetése a jogi személy javára előny szerzését eredményezte, vagy a bűncselekményt a jogi személy felhasználásával követték el és a jogi személy vezető tisztségviselője vagy a képviselőre feljogosított tagja, alkalmazottja, illetve*

⁷ Fantoly Zsanett: A jogi személyek büntetőjogi jogalanyiségének kérdésköre a holland és francia jogban, tekintettel a küszöbön álló magyar szabályozásra – 144. o.

⁸ Sárközy Tamás: Büntetőjog intézkedések a jogi személyekkel szemben? – Magyar Jog, 2022/8.

⁹ 58/1997 (XI. 5.) AB Határozat

tisztségviselője, cégvezetője, valamint felügyelőbizottságának tagja a bűncselekmény elkövetéséről tudott.

A jogi személy felhasználásával történő elkövetés szankcionálása az általános büntetőeljárásban irányadó felelősségrevonástól szélesebb körben teszi alkalmazhatóvá a jogi személyekkel szembeni intézkedéseket. Például, ha a költségvetési csalás útján megszerzett pénzt adott cégen keresztül juttatják el az elkövető részére, és megállapítható, hogy a cégnél előny nem keletkezik, nem is az volt a cél, hanem a bűncselekmény elleplezése, ennek ellenére mégis lehetőség van a jogi személlyel szemben intézkedés alkalmazására, ha a vezető, vagy az ellenőrzésre köteles személy erről tudott.

A Jsztb. a jogi személy fogalmánál nem szorítkozik kizárólag a szoros értelemben vett jogi személyre, hanem általánosabban, szélesebb körű alkalmazást lehetővé téve fogalmaz, eszerint *jogi személy*: minden szervezet és annak önálló képviselői joggal rendelkező szervezeti egysége, amelyet jogszabály jogi személyként ismer el, valamint az a szervezet, amely a polgári jogi viszonyok önálló jogalánya lehet, és a tagoktól elkülönülő vagyonnal rendelkezik, ideértve a Polgári Törvénykönyv szerinti előtársaságokat is.

Egyes jogi személyekkel szemben mégsem alkalmazható a Jsztb, ugyanis a Jsztb. 1. §-ának (2) bekezdése kizárja a Jsztb. alkalmazhatóságát a magyar állam, a külföldi állam, az Alaptörvényben felsorolt intézmények, az Országgyűlés Hivatala, a Köztársasági Elnök Hivatala, az Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, illetve jogszabály alapján közhatalmi, államigazgatási és önkormányzati igazgatási feladatot ellátó szervek, valamint nemzetközi szerződéssel létrehozott nemzetközi szervezetek esetében.

E körben is kifejtette az Alkotmánybíróság, hogy az adott állam büntetőpolitikáját szabadság illeti meg abban körben, amelyben a pönalizált magatartással meghatározott személyi kört kiválasztja. A büntetendőség és a büntethetőség meghatározása, adott esetben a személyi kör kiválasztása kizárólag az állam hatalmi privilégiuma. Külön törvényben szabályozza ennek feltételeit, mivel ez a jogalkotó (államhatalmi ág) kiváltsága.¹⁰

A jogi személlyel szemben az e törvényben meghatározott intézkedések - a Jsztb. 2. §-ának (1) bekezdése szerint - a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényben (a továbbiakban: Btk.) és a 2013. július 1-jét megelőzően elkövetett bűncselekmények vonatkozásában a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvényben meghatározott szándékos bűncselekmény elkövetése esetén alkalmazhatók, ha

- *a bűncselekmény elkövetése a jogi személy javára előny szerzését célozta vagy eredményezte,*
- *vagy a bűncselekményt a jogi személy felhasználásával követték el, és a bűncselekményt a jogi személy*
- *vezető tisztségviselője vagy a képviseletre feljogosított tagja, alkalmazottja, illetve tisztségviselője, cégvezetője, valamint felügyelőbizottságának tagja, illetve ezek megbízottja a jogi személy tevékenységi körében követte el,*

¹⁰ 37/B/2009. AB. Határozat

- *tagja vagy alkalmazottja a jogi személy tevékenységi körében követte el, és a vezető tisztségviselő, a cégvezető, illetve a felügyelőbizottság irányítási vagy ellenőrzési kötelezettségének teljesítése a bűncselekmény elkövetését megakadályozhatta volna.*

A Jszbt. meghatározza az *előny* fogalmát is, előnyön bármely dolgot, vagyoni értékű jogot, követelést, kedvezményt - függetlenül attól, hogy a számvitelről szóló törvény szerint nyilvántartásba vették-e - is érteni kell, úgyszintén azt is, ha a jogi személy valamely jogszabályból vagy szerződésből eredő kötelezettség vagy az ésszerű gazdálkodás szabályai szerint szükséges ráfordítás alól mentesül.

Előny az is, ha egy adott cég soron kívül tud megjelenni egy adott hivatalnál és maga a cég gyorsabban tud az ügyintézés során eljárni egy adott hivatalos eljárásban. Ebben az esetben ugyanis, ha híre megy annak, hogy az adott cég rövidebb idő alatt, vagy soron kívül tud eljárni egy adott hivatalos eljárásban ez egy versenyhelyzetben egyrészt azt eredményezi, eredményezheti, hogy többen veszik igénybe a cég szolgáltatásait, de eredményezheti az adott versenytárs(ak) kiszorítását is, akik, ha szabályosan járnak el, nem tudnak ugyanolyan rövid idő alatt eljárni, ezért elveszítik az ügyfeleiket.

Az előny alatt azt kell érteni, ami az adott bűncselekmény megvalósulása miatt, a jogi személy addigi helyzetéhez képest, a jogi személy számára jobb, kedvezőbb piaci helyzetet eredményezett. A jogi személy nem gazdagodhat bűnös úton. Az intézkedés alkalmazása során vizsgálendő és helye van az intézkedés alkalmazásának nem csak az elért, hanem az elérni kívánt előny esetében is.¹¹

A jogi szabályozás megtartotta a járulékos jelleget, mivel a jogi személy felelősségét természetes személy büntetőjogi felelősségéhez kötötte.¹² (Jelenleg van olyan eljárás folyamatban, ahol elvált az egyéniesített és a járulékos felelősségi forma, erre azonban később térünk ki.)

5. Az alkalmazható intézkedések

A Jszbt. 3. §-ának (1) bekezdése alapján, ha a bíróság a 2. §-ban meghatározott bűncselekmény elkövetőjével szemben büntetést szab ki, megrovást vagy próbára bocsátást alkalmaz, elkobzást vagy vagyonekobzást rendel el, a jogi személlyel szemben a következő intézkedéseket alkalmazhatja:

- a jogi személy megszüntetése,
- a jogi személy tevékenységének korlátozása,
- pénzbírság.

5.1. A jogi személy megszüntetése. A jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedések közül ez a legsúlyosabb. A jogi személyt a bíróság akkor szüntetheti meg, ha a jogi személy jogszerű gazdasági tevékenységet nem folytat,

¹¹ Kúria Bfv.527/2014/5. szám

¹² A járulékos felelősségi forma alól van kivétel, mert a terhelt felelősségre vonásának valamilyen akadálya van (elkövető kiléte nem megállapítható, tartós betegség, elmebetegség, nem a terhelt követte el a bűncselekményt, felmentő ítélet, etc.)

azt kimondottan bűncselekmény elkövetésének leplezése céljából hozták létre, valós gazdasági tevékenysége elhanyagolható, illetve, ha a jogi személy tényleges tevékenysége bűncselekmény elkövetésének leplezését szolgálja. A bíróság a jogi személyt megszüntetheti akkor is, ha az előzőekben leírt két eset valamelyike fennáll és az folytat jogszerű gazdasági tevékenységet. Ez a döntés a bíróság mérlegelési jogkörébe tartozik.

A jogi személy ez esetben nem szüntethető meg, ha ennek következtében állami vagy önkormányzati feladat ellátása kerülne veszélybe, illetve ha a jogi személy országos közüzemi szolgáltató, nemzetgazdasági szempontból stratégiai jelentőségűnek minősül, illetve honvédelmi vagy más különleges feladatot valósít meg, illetve ilyen célt szolgál. Ez nem jelenti azonban azt, hogy a fent említett körbe tartozó jogi személlyel szemben a másik két büntetőjogi intézkedés, azaz a jogi személy tevékenységének korlátozása, illetve a pénzbírság ne lenne alkalmazható.

A jogi személy megszüntetése, mint joghátrány ritkán alkalmazott szankció a gyakorlatban. Utalni kell arra, hogy az elsősorban költségvetési csalás bűncselekmény miatt indult eljárásokban érintettek olyan jogi személyek, gazdasági társaságok, amelyekkel szemben a külön törvényben meghatározott joghátrány kerül indítványozásra. Egyébiránt a bíróság ügydöntő határozatának meghozatalakor már nem feltétlenül működő gazdasági társaságokról van szó. Azaz korábban, más eljárás keretei között (felszámolás, kényszer törlesztés) bevégezte tevékenységét. Itt kell arra utalni, hogy az utóbbi két – három évben látható az a növekvő tendencia, amely alapján a bíróságokra benyújtott vádiratok tartalmazzak a jogi személyekkel szembeni intézkedések alkalmazására irányuló indítványt. Leggyakoribb ezek közül a tevékenység korlátozása, valamint a pénzbírság kiszabása. Az adott bírósági szervezet sem és az Országos Bírósági Hivatal sem rendelkezik statisztikai adatokkal ilyen jellegű indítványok, valamint jogerősen megállapított szankciók tárgyában. Erre vonatkozóan kizárólag a mindennapi gyakorlatból és az általunk megismert ügyiratokból tudunk információt szerezni.

5.2. A jogi személy tevékenységének korlátozása. A jogi személy tevékenységébe történő beavatkozás szempontjából a jogi személy megszüntetését követő legsúlyosabb szankció a jogi személy tevékenységének korlátozása. A törvény egyrészt felsorolja azokat a tevékenységeket, amelyek gyakorlásától a jogi személy eltiltható. Másrészt a törvény szerint a jogi személyt az intézkedés alkalmazásának alapjául szolgáló bűncselekmény jellegére tekintettel a bíróság bármilyen - a felsoroltaktól eltérő - tevékenység gyakorlásától eltilthatja. Azon tevékenységek köre, melyektől a bíróság a jogi személyt e rendelkezés alapján eltilthatja igen széles körű, felsorolásszerűen nem határozható meg.

A törvény ugyanakkor felsorolja azokat a tevékenységeket, amelyek vagy fokozott megbízhatóságot, feddhetetlenséget igényelnek (betétgyűjtés), vagy pedig lényegében az állam által biztosított gazdasági előnyt jelentenek (koncesszió, közbeszerzés, közhasznú szervezetté nyilvánítás, költségvetési pénzekből biztosított támogatás), ezért indokolt lehet ezen intézkedés keretében a jogi személy ezek élvezetéből történő kizárása. A bíróság döntésétől függően a korlátozás kiterjedhet a törvény 5. §-ának (2) bekezdésében meghatározott valamennyi tevékenységre, illetve az ott felsorolt tevékenységek tetszés szerinti kombinációjára. A korlátozást a

bíróság egy évtől három évig terjedő időtartamra rendelheti el, amely időtartamot a törvény szerint években kell meghatározni.

5.3. Pénzbírság. A jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedések egyik fő célja, hogy a jogi személytől a bűncselekmény elkövetése útján szerzett vagyoni előnyt elvonja, amellett, hogy további jogsértések elkövetését megelőzze. Erre tekintettel a törvény a jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedések között rendelkezik a pénzbírságról. A törvény a pénzbírság alsó határát ötszázezer forintban határozza meg, ugyanakkor a felső határ csak relatíve meghatározott, a pénzbírság maximális mértéke az elért vagy elérni kívánt vagyoni előny értékéhez igazodik, és annak a háromszorosa lehet. A háromszoros mérték jelzi, hogy a pénzbírság célja nem pusztán a vagyoni előny elvonása, hanem egyidejűleg represszív jellegű szankció is, amelynek célja a további jogsértések megelőzése az elrettentésen keresztül. A felső határ relatív meghatározásának indoka a jogi személyek méretének, gazdasági tevékenységének, pénzügyi háttérének különbözősége. Az alkalmazható pénzbírság felső határa tételiesen nem határozható meg, hiszen egészen más mértékű pénzbírsággal érhető el az intézkedés célja egy családi kft.-vel, mint egy multinacionális részvénytársasággal szemben.

Előfordulhat, hogy az elért, illetve elérni kívánt vagyoni előny pontos értéke nem, vagy csak aránytalanul nagy ráfordítással határozható meg, ebben az esetben a törvény lehetővé teszi, hogy a bíróság a vagyoni előny értékét becsléssel állapítsa meg.

A haszonszerzésre való törekvés esetén természetes személyekkel szemben is, büntetőjogi felelősség megállapításával egyetemben kötelező erővel írja elő az anyagi jogi törvény az olyan vagyoni jellegű szankció létjogosultságát, amelynek célja a további bűncselekmény elkövetésétől való hatékony visszatartás. Természetes személyek tekintetében is alapvető törvényi feltétel a megfelelő jövedelem vagy vagyon megléte. Nem vagyoni előny esetében a hatályos törvény alapján a bíróság nem tudja megállapítani a pénzbírságot, ezért a törvény úgy rendelkezik, hogy ilyenkor az elért vagy elérni kívánt előny helyett az érintett jogi személy vagyoni helyzetére tekintettel kell megállapítani a szankció mértékét. A bíróságok számára ugyanis megfelelő lehetőséget kell biztosítani arra, hogy a visszatartó erővel rendelkező szankció mértékét a törvényi keretek között, de a vagyoni helyzetre való tekintettel szabadon tudják meghatározni.

A Kúria állást is foglalt a fentiek vonatkozásában, miszerint kifejtette, hogy a jogi személlyel szembeni intézkedések alkalmazhatók akkor is, ha a bűncselekmény a jogi személy javára előny szerzését eredményezte, vagy a bűncselekményt a jogi személy felhasználásával követték el, és a jogi személy vezető tisztségviselője, vagy a képviselőre feljogosított tagja, alkalmazottja, illetve tisztségviselője, cégvezetője, valamint felügyelőbizottságának tagja a bűncselekmény elkövetéséről tudott. Önmagában az, hogy a bíróság határozatának indokolásában az intézkedés alkalmazásának alapját helytelenül jelöli meg, nem eredményezi az intézkedés törvénysértő voltát.

A pénzbírság összegének meghatározása törvényes, ha a kiszabott pénzbírság nem haladja meg a bűncselekmény elkövetésével elért előny értékének háromszorosát [2001. évi CIV. tv. 2. § (1) bek. a) pont, (2) bek., 3. § (1) bek. c)

*pont, 6. § (1) bek., 24. § (1) bek.*¹³ Kétségtelen tény, kiemelt jelentősége lehet a vagyoni jellegű szankciónak, azonban a szankció végrehajthatósága már más kérdés. Utaltunk már arra korábban, mennyire működképes, illetve likvid az eljárással érintett gazdasági társaság.

A Btk. 74. §-a (2) bekezdésének rendelkezése értelmében a vagyonekobzást el kell rendelni arra a bűncselekmény elkövetése során vagy azzal összefüggésben szerzett vagyonra is, amellyel más - adott esetben gazdasági társaság - jogellenesen gazdagodott. A jogi személlyel szemben alkalmazható, e törvény szerinti pénzbírság represszív, megtorló jellegű, így a pénzbírság és a vagyonekobzás jogintézmények együttes alkalmazásának nincs akadálya.

A gyakorlatban elenyésző esetben fordul elő jogi személlyel szemben vagyonekobzás alkalmazása. Tapasztalatunk szerint, amennyiben a vádhatóság vagyoni jellegű szankciót indítványoz jogi személlyel szemben, annak a külön törvény szerinti intézkedés képezi az alapját.

6. A bíróság előtti eljárás fontosabb szabályai

A bíróság előtt az eljárás a vádemeléssel kezdődik, mely számos eljárásjogi kérdést vet föl. Felmerül a jogi képviselő, az indítványozott, különösen az anyagi jellegű szankció, valamint a járulékos jelleg gyakorlati kérdései.

6.1. A jogi képviselő. A tartalmukat tekintve egymástól jelentősen különböző képviselői formák egyértelmű elhatárolása érdekében a törvény, a Jszbt. 9. § (1) bekezdés szerint eljáró ügyvéd és kamarai jogtanácsos egységes elnevezésére a „jogi személy érdekében eljáró ügyvéd” elnevezést vezette be. A törvény rögzíti azokat a rendelkezéseket, amelyek a jogi személy érdekében eljáró ügyvédnek a vádlott érdekében eljáró védőhöz képest eltérő eljárási jogokat biztosít. A jogi személy törvényes képviselőjének eljárási jogait a törvény a - korábbi szabályozásnak megfelelően - jogi személy érdekében eljáró ügyvédhez képest szűkebben állapítja meg.

Az új Be. koncepciójához igazodva írja elő az előkészítő ülésen a jogi személy érdekében eljáró ügyvéd kötelező jelenlétét, tekintettel arra, hogy az előkészítő ülés a bizonyítás koncentrációja szempontjából meghatározó jelentőséggel bír. A bíróság az előkészítő ülésre a jogi személy érdekében eljáró ügyvédet idézi, és az előkészítő ülés határnapjáról a jogi személy törvényes képviselőjét értesíti. Ahhoz, hogy az előkészítő ülés a tárgyalás érdemi és koncentrált előkészítése lehessen, nélkülözhetetlen, hogy az eljárás résztvevői megfelelő időben teljeskörű tájékoztatást kapjanak jogaikról és kötelezettségeikről, valamint az előkészítő ülés lehetséges eredményeiről és azok feltételeiről. Ennek érdekében a törvény részletesen szabályozza a jogi személy érdekében eljáró ügyvéd részére szóló idézés, valamint a jogi személy törvényes képviselője részére szóló értesítés kötelező elemeit.

¹³ BH. 2018. 165. szám

A vád tárgyát képező bűncselekmény elkövetését beismerő vádlott egyúttal lemondhat a tárgyaláshoz való jogáról, ezzel megnyílik a lehetőség arra, hogy a bűnösséget beismerő nyilatkozatot elfogadó bíróság már az előkészítő ülésen ítéletet hozzon. A törvény abban az esetben sem zárja ki az ügy előkészítő ülésen történő befejezését, ha az ügyészség a vádiratban a jogi személlyel szemben intézkedés alkalmazását indítványozta. A bíróság ebben az esetben a bűncselekmény terheltjének büntetőjogi felelősségéről és a jogi személlyel szembeni intézkedés alkalmazásáról egységesen, egy eljárásban dönt. Az előkészítő ülés eredményeként előállhat olyan helyzet, hogy a bűncselekmény terheltjére az ügy befejezhető lenne, ezzel szemben az eljárás, jogi személlyel szembeni intézkedés alkalmazására irányuló része nem intézhető el. Tekintettel arra, hogy a jogi személlyel szembeni intézkedés alkalmazásáról szóló döntés alapvetően továbbra is járulékos kérdésnek tekinthető, azaz a bíróságnak a vádról ilyen esetben is - a bűncselekményt érintően elfogadott bűnösséget beismerő nyilatkozat vonatkozásában a Be. 521. § rendelkezéseinek korlátai között - egységesen, a tárgyaláson lefolytatott bizonyítási eljárás alapján kell határoznia.

A Jszbt. 16/B. § (1) bekezdése szerint, ha az ügyészség a vádiratban a jogi személlyel szemben intézkedés alkalmazását indítványozza, az előkészítő ülésen a jogi személy érdekében eljáró ügyvéd jelenléte kötelező.

A Jszbt. 9. § (5) bekezdés a jogi személy érdekében eljáró ügyvédre - a (6) bekezdésben meghatározott eltérésekkel - a védőre vonatkozó szabályok értelemszerűen irányadók. A (6) bekezdés az eltérések között a tárgyaláson való részvételt nem sorolja fel, ebből pedig az következik, hogy a jogi személy érdekében eljáró ügyvéd tárgyaláson való jelenlétére Be. 44. §-a¹⁴ alkalmazandó. A jogi képviselő kötelező jelenléte az előkészítő ülésen kivételt nem tűrő szabály, azonban a bizonyítási eljárás során gyakorlatilag elegendő az értesítés. A törvényi rendelkezés és a Kúria álláspontja szerint mindvégig kötelező a jelenlét, holott érdemben nem folynak bele a jogi képviselők az eljárásba, valamint az akár éveken át tartó bizonyítási eljárásban felmerülő költséghatékonysági tényezők sem elhanyagolható szempontok.

A gyakorlatban kérdésként merül fel, hogy a vádhatóság által benyújtott vádiratban pusztán a Btk-ban szabályozott vagyonekobzás, avagy a külön törvény szerinti anyagi jellegű szankció indítványozása esetén melyik, a képviseletre vonatkozó eljárásjogi rendelkezésnek van kötelező ereje. Azaz az elsőként megjelölt vagyoni jellegű szankció indítványozása esetén is a jogi személy érdekében eljáró jogi képviselőre van szükség?

A külön törvényen alapuló indítvány nem képezi vita tárgyát, mivel a jogi személy érdekében eljáró ügyvéd jelenléte kötelező. A büntetőeljárás törvény védői pozíciójához hasonló feladatot lát el.

Álláspontunk szerint a Btk. rendelkezésén alapuló indítvány előterjesztése során ajánlott a gazdasági társaságnak, illetve törvényes képviselőjének meghatalmazni jogi képviselőt, mivel a törvényes képviselője terhelt is lehet az eljárásban, illetve tanú minőségben is szerepelhet. Lényegében egyfajta többletgarancia lehetőségére

¹⁴ Kötelező védői részvétel az eljárásban eseteit sorolja fel.

hívja fel a bíróság a jogi személyt, mivel esetleges nyilatkozat vagy jogorvoslati nyilatkozat megtételében módja van a jogi képviselőnek eljárni. Nem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy a jogi személy ezen esetben a jogi személyt hátrány érheti, szankció alkalmazása esetén kedvezőtlenebb helyzetbe kerülhet, érdekeinek érvényesítése lényeges szempont és jogait természetesen a törvényes képviselő meghatalmazott útján is gyakorolhatja. A meghatalmazott jogi képviselő jelenléte azonban nem kötelező.

A fent jelölt különbségtételt a Kúria részletesen kifejtette, miszerint a jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről szóló törvény rendelkezéseire figyelemmel, a büntetőeljáráshoz különbséget kell tenni a jogi személy érdekében eljáró ügyvéd és a jogi személy törvényes képviselője által meghatalmazott képviselő között. A jogi személy érdekében eljáró ügyvéd a büntetőeljárási törvény védői pozíciójához hasonló eljárási feladatot lát el, jogainak köre ehhez igazodik, és ezen feladatainak a jogi személy érdekében történő ellátásának biztosítása érdekében határozza meg a 2001. évi CIV. törvény 9. § (4) bekezdése a meghatalmazással kapcsolatos korlátozásokat. Ettől eltérő a jogi személy törvényes képviselője által meghatalmazott képviselő eljárási pozíciója, ebben az esetben lényegében magának a büntetőeljárási törvényben szabályozott terhelti pozícióhoz hasonló eljárási helyzetben lévő jogi személynek a joggyakorlása nyilvánul meg. A jogi személy jogait természetesen csak törvényes képviselője útján gyakorolhatja, kötelezettségeit csak törvényes képviselője útján teljesítheti. A törvényes képviselő a törvény felhatalmazása alapján személyesen, illetve meghatalmazott útján is eljárhat [2001. évi CIV. törvény 9. §; 2013. évi V. törvény 6:9. §, 6:15. § (1) és (2) bek., 6:88. § (1) bek., 6:95. §].¹⁵

A teljesség kedvéért meg kell jegyezni, hogy a terhelt, sem mint terhelt, sem mint a jogi személy törvényes képviselője nem adhat meghatalmazást a jogi személy képviselőjére és a terhelt védője nem lehet a jogi személy képviselője. Ezt a Kúria elvi érveléssel szögezte le.¹⁶

Tehát a fentiek alapján a bíróságoknak rendkívül körültekintően kell eljárniuk a képviselőre és a jogi képviselőre irányadó rendelkezések alkalmazása során.

6.2. A kardinális jelentőségű rendelkezés – a Jszbt. 17. § (2) bekezdése.

Visszatérve a felvetett kérdésre és problémára, lényegében a „vádolt nélküli vádirat”¹⁷ eljárásjogi helyzetével kell szembesülnünk. A hivatkozott szerzőpáros lényegében arra utal, hogy a természetes személy terhelttel szemben, akihez kapcsolódik az eljárással érintett jogi személy, valamilyen büntethetőséget kizáró vagy megszüntető ok áll fenn, következik be. Ad absurdum előfordulhat, hogy eleve a jogi személlyel szemben kell elrendelni a nyomozást, vádat emelni, illetőleg csak a jogi személy vesz részt akár a bírósági eljárásban.¹⁸

Az alábbiakban ettől eltérő, azonban élő példát mutatunk be, amely eljárásban a természetes személy terhelt/ek jogerősen felelősségre vonásra is kerültek, kizárólag

¹⁵ BH. 2022. 290. szám

¹⁶ Kúria Bfv.II.1399/2016. szám

¹⁷ Kecskeméti Gyula – Takács István: A jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről szóló törvény gyakorlati érvényesüléséről – Rendészeti Szemle 2009/7-8. – 216. oldal

¹⁸ Lásd Uo. 217. oldal

a jogi személlyel szemben folyt tovább a bíróság előtt a büntetőeljárás.

Ha az ügyész a tárgyalás eredményéhez képest úgy látja, hogy a jogi személlyel szemben alkalmazható intézkedés feltételei fennállnak, a vádirati tényállást módosítja és a jogi személlyel szemben intézkedés alkalmazását indítványozza. A bíróság az ügyészi indítványra figyelemmel a tárgyalást elnapolja, és a jogi személyt a tárgyalási jegyzőkönyv másolatának megküldésével értesíti. Az értesítésnek a 12. § (2) bekezdése szerinti felhívást is tartalmaznia kell.

A Jszbt. háttérszabálya a Büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (Be.) és a fenti rendelkezéssel összhangban irányadó a Be. 26. § (1) bekezdésében szabályozott általános indítványtételi jog.

A konkrét esetben¹⁹ a vádhatóság vádat emelt korrupciós bűncselekmények elkövetése miatt és egyben indítványozta, hogy a törvényszék hagyja jóvá a vádhatóság és a terheltek közötti egyezséget. Ezt követően, hozzávetőlegesen öt hónap elteltével, de még az előkészítő ülés tényleges megtartása előtt indítványozta, hogy a vádirati tényállásban foglaltaknak – sommás módosítását követően²⁰ - megfelelően a jogi személlyel szemben szabjon ki pénzbírságot.

Az eljáró törvényszék előkészítő ülésen érdemi határozatot hozott a terhelteket érintően, azonban a jogi személlyel szemben előterjesztett vádhatósági indítványt elutasította, mely döntését az ügyész jogorvoslattal támadta. A másodfokon eljáró ítéletábra osztotta a törvényszék elutasító döntésének indokait és helybenhagyta az ítéleti rendelkezést.

A jogerős határozattal szemben a vádhatóság terjesztett elő felülvizsgálati indítványt a támadott ítélet jogi személlyel kapcsolat elutasító döntésének hatályon kívül helyezése és az elsőfokú bíróság új eljárásra utasítása végett. Kifejtette a vádhatóság, hogy a törvényben előírt rendelkezések biztosították a vádhatóság részére az indítvány előterjesztését, továbbá a vádirati tényállást – még ha röviden is, de - módosította. Hivatkozott arra, hogy még az előkészítő ülést megelőzően indítványt tett a jogi személlyel szemben alkalmazandó joghátrányra.

Ezzel szemben a jogi személy érdekében eljáró ügyvéd a vádmódosítást is elégtelennek tartotta, mivel az csupán egyetlen félmondatban merült ki, konkrét részletes adatok hiányában kívánta az előny tényét a vádirati tényállás szerves részévé tenni.

A Kúria szerint a felülvizsgálati indítvány megalapozott és elvi élel fejtette ki, hogy a rendkívüli jogorvoslati eljárás eldöntendő kérdése az, hogy az ügyesség mikor (meddig) és milyen feltételek mellett jogosult indítványozni a jogi személlyel szembeni intézkedés alkalmazását.

A vádhatóság részére indítványtételi lehetőséget biztosító törvényi rendelkezés – az ügyben eljáró bíróságok általi - szűkítő értelmezése téves, mivel a Jszbt. 17. § (2) bekezdése pusztán az előterjesztés lehetőségének végső időpontját jelöli meg, mert egészen a bizonyítási eljárás befejezéséig lehetőséget biztosít az ügyész számára a vádirati tényállás módosítására és annak alapján a jogi személlyel szembeni intézkedés alkalmazásának indítványozására. Annak nincsen relevanciája, azaz

¹⁹ BH. 2022. 204. szám

²⁰ „Az I. r. vádlott a befolyt, borítékban lévő összeget a kft. felé kiállított egyéb ügyletekkel összefüggő készpénzes számlák kiegyenlítésére fordította.”

függetlenül érvényesül, hogy a tárgyalás megtartására sor kerül-e, és milyen okból.

Tehát módjában állt a vádhatóságnak az előkészítő ülést megelőzően módosítani a vádirati tényállást és annak alapján a jogi személlyel szemben intézkedést indítványozni. A fentiek alapján a Kúria a rendkívüli jogorvoslati indítvánnyal támadott rendelkezést hatályon kívül helyezte és az elsőfokú bíróságot új eljárás lefolytatására utasította.

Mint korábban utaltunk rá, jelenleg ezen eljárás folyamatban van, ahol a jogi személy büntetőjogi felelősségéről külön eljárásban kell az eljáró törvényszéknek határozatot hoznia. Itt pusztán az eljárásjogi sajátosságra kívánunk utalni.

Ennek folytán lényegében „senki” nem ül a vádlottak padján. A természetes személyhez – a tudattartalom, az egyéniesített felelősségi forma és a bűnösség folytán – tapadó eljárás olyan jogi entitással szemben zajlik, amely a külön eljárás okán nem feltétlenül osztja a közvetlenül érintett és büntetőjogi felelősségében jogerősen elbírált természetes személy/ek felelősségét.

Nyilvánvalóan az eljárás korábbi szakaszában felelősségre vont természetes személyek tanúként akár kihallgathatóak, amennyiben nem élnek mentességi jogukkal.

A Kúria döntését követően a jogi személy érdekében eljáró ügyvéd alkotmányjogi panaszt is előterjesztett. Az Alkotmánybíróságnak az alábbi kérdésben kellett állást foglalnia: „Megfelel-e a büntetőeljárás jogállami definíciójának az az eljárás, amennyiben igen, lefolytatható-e olyan önálló büntetőeljárás, amelynek nincsen természetes személy terheltje, tárgyát egyetlen természetes személy magatartása sem képezi, a büntetőeljárás kereteit kijelölő vádirat pedig konkrét különös részi tényállásba ütköző bűncselekmény rögzítése nélkül egyetlen mondatot tartalmaz a jogi személy vonatkozásában?”²¹

Az Alkotmánybíróság a tárgyban benyújtott alkotmányjogi panaszt 2023. április 12. napján meghozott határozatával visszautasította, indokolásában rámutatva arra, hogy az indítvány részbeni formai okokból a befogadásra alkalmatlan volt, valamint időelőtti, mert folyamatban lévő bírósági eljárást érintett.²²

Látható tehát, hogy a „vádlott nélküli vádirat” eljárásjogi helyzetét a gyakorlat előteremti. Eljárásjogilag is érdekes helyzet az ismertettett eset, mivel a vádlottak padján tényleg nem ül senki, míg a korábban felelősségre vont természetes személy terhelt/ek tanúk lehetnek abban az eljárásban, amelynek előzményeként lefolytatott ügyben az ő felelősségükhöz tapadt a jogi személy felelőssége. Jelenleg pedig a bíróság a jogi személy felelősségéről önálló eljárás keretében dönt.

²¹ A fentebb hivatkozott eseti döntés mellett - Dr. Szabó Judit a Fővárosi Törvényszék Büntető Kollégiumának Kollégiumvezető Asszonya és Dr. Györkös Zoltán, Fővárosi Törvényszékre kirendelt büntető ügyszakos bíró által a Magyar Igazságügyi Akadémián 2022. október 25. napján „Az ügyészség, bíróság, rendőrség képviselői részére kiegészítő képzés megtartása külföldi hivatalos személyek megvesztegetése tárgyában” címmel megrendezett szakmai konferencia során megtartott előadása alapján

²² 3193/2023. (IV. 12.) AB végzés

7. Csekély számok

Az alábbiakban néhány statisztikai adatot mutatunk be, amely tökéletesen illusztrálja a szóban forgó intézkedések „népszerűségét” és gyakorlati jelentőségüket.

Az ügyész által a vádiratban indítványozott intézkedések számának megoszlása ügyési szerвенként (2007–2020)²³

Ügyészség	Intézkedések száma
Baranya Megyei Főügyészség	90
Bács-Kiskun Megyei Főügyészség	75
Fővárosi Főügyészség	37
Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Főügyészség	33
Komárom-Esztergom Megyei Főügyészség	28
Győr-Moson-Sopron Megyei Főügyészség	12
Pest Megyei Főügyészség	8
Hajdú-Bihar Megyei Főügyészség	7
Tolna Megyei Főügyészség	5
Veszprém Megyei Főügyészség	5
Fejér Megyei Főügyészség	4
Csongrád Megyei Főügyészség	2
Békés Megyei Főügyészség	1
Somogy Megyei Főügyészség	1
Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Főügyészség	1
Központi Nyomozó Főügyészség	1
Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Főügyészség	0
Heves Megyei Főügyészség	0
Nógrád Megyei Főügyészség	0
Vas Megyei Főügyészség	0
Zala Megyei Főügyészség	0
Legfőbb Ügyészség	0
Fellebbviteli Főügyészség	0

A számokat tekintve mutatkozik némi pozitív irányú változás, azonban a kezdeti időszakban több megye területén is semmiféle gyakorlati jelentősége nem volt az új szabályozásnak, egyáltalán nem éltek vele a nyomozó hatságok. A változás milyen oknak vagy okoknak tudható be, pontosan nem ismert, azonban az kijelenthető, hogy az utóbbi néhány évben határozottan emelkedett az intézkedések kezdeményezésének száma, majd pedig ez a növekvő tendencia az ügyészségek által benyújtott vádiratokban a jogi személyekkel szemben előterjesztett indítványok

²³ Klotz Balázs: Hatásos, arányos és visszatartó? - Avagy a jogi személlyel szemben alkalmazott büntetőjogi intézkedések Magyarországon (Jó kormányzat és büntetőjog – Ludovika Egyetemi Kiadó, Bp., 2022. - 349 – 364. oldalak),

számában is megmutatkozott. Elsősorban gazdálkodással összefüggő kiemelt bűncselekmény miatt folyamatban lévő eljárásokban is ez a tapasztalat. A törvény nem tudott a jogalkalmazók elfogadott eszköztárává válni, szemben a rendszeresen alkalmazott büntető jogszabályokkal.²⁴

8. Az első eset a modern magyar büntetőjog történetében – A Szegedi Paprika ügy²⁵

A Szegedi Paprika Zrt. 1998 óta Magyarországon bejegyzett, élelmiszer gyártásával, feldolgozásával, forgalmazásával foglalkozó gazdasági társaság. A megállapított tényállás szerint a gazdasági társaságtól 2004 körül fűszerpaprikát vásárló osztrák cég jelezte a Szegedi Paprika Zrt.-nek, hogy a megvásárolt paprika aflatoxin-tartalma (5 mikrogramm/kilogramm) meghaladja a megengedett határértéket. A vádirat és az elsőfokú ítélet szerint 2004-ben a Szegedi Paprika Zrt. vezetői a határértéket meghaladó mennyiségben egészségre ártalmas anyagot tartalmazó fűszerpaprika-őrlemény forgalomba hozatala mellett döntöttek. Emellett a gazdasági társaság a fűszerpaprika-őrlemény csomagolásán az áru származási helye vonatkozásában is megtévesztő tájékoztatást adott, nem tüntethette volna fel a „*Szegedi Paprika*” feliratot, mivel az a helybeli mellett spanyol paprikát is tartalmazott.

A büntetőeljárás 2007-ben ezek alapján ártalmas közfogyasztási cikkel visszaélés és fogyasztó megtévesztése büntette²⁶ alapján indult három természetes személy vádlott és a gazdasági társaság ellen, mivel fennálltak a jogi személlyel szembeni intézkedés alkalmazásának egyéb feltételei is. Az ügyész a társasággal szemben pénzbírság kiszabására irányuló indítványt tett. A bíróság becsléssel legalább 3,5 millió forintot állapított meg a társaság oldalán felmerülő vagyoni előnyként, és tízmillió forint megfizetésére ítélte a Zrt.-t, ezzel is kifejezve, hogy a pénzbírság célja nem csupán a vagyoni előny elvonása, hanem a további jogsértésektől való visszatartás is. A másodfokú bíróság az elsőfokú ítéletet megalapozatlanság miatt hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú bíróságot új eljárás lefolytatására utasította. A megismételt eljárásban a bíróság a Zrt.-vel szemben – a jogi személy oldalán keletkezett magasabb előnyt alapul véve – tizenötmillió forint pénzbírságot alkalmazott.²⁷ Az ítélet elleni fellebbezést követően a Szegedi Törvényszék a 2014. június 17-én született jogerős ítéletében a szervezettel szemben meghatározott pénzbírság mértékét helybenhagyta, és az ügy az események bekövetkezése után több mint tíz évvel lezárult.²⁸

²⁴ Kecskeméti Gyula – Takács István: A jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről szóló törvény gyakorlati érvényesüléséről – Rendészeti Szemle 2009/7-8. – 205. oldal

²⁵ Klotz i. m.

²⁶ 1978 évi IV. törvény (Régi Btk.) 279. és 296/A. §.

²⁷ A vádlottakat az elsőfokú bíróság folytatólágosan, társtettesként elkövetett ártalmas közfogyasztási cikkel visszaélés büntetésében, valamint fogyasztó megtévesztésének vétségében mondta ki bűnösnek. Harmadik társuk 2013 júniusában elhunyt, így ellene megszűnt az eljárás.

²⁸ Az eset lényegi bemutatását lásd Fantoly Zsanett: A jogi személyek büntetőjogi felelőssége. HVG-ORAC Kft. 2008., 204 – 206. oldalak

Az ügyben a Gazdasági Versenyhivatal is eljár és a Versenytanács a Házi Piros Paprika Kft.-t 6 millió forint, a Szegedi Paprika Fűszer- és Konzervgyártó Rt.-t 3 millió forint, a Kalocsa Fűszerpaprika Rt.-t 1 millió forint bírság megfizetésére kötelezte, mert a fogyasztók megtévesztésére alkalmas csomagolásban hozták forgalomba fűszerpaprika-őrlemény termékeiket.²⁹

9. Záró gondolatok

Látható a fentiek alapján, hogy fejlődő jogterülettel állunk szemben. Kétségtelen tény, hogy a jogi személlyel szembeni intézkedések indítványozásának és alkalmazásának gyakorlati jelentősége csekély, azonban ebben - ítélkező bíróként – változást látunk, gazdálkodással összefüggő kiemelt bűncselekményeket taglaló vádiratok most már kivétel nélkül előterjesztenek az érintett jogi személyekkel szemben valamilyen joghátrány alkalmazására irányuló indítványt. Előfordul mind a Btk. szerinti, mind a külön törvény szerinti szankció alkalmazásának lehetősége.

Álláspontunk szerint nem kerülhető el a gyakorlat által felvetett problémákra adott minél rövidebb idő elteltével és az értelmezést elősegítő jogalkotói válasz, reakció, mivel a dinamikusan fejlődő gazdasági élet és annak tisztasága azt megköveteli. Nem engedhető meg, hogy a jogi személyiséggel felruházott entitások kizárólag bűncselekmények elkövetéséhez szolgáljanak eszközül. És itt a határokon átnyúló szervezett bűnözésre is gondolunk. Mind a jogalkotónak, mind a jogalkalmazásnak élnie kell a törvény adta lehetőségekkel és eszköztárral.

Nem kerülhető el a jogi személyek vonatkozásában még cizelláltabb (szankciók rendszere, összhang a Btk. és a Jsztb. vagyoni szankciói között, bíróság előtti jogi képviselőre vonatkozó részletesebb rendelkezések) szabályozás, akár arra is kiterjedően, hogy a büntetőeljárásban való érintettség során a jogutód nélküli megszűnés ne menjen végbe. A társaságokat számos esetben eszközként használja az elkövetői kör, a mai modern, technológiai eszközökkel ellátott világban könnyű dolga van az erre szakosodott szervezeteknek. Fejlődő és mindinkább egyre nagyon gyakorlati jelentőséget nyerő intézménnyel, jogterülettel állunk szemben. Ugy gondoljuk a jogalkalmazásnak elfogadóbbnak kell lennie, mindinkább alkalmazni szükséges a jogi személyekkel szembeni szabályozás rendelkezéseit. Annyit megjegyezhetünk, hogy az élet mindig új kihívások elé állítja a jogalkalmazást és a jogalkotást is, mely helyzetekre válaszolni kell.

Irodalomjegyzék

- Kovács Zsuzsa Gyöngyvér: A jogi személy büntetőjogi felelőssége című előadása alapján - Lévai Ilona: Societas delinquere non potest avagy egy jogelv revíziója. Magyar Jog 1994/6. szám
- Nagy Gábor: A jogi személy büntetőjogi felelőségének kialakulása az angolszász államokban. Kriminológiai Közlemények Különkiadása Bp. 2001.

²⁹https://gvh.hu/sajtoszoba/sajtokozlemenyek/archiv/2005os_sajtokozlemenyek/159_hu_gvh_jogsertes_megallapitasaval_zarta_le_a_fuszertpaprika_uqyet_-_2005. május 10.

- Sántha Ferenc: A jogi személy büntetőjogi felelőssége (KJK-KERSZÖV, Bp., 2002.)
 - Dr. Szabó Judit a Fővárosi Törvényszék Büntető Kollégiumának Kollégiumvezető Asszonya és Dr. Györkös Zoltán, Fővárosi Törvényszékre kirendelt büntető ügyszakos bíró által a Magyar Igazságügyi Akadémián 2022. október 25. napján „Az ügyészség, bíróság, rendőrség képviselői részére kiegészítő képzés megtartása külföldi hivatalos személyek megvesztegetése tárgyában” címmel megrendezett szakmai konferencia során megtartott előadás
 - Fantoly Zsanett: A jogi személyek büntetőjogi felelőssége. HVG-ORAC Kft. 2008.
 - Fantoly Zsanett: A jogi személyek büntetőjogi jogalanyiségének kérdésköre a holland és a francia jogban, tekintettel a küszöbön álló magyar szabályozásra – Acta Juridica et Politica Tomus LIII. Fasciculus 10. Különnyomat a Szabó András Emlékkönyvből - Szeged, 1998.
 - Kecskeméti Gyula – Takács István: A jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről szóló törvény gyakorlati érvényesüléséről – Rendészeti Szemle 2009/7-8. szám
 - Klotz Balázs: Hatásos, arányos és visszatartó? - Avagy a jogi személlyel szemben alkalmazott büntetőjogi intézkedések Magyarországon (Jó kormányzat és büntetőjog – Ludovika Egyetemi Kiadó, Bp., 2022. - 349 – 346. oldalak),
 - Sántha Ferenc: Miután padot ácsoltunk a jogi személyiségű vádlottaknak – helyzetkép 2014-ben In: Róth Erika szerk.) Decem anni in Europaea Unione V.: Tanulmányok a bűnügyi tudományok köréből. Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2016.
 - Sárközy Tamás: Büntetőjog intézkedések a jogi személyekkel szemben? – Magyar Jog, 2022/8.
-
-

Az ítéleti bizonyosság és a szakvélemények értéke

Kuhl Andrea*

A tanulmány a bizonyosság és a szakvélemények bizonyító ereje vizsgálatára irányul, beleértve a szakvélemények bizonyítási eszközként történő alkalmazásával kapcsolatos joggyakorlat és jogelméleti kérdések vizsgálatát. A kérdés az, hogy létezik-e olyan általános, objektív bizonyossági szint a megalapozott és igazságos ítéletekhez, amely a valószínűségi módszerek alkalmazásával biztosítható, és hogy a bírák miért használják inkább a valószínűségi szakértői véleményeket? Összegezve, a szakvéleményeket részbizonyítéknak kell tekinteni, és téves az az elképzelés, hogy a szakvélemények jobbak, mint más bizonyítási eszközök; a szakvélemények vizsgálatában mindig központi szerepet játszik az ismeretszerzés módszere és az alkalmazott eljárási technika. Így még a legjobb szakértői vélemény is csak annyit ér, amennyit a bíróság megért belőle.

Kulcsszavak: Bizonyítás, büntető eljárásjog, ítéleti bizonyosság, valószínűségi szakvélemény, valószínűségszámítási koncepciók, logikai módszerek, szakvélemények értéke és értékelése, megalapozott döntéshozatal, gazdasági büntetőeljárás

Certainty of conviction and value of expert opinion

The study examines certainty in evidence and expert testimony, including legal practice and jurisprudential issues related to the use of expert testimony as an evidentiary tool in legal proceedings. The question is whether there is a general, objective level of certainty for well-founded and fair judgments that can be provided by the application of probability methods, and why judges prefer to use probabilistic expert opinions. In summary, the content of expert reports should be considered as partial evidence, and the concept that expert reports are superior to other means of evidence is mistaken; the method of obtaining knowledge and the procedural technique used always play a central role in the examination of expert reports. Even the best expert opinion is only worth as much as the court understands it.

Keywords: Evidence, criminal procedure, certainty of conviction, expert opinion on probability, concepts of probability, logical methods, value and evaluation of expert opinion, informed decision making, economic criminal proceedings

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2023.1.90>

1. Az ítéleti bizonyosság és a valószínűség szükséges szintje

a bizonyítási eljárás speciális megismerési folyamat, amelynek során a bíróság tudomást szerez azokról az adatokról, információkról, és tények tartalmáról,

* PhD-hallgató, Debreceni Egyetem, Marton Géza Doktori Iskola.

amelyek a hatáskörébe tartozó ügy eldöntéséhez elengedhetetlenek. A megismerés központi elemét olyan múltbéli tények vagy események képezik, amelyek minden esetben konkrét módon, azaz esetről esetre egyedi módon jelennek meg és a feltáró számára ismeretlenek. A bíróságon zajló megismerő tevékenység és így a múltfeltárás célja, hogy a jogvita elbírálására irányadó anyagi jogi szabályok alkalmazásához elengedhetetlen és releváns adatokról és tényekről szerezzen tudomást.¹

Az igazságszolgáltatás, és így a bíróság feladatának középpontjában a valós, objektív igazság megállapítása áll. Ha az igazságot ismeretelméleti megközelítésben vizsgáljuk, akkor az ügydöntő határozatban megállapított tényállásnak meg kell felelnie a valóságnak. A gnoszeológiai vagy ismeretelméleti megközelítés szerint a tudományos megismerés forrásain, lehetőségein és eszközein alapuló igazság fogalmat azonosítjuk a valósággal.²

A jogrend, a tudományos gondolkodás, a vallásos érzület, az emberkép változásának függvényében évszázadok, évezredek során — a büntető igazságszolgáltatás elméleti és gyakorlati művelői számos olyan módszert dolgoztak ki, amely az igazság kiderítésére irányult, de legalábbis a bűnösség bizonyítására alkalmas volt.³ Az általános elfogadhatóságtól a tudományos megalapozottság követelménye felé haladunk a bizonyítékok értékelésének történeti idővonalán, amelyen jelenleg a minden kétséget kizáró bizonyosság követelménye táruel élénk.

Jelen tanulmány az ítéleti bizonyosságot és a szakértői bizonyítás problematikáját vizsgálja, ezen belül a szakvélemény bírósági eljárásban, bizonyítási eszközként történő alkalmazásával összefüggő egyes jogalkalmazási, joggyakorlati kérdéseket. Kérdés, hogy van-e a megalapozott és igazságos ítéletekhez a bizonyosságnak, olyan általános, objektív mértéke, amely a valószínűségi számítások módszereinek alkalmazásával, akár más tudományos módszerrel megadhatók. A bizonyosság terminológia ekkor ismeretelméleti szempontból a valószínűségnek valamilyen szintjét, fokozatát képviseli, amelyet becsülni tudunk adott konfidenciaintervallumban. A szakvéleményeket elemezve bírói meggyőződés kialakulásához szükséges valószínűség elvárható szintje akár ügytípusonként is eltérő lehet. Különösen jellemző a valószínűsítés szerepe az okozatisággal, a felróhatósággal, valamint a kártérítés összecszerűségével kapcsolatban. A csődbűncselekmények esetében adott gazdasági körülmények esetén az elkövetés valószínűsége kiemelt szerepet kap, illetve annak szakértői vizsgálata, hogy közgazdaságilag megalapozott volt-e például a tőzsdei befektetés. Más ügyben pl. a kábítószer hatóanyagtartalmára vonatkozó értékelés. A szakértők alkalmazásának jelentősége a gazdasági bűncselekményeknél kiemelkedő, a gazdasági

¹ Kúria: Az ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdései, Büntető-Közigazgatási-Munkaügyi és Polgári Kollégiumai, Joggyakorlat- Elemző Csoport, Összefoglaló vélemény, Budapest, 2017, 16. o. https://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefogl_velemen_iteleti_bizonyosság.pdf (letöltés dátuma 2021. 02. 14.)

² Herke Csongor – Fenyvesi Csaba – Tremmel Flórián: *A büntetőeljárás jog elmélete*, Pécs–Budapest, Dialóg Campus, 2012, 32. o.

³ Gálig Péter: A kihallatás etikája és taktikája, Jogi Fórum, 2011, 4. o. https://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/galik_peter__a_kihallgatas_etikaja_es_taktikaja%5bjogi_forum%5d.pdf (letöltés dátuma 2020. 03. 20.)

büntetőeljárásban szinte minden esetben szükséges a szakértő kirendelése.⁴ A kategorikus és valószínűségi vélemények felhasználásának lehetőségei vizsgálata szükségképpen elvezet ahhoz a kérdéshez, hogy a bizonyosságnak milyen szintje szükséges a bíróság számára az ügy érdemét eldöntő ítéletet meghozatalához, kiindulva a teljes bizonyosság idealizált és tarthatatlan fogalmából. A tanulmány szempontjából ennek azért is van jelentősége, mert amennyiben a szakértő bevonására nem kerül sor, úgy nem juthat el a bíró az ítéleti bizonyosságig, hiszen például kóros elmeállapot vagy kábítószer függőség vagy halál okának megállapítása esetében a törvény értelmében kizárólag szakértői véleményen alapulhat a bíró döntése, azaz nem beszélhetünk ítéleti bizonyosságról szakvélemény nélkül.⁵

Az ítéleti bizonyosság minden bírói ítéletben megjelenik, azonban alapvetően elvont fogalom, amely nemcsak komplex, hanem többrétű is. Az ítélethozatal és az azt megalapozó bizonyosság kérdésköre szorosan kapcsolódik más tudományágakhoz is, multidiszciplináris jellegű.

Az így felmerült téma – a bizonyítás és a bizonyosság döntéshez szükséges mértéke a bírói munka központi eleme és az azt számszerűsítő módszerek pedig a döntéshozatal megkönnyítését, a társadalmi bizalom és jogbiztonság szintjét igazolhatják.

Számos jogelméleti írás mutat rá arra, hogy az ítélethozatal során a bírónak a belső meggyőződése adja a döntés alapját, kérdés azonban, hogy hogyan mérhető, a bizonyosságnak milyen szintjére kell eljutni ahhoz, hogy érdemi ítéletet hozhasson és ennek van-e általános mértékkel megragadható szintje, amely lehetővé teszi a minden esetben minden kételyt kizáró – biztonságos – döntéshozatalt. Vizsgálom, hogy milyen valószínűségi számítási módszerek, koncepciók segítik elő ezt a döntéshozatalt, a bizonyosság milyen szintje írható le velük és a valószínűségi szakvélemények alkalmazásának területe milyen irányban fejleszthető a jogalkalmazás működésének és hatékonyságának előmozdítása érdekében. Mivel jellemzően erősen jogelméleti kérdésekről van szó – a kutatási tervem kezdeti, jelenlegi fázisához előírtakhoz is igazodóan -alapvetően jogelméleti és matematikai doktrínákra támaszkodva elméleti szinten vizsgálom ezt az összetett kérdést, valamint ügytípusonként a valószínűségi szakvéleményeket és az azokra alapozott ítéleteket tanulmányozom, kilátásba helyezve annak lehetőségét, hogy a későbbiekben egy átfogó és nagy számú kérdőíves vizsgálatot kezdeményezhessek, de alapvetően a bizonyítási kérdések és a szakvélemények elméleti vizsgálatára helyezem a hangsúlyt. Tekintettel arra, hogy az ítéleti bizonyosság kérdésköréhez kapcsolódóan nem áll rendelkezésre jogszabályi anyag és alapvetően elvont fogalmakkal dolgozhatunk, az absztrakció egy magasabb fokán jelentkező fogalmakkal, valamint eljárásjogi alapelvekkel, jogelmélettel.

Jelzem a valószínűségi szakvéleményekhez kapcsolódó gondolkodási keretet illetően (gondolkodási keretként), hogy a magyar kriminalisztikaelméleti szakirodalom elfogadja a valószínűségi szakvéleményt, ellentétben a keleti, főleg

⁴ Hengl Melinda: Szakértés, szakvélemény, szakértő, gazdasági bűnügyek, *Büntetőjogi Szemle*, 2015/1-2, 50-53. o.

⁵ Kúria: i.m. 170. o.

orosz szakirodalommal. A nyugati kriminalisztikai szakirodalomban viszont a kategorikus szakvéleményt nem tartják elfogadhatónak, a negatív kivétellel.⁶ A nyugati kriminalisztikusok is úgy vélik a relevancia szempontjából, hogy minden bizonyíték relevánsnak tekinthető, mindaddig, amíg segít akár negatív, akár pozitív irányban közelebb jutni a valószínűséghez. Ez azt jelenti, hogy nemcsak a kizáró szakvélemény lehet hasznos; sőt, maga a valószínűségi vélemény is lehet kizáró, akkor, ha csak az az egy magyarázat létezik a vizsgált eseményre.⁷

2. A bizonyítási tevékenység általános jellemzői

A bizonyítás olyan logikai művelet, „amelyben valamely kijelentés igazságát más igaz kijelentésekkel igazoljuk, illetve kijelentésekből új igaz kijelentéseket vezetünk le.”⁸ A feltáró a valószínűségtől jut el a bizonyossáig, problémamegoldó gondolkodás, heurisztikus okoskodás útján, amely „nem tartalmaz igaz, bizonyított zárótételt, csak valószínűt. De a probléma megoldásához vezető egyik módszer, út ez. Az eljárás során sokasodó jelek (gyanúokok) végül elvezethetnek a bizonyosság felismeréséhez.”⁹

A bizonyítás, a ténybizonyítás azt jelenti, hogy amit bizonyítanak, „az valamely érzékileg észlelhető egyedi esemény, tény, bűncselekmény, amely meghatározott időben és helyen történt.”¹⁰

Kiemelendő, hogy a megismerés akadályai esetében a nyomozást meg kell szüntetni, illetve felmentő ítéletet kell hozni. Az in dubio pro reo szabálya szerint a kétségek a terhelt javára értelmezendők. Az elvre tekintettel, ha az ügyben a bűnösség irányába mutató közvetlen bizonyíték nincs, és a rendelkezésre álló közvetett terhelő bizonyítékok kétséget kizáró módon csak arra adnak következtetési alapot, hogy a bűncselekményt a vádlottak is elkövethették, de a terhelő adatok alapján a vádlottak tagadását megcáfolni nem lehet, és további bizonyítékok beszerzésére nincs mód: a vádlottakat az ellenük emelt vád alól bizonyítottság hiányában fel kell menteni¹¹. Ha a közvetett bizonyítékok egyértelműen nem nyújtanak alapot olyan ténybeli következtetésre, hogy a bűncselekmény elkövetője a vádlott volt: bebizonyítottság hiányában felmentő rendelkezés meghozatalának van helye.¹² Az in dubio pro reo elv megfelelően tükrözi, és garanciális szabályt nyújt a kétségek kezelésére, kifejezve, hogy inkább kerülje el a büntetést a gyanúsított, minthogy mások helyett ártatlan viselje a jogi szankció súlyát. A megismerési folyamat számos akadállyal övezett, az akadályok mellett további probléma a vallomások megbízhatósága, így azok megbízhatóságával való foglalatosságot az is

⁶ Fenyvesi: i.m. 287. o.

⁷ Broeders, A. P. A.: Some Observations on the Use of Probability Scales in Forensic Identification. *The International Journal of Speech, Language and the Law* Vol. 6. No. 2., 1999, 228-241. o.

⁸ Király Tibor: *Büntetőeljárási jog*, Budapest, Osiris, 2000, 218. o.

⁹ *Uo.* 219. o.

¹⁰ *Uo.*

¹¹ BH2003. 145.

¹² BH1977.484.

alátámasztja, hogy az egymásnak ellentmondó vallomások közül az egyik elfogadása, a másik elvetése esetlegesnek tűnhet.

Kérdés, hogy elég meggyőzően tükröződik-e a bírói meggyőződés az egyes ítéletekben, és az vajon azonos-e azzal az igazsággal, amelynek megtalálására és megállapítására az inkvizitóriusból kifejlődött kontradiktórius rendszer olyan reménytelenül törekszik.¹³

A büntető jogalkalmazásnak alapvető problémája, hogy abban együtt jelennek meg a múltra vonatkozó megállapítások, a tényállás és jogi értékelés, a minősítés.¹⁴ A bírósági eljárás központi elemét adja a bizonyítási eljárás lefolytatása és a bizonyítás eszközeinek a megismerése, mert a bíró számára ezek közvetítik azokat az adatokat és tényeket, amelyek alapján a jogvitát jogerősen elbírálja. Az eljárás kimenetelének a legmeghatározóbb tényezője a bizonyítási eszközök bíróság elé tárása. Garanciális okokból az eljárási törvények részletesen szabályozzák a bizonyítás egész folyamatát. Ezeknek a rendelkezéseknek a megtartása biztosítja azt a bíróság számára, hogy valamely tény vagy körülmény perjogi értelemben is figyelembe vehető és így az érdemi döntés meghozatalára alkalmas legyen.

A büntetőjogi megismerés speciális abban az értelemben is, hogy a bűnügy feltárásának mindig sajátos arculatot ad a bűn rejtőzködő természete, valamint a büntető hatalomnak az állam legitim erőszak monopóliuma. A téma szempontjából kiemelendő az a tény is, hogy a büntetőeljárási jog a nyomozás mellett részletesen elemzi a vádemelés és a tárgyalás szakaszait is, de a tényállás megállapításának technikáit, valamint módszereit nem kutatja, a nyomozásnak is csak a kereteit, korlátjait, és a formáját írja elő. A büntető eljárási jog tudománya nem formalizálja a bizonyítékok felkutatását sem és óvakodva attól, hogy akadályozza az eljárási szabályok túltermelésével az eredményes felderítést.¹⁵

A tények megállapításának folyamatában a nyelvészeti és pszichológiai módszerek önmagukban nem elegendőek. A befolyásoló tényezők feltárása - különösen az olyan speciális pszichés funkcióké, mint az érzékelés, az emlékezés, a figyelem, a képzelet és a személyiség struktúrája - és a kérdezési technikák elemzése és értékelése sok olyan információval szolgálhat a bíróságoknak, amelyek megkönnyíthetik a nyomozást, valamint a tisztességes és megalapozott ítélet megfogalmazását.¹⁶

¹³ Elek Balázs: *A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban*, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2007, 29. o.

¹⁴ Finszter Géza, *A kriminalisztika elmélete és a praxis a büntetőeljárási reform tükrében*, Budapest, 2005 – 2007, 26. o.
<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:tTuFtHUs65oJ:users.atw.hu/be/letoltes/Krimjegyzet.doc+%&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu> (letöltés dátuma 2021. 07. 30.)

¹⁵ *Uo.* 29. o.

¹⁶ Elek Balázs: *To the Recommendation of using „Linguistic fingerprints” in the criminal procedure*, *Comparative Legilinguistics*, 28/2016, 125. o.
https://www.researchgate.net/publication/321053530_TO_THE_RECOMMENDATION_OF_USING_LINGUISTIC_FINGERPRINTS_IN_THE_CRIMINAL_PROCEDURE (letöltés dátuma 2021. 09. 20.)

3. Bizonyítási eszközök a büntetőeljáráásban

A jogvita elbírálása szempontjából releváns múltbéli események valamilyen vonását hordozzák magukon és éppen a relevanciájuk foka által alkalmas eljárásjogi intézmények arra, hogy azokból a bíróság következtetéseket vonhasson le a múltban megtörtént eseményekre és azzal összefüggő tényekre.¹⁷ Ennek az eldöntéséhez azonban elengedhetetlen a fent említett szakmai és tudományos megalapozottság, a minden kétséget kizáró eredmény elérésben.

A hatályos 2017. évi XC. törvény - a büntetőeljárásról (továbbiakban Új Be.) a 165. § -ban mondja ki, hogy milyen bizonyítási eszközöket fogad el az eljárás során bizonyítékként. A bizonyítás eszközei a) a tanúvallomás, b) a terhelt vallomása, c) a szakvélemény, d) a pártfogó felügyelői vélemény, e) a tárgyi bizonyítási eszköz, ideértve az iratot és az okiratot is, és f) az elektronikus adat. A büntetőeljárás törvény felsorolja a bizonyítás eszközeit, melyek között nevesíti a szakvéleményt, ellenben nem tartalmazza a szaktanácsadói véleményt, amely nem bizonyítási eszköz, s ezért a poligráf szaktanácsadói vélemény megállapításai sem értékelhetők bizonyítékként.¹⁸ A fenti bizonyítékok szabadon felhasználhatók, azonban nem értékelhető bizonyítékként az olyan bizonyítási eszközből származó tény, amelyet a bíróság, az ügyészség, a nyomozó hatóság, illetve a 167. § (2) bekezdésben meghatározott hatóság bűncselekmény útján, más tiltott módon vagy a résztvevők büntetőeljárás jogainak lényeges sérelmével szerzett meg. Persze a bíróság mérlegelési jogköre sem végtelen a tekintetben, hogy mit fogad el bizonyítékként és mit nem. Mindenesetre jelenleg csak az e törvényben meghatározott bizonyítékok vehetők figyelembe. A bizonyítási eszköz kizártsága csak úgy állapítható meg, ha a bíróság a bizonyítási eszköz törvényességét megvizsgálja.¹⁹

A jogalkotó különböző szempontokat érvényesít a bizonyítási eszközök perben történő felhasználási lehetőségeinek meghatározása során²⁰, mint az alkalmasság, a célszerűség, az okszerűség és az észszerűség.

Olyan esetek is előfordulnak a bírósági eljárásokban, amikor valamely bizonyíték a törvény rendelkezése alapján nem használható fel a tényállás megállapítására. A tényállás megállapítása során a bíróság mozgásterét szűkítő bizonyítási tilalmakként értékelhetjük ezeket az eseteket. „A bizonyítási eljárás lefolytatására vonatkozó szabályok általában kógensek, azok megtartása a bíróságok vagy más hatóságok számára kötelező. Ennek elmaradásához a törvény különböző jogkövetkezményeket fűzhet, amelyek lényege, hogy megakadályozza annak figyelembevételét és az érdemi döntés meghozatalához való felhasználását. Hasonló jogkövetkezményekhez vezethet bizonyos alkotmányos jogok, valamint a tisztességes eljárás követelményei

¹⁷ Kúria: Az ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdései, Büntető-Közigazgatási-Munkaügyi és Polgári Kollégiumai, Joggyakorlat- Elemző Csoport, Összefoglaló vélemény, Budapest, 2017, 36. o. https://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefogl_velemeny_iteleti_bizonyosság.pdf (letöltés dátuma 2021. 02. 14.)

¹⁸ BH+ 2016.1.7 I.

¹⁹ BH2019.11.295. I.

²⁰ Kúria: i.m. 52. o.

tiszteletben tartásának az elmaradása, különösen az emberi méltóság, személyiségi és kegyeleti jogok, vagy a magántitokhoz való jognak a megsértése.

Bizonyos esetekben pedig erkölcsi okok is megakadályozhatják valamely bizonyítási eszköz felhasználását. Nem lehet bizonyítást felvenni valamely megdönthetetlen vélelem ellenében, továbbá egzakt tudományos tételekkel, vagy elismert emberi tapasztalatokkal ellentétes tényekre, mivel egy tény éppen ezek által válhat bizonyítás tárgyául szolgáló realitássá. A törvény ismer egyes bizonyítási eszközökre vonatkozó tilalmakat, mint tanúzási tilalmak, lefoglalási tilalmak. Nem használható fel a bűncselekmény útján, vagy más tiltott módon, ill. a résztvevők eljárási jogainak jelentős korlátozásával beszerzett bizonyítékok sem. Ide tartoznak különösen a tudat befolyásolásával, az önkontroll kiiktatásával, fizikai vagy pszichikai kényszerrel, valamint a titkos adatgyűjtéssel megszerzett adatok sem.” (Utóbbinál kivétel, ha arra az irányadó jogszabályok megtartásával került sor.)²¹

A bizonyítás azokra a tényekre terjed ki, amelyek a büntető és a büntetőeljárási jogszabályok alkalmazásában jelentősek. 163. § (1) szerint a bizonyítás a büntetőeljárás járulékos kérdéseinek elbírálásában jelentős tényekre is kiterjedhet.

Az anyagi jogi szabályozás meghatározza a feltárandó és igazolandó tényeket, az eljárási szabályok pedig kijelölik az ügydöntő hatóságokat és a bizonyítás alanyaiként eljáró személyeket, továbbá azokat a jogi- és magánszemélyeket, akik meghatározott módon kötelesek, illetve jogosultak részt venni a bizonyításban.²²

A bizonyító erejüket tekintve a bizonyítékoknak nincs a törvényben előre meghatározott sorrendjük, azonban a gyakorlatban a bizonyítékok jelentős része tanúvallomásokból származik, így megállapítható, hogy a felsorolt bizonyítási eszközökből a legjelentősebb a tanúvallomás. A szabad bizonyítás elvéből adódóan azonban a szakértői vélemény, mint a bizonyítékok egyikének az értékelése is, a bírói mérlegelés kompetenciájába tartozik, és a szakértői vélemények közötti ellentmondások feltárása nem minden esetben igényel speciális, különleges szaktudást igénylő természettudományos ismereteket.²³

A bűnügyekre általában a bizonyítékínség a jellemző, a jogalkalmazó így arra törekszik, hogy a meglévő kevés bizonyítékot a lehető leghatékonyabban használja fel, és minél hatékonyabb módszerrel értékeli a bizonyítékot, annál valószínűbb, hogy a valós tényállás megállapítására kerül sor.²⁴

Magyarországon probléma, hogy a büntetőeljárásban indokolt meggyőződés alapján dönt a bíróság (nem pedig matematikai valószínűség alapján), így az elítélést egy szubjektív tudati-pszichikai állapot eredményezi.²⁵

A meggyőződést persze a matematikai valószínűség sosem fogja produkálni, mindig lesz tehát matematikai valószínűsége annak, hogy a terhelt nem bűnös. A valószínűségi számítások módszerei nem jelenthetnek kizárólagos megoldást a

²¹ Kúria: i.m. 99. o.

²² Finszter: i.m. 26. o.

²³ BH2007.34.

²⁴ Herke Csongor – Fenyvesi Csaba – Tremmel Flórián: *Kriminálisztika – Tankönyv és Atlasz*. Pécs, Dialóg Campus, 2005, 290. o.

²⁵ *Uo.* 293. o.

problémára, de segítséget nyújthatnak a szakértői vélemények értékelésében és a bizonyítékok rendszerezésében.²⁶

A common law országok és a skandináv jogcsalád országai az ún. adverzális eljárási rendszerekben, csak a megfelelő, illetve a túlnyomó valószínűség elvárását fogalmazzák meg, amely szerint a kontradiktórium jogvitában elegendő a vitatott tény fennállására a legvalószínűbb vagy valószínűbb tény bizonyítása. A magyar eljárásjogi rendszer ezt az ún. "erősebb valószínűségi" felfogást nem követi.

A valószínűségi szakvéleménnyel legtöbbször a fél a bizonyítási kötelezettségének nem tesz eleget, így előfordul a bizonyításra kötelezett fél maga is vitatja a valószínűsítési szakvélemény bizonytalanságát, annak kiegészítését kérve további perrendi, eljárásjogi megoldásokat ösztönözve. Mindezekből következik, hogy a ténymegállapítás bírói mérlegelés körében azok a szakvélemények kerülnek szükségszerűen előtérbe, amelyek letisztult módszertan mellett, pontos és kategorikus véleményt adnak. Megemlítendő, hogy egyébként a szocialista perrendi hagyomány, az anyagi igazság kiderítésnek percélja alapján, a teljes bizonyosság elérését tűzte ki célul²⁷ és mind a mai napig a minden kétséget kizáró bizonyosságot keressük a perben.

4. A szakértő kirendelése

A bíró kompetenciája a szakmai ismeretei ellenére csak a jogi szakértői szerepre terjed ki, ezért a szakértő kirendelése, akkor is kötelező, ha az eljáró bíró rendelkezik a különleges szakmai ismeretekkel. A szakértő kirendelésre vonatkozó kötelezettséget erősíti meg az, hogy ha például az első fokon eljáró bíró rendelkezik is a kérdés elbírálásához szükséges különleges szakértelemmel, előfordulhat, hogy a másodfokon eljáró bíróság már nem. A bíró szakértelmére alapított vélemény már nem minősülhetne bizonyítási eszköznek, arról a fél csak a bíróság érdemi határozatából értesülne, ami eljárási garanciákat sértene, hiszen nem lenne lehetőség a szakvélemény eljáráson belüli támadására, az ellentmondásra.²⁸

A bíró különleges szakértelme ugyan segítheti a bírót abban, hogy a szakértő feladatait szakszerűen határozza meg, a jogvita elbírálása szempontjából a releváns kérdéseket szakszerűen teszi fel. Azonban lényeges eljárási hiba, ha a bíró a saját szaktudására hivatkozással nem rendel ki igazságügyi szakértőt, és - egyéb bizonyíték hiányában - saját ismeretei alapján foglal állást. Például a betéti társaság üzletvezetéssel megbízott beltagja a sikkasztást valósítja meg, ha ingatlanát apportként a gazdasági társaságba beviszi, majd ezt követően az ingatlant eladja.²⁹ Eljárási szabálysértés valósul meg, ha a hatóság az ingatlan értékének megállapítása végett nem a külön jogszabályban feljogosított intézményt, kijelölt igazságügyi

²⁶ Boves, Koolwaaij: On Decision Making in Forensic Casework. *The International Journal of Speech, Language and the Law* Vol. 6. No. 2., 1999, 242-264. o.

²⁷ *Uo.* 276. o.

²⁸ Igazságügyi szakértőkkel kapcsolatos szabályozás és feladatok, lehetséges eszközök az eljárás gyorsítása érdekében, https://birosag.hu/sites/default/files/2018-08/24_dok.pdf (letöltés dátuma 2022. 10. 06.)

²⁹ 1997. évi CXLIV. törvény a gazdasági társaságokról

szakértőt, illetőleg eseti szakértőt, hanem egy korlátolt felelősségű társaságot rendel ki a szakvélemény elkészítése érdekében.³⁰

Önmagával ellentétben állónak látszó szakvélemény esetén más szakértőt akkor kell kirendelni, ha az eljáró szakértőtől kért felvilágosítás vagy a szakvélemény kiegészítése nem vezetett eredményre vagy egyéb okból szükséges.³¹

Egyes esetekben viszont valóban nincs szükség szakértő kirendelésére, mert a bíróság is el tudja dönteni az adott kérdést.³² Nincs szükség szakértő kirendelésére, ha az adott kérdésre adandó válasz okirattal bizonyítható, vagy a felek nem vitatják. Olyan eset előfordulhat, amikor az adott szakkérdést a bíróság is meg tudná válaszolni, mégis pergazdaságossági szempontból célszerű a szakértő kirendelése. Amennyiben a bíró számára túlságosan időigényes feladattal szembesül, és ez hátráltatná a többi ügye időszerű intézését a peridőtartam csökkentése érdekében megengedhető a szakértő kirendelése. „Az adott tény feltárása akkor lehet tisztán bírói feladat, ha az a bírótól nem igényel aránytalan energia befektetést, időráfordítást.”³³

5. A szakértői vélemények értéke és értékelése

A bíróság a szakértői véleményt önmagában és a bizonyítás egyéb adataival összevetve is értékeli a jogvita eldöntésének alapjául szolgáló tények megállapítása során. Ez egy kritikai értékelő tevékenység, amely a szakértői bizonyítás egyik legkényesebb területének tekinthető. Ugyanis a szakértői vélemény, mint minden más bizonyítás, a bíróság szabad mérlegelése alatt áll egyrészt, azaz azt a bíróság meggyőződése szerint bírálja el és értékeli annak bizonyító erejét, másrészt pedig ez a szabad mérlegelési jog, vagyis a felmerült bizonyítékok egybevetése, a maguk összességében való értékelése és meggyőződés szerinti elbírálása nem alkalmazható azokban a jogvitákban, amelyek megítéléséhez különleges szakértelem szükséges, és azzal a bíróság nem rendelkezik.³⁴

A bírónak azonban a mérlegelő tevékenysége során soha nem lehet lemondania a szakértői vélemény logikai kontrolljáról, emiatt kitérek röviden a tanulmányban az alapvető valószínűségi koncepciók bemutatása mellett a logikai gondolkodás alapműveletire is, amelyben a téma szempontjából kiemelkedő szerephez jut a szubszumció. A szakértői vélemény akkor fogadható el csak az ítékezés alapjául, ha a szakértői következtetés a bizonyítékok láncolatába beilleszthető, a per egyéb adataival és tényeivel összhangban áll. Abban az esetben, ha a szakvélemény aggályos, akkor sem alapozhat meg ítéleti döntést, ha azt maguk a felek nem

³⁰ BH2003.2.54

³¹ BH+ 2003.6.257, Legfelsőbb Bíróság Bf.I.1450/2002.

³² Igazságügyi szakértőkkel kapcsolatos szabályozás és feladatok, lehetséges eszközök az eljárás gyorsítása érdekében, https://birosag.hu/sites/default/files/2018-08/24_dok.pdf (letöltés dátuma 2022. 10. 06.)

³³ Igazságügyi szakértőkkel kapcsolatos szabályozás és feladatok, lehetséges eszközök az eljárás gyorsítása érdekében, https://birosag.hu/sites/default/files/2018-08/24_dok.pdf (letöltés dátuma 2022. 10. 06.)

³⁴ Uo 261. o.

vitatják. A bíróság ugyanis hivatalból köteles megvizsgálni, hogy a szakértői vélemény meggyőző-e.³⁵

Hangsúlyozandó, hogy a szakvélemény elfogadhatósága vagy aggályosságának megítélése minden esetben a bíró döntési kompetenciájába tartozik. Önmagában az a körülmény, hogy az egyik fél nem fogadja el a szakértői véleményben foglaltakat, a szakvélemény helytállóságát nem kérdőjelezi meg. A teljesen aggálymentes szakvélemény esetén is vizsgálendő a bizonyosság foka, amit gyengíthet az alapjául szolgáló adat(ok) valószínű, becsült vagy feltételezett jellege.

További nehézség, hogy a szakvélemény valószínűsége és a bírói bizonyosság foka nem mindig esik egybe, emiatt a valószínűségi szakvéleményben rejülő hibalehetőségek is, mint a valószínűség helytelen értelmezése és az alkalmazott valószínűségszámítás nem megfelelése központi szerepet kapnak. Mindig az eset egyéb körülményeinek és a többi bizonyíték alapos vizsgálatával, körütekintéssel szükséges a szakvélemények bizonyító erejének megítélése, azaz, hogy a szakértői megállapítás ténymegállapítás-e, vagyis alkalmas-e a bizonyító fél tényállításának bizonyítására, cáfolatára, vagy nem támasztja alá azt kellőképpen.³⁶

Gyakorlati szempontból nem nehéz arra a következtetésre jutni, hogy a kategorikus és a teljes bizonyossággal határos szakvélemények elfogadottsága és szerepe a kiemelkedő a bizonyítási eljárásokban. Az eljárási garanciális szempontok érvényesülésének biztosítása mellett kiemelt szerepet kap az ítéletkezés és a hatósági eljárások során az alkotmányos követelményének biztosítása, így természetes, hogy a kategorikus, vagy a teljes bizonyossággal határos valószínűségi szakvélemények csökkentik minimálisra a felsőbb bíróságok eltérő szakmai értékelésének lehetőségét; és az eljárásban részt vevő felek is az egyértelmű, kategorikus szakvéleményi megállapításokat fogadják el kétséget kizáró volta miatt. Eljárásjogi megoldás, hogy ennek hiányában, vagy aggályos szakvélemény esetén a szakvélemény kiegészítését vagy új szakértő kirendelését foganatosítják a bírák és ezt indítványozzák a felek.³⁷

Általános jelenség, hogy a joggyakorlatban a valószínűségi szakvélemények száma jóval nagyobb, az ilyen kategorikus szakvéleményekkel szemben. A valószínűségi szakvélemények, viszont akkor kerülnek előtérbe, amikor a szakértő nem tud a bíróság, vagy az eljáró hatóság által feltett kérdésre kategorikus választ adni, szakmai ténymegállapításai hipotetikusak vagy feltételesek. Számos esetben előfordul, hogy a szakértő rendelkezésére bocsátott lelet hiányos, nem megfelelő mennyiségű, a lelet észlelésére és vizsgálatára nincs közvetlen lehetőség, a tudomány adott állása szerint bizonyossággal szakmai ténymegállapítás egyértelműen nem rögzíthető, a feltett kérdés megválaszolására kompetens szakterület meghatározása is komplex eljárást igényel, vagy nem is egyértelműen megállapítható. Ismételten kulcs szerepe van az eljárásban feltett kérdésnek, hiszen

³⁵ BH1980.138.

³⁶ Kúria: Joggyakorlat-elemző csoport, Összefoglaló vélemény, A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban (Tanulmányok a szakértői bizonyítás témaköréből) https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeney_2.pdf (letöltés dátuma 2022. 10. 06) 262. o.

³⁷ Uo. 276. o.

nem mindegy, hogy az az adott szakterülethez tartozó szakkérdést és arra adott vagy adható választ indukál-e.

A valószínűségi szakvélemények esetében a fent említett okokat magában a szakmai ténymegállapításban rögzíteni kell, még ha jogszabály ezt nem is írja elő, azonban az értékelésüknél kiemelkedő szerepet tölt be. A bizonyíték értékeléséhez nagyban járul hozzá, ha a szakvéleményben a valószínűség „mértékét” legalább melléknevek vagy határozatlan számnevek segítségével igyekszik a szakértő a meghatározni. Ekkor azonban az egyedi értékelés háttérbe szorul és a többi bizonyítékkal való kapcsolat értékelése kerül előtérbe. A valószínűségi szakvélemények között léteznek „látens kategorikus” szakvélemények is, amelyek alkalmazására akkor kerül sor, amikor a vizsgálati módszerek nem egzakt tudományos alapúak, illetőleg nem kognitívok, hanem sokkal inkább szubjektív alapúak. Ebbe a kategóriába sorolhatók leginkább a pszichológiai és pszichiátriai szakvélemények. Egyes nézetek szerint, mint Erdei Árpád vagy Király Tibor véleménye szerint a valószínűség-számítás szakértői véleményben nem szerepelhet, és az önmagában nem is lehet alapja bírói döntésnek. A tényállás megállapítása, a bizonyítékok értékelése továbbra is a bíróság feladata, logikai folyamat és leginkább intuitív feladat. Az azonban nem vitatott, hogy a valószínűségi számítás és a matematikai módszerek megjelenése hasznos lehet a bírói mérlegelésnél.³⁸

A valószínűség az események kizártsága és a teljes bizonyosság közötti két szélsőérték között mozog minden esetben, amennyiben értéke eléri a teljes bizonyosság szintjét, akkor már nem valószínűségről, hanem bizonyosságról beszélünk, amely lehet igen vagy nem. Minthogy a két szélsőérték között a valószínűség sohasem éri el a bizonyosságot, ezért meggyőzően sohasem fejezheti ki a bizonyosságot, csak annak egy közelítőleges fokát. Ez a kérdéskör minden szakvéleményben megjelenik. A valószínűségi szakvélemények értelmezése, az az alapján értékelt bizonyítékok súlya mindig kihívást jelentett a szakértőnek és az eredményeket felhasználóknak egyaránt.³⁹ Egy valószínűsítési eljárásban a vizsgálat tárgyát a bizonyíték relevanciája és erőssége adja.

Nem vitatott, hogy a bizonyítékok valószínűségi kiértékelése minden alkalommal megtörténik, bár sok esetben erre nem tudatosan kerül sor és nem is módszeresen. A tudatos valószínűségi ismeret-és információfeldolgozás az elszórt adatok feltárásakor egyedülállóan hatékony megoldást jelenthet. Valószínűségi skálák alkalmazása a bizonyíték relevanciájának mérésére, az érvelés alátámasztására egyre szélesebb körben elterjedt és lassan már megkerülhetetlen eszközzé válik, amely egy következő tanulmány tárgya lehet.⁴⁰

³⁸ Várdai Viktória: A szakértői vélemények megbízhatósága és validitása, *JÁDE*, 2017, 1-7. o.

³⁹ Orbán József: Bevezetés a likelihood kriminalisztikai alkalmazásához, DOI: 10.38146/BSZ.2017.2.3

⁴⁰ Orbán József: *Bayes – hálók a bűnügyi tudományokban*, PhD értekezés, 2017, 17. o.

6. Logikai gondolkodás a jogalkalmazásban

A megismerő tevékenység gondolkodási tevékenység is, mint értelmi feldolgozás.⁴¹ A megismerő folyamat kezdetét az észlelés jelenti, amely érzékszervi úton zajlik és azt a megőrzés teszi a gondolkodásban érzékelhetővé tudatunkban.⁴² A tévedés lehetősége a megismerés minden mozzanatában jelen van: az érzékek megcsalhatják az embert, a gondolkodás logikai hibát véthet. Ennek következtében egy adott tény megtörténtéről való meggyőződés – köztük a bírói ítélet is – filozófiai értelemben csak a valószínűség kritériumának felelhet meg.

A jogi eljárásokban alkalmazott bizonyítás során a bíró a bizonyítás eszközeit közvetlenül megismeri, de rajtuk keresztül a múltbéli történéseket már csak közvetett módon észleli, amelyből a megismerő a gondolkodás segítségével, a logika szabályainak alkalmazása útján jut el a valóság tudati megragadásához. Ennek során a bíró szintén a logika szabályainak megfelelő alkalmazásával ellenőrzi a perben résztvevő felek kijelentéseinek igazságértékét egyrészt logikai, másrészt empirikus módon⁴³. E tevékenység során nemcsak a hitelesen ellenőrzött, a kizárólagosság talaján álló bizonyítékokat kell figyelembe venni, hanem valamennyi lehetséges bizonyítékot meg kell vizsgálni, abban az esetben is, ha azok relevanciája elenyésző is.⁴⁴

Fontos kiemelni, hogy a bizonyítás egészét tekintve a mérlegelés a nyomozó hatóságok, az ügyészségek tevékenységében is megjelenik, amely a bizonyíték tárgyalásra alkalmasságának eldöntését és az eljárás előre vitelét irányozza elő. A bírói mérlegelés célja, amelynek eredményeként a bírói döntés megszületik, az ügy eldöntése.⁴⁵ A bírósági tárgyaláson érvényesül a legteljesebben az összes alapelv is, itt tehát a bizonyítás mozzanatai a legjellemzőbbek, míg a felderítési mozzanatok elenyésznek.⁴⁶

A bizonyítékok összessége mérlegelése folyamán felmerül a bizonyítékok hiteltérdemlőségének vizsgálata. A hiteltérdemlőség gyakori szinonimája a jogi irodalomban a megbízhatóság, a két fogalom azonban nem ugyanazt jelenti. A szakvélemény szempontjából ez Erdei szerint abban jelentkezik például, hogy a hiteltérdemlőség a szakvélemény eljárásjogilag értékelhető tulajdonsága, ezzel szemben a megbízhatóság a szakvélemény megalkotása során alkalmazott módszerre vonatkozik, s mint ilyen a hiteltérdemlőség egyik tényezője.⁴⁷

Az egyik vélemény szerint a bírói döntés egy következtetés, a gondolkodás szabályainak alkalmazása, míg a másik álláspont szerint a döntés nem pusztán következtetés, hanem egyben értékelés is. A több komponensen alapuló és azok

⁴¹ Erdei Árpád: *Tény és jog a szakvéleményben*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987, 82. o.

⁴² Uo.

⁴³ Bérces Viktor: *A büntetőeljárás reformja és a bizonyítás alapkérdései*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2021, 76. o.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Bérces: i.m. 77. o.

⁴⁶ Erdei Árpád: *Tények és kilátások: tanulmányok Király Tibor tiszteletére*, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 1995. 54-56. o.

⁴⁷ Erdei: i.m. 154. o.

által meghatározott megismerési folyamat alapján az ítélet, mint komplex jelenség az objektív következtetést meghaladóan a szubjektív értékelést is elválaszthatatlanul magában hordozza.

A logikai következtetés egy olyan gondolati folyamat, amelynek során bizonyos állításokból (premisszákból) következtetést vonunk le egy másik állítás (konklúzió) helytálló voltára. A logika szabályai olyan alapvető gondolati konstrukciókat tartalmaznak, amelyek alkalmazását a szaktudományok – köztük a jogtudomány – alapszintű művelése is megkívánja.

Ha a bizonyítás és a logikai összefüggéseit keressük, akkor a bizonyítás alapkövetelményeit és a bizonyítás logikai módszertanát is meg kell vizsgálni.⁴⁸

A Kúria joggyakorlat-elemző csoportja általi bontásban a jogalkalmazók körében a logika legtöbbször használt műveletei az alábbiak:

- „Analízis: az állításnak részekre bontás útján történő vizsgálata.
- Analógia: két jelenség vagy állítás közötti hasonlóságból kiinduló következtetés.
- Dedukció: az általános szabályokból induló és az egyes felé haladó következtetés.
- Ekvivalencia: két állítás kölcsönös következménye egymásnak, mindkettő egyazon feltételek mellett igaz.
- Hipotézis: valamilyen feltétel hiányának vagy fennállásának feltételezése abból a célból, hogy annak funkciója ellenőrizhetővé váljon.
- Indukció: az egyestől az általános felé haladó következtetés.
- Kizárás (diszjunkció): egy állítás akár az egyik akár a másik feltétel fennállása esetén lehet igaz.
- Kondicionálás: ha az előtag teljesül, az utótag bekövetkezik.
- Következmény-viszony: az állítások olyan halmaza, amelyek mindegyikének igaz értéket adva a következtetés is mindig igaz értéket mutat.
- Logikai ellentmondás: állítási séma, amely a paraméterek minden behelyettesítése esetén a hamis állítást eredményez.
- Logikai igazság: állítási séma, amely a változók minden behelyettesítése esetén, logikai szükségszerűséggel igaz állítást eredményez, nem rendelhető hozzá olyan premissza, amely helytelen következtetéshez vezetne.
- Összekapcsolás (konjunkció): egy állítás csak több feltétel együttes fennállása esetén igaz.
- Szillogizmus: következtetés, amely két előfeltételből jut a zárótételhez.
- Szintézis: a vizsgált állítás egészében, összefüggéseiben történő vizsgálata.
- Szubszumció: egybefoglalás, egymásnak megfeleltetés.
- Tagadás (negáció): az eredeti állítás logikai értékének az ellenkezőjére változtatása.⁴⁹

A fenti logikai fogalmak és műveletek alkalmazása bármilyen tudományos igényű megismerés során mellőzhetetlen a helyes tényállás-megállapításhoz és helyes jogi következtetéshez. Minden levont ténybeli és jogi következtetésnek meg kell felelnie

⁴⁸ Bérces: i.m. 51. o.

⁴⁹ Kúria: i.m. 14. o.

a logikai igazság, valamint a logikai ellentmondás-mentesség követelményeinek. Megjegyzem, ez a megállapítás fontos abból a szempontból is, hogy az egyes bizonyítékok értékét más bizonyítékoktól elszigetelten nem lehet egzakt módon meghatározni, megállapítani.⁵⁰

A bizonyítás logikai követelményeit tekintve pedig kiemelendő a bizonyítandó tétel világos és egyértelmű megjelölése, amelyet a bizonyítás folyamán nem lehet megmásítani, továbbá az érveknek e tétel bizonyítására igaznak, bizonyítottnak és elegendőnek kell lenniük, illetve a tételnek az érvekből a bizonyítás során alkalmazott logika szabályai szerint következnie is kell.⁵¹

Hozzá szükséges tenni, hogy büntetőjog területén is felmerülhet a szabályok meghatározatlansága, mivel lehetetlen előre látni a körülményeknek a jövőben esetlegesen előforduló, minden lehetséges kombinációját. Határozatlanság léphet fel továbbá, amikor az ésszerű vagy a lehetséges szóhasználat jelentkezik a megfogalmazás során. Ekkor az alkalmazott mérlegelési módszer ésszerűsége nem a konklúzióknak a premisszához való logikai viszonyában rejlik. A hűtlen kezelés büntettének és a gazdasági csalás büntettének megállapíthatósága közötti döntés adott tényállást illetően a költségvetési csalás esetében a számlák fiktív jellegének meghatározása vagy a fizetéseképtelenséggel fenyegető helyzet időszakában elkövetett csődbűncselekmény esetében a minősített esetként szabályozott stratégiaileg kiemelt gazdasági társaság tekintetében elkövetett bűncselekmény megállapíthatósága igen alapos és részletes elemzésen alapuló bírói értékelést igényel.⁵²

A büntetőjogi felelősség megállapíthatósága érdekében a cselekmény történeti tényállásának pontosan kell tartalmaznia, hogy a fizetéseképtelen gazdálkodó szervezetnek mennyi volt a tartozása, volt-e olyan vagyona, amely a tartozás fedezetéül szolgált. Ilyen vagyon hiányában a csődbűncselekmény nem valósulhat meg.⁵³

Ekkor az a valószínűségi szakértői vélemény – amely objektív bizonyítási eszköz –, miszerint adott gazdasági környezetben milyen valószínűséggel követhettek el csődbűncselekményt meghatározó szerephez juthat, segítve a bírói értékelést, hiszen a tények objektivitása garantálja az ítélet igazság tartalmát, tehát amennyiben a feltárt tények a valóságnak objektíve megfelelnek, úgy igaznak tekinthetők és a logika helyes szabályainak alkalmazását követően igazságos döntés születhet.⁵⁴ Önmagukban ugyanis a logika szabályai nem képesek arra, hogy egy adott hipotézisből megadják, hogy mire kell következtetni, csak alternatívákat kínálnak, de szükségszerűen nem vezetnek el az igaz állításhoz.⁵⁵

⁵⁰ Erdei: i.m. 226. o.

⁵¹ Bérces: i.m. 53. o.

⁵² Kúria: i.m. 164. o.

⁵³ BH2008/325/I.

⁵⁴ Uo. 5. o.

⁵⁵ Madarász Tiborné- Pólós László- Rúzsa Imre: *A logika elemei*. Budapest, Osiris, 1999, 15. o.

7. Valószínűségi koncepciók

A valószínűség szerepének vizsgálatával kapcsolatos legnagyobb probléma az, hogy nem létezik a valószínűség fogalmának olyan explicit és átfogó definíciója, amely az összes tudományágra általánosan vonatkoztatható lenne.⁵⁶

A lényegét tekintve a klasszikus nézőpont azt jelenti, hogy egy esemény valószínűsége adott véletlenszerű kísérletben az adott eseményhez kapcsolódó azonos esélyű kimenetek számának és az azonos valószínűségű kimenetek számának a hányadosa.⁵⁷

A klasszikus valószínűségi koncepció a 19. század második felében rendszerezett elmélet formájában jelent meg, amit relatív gyakorisági teóriának neveztek. Az elmélet alapkövének a sorozat és a határérték tekinthető. A sorozat olyan események láncolataként értelmezhető, amelyben minden esemény bizonyos fontos tulajdonsággal rendelkezik. Ebben a koncepcióban a valószínűség ismétlődő események végtelen sorozatához kapcsolódik. A sorozat a valószínűségnek, mint relatív gyakoriságnak az előfeltétele. A relatív gyakoriság koncepciójának hívei azonosították a valószínűséget a statisztikai gyakorisággal.

Az a megállapítás, hogy a valószínűség a relatív gyakoriság határértéke egy végtelen sorozatban azon nyugszik, hogy a kísérletek száma minden határon túl tart a végtelenhez csak teoretikailag lehet megalapozott, a gyakorlatban ugyanis végtelen számú kísérlet elvégzése lehetetlen. A kimenet hányadosértékek sem alkotnak konvergens sorozatot, akkor sem, ha a relatív gyakoriságok egy meghatározott érték körül mozognak, azaz közelítik a valószínűséget, de pontos értéket nem adnak. A valószínűségek csak nagyon ritkán ismertek bizonyossággal. A gyakorisági valószínűség széleskörű alkalmazhatósága tehát megdől egyedi események valószínűségi minősítésére nem alkalmazható. Sohasem érhetünk el feltétlen bizonyosságot, csak valószínűséget ezzel a módszerrel.

A valószínűségi koncepciók bemutatásakor, különös tekintettel a döntéselméletekre, érdekes példaként hozható fel Keynes, angol matematikus és közgazdász, aki 1921-ben jelentette meg a *Treatise on Probability* című művében valószínűségi elméletét, amely logikai relációként különbözteti meg állítások bármely két-két tétele (például vád és vádlott és igen és nem) közötti választást és így elméletét a logikához tartozónak tekintette. Beszélhetünk objektív valószínűségről és valamely közvetett ismeretek vagy hipotézisek más, az objektív valóságról közvetlenül, pl. megfigyelés alapján nyert ismereteken alapuló nagyságáról. A logikai valószínűségnek létezik egy szubjektív oldala is. Ennek létezése feloldja a keynesi logikai valószínűség nagy dilemmáját a szubjektívizmussal összefüggésben. A racionális hit foka a keynesi elméletben objektív: a hipotézisek megalapozottsági foka.

A szubjektívizmus abban jelentkezik, hogy a valószínűség Keynes-nél kizárólagos és azt terjeszti ki így objektív jelenségek leírására, de alapvetően komparatív jellegű

⁵⁶ Bélyácz Iván- Daubner Katalin: Logikai valószínűség, bizonytalanság, beruházási döntések, *Gazdaság és Pénzügy*, 7. évf. 1. sz. 2020. március, DOI: 10.33936/GP.2020.1.1 (letöltés dátuma 2022. 10. 06.) 5. o.

⁵⁷ *Uo.* 7.

fogalom marad. A szubjektív valószínűség elméleti alapvetése Bayes nevéhez fűződik. A bayesi rendszer a nagyságrendileg nem összehasonlítható valószínűségpárok mellett feltételezi olyan valószínűségek létezését is, amelyek esetén van értelme a nagyság számszerű összehasonlításának, mert tudjuk, hogy az egyik érték kisebb a másik nagyobb, de különbséget köztük mégsem nem lehet mérni. Megemlítendő ezen a ponton, hogy a kvantitatív értelmezés lehetősége mindemellett nem kizárt. Alapvetés a szubjektív valószínűségnél, hogy az előzményekre vonatkozó apriori ismeretek mindenkor befolyásolják a következmény posteriori valószínűségét.

Említést érdemel a valószínűségi koncepciók fenti, dióhéjban bemutatása mellett a likelihood fogalma. A likelihood (tulajdonképpen becslés) és a probability (valószínűség) fogalmát gyakran egymás szinonimájának tekintik. A többnyire elfogadott megközelítésben a likelihood használatakor az események kimenete ismert, és az okok eshetősége becslendő meg. A likelihood alapelv mindig benne rejlik a statisztika bayesi megközelítésében. Mivel a bayesi megközelítés az a posteriorit követi, ezért a likelihood a bayesi paradigma közvetlen következménye. Bizonyos értelmezésben a likelihood gyakorisági bayesi módszernek tekinthető. A módszer népszerűsége annak is tulajdonítható, hogy a priori információt itt nem kell bevezetni.⁵⁸

Érdekes, hogy a bizonytalanság a releváns tudás részleges hiányából fakad.⁵⁹ A megismerés útja az ismeretlentől a bizonyosság felé egyértelműen a bizonytalanon át vezet, bizonyossági fokok pedig valószínűsíthetők. Általánosságban a valószínűség lehet objektív, szubjektív és logikai jellegű, az alkalmazott módszer alapján klasszikus valószínűség, relatív gyakoriság és hajlam interpretációja.

8. Bayes hálók

A Bayes-hálók hasonló szerepet tölthetnek be, mint amit az ítéletlogika betölt a biztos tudás számára. A Bayes-hálót tekinthetjük az együttes valószínűség-eloszlás függvény egy leírásának, azaz egy adott körülménynek, körülményi környezetnek voltaképpen. Úgy is tekinthetjük, más megközelítésben, hogy a háló (vagy gráf) a feltételes függetlenségekről szóló állítások összességét írja le. A két szemlélet ekvivalens, de az első inkább abban segít, hogyan alakítsuk ki magát a hálót – akár a következtetéshez, vagyis a körülmények vizsgálatához⁶⁰, míg a második a következtetési eljárások tervezését segíti.

A Bayes-hálóban található információk alapján az együttes valószínűség-eloszlás függvény bármely bejegyzése kiszámítható. A háló valamely elemének ismert értékkel való feltöltése csökkenti a lehetséges kimenetek számát, avagy nulla vagy egy értéke csökkenti vagy növeli a folyamat eshetőségét, úgymint a meghozandó

⁵⁸ Orbán: i.m. 41-42. o.

⁵⁹ Bélyac: i.m. 10. o.

⁶⁰ Matematika jegyzetek: Irányított körmentes gráf, amelynek csomópontjai valószínűségi változókhoz tartoznak; minden csomóponthoz tartozik egy feltételes eloszlás, ahol a feltételt a csomópont eredő kiindulási pontjai (szülei) jelentik.

intézkedés hatásának (kimenet) valószínűsíthető értékét.⁶¹ A kriminalisztikai Bayes-háló a Bayes-tétel több egymáshoz kapcsolódó tényhalmazának együttes valószínűségét értékelő és a gráfelméletet is alkalmazó módszer. Amíg a Bayes-tétel csak egy tény valószínűségi becslését⁶² adja, addig a Bayes-hálóval a körülményeket⁶³ értékelhetjük.

A Bayes-háló bemutatására példa lehet egy mozdulatlan test, mint tény, amely jelenthet halottat, ájultat, de akár tudatánál lévő mozgásképtelent is. A halott lehet bűncselekmény vagy öngyilkosság áldozata, vagy természetes halál elszenvedője. Látható, hogy nem, egyértelműen meghatározható a tény jellege, ezért is helyes az a gyakorlat, hogy csak a szükséges adatok fennállása estén és alapján alkotnak véleményt a szakértők. A Bayes-hálóban a változók mindemellett lehetnek posteriori célváltozók, továbbá események alapján bizonyítékváltozók, avagy rejtett változók. A módszer alkalmazásával sok kétely és hibalehetőség is felmerül. Az is hangsúlyozandó, hogy „minden kriminalisztikai analízis eredményezhet fals pozitív választ, amelynek kiszűrése érdekében erősen ajánlott további tesztek elvégzése”.⁶⁴

Zárszó

Összességében a szakvélemény vonatkozásában megállapítható, hogy a bíróság az ítéleti bizonyosság elérése érdekében a jogszabályban meghatározott többi bizonyítási eszközre vonatkozó értékelést alkalmaz. A szakértői vélemény nem köti a bíróságot, annak megalapozottságát a bíróságnak minden esetben vizsgálnia kell. A szakértői vélemény egy bizonyítási eszköz, amelynek teljes vagy részleges figyelembevétel a döntéshozó számára annyiban kötelező, amennyiben az eldöntésre váró kérdésben a szakvélemény kellő meggyőző erővel bír. A szakértői vélemény figyelembevételét, illetve ennek mellőzését a bíróságnak indokolnia kell.⁶⁵ Csak akkor fogadható el az ítékezés alapjául, ha a szakértői következtetés a bizonyítékok láncolatába beilleszthető, a per egyéb adataival és tényeivel összhangban áll.⁶⁶ Ugyanakkor, a szakvélemény objektív jellegű bizonyítási eszköz, amely sem a cselekmény elkövetéséhez, sem az elkövetőhöz, sem a sértetthez nem kapcsolódik, és a különleges szakértelmen alapulva lehetővé teszi a bizonyítandó tény megállapítását, illetve a jog megítélését a bíróság számára.

Számos példa áll rendelkezésre a magyar jogirodalomban és egyöntetű véleményként fogalmazódik meg, hogy a szakértő ténymegállapításai nem kötik a bíróságot, a szakértő funkciója ugyanis semmilyen formában nem feleltethető meg a bírói tevékenységnek.

⁶¹ Orbán József: Kriminalisztikai valószínűségi becslés Bayes-hálókkal, *Magyar Rendészet*, 2014, 120. o. file:///C:/Users/User/Downloads/nemesanita,+mr_2014_4+08+Orb+%C3%ADn.pdf (letöltés dátuma 2022. 10.06.)

⁶² A kérdéses vérvonal és gyanúsított összetartozását.

⁶³ A körülmény keletkezésének módjait például.

⁶⁴ *Uo.* 120. o.

⁶⁵ BH1980.138.

⁶⁶ Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara, *Szakértők a bíróságokon*, 2021. január 18. <https://miskz.hu/index.php/678-szakertok-a-birosagokon>, (letöltés dátuma 2022. 10. 06.)

Angyal szerint a szakértő szakismeretének birtokában ugyan tapasztalati tények alapján állva nyilatkozik, de működésének lényege nem a tapasztalati törvények felől való kitanítás, mintegy a hiányzó bírói ismeretek pótlása, hanem a tapasztalati törvények szerint a bizonyítandó ténykörülményre vonatkozólag lekövetkeztetett eredmény. Ha közli is a szakértő a bíróság felhívására azokat a törvényeket, melyek véleményének kialakulásánál irányadóak voltak, ez csak az ellenőrzés okából történik. Mindazonáltal a szakértő nem ún. *judex facti*, azaz véleményével nem köti a bírót, mert ilyen felfogás mellett a joghatóságba tartozó ítéltetés jogát, illetve ennek egy részét a szakértő kisajátítaná, mi nemcsak az igazságügyi szabályokba ütköznék, de felelőtlen személyt vonna be a felelősséget feltételező ítéltetés teendőit végezni hivatott egyének közé.

Cséska szerint „[...] a büntetőjogi megismerés, mint olyan s még inkább az abból fakadó ténymegállapítás már a hatóság műve s nem a szakértőé.”

Székely szerint a szakértők esetében „megállapításaiknak nincs bírói jellegük, ítéleti hatályuk sem, mert a bizonyítás anyagának valamely részét [...] nem szabad az anyag többi részétől elszakítva értékelni, hanem a bizonyítékok összességébe illesztve kell a benső bírói meggyőződés próbája alá bocsátani.”

Kereszty szerint – az előbbieket szerint – alapjaiban „téves az a bírói felfogás, amely a tényállás szakkérdést érintő részének megállapítását átengedi a szakértő részére, és azt pusztán jogi indokokkal egészíti ki az ügydöntő határozatban.”⁶⁷

A szakértő nem bíró, igaz a szakvéleményében lehetnek, sőt segítő az olyan megállapítások megléte, amelyek a vádlott büntetőjogi felelősségének eldöntése szempontjából szükségesek, a Be. 11. §-a szerint az ítélet meghozatalának egyedüli letéteményese a bíró, illetve bíróság.⁶⁸

A szakértői vélemények értékelésével kapcsolatban, összefoglaló jelleggel az alábbi megállapítások tehetők: a) tartalmuk pusztán „részbizonyítéknak” tekintendő, hibás az a felfogás, amely a szakvéleményeket a többi bizonyítási eszköz fölé helyezi; b) a szakvélemények vizsgálata során – a tanúvallomásokkal szemben – minden esetben központi helyet tölt be a tudomásszerzés módja, valamint az alkalmazott eljárás technika.

A bírói megismerés tárgya szükségszerűen lehatárolja a megismerés módszerét, annak lehetőségeit és terjedelmét is. A társadalmi jelenségek az okok nagy száma és azok megszámlálhatatlan variációs lehetősége miatt teljesen egyediek, az ismétlődés kontrolljának nem vethetők alá, megegyezésük mind elméletileg, mind pedig gyakorlatilag, teljes mértékben kizárt.⁶⁹ A klasszikus valószínűségszámítás problematikája azonos, amely végtelen számú kísérletet, megfigyelést, azaz végtelenhez tartó sorozatot ír elő az egzaktáshoz. A jogi vizsgálódás tárgyát képező társadalmi viszonyokban kizárt elvárás az egyedi jelenségek végtelenhez tartó

⁶⁷ Bérces Viktor: A szakvélemények büntetőperbeli felhasználásának elvi és gyakorlati kérdéseiről, DOI: 10.38146/BSZ.2018.9.4 (letöltés dátuma 2022. 10. 06.) 68-69. o.

⁶⁸ Bakonyi Mária: A szakvélemény szabályozása az új büntetőeljárás törvényben, *Büntetőjogi szemle*, 2018, <https://ujbtk.hu/dr-bakonyi-maria-a-szakvelemeny-szabalyozasa-az-uj-buntetoeljarasi-torvenyben> (letöltés dátuma 2022. 10. 06.)

⁶⁹ Kúria: Összefoglaló vélemény, Az ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdései, Budapest, 2017, 34-35.

ismétlődése, így az általános mérőfok meghatározása a gyakorlatban nem lehetséges. A mindent kizáró bírói meggyőződéshez szükséges valószínűségi szint a társadalmi jelenségek egyediségéből következően ügýtípusonként eltérő lehet, de még azonos tényállások mellett is.

A speciális szakértelmet igénylő kérdések jelentős részében – a szakkérdés jellege miatt – ténylegesen nem is lehet kategorikus, vagy a teljes bizonyossággal határos valószínűség szintjén álló szakvéleményt adni.⁷⁰

Matematikai egzaktuságú teljes bizonyosságról a jogtudományokban és a jogi megismerés terén nem beszélhetünk a vizsgált társadalmi jelenségek jellegzetessége miatt. A bírói megismerés a bizonyítékokból von le következtetéseket közvetett ismeretekből és az okozatokból következtet a kiváltó okokra. A következtetések egy irányba mutató konvergálása helyett pedig olyan szóródáshoz vezethetnek, amelyek megakadályozzák a teljes matematikai bizonyosságot. A bizonytalansági tényezők leküzdése a belső bírói meggyőződés formájában jelenik meg. Ebből következően a bírósági eljárásban anyagi értelemben vett teljes bizonyosságról nem beszélhetünk, bizonyosság terminológia szükségszerűen a valószínűség valamilyen fokát jelentheti. A megbízhatóság növelésének fontos módszere lehet az eljárás során felmerült tényállási verziók egybevetése és kizárása. A bírónak minden bírósági eljárásban legkevesebb két tényállási verzió közül kell választania úgy, mint a vád és védelem között, vagy a felperes és alperes között⁷¹. Egyes esetekben a szakértő kirendelése nélkül, szakvélemény nélkül ítéleti bizonyosságról nem is beszélhetünk. A szakvélemény relevanciájának megítélése is kizárólag bírói kompetenciába tartozik, annak tartalma kapcsán a bíróság vitába nem bocsátkozhat, legfeljebb figyelmen kívül hagyhatja, aminek részletes indokolását kell adnia az ügydöntő határozatban.⁷² Így „vezérlő elvként szintén kimondhatjuk, hogy még a legjobb szakértői vélemény is csak annyit ér, amennyit a bíró megért belőle”.⁷³

Irodalomjegyzék

- Bakonyi Mária: A szakvélemény szabályozása az új büntetőeljárás törvényben, *Büntetőjogi szemle*, 2018. <https://ujbtk.hu/dr-bakonyi-maria-a-szakvelemeny-szabalyozasa-az-uj-buntetoeljarasi-torvenyben> (2022. 10. 06 -i letöltés)
- Bérces Viktor: A szakvélemények büntetőperbeli felhasználásának elvi és gyakorlati kérdéseiről, <https://doi.org/10.38146/BSZ.2018.9.4> (2022. 10. 06-i letöltés)
- Bérces Viktor: *A büntetőeljárás reformja és a bizonyítás alapkérdései*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2021.
- Bélyácz Iván- Daubner Katalin: *Logikai valószínűség, bizonytalanság, beruházási döntések*, *Gazdaság és Pénzügy*, 7. évf. 1. sz. 2020. március, <http://doi.org/10.33926/GP.2020.1.1>.

⁷⁰ Uo. 35. o.

⁷¹ Lásd például a Probability balancing fogalmát az angol-szász jogrendszerben.

⁷² Bérces: i.m. 79. o.

⁷³ Orbán: i.m.14-19. o.

- Boves, Koolwaaij: On Decision Making in Forensic Casework. The International Journal of Speech, Language and the Law Vol. 6. No. 2., 1999. 242-264. o. <https://doi.org/10.1558/sll.1999.6.2.242>
- Broeders, A. P. A.: Some Observations on the Use of Probability Scales in Forensic Identification. The International Journal of Speech, Language and the Law Vol. 6. No. 2., 1999, 228-241. <https://doi.org/10.1558/sll.1999.6.2.228>
- Elek Balázs: A vallomás befolyásolása a büntetőeljárásban, Miskolci Egyetem. Állam- és Jogtudományi Kar, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 2007.
- Elek Balázs: To the Recommendation of using „Linguistic fingerprints” in the criminal procedure, Comparative Legilinguistics, 28/2016. <https://doi.org/10.14746/cl.2016.28.6>.
- Erdei Árpád: Tények és kilátások: tanulmányok Király Tibor tiszteletére, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 1995.
- Erdei Árpád: Tény és jog a szakvéleményben, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987.
- Finszter Géza: A kriminalisztika elmélete és a praxis a büntetőeljárás reform tükrében, Budapest, 2005 – 2007, 26. o. <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:tTuFtHUs65oJ:users.atw.hu/be/letoltes/Krimjegyzet.doc+%&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu> (2021. július 30-i letöltés)
- Gálig Péter: A kihallatás etikája és taktikája, Jogi Fórum, 2011. https://www.jogiforum.hu/files/publikaciok/galik_peter_a_kihallgatás_etikaja_es_taktikaja%5bjogi_forum%5d.pdf (2020. 03. 20-i letöltés)
- Hengl Melinda: Szakértés, szakvélemény, szakértő, (gazdasági) bűnügyek, Büntetőjogi Szemle, 2015/1-2., 50-53. o.
- Herke Csongor – Fenyvesi Csaba – Tremmel Flórián: A büntetőeljárásjog elmélete, Pécs–Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2012.
- Herke Csongor – Fenyvesi Csaba – Tremmel Flórián: Kriminalisztika – Tankönyv és Atlasz. Budapest, Pécs: Dialóg Campus Kiadó. 2005.
- Király Tibor: Büntetőeljárás jog, Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
- Kúria: Az igazságügyi szakértőkkel kapcsolatos szabályozás és feladatok, lehetséges eszközök az eljárás gyorsítása érdekében, https://birosag.hu/sites/default/files/2018-08/24_dok.pdf (2022. 10. 06-i letöltés)
- Kúria: Az ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdései, Büntető-Közigazgatási-Munkaügyi és Polgári Kollégiumai, Joggyakorlat- Elemző Csoport, Összefoglaló vélemény, Budapest, 2017. https://www.kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefogl_velemenyn_iteleti_bizonyosság.pdf (2021. 02. 14-i letöltés)
- Kúria: Joggyakorlat-elemző csoport, Összefoglaló vélemény, A szakértői bizonyítás a bírósági eljárásban (Tanulmányok a szakértői bizonyítás témaköréből)

- https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemen_y_2.pdf (2022. 10. 06-i letöltés)
 - Madarász Tiborné- Pólós László- Rúzsza Imre: A logika elemei, Osiris Kiadó. Budapest, 1999.
 - Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara: Szakértők a bíróságokon, 2021. január 18. <https://misk.hu/index.php/678-szakertok-a-birosagokon> (2022. 10. 06-i letöltés)
 - Orbán József: Bayes – hálók a bűnügyi tudományokban, PhD értekezés, 2017, 17. o. (2022. 10. 06-i letöltés)
 - Orbán József: Bevezetés a likelihood kriminalisztikai alkalmazásához, <https://doi.org/10.38146/BSZ.2017.2.3>.
 - Orbán József: Kriminalisztikai valószínűségi becslés Bayes-hálókkal, Magyar rendészet 2014. file:///C:/Users/User/Downloads/nemesanita,+mr_2014_4+08+Orb+%C3%ADn.pdf (2022. 10. 06-i letöltés.)
 - Várdai Viktória: A szakértői vélemények megbízhatósága és validitása, JÁDE, 2017. 1-7. o.
-
-

A környeztkárosítás büntettének aktuális kérdései a jogalkalmazási gyakorlat tükrében

Molnár Tamás*

A környeztkárosítás hallatán a legtöbben füstölgő gyárkéményekre, szennyezett folyókra és kiirtott erdőkre gondolunk. De valóban ilyen jellegű emberi magatartások következtében indulnak büntetőeljárások? A tanulmány célja a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 2009–2018. évek között környeztkárosítás miatt indult büntetőeljárások tapasztalatainak bemutatása abból a célból, hogy segítse az igazságszolgáltatást a gyakorlatban felmerülő problémák megoldásában, emellett tudományosan megalapozott, ekként megfontolandó javaslatokat fogalmazzon meg a jogalkotó számára.

Kulcsszavak: zöld kriminológia, környezetvédelmi büntetőjog, környeztkárosítás, jogalkalmazás

The dogmatic questions of environmental crime mirrored in legal practice

When hearing of environmental harm most people think of the smoke belching factory chimneys, polluted rivers and cut down forests. However, are these actually the human conducts that would warrant a criminal procedure? This study aims to describe the practice of criminal procedures that were executed in Borsod-Abaúj-Zemplén county between 2009-2018, in order to support criminal justice in solving the problems which occur in actual legal practice, as well as to provide scientifically sound suggestions to be considered by the legislative powers, since it is based on scientifically substantiated.

Keywords: green criminology, environmental criminal law, environmental crime, application of law

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2023.1.111>

1. A környeztkárosítás törvényi tényállásának helye a környezetvédelmi büntetőjogban

Ökológiai szempontból a környezetet károsító cselekmények meglehetősen heterogén halmazán belül a társadalomra leginkább veszélyes magatartások anyagilag motiváltak és szervezeti keretek között valósulnak meg. Az emberi magatartások ezen csoportján belül célszerű megkülönböztetnünk az ipari termeléshez köthető, valamint a mező-, illetve erdőgazdasági vonatkozású eseteket.

* PhD-hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Rendészettudományi Doktori Iskola.

Az ipari termeléshez kapcsolódó magatartások ideális módon történő kriminalizálása – egyéb tényezők mellett – azért nem egyszerű feladat, mert ezek a cselekmények az egyéb anyagilag motivált és szervezeti keretek között megvalósuló környeztkárosító cselekményhez viszonyítva sajátos tulajdonságokkal jellemezhetők. Ezeket az alábbi táblázatban foglaltam össze.

	IPARI	MEZŐGAZDASÁGI
Közvetlenül érintett környezeti elem	víz, levegő	föld, élővilág
A magatartás és a környezeti kár viszonya	kumulatív, közvetett	közvetlen
A következmények jellege	mobilitás	helyhez kötött
Jellemző elkövetési magatartás	kibocsátás / igénybevétel	fakitermelés / gépi földmunka
Megvalósítás jellege	folyamatos	ciklikus
Szervezeti forma	bonyolultabb	egyszerűbb
Az okozott kár percepciója	alulreprezentált	felülreprezentált
A következmények kiterjedése	globális	lokális, regionális
A tevékenység kifejtésének helye	sok esetben pontosan meghatározhatatlan	jellemzően pontosan meghatározható
Tilalmazott magatartások körének meghatározása	relatív, mértékalapú	abszolút, elkövetési tárgyak meghatározásával történik
Jellemzően alkalmazott jogkövetkezmény	közigazgatási	büntetőjogi

Rendeltetését tekintve a környeztkárosítás tényállása hivatott az ipari termeléshez szervesen kapcsolódó jogsértések szankcionálására, valamint a természetkárosítás területvédelmi tényállása alá nem tartozó, mező- és erdőgazdálkodás során megvalósuló egyéb jogsértések büntetőjogi megtorlására.

2. A környeztkárosítás tényállásának hazai szabályozása

A környeztkárosítás törvényi tényállása a büntető törvénykönyvben való megjelenése óta jelentősen megváltozott. Az 1978. évi IV. törvény (továbbiakban: régi Btk.) kihirdetésekor a bűncselekmény elkövetési tárgya az emberi környezet védelem alatt álló tárgya volt, amely az akkor hatályos környezetvédelmi törvény

szerint:¹ a föld, a víz, a levegő, az élővilág, a táj és a települési környezet voltak. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy az élővilág védelme még nem volt általános, mert azt a jogalkotó csak a növény- és állatvilágra terjesztette ki.²

Az e körbe sorolható kriminális cselekmények eredménybűncselekményként kerültek meghatározásra, a bűncselekmény elkövetési magatartása a jelentős mértékű szennyezés, rongálás vagy pusztítás volt. Az alapeseti tényállás mindkét bűnösségi alakzattal, szándékosan és gondatlanságból egyaránt megvalósítható volt. Minősített esetért felelt az elkövető, amennyiben cselekménye életveszélyt idézett elő.

A keretdiszpozíció eredeti háttérnormája, az 1976. évi II. törvény helyébe lépő 1995. évi LIII. törvény (továbbiakban: Kvt.) jelentősen megváltoztatta a tényállás szempontjából releváns jogi környezetet. Az új háttérjogszabály már nem az emberi környezet védelem alatt álló tárgyait határozta meg védendő értéként, hanem konkrét környezeti elemeket. Ennek következtében a környezetkárosítás elkövetési tárgyai közül kikerült a táj, amelynek büntetőjogi védelme továbbra sem szűnt meg, mert az környezeti elemek sajátos rendszereként értelmezhető, így annak alkotóelemei – a föld, a víz, a levegő, az élővilág és az ember által épített mesterséges környezet – továbbra is büntetőjogi oltalomban részesültek.

A Ktv. jelentősen kiszélesítette a tényállás alkalmazási körét azáltal, hogy a jogalkotó az élővilág fogalmának meghatározását mellőzte, amelynek fogalmán ekként már nemcsak a faunát és a flórát kellett érteni, hanem valamennyi élő szervezetet.

A Kvt. definíciót tartalmaz továbbá környezetterhelés és erre tekintettel a környezetszennyezés meghatározására,³ amely két magatartás csupán mennyiségi szempontból tér el egymástól. A törvényi tényállásban szereplő jelentős mértékű szennyezés a környezetszennyezés súlyosabb eseteit foglalja magába, amelyek fokozott társadalomra veszélyessége indokolta a magatartás kriminalizálását.

Az 1996. évi LII. törvény a környezetkárosítás törvényi tényállását módosította, megteremtve az összhangot a Kvt. megváltozott rendelkezéseivel.

A normaszöveg elkövetési tárgyként a környezetet vagy annak valamely elemét jelölte meg, emellett elkövetési magatartásként sajátos módon határozott meg materiális, valamint immateriális magatartásokat egyaránt. Előbbi esetben a bűncselekmény alanya általános, utóbbi esetében pedig – figyelemmel az elkövetés módjára – speciális. A bárki által megvalósítható fordulatok elkövetési magatartása a károsítás, valamint a jelentős mértékű szennyezés voltak. A károsítás és a szennyezés bizonyos értelemben szinonim fogalmak, ezek elhatároláshoz az alábbi szempontok nyújthatnak segítséget:⁴

- károsítás szennyezéssel is megvalósítható,

¹ 1976. évi II. törvény az emberi környezet védelméről 9. § (1) bekezdés

² 1976. évi II. törvény az emberi környezet védelméről 27. §

³ a környezetterhelés valamely anyag vagy energia környezetbe bocsátása, míg a környezetszennyezés a környezet valamely elemének kibocsátási határértéket meghaladó terhelése a környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény eredeti szövegének 4. § f) és g) pontja alapján

⁴ Horváth Tibor – Kereszty Béla – Maráz Vilmosné – Nagy Ferenc – Vida Mihály: *A magyar büntetőjog különös része*. Korona Kiadó. Budapest. 1999. 543. oldal

- a magatartás a károsítás fogalmi körében értékelhető, ha a szennyezettség olyan mértékű, hogy a környezet korábbi állapota csak beavatkozással, vagy egyáltalán nem állítható helyre,
- a szennyezés történhet az egészségre ártalmatlan anyaggal is, illetve ilyen típusú szennyezés is okozhat károsodást,
- ha a környezet korábbi állapota beavatkozás nélkül helyreáll, akkor a szennyezés nem vonható a károsítás fogalmi körébe.

A *delictum propium* alanya – a jogszabályban vagy hatósági határozatban megállapított kötelezettség címzettje – már abban az esetben is büntetőjogi felelősséggel tartozott, ha cselekménye alkalmas volt arra, hogy az elkövetési tárgyat károsítsa vagy azt jelentős mértékben szennyezze.

A szerkezeti felépítés következtében minősített esetek csak az (1) bekezdéshez kapcsolódtak, így súlyosabban minősült a cselekmény, ha az jelentős mértékű károsodást okozott, vagy alkalmas volt arra, hogy ilyen mértékű károsodást okozzon. A bűncselekmény legsúlyosabban minősülő esete a visszafordíthatatlan károsodás előidézése volt.

A jogalkotó a környezetkárosítás szándékos és gondatlan alakzatát egyaránt büntetni rendelte, ugyanakkor a tényállás alkalmazási köre jelentősen szűkült a „környezetre veszélyes hulladék jogellenes elhelyezése” elnevezésű deliktum büntető törvénykönyvbe történő beiktatásával, amely tényállás a környezetkárosításhoz viszonyítva speciális.

A 2005. évi XCI. törvény az Európai Unió tagságunkból eredő jogharmonizációs kötelezettségekre tekintettel a környezetkárosítás tényállásán belül büntetni rendelte az ózonréteget károsító anyagokkal megvalósuló magatartások meghatározott halmazát. A tilalom azonban még nem volt abszolút jellegű, mert a személyes használatra szolgáló mennyiség vonatkozásában kifejtett cselekmény még nem volt kriminalizálva.

A módosítás következtében a tényállás már taxatív – nem keretjelleggel – tartalmazta a büntetőjogilag e körben releváns környezeti elemeket, az épített környezet pedig kikerült az elkövetési tárgyak közül.

Az újra gondolt normaszöveg előremutató, innovatív eleme volt - a helyreállító (resztoratív) igazságszolgáltatás egyik megnyilvánulásaként - a büntethetőséget megszüntető, illetve a büntetés korlátlan enyhítését lehetővé tevő okok normaszövegbe történő beiktatása.⁵ Az elkövető ugyanis nem, vagy lényegesen enyhébben büntethető, amennyiben magatartásának káros eredményét az elsőfokú bíróság ítéletének meghozataláig elhárította. A jogalkotó ezzel az *in integrum restitutio* motívumaként kínálta fel az elkövető számára az állam büntetőjogi igényéről való teljes vagy részleges lemondást. Helyeselhető ez az álláspont, hiszen azon a felismerésen alapszik, hogy a környezet megóvásához, illetve állapotának helyreállításához sokkal nagyobb társadalmi érdek fűződik, mint a megtorláshoz.⁶

⁵ Görgényi Ilona – Udvarhelyi Bence: *A környezeti bűncselekmények megítélésének változásai a hazai büntetőjogban*. Miskolci Jogi Szemle. 14. évfolyam (2019) 2. különszám 1. kötet. 326. oldal

⁶ Görgényi Ilona – Gula József – Horváth Tibor – Jacsó Judit – Lévy Miklós – Sántha Ferenc – Váradi Erika: *Magyar büntetőjog különös rész*. Wolters Kluwer Hungary. Budapest. 2020. 369. oldal

A 2010. évi LXXX. törvény az ózonréteget károsító anyagokra vonatkozó tilalmat abszolúttá tette, mert a törvényszöveg mellőzte az elkövetési tárgyra vonatkozó mennyiségi kritériumokat. Mindezen túlmenően az ilyen anyagok gyártása és felhasználása is elkövetési magatartásként került meghatározásra, tehát a környezetkárosítás körében értékelhető, büntetőjogilag tilalmazott magatartások köre ismét szélesedett.

A 2012. évi C. törvény (továbbiakban: új Btk.) ezt az összetett tényállást tette átláthatóbbá az „ózonréteget lebontó anyaggal visszaélés” kriminalizálásával, mert így önálló deliktumban kerültek meghatározásra egyes, korábban a környezetkárosítás körébe vonható cselekmények. A változtatás dogmatikai szempontból helyeselhető, mert a normaszöveg által közvetített értelmi egység ezáltal koherensebb lett.

3. A büntetőeljárások tapasztalatai

Empirikus kutatásom során a Borsod-Abaúj-Zemplén megye területén környezetkárosítás vonatkozásában 2009–2018. évek között jogerősen befejezett büntetőeljárások aktáit tanulmányoztam. A 64 bűnügy iratainak áttekintését azzal a céllal végeztem, hogy megismerjem az eljárás alapjául szolgáló cselekményeket, a jogalkalmazás során felmerülő problémákat, illetve ellentmondásokat. Minderre azért volt szükségem, mert az alacsony váderedményesség háttérben meghúzódó normatív és intézményes okok feltárását a gyakorlati jogalkalmazáson keresztül kívántam megközelíteni. Tapasztalataim az alábbiak voltak.

A Miskolci Járás területén a vizsgált időszakban 22 ügyirat keletkezett, ezek közül egyik esetben sem került sor büntetőjogi felelősség megállapítására, jogkövetkezmény alkalmazására. Az esetek megvizsgálása során egyértelműen megállapítható, hogy a cselekmények súlypontja az egyéni keretek között megvalósított, nem anyagilag motivált cselekményekre tevődik (15 eset), az elkövetési magatartás valamennyi esetben aktív. Kiemelkedően magas a hulladékkal kapcsolatos cselekmények aránya, amely a hulladékgazdálkodás rendjének megsértése és a környezetkárosítás elhatárolási nehézségeire enged következtetni. Bár a tényállás kiterjed a földre, a vízre, a levegőre és az élővilágra egyaránt, 20 esetben a föld az érintett környezeti elem. Az eljárások csaknem felében (10 eset) megfigyelhető a szakértő jelenléte, amelynek igénybevétele sok esetben jogkérdés vonatkozásában valósult meg. Három esetben a szakértő konkrétan jogkérdést kapott, ezzel a jogalkalmazó áttolta rá a jogszabály értelmezésének kötelezettségét, így a – bizonyítás irányainak meghatározása szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bíró – releváns tények körének meghatározását is. A könnyebb megértés érdekében a feltett kérdések közül egyet konkrétan idézek: „Megvalósult-e környezetkárosítás vagy hulladékgazdálkodás rendjének megsértése bűncselekménye?”⁷

Ez a jogalkalmazási gyakorlat több szempontból is aggályos. Egyrészt figyelmen kívül hagyja, hogy a bűnösség megállapítására csak törvényesen felállított bíróság

⁷ B.4011/2012.

hivatott, másrészt valamennyi tényállási elem – így az elkövető tudattartalmának vizsgálata is – szigorúan szabályozott procedúra alapján történhet meg. A jogszabály értelmezése az eljáró hatóságok feladata, amely az ehhez hasonló kérdésekkel átkerül a szakértő kompetenciájába. Négy olyan esetet találtam, amelyben a szakértő félreértelmezte a jogszabályt és a tényállás első fordulata vonatkozásában "jelentős veszélyeztetést" vizsgált. A környezetkárosítás tényállásában szereplő veszélyeztetésnek azonban nem kell jelentős mértékűnek lennie, a jelentős jelző a legtipikusabb elkövetési magatartásra, a szennyezésre vonatkozik. Megjegyzendő, hogy a tényállás egyébként nyitott („jelentős mértékű szennyezéssel vagy más módon veszélyeztet”), a kiemelés célja a leggyakoribb elkövetési magatartás exemplifikatív jellegű megjelölése. Érdekes módon a szakértők is azonosulni látszanak a fenti gyakorlattal, mert annak ellenére, hogy három esetben kaptak jogkérdést, öt olyan ügyet azonosítottam, amelyben a szakértő konkrétan minősítette a vizsgálat tárgyát képező cselekményt. Ezek közül kiemelendő az az eset, amelyben még az elkövető tudattartamának vizsgálatára is kitért a szakértői vélemény. Külön ki kell emelni, hogy az eljárások jelentős része a szakértői véleményekre tekintettel került megszüntetésre, ezért valamennyi esetben elengedhetetlen a különleges szakértelem segítségével megtett ténymegállapítások megbízhatóságának vizsgálata. Ez marad el minden olyan esetben, ahol a szakértő igénybevétele praktikussági szempontok alapján történik meg. Így történt ez abban a büntetőügyben is, amikor az eljárás tárgyává tett cselekmény közvetlenül a földet, illetve a levegőt érintette (kábelégetés), a kirendelt szakértő viszont egy harmadik környezeti elemet, az élővilágot vizsgálta.⁸ Mivel „az élővilágnak nem keletkezett olyan mértékű változása, amely csak beavatkozással vagy egyáltalán nem állítható helyre”, ezért az eljárás bűncselekmény hiánya okán, a közvetlenül érintett környezeti elemek vizsgálata nélkül szűnt meg.

A Kazincbarcikai Járás területén megvizsgált büntetőügyek vonatkozásában hasonló következtetésekre jutottam. Az esetek felében került sor szakértő kirendelésére, akik közül kettő a nyomozó hatóságtól eleve jogkérdést kapott. A jogértelmezés feladata ezzel a szakértőre hárult, aminek a veszélyét jól tükrözi az a tény, hogy a veszélyeztetést egyik esetben sem vizsgálták, csupán a károsítást, illetve a helyrehozhatatlan károsítást. Ki szeretnék emelni egy eljárást, amelyben a nyomozás során kirendelt igazságügyi szakértő a cselekmény jogi minősítésében való állásfoglalást jelölte meg szakvéleményének céljából ("a szakértői vélemény arra irányul, hogy az engedély nélküli szennyvíz kieresztéssel megvalósult-e a Btk. 281. § (1) bekezdés a) pontjába ütköző cselekedet?").⁹ Ezt követően a szakvélemény az eljárás tárgyává tett magatartásra vonatkozó tényeket nem tartalmazott, csupán a törvényi tényállás értelmezését, illetve a szakértő által használt jogtár tartalmára utaló hivatkozást. Külön kiemelendő a szakértői függetlenség kérdése, mert a véleményhez csatolt fényképmellékletek elnevezése számos esetben egyértelműen a hatóság tagjainak érzelmi alapú befolyásolását, ezáltal meggyőzését célozta. Példaként a teljesség igénye nélkül az alábbiakat hozom:

- "csataterhez hasonlító rakodó",

⁸ B.12017/2010.

⁹ B.367/2015.

- "103 cm-es átmérőjű tölgyfa – kár érte!",
- "össze-vissza gázolt természet – egykor szép erdő volt".

A fenti kijelentések túlmutatnak az objektív szakértelmen alapuló ténymegállapítás keretein, akarva-akaratlanul is véleményközlés valósul meg objektív alapokra helyezkedő tényfeltárás helyett.

Az eljárások alapjául szolgáló cselekmények többsége itt is egyéni keretek között, nem anyagilag motiváltan került kifejtésre, viszont három esetben megjelenik a kábelégetés, amely a lecsúszott társadalmi réteg helyben bevett pénzkeresési lehetősége. A szigetelőanyag égetéssel történő eltávolítását követően a megmaradó fémhuzalokat hulladéktelepek részére értékesítették az elkövetők.

Két esetben történt marasztalás, ezek mindegyikében jogellenes fakitermelést (erdőirtást) szankcionált az eljáró bíróság. A miskolci járással ellentétben itt az élővilág volt a jellemzően érintett környezeti elem, amely igazodik a környék földrajzi adottságaihoz, magasabb arányú erdőborítottságához.

Az Ózdi Járás területén a vizsgált időszakban egy büntetőügyet azonosítottam környezetkárosítás vonatkozásában, amelyre relevanciája miatt röviden kitérnék. Az elkövető szennyvizet szivattyúzott a saját telkén lévő ásott kútba, amelyet lakossági bejelentés folytán a nyomozó hatóság észlelt.¹⁰ A kirendelt igazságügyi szakértő jogkérdést kapott, nevezetesen azt, hogy a szennyvíz hulladék-e, ha igen, sorolja be a hulladékjegyzék szerint és ez megfelel-e a Btk. hulladékfogalmának. A szakértő amellet foglalt állást, hogy a szennyvíz hulladék, ezért megvalósul a hulladékgazdálkodás rendjének megsértése. A nyomozó hatóság tagjai a szakértői véleményt nyilvánvalóan átolvasták, mielőtt érdemi döntést hoztak volna. A szennyvíz ugyanis nem hulladék, erre tekintettel az eljárást bűncselekmény hiányában megszüntették.

A Szikszói Járásban 2009–2018. évek között nem keletkezett ügyirat a vizsgált bűncselekmény vonatkozásában, a Szerencsi Járásból viszont három aktát kaptam vizsgálatra. A három büntetőeljárás tárgyává tett cselekményből kettő a földet mint környezeti elemet érintő cselekmény miatt indult, és N2000 területen valósult meg. Az egyik esetben a vízügy megbízásából végzett mederkotrát egy vállalkozó, aki a partvonaltól 5 m szélességben rakta le a kitermelt mederiszapot (ez egyébként 3 m szélességig jogszerű, ezért az eljárást megszüntető határozatban is ez a szám szerepel a szakértői véleményben foglaltakkal szemben). A másik esetben N2000 területen ástak el 216 tonna (megközelítőleg 9-10 kamionnyi) építési törmelékot és hulladékgazdálkodás rendjének megsértése miatt marasztalták el az elkövetőt. Az eljárás környezetkárosítás megalapozott gyanúja miatt indult, és mire a szakértő kirendelésre került, addigra a betemetett törmelékot maradéktalanul eltávolították. A felmerülő kérdés a bírósági eljárással kapcsolatban egyértelmű: hogyan lehet valamely anyagot a hulladék büntetőjogi fogalma alá sorolni, ha az ismeretlen, mert a szakértő már nem tudta megvizsgálni sem annak anyagi összetételét, sem lényeges tulajdonságait. Ezt az esetet azért emeltem ki, mert a N2000 besorolású területek károsítása a – környezetkárosításhoz képest speciális – természetkárosítás megállapítását alapozza meg, ugyanakkor az eljárás során az ekként történő

¹⁰ B.987/2018.

minősítés lehetősége fel sem merült.

A harmadik büntetőeljárásban a cselekmény a levegőt érintette, mert az elkövető hűtőgépszekrényt égetett a szőlőben.¹¹ A kirendelt szakértő jogkérdést kapott a hatóságtól, amely ismételten a hatósági jogértelmezés bizonytalanságának bizonyítéka. A kérdés konkrétan az volt, hogy „a cselekmény során környezetkárosítás, természetkárosítás, illetve hulladékgazdálkodás rendjének megsértése megvalósult-e?” A szakértő mindhárom kérdésre nemleges választ adott, amelyre tekintettel megszüntetésre került a nyomozás.

Külön empirikus vizsgálat tárgyává tettem a szakértői vélemények jogértelmezését. Várakozásomnak megfelelően ez hiányosnak bizonyult, mert az első fordulat esetén csak a jelentős mértékű szennyezést vizsgálták, annak ellenére, hogy a tényállás egyébként nyitott, az bármely más módon kimeríthető, ha a cselekmény veszélyezteti a tényállásban meghatározott környezeti elemek valamelyikét.

Az Encsi Járásban 2009–2018. évek között három esetben indult büntetőeljárás környezetkárosítás miatt, amelyből két esetben az eljárás megszüntetésére, egy esetben pedig vádemelés elhalasztására került sor. Az eljárás tárgyává tett cselekmények valamennyi esetben a földet – mint környezeti elemet – érintették, ezek közül kettő hulladékkal, egy pedig szennyvízzel kapcsolatban került kifejtésre. Mindhárom esetben sor került szakértő kirendelésére, valamennyi esetben jogkérdés vonatkozásában. A hulladékkal kapcsolatos két büntetőügyben közös, hogy mindkét esetben a szakértőt nyilatkoztatta az eljáró nyomozó hatóság az érintett hulladék kezelésére vonatkozó szabályokról, valamint a cselekmény jogi minősítéséről.

A szakértői vélemény minősítésre gyakorolt hatása szempontjából az a hernádszurdoki eset bír a legnagyobb relevanciával, amikor az elkövető tartálykocsiból szippantott szennyvizet engedett az út melletti árokba, majd a kirendelt igazságügyi szakértő a szennyvizet hulladéknak minősítette. Erre tekintettel a hulladékgazdálkodás rendjének megsértését rótták az elkövető terhére annak ellenére, hogy az eljárás bűncselekmény hiányában történő megszüntetésének lett volna helye, hiszen a kialakult jogértelmezési gyakorlat szerint a szennyvíz nem minősül hulladéknak.¹²

A Mezőkövesdi Járás területén a vizsgált időszakban kutatásom szempontjából hat releváns büntetőeljárás indult. Az ezek alapjául szolgáló cselekmények közül öt a földet, egy pedig a vizet érintette, és itt is jellemzően a hulladékkal, illetve a szennyvízzel kapcsolatos emberi magatartások domináltak. Négy eljárás esetében kerül sor szakértő kirendelésére, ezek közül egyet érdemes kiemelni.

A történeti tényállás lényege szerint az elkövető N2000 területen kb. 600 m³ építési törmelékkel töltötte fel az erdei utat. A kirendelő határozat tanúsága szerint a szakértőnek jogkérdéseket kellett megválaszolnia, mert abban az áll, hogy „a szakértői véleménynek tartalmaznia kell, hogy a fenti cselekménnyel mely bűncselekményt valósította meg az elkövető”. Ezt követően kirendelő hatóság felsorolt öt alternatívát az alábbiak szerint:

- környezetkárosítás,
- természetkárosítás,

¹¹ B.779/2018.

¹² B.213/2015.

- hulladékgazdálkodás rendjének megsértése,
- természetvédelmi szabálysértés,
- egyéb jogsértés.

Fontos kiemelni, hogy a szakértő annak ellenére, hogy N2000 területről beszélünk, helyesen minősítette a cselekményt környezetkárosításnak, mert az – mint ahogy azt a szakértői vélemény is kimerítően indokolta – nem eredményezte a terület jelentős mértékű megváltoztatását, azaz károsítását. Károsítás hiányában pedig a veszélyeztetést, mint a környezetkárosítás egyik elkövetési magatartását kellett vizsgálni.

Kritikaként annyit szükséges megjegyezni, hogy a szakértő környezetkárosítás és hulladékgazdálkodás rendjének megsértése halmazataként minősítette a cselekményt anélkül, hogy megvizsgálta volna, hogy építési törmelék büntető anyagi jogi szempontból hulladéknak minősül-e.¹³

A Tiszaújvárosi Járás területén hat esetet azonosítottam, szakértő igénybevitelére az eljárások felében került sor. Az itt vizsgált ügyek közül kettőt célszerű kiemelni és részletesen ismertetni, mert ezek jól mutatják az – anyagilag motivált és szervezeti keretek között kifejtett – ipari termeléshez köthető cselekmények eltérő minőségű társadalomra veszélyességét.

Az első esetben a történeti tényállás lényege szerint a feljelentő egy helyi lakos, aki egy olajfinomító szomszédságában él, és állítása szerint az üzemből káros anyagot juttattak a talajba, aminek következtében kútjának vize fekete, bűzös. Az eljárás során a feljelentést elévülés miatt kellett elutasítani, mert az ipari termelés ezen káros következményét már 1991-ben észlelték, és még az ezt követő évben, 1992-ben megkezdték a kármentesítést. Az is megállapítást nyert, hogy a szennyezés még az 1960-as, '70-es években valósult meg.¹⁴

A másik esetben egy hulladékégetéssel foglalkozó vállalkozás volt munkavállalója tett feljelentést, mert állítása szerint a létesítmény üzemeltetője megsértette a tevékenység végzésére vonatkozó jogszabályi előírásokat, veszélyeztetve ezzel az élővilágot. Elmondása szerint a hulladékégető rendszerben van egy „kerülő ág”, amely lehetővé teszi a keletkező égéstermékek szűrés nélkül történő levegőbe juttatását. Állítása szerint ez gyakran meg is történt, hiszen a kéményekben elhelyezett szűrőbetétek beszerzése, illetve azok cseréje meglehetősen költséges. A nyomozás megszüntetésre került azzal, hogy nem volt megállapítható bűncselekmény elkövetése, ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a leírtak szerinti cselekmény kifejtése elméletileg lehetséges és életszerű. A büntetőjog azonban ilyen feltételek mellett az *in dubio pro reo* elvének alkalmazását teszi szükségessé, és ez a körülmény jól mutatja a büntetőjog – mint környezetvédelmi eszköz – ipari termeléshez kötődő jogszabálysértésekkel szembeni korlátozottságát.¹⁵

A Sátoraljaújrhelyi Járás területén 2009–2018. évek között kilenc esetben indult eljárás környezetkárosítás miatt. Ezek háttérében öt alkalommal hulladékkal, kettő alkalommal pedig szennyvízzel kapcsolatos cselekmények álltak.

Mindenképpen pozitív példaként kell megemlíteni azt az esetet, amelyben egy

¹³ B.909/2018.

¹⁴ B.491/2017.

¹⁵ B.208/2016.

olaszliszkai férfi nagyobb mennyiségű építési hulladékot helyezett el N2000 területen, ezzel veszélyeztette a földet. A helyes jogértelmezés szerint a természetkárosítás területvédelmi tényállásának mögöttes szabálya a környezetkárosítás, így károsítás – azaz jelentős mértékű megváltoztatás – hiányában a cselekményt már az eljárás kezdetétől fogva a környezetkárosítás veszélyeztetéssel megvalósított alapesetének minősítették.¹⁶

Összességében az mondható el, hogy a cselekményekkel közvetlenül érintett környezeti elem jellemzően a föld volt (42 esetben), ezt követi a víz, az élővilág és a levegő, közel egyenlő arányban (11, 8, 7), továbbá a beavatkozás 4 esetben N2000 területet érintett. A hatóság tudomására jutott 64 cselekményből 27 hulladékkal¹⁷ – ebből 7 építési törmelékkel –, 12 pedig szennyvízzel kapcsolatos, továbbá az eljárások több, mint felében, 33 esetben került sor szakértő igénybevételére.

Az eljárások megindítására okot adó magatartások több, mint fele nem szervezeti keretek között és nem anyagilag motiváltan valósult meg (36 eset). Ez az arány megfordul a marasztalással végződő büntetőeljárások tekintetében, mert ezek mindegyike anyagilag motiváltan és szervezeti keretek között került kifejtésre. A három eset mindegyike termeléshez köthető, azonban egyikük sem a klasszikus értelemben vett ipari termeléshez, tehát áruk előállításához (2 eset erdőgazdálkodási, 1 pedig az építőiparral kapcsolatban álló, hulladékgazdálkodási vonatkozású). A cselekmények által érintett környezeti elemek kizárólag az élővilág (2 esetben) és a föld (1 esetben) voltak. Az erdőgazdálkodási vonatkozású cselekmények elkövetési magatartása a tarvágással elkövetett favágás volt.

A normatív oldal tekintetében a tényállás első fordulatának értelmezése problémás, e körben három tipikus jogértelmezési hibát azonosítottam:

- az első esetkörben csak a jelentős mértékű szennyezést vizsgálták,
- a második csoportban csak a jelentős mértékű veszélyeztetést,
- a harmadik esetben egyáltalán nem értelmezték a veszélyeztetési alakzatot, így az figyelmen kívül maradt.

Megfigyelhető továbbá a természetkárosítás – hulladékgazdálkodás rendjének megsértése – környezetkárosítás tényállásának elhatárolási nehézsége.

Intézményes oldalról az mondható el, hogy a szakértő 17 esetben jogkérdést vizsgált, egy esetben pedig a függetlensége kapcsán merültek fel komoly aggodalmakra okot adó körülmények. Az alkalmazott módszertannál kérdéses a „vizuális vizsgálat” elfogadhatósága, hiszen itt véleményem szerint a speciális szakértelem alkalmazása nélkül már nem szakértői tevékenységről, pusztán külső személy által megvalósított szemlérlől beszélünk. A hatóság oldaláról 11 esetben volt megfigyelhető a jogkérdés szakértőknek való feltétele, melynek oka felkeltette a kíváncsiságomat és a későbbiekben egy kérdőíves felmérés megvalósítását indokolja. Kiemelkedően a döntéshozatal során fontos a szakértői vélemény tartalmának alapos megismerése és a praktikussági szempontok mellőzése. Negatív példaként említendő az az eset, amikor a kirendelt igazságügyi szakértő a cselekménnyel közvetlenül érintett élővilág helyett egyéb környezeti elemeket

¹⁶ B.1384/2014.

¹⁷ Kutatásom során a hulladék kriminológiai fogalmát vettem alapul.

vizsgált. Pozitív példa viszont, amikor a szakértő téves jogértelmezését észlelte a nyomozó hatóság, és az ügyet bűncselekmény hiányában megszüntette.

4. Környezetkárosítás de lege ferenda

Napjainkra a környezet büntetőjogi védelmének relevanciája nem kérdéses, mint ahogy az sem, hogy hazánkban valamennyi bűncselekmény törvényi tényállását a büntető törvénykönyvben kell elhelyezni. Az sem lehet vitatott, hogy a hatékonyabb jogalkalmazáshoz nemcsak az alkalmazandó tényállás újragondolása, hanem a jogalkalmazók gyakorlati kompetenciájának növelése is szükséges. Ez előbbi probléma megoldásához talán kiindulási alapot nyújthatnak az alábbi felvetések.

A környezetkárosítás tényállása jelenleg négy elkövetési tárgy vonatkozásában nyitott törvényi tényállásként – ugyanakkor a jelentős mértékű szennyezés kiemelésének következtében félreérthetően – rendeli büntetni valamennyi veszélyeztetést vagy károsítást, mint eredményt előidéző elkövetési magatartást. Tekintettel arra, hogy az ember, mint élőlény folyamatosan kölcsönhatásban van azokkal a környezeti elemekkel, amelyek valamennyi összetevője elkövetési tárgyként került meghatározásra, ezért a büntetendő, illetve megengedett magatartások közötti határvonal nem egyértelmű, az számos esetben elmosódik. A megoldást álláspontom szerint az jelentené, ha az egyes környezeti elemek vonatkozásában külön §-okra tagolva, eltérő elkövetési magatartásokat határozná meg a jogalkotó. A differenciált szabályozás megteremtése – tekintettel a környezetkárosítás tényállásának környezeti büntetőjogban betöltött generális jellegére – egy tényálláson belül indokolt.

A földdel, mint környezeti elemmel kapcsolatos elkövetési magatartásokat akként kellene meghatározni, hogy az e körben büntetni rendelt magatartások a hulladékgazdálkodás rendjének megsértésétől egyértelműen elhatárolhatók legyenek, ugyanakkor a hulladékgazdálkodás rendjének megsértése hiányában is meg lehessen állapítani a környezetkárosítást.

Megfontolandó továbbá a környezeti elemek használatát szabályozó közigazgatási normák tudati oldallal párosuló megszegésének büntetendővé nyilvánítása, amely – elsősorban a víz és a levegő védelmében – immateriális deliktumként megkímélné a jogalkalmazót további eredmények bizonyításától és kidomborítaná a büntetőjog végrehajtási biztosíték jellegét.

Az élővilág védelme körében célszerű lenne a mező- és erdőgazdálkodás rendjének szándékos megsértését kriminalizálni a jelenlegi, túlzottan általánosnak mondható – és ekként homályos jelentéssel bíró – normaszöveg helyett. Álláspontom szerint a jogbiztonság szempontjából is megkérdőjelezhető az a szabályozás, amely alapján a jogalkalmazónak az eset konkrét körülményeit mérlegelve, ügyről-ügyre kell eldöntenie, hogy az adott magatartás már büntetőjogi megítélés alá esik-e vagy sem. A környezeti bűncselekmények aránya a büntető igazságszolgáltatásban – annak ellenére, hogy növekvő tendenciát mutat – még mindig csekély, ezért a bírói gyakorlatról nem várható el, hogy kimunkálja a magabiztos elhatárolás támpontjait.

Mivel az ipari termelés szervezeti keretei elhomályosítják az egyes egyének felelősségét, ezért a termeléshez kapcsolódóan megfontolandó, hogy a felügyeleti vagy ellenőrzési kötelezettségek teljesítésének elmulasztása is büntetendő legyen, amennyiben azok teljesítése megakadályozhatta volna a környezetvédelmi szabályok megsértését.

A környezeti büntetőjog hatékonyságának növelését környezetünk aggasztó ütemben romló állapota szükségessé teszi, ugyanakkor mindez nem eredményezheti a jogállami büntetőjogra jellemző alapelvek és garanciák csorbulását. E tanulmány és az annak alapjául szolgáló empirikus kutatás kétséget kizáróan nem alkalmas messzemenő következtetések levonására, arra viszont igen, hogy a jogalkalmazási gyakorlat áttekintésével segítse mind a jogalkalmazót, mind a jogalkotót.

Irodalomjegyzék

- Görgényi Ilona – Gula József – Horváth Tibor – Jacsó Judit – Lévy Miklós – Sántha Ferenc – Váradi Erika: *Magyar büntetőjog különös rész.* Wolters Kluwer Hungary. Budapest. 2020.
 - Görgényi Ilona – Udvarhelyi Bence: *A környezeti bűncselekmények megítélésének változásai a hazai büntetőjogban.* Miskolci Jogi Szemle. 14. évfolyam (2019) 2. különszám 1. kötet.
 - Horváth Tibor – Kereszty Béla – Maráz Vilmosné – Nagy Ferenc – Vida Mihály: *A magyar büntetőjog különös része.* Korona Kiadó. Budapest. 1999.
-
-

A nemzeti légtérigényléssel és a siklóernyőzés fejlődésével összefüggő jogi és repülésbiztonsági problémák

Nagy Péter*

A cikk a nemzeti légtér felhasználásával kapcsolatos problémákra és a kapcsolódó hibás joggyakorlatra hívja fel a figyelmet. Betekintést nyújt az egyre fejlődő motor nélküli repülő eszközök világába, és javaslatokat tesz annak érdekében, hogy a Magyar Honvédség technológiai fejlesztése, a várhatóan egyre intenzívebb katonai tevékenység (légi- és szárazföldi lövészetek, gyakorló repülések) ellenére is kiküszöbölhetőek legyenek a leírt repülésbiztonsági tényezők. A cikk valós problémát feszeget, szakértők véleményét összegezi és - a légtérigénylés rendszerének változtatására tett javaslatainak továbbvitele esetén - hozzájárul a repülésbiztonság növeléséhez.

Kulcsszavak: siklóernyőzés, repülési jogszabályok, repülésbiztonság, légtérigénylés

Legal and aviation safety problems associated with the national airspace demand and the development of paragliding

The article draws attention to problems with the use of national airspace and the associated erroneous case law. It provides an insight into the world of ever-evolving non-powered aircraft and makes proposals to eliminate the described safety factors in spite of the technological development of the Hungarian Armed Forces and the expected intensification of military activities (air and land shooting exercises, training flights). The article addresses a real problem, summarizes the views of experts and contributes to increasing aviation safety if its proposals to change the airspace request system are taken forward.

Keywords: paragliding, aviation legislation, flight safety, airspace request

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2023.1.123>

1. Bevezető

Az egyre fejlődő motor nélküli repülő eszközökkel a civil sportolók meglepő teljesítményekre képesek. A merevszárnyú vitorlázórepülőgépek, sárkányrepülőek esetében e tény már régóta ismert, azonban ma már a siklóernyősök esetében is beszélhetünk akár 600 km távolságról, 3000 méter magasságról, 11 óra repülési időről. Az utóbbi légijármű különlegessége, hogy mozgása nehezen nyomon

* PhD-hallgató, Nemzeti Közszerológati Egyetem.

követhető, hiszen a radar visszaverő felülete minimális, és összehajtván egy hátizsákban is elfér. A siklóernyősök startjai repülőtérről nem köthetők, és leszállás után a pilóták tömegközlekedéssel folytathatják útjukat. A siklóernyősök létszáma folyamatosan emelkedik. Hazánkban kb. 2000 fő a regisztrált siklóernyős repül, és évente közel 200 új pilótát képeznek ki az iskolák. Emellett sokan vannak, akik kerülnek a regisztrációt a feleslegesnek vélt költségek, és a törvények túlzott korlátozásai miatt.

A légijárművek nagy számából és teljesítményéből következik, hogy az esetleges légiesemények bekövetkezési valószínűsége nagy, és ez egyre csak nő. Helytelen az a gondolat, hogy a siklóernyő csak egy vászondarab, ami más légijárműben nem tehet kárt, hiszen pl. a 2021. decemberében történt légibalesetben nemcsak a siklóernyős, hanem egy CESSNA repülőgép személyzete is életét veszítette.¹ Figyelemre méltó az is, hogy a siklóernyő zsinórzata kevlárból készül, ami például a golyóálló mellények alapanyagául is szolgál – és akár 100 darabot is belevárnak egyetlen légijárműbe. Ennek az írásnak a célja nem más, mint figyelmeztetés.

Magyarországon az előzetesen megigényelt légterek jelentős részét nem aktiválják az igénylők, ami gazdasági és/vagy egyéb hátrányt jelent a légiforgalomban résztvevőknek. A problémakört színesíti, hogy igényléseikkel sok esetben kis létszámú felhasználók akadályozzák nagy létszámú repülőtérszomságot repülési feladatainak tervezését és végrehajtását –tehát megsértik sokkal népesebb csoportok érdekeit.

Ha pedig az előbbieket elfogadjuk, akkor a rugalmas légtérhasználási elveknek² megfelelően a légtér igénylés rendjét oly módon kell megváltoztatni, hogy az a repülésben minden résztvevő igényeit a lehető legnagyobb mértékben kielégítse, de legalábbis ne fordulhasson elő olyan, hogy a kialakított rendszer a repülést bárki számára ellehetetlenítse.

Kétségtelen, hogy az állami repüléseknek a legtöbb esetben előnyt kell élveznie - de csak olyan mértékben, hogy egy kényes mérleg egyensúlya mindenkor megmaradjon. A fegyveres- és rendvédelmi szervek repüléseit előnyben részesítő jogszabályok nem okozhatnak túlzottan nagy hátrányt a polgári repülés résztvevőinek. Természetesen az elv kölcsönös. A polgári célokra igényelt légterek nem zavarhatják túlzottan az állami repüléseket, illetve az azokkal kapcsolatos ügykezelés nem terhelheti túl az állami és hatósági szervek képességeit.

Szintén alapelveként kezelendő, hogy –amennyiben egy, a közös légtérrel felhasználó réteg létszámban jelentős fölényben áll, és / vagy az alkalmazott repülő eszközeinek képességei miatt nagyon érzékeny bizonyos körülményekre, akkor – „az élni, és élni hagyni” princípiumnak megfelelően – törekedni kell arra, hogy az alkalmazott szabályok különösen őket ne kényszerítsék nehezen betartható keretek közé.

Ha ez így történne, azzal a jogszabályok éppen a jogkövető magatartást tennék próbára, ami nem megengedhető, hiszen akkor a körülmények kényszere éppen a jogalkotói szándékkal ellentétes folyamatot indítana el. A repülésben – ahol a biztonság mindenképp felett kell, hogy álljon – ez nem megengedhető.

¹ edition.cnn.com/2021/12/22/us/texas-small-plane-paraglider-collision-deaths/index.html

² A vonatkozó pontjai később olvashatóak.

2. A civil és katonai repülés résztvevőit érintő akadályok felsorolása

A katonai gyakorló légterek (TRA (Temporary Restricted Area – időszakosan korlátozott légtér)) és a veszélyes légterek (Dangerous Area) állandó légterekként, folyamatosan szerepelnek a légtérinformációkat közvetítő honlapokon. Igényelni azokat csak előző nap szükséges³. Ez az eljárás egyfelől repülésbiztonsági kockázatot csökkent (hiszen folyamatosan tudatosítja a légiforgalomban résztvevőkben azok elhelyezkedését), másfelől félreértésekre adhat okot, hiszen az érdeklődők aktív légterekként tekinthetnek rájuk.

Az egyik, repülések tervezésénél forrásként sokat használt honlapon⁴ a TRA légterek részleteiként olvasható információ (Érvényesség: állandó; Üzemidő: az érvényesség alatt folyamatos) tovább erősíti ezt a felfogást. Gőz László említi,⁵ hogy hatósági munkája során sokszor találkozik olyan igénylőkkel (drón operátorokkal), akik belépőszintű jogi ismeretekkel, térképészeti vagy meteorológiai tudással sem rendelkeznek. Ebben a környezetben törekedni kell az egyértelműsége.

Előfordul, hogy a TRA légtereket az állami szervek egy-egy gyakorlat kiegészítéseként hétvégére is megigénylik, de más jogcímen (eseti légtér), hiszen az előzőleg említett jogszabály (feltételezhetően a civil pilóták szűkösebb repülési lehetőségeinek biztosíthatósága, illetve az ellenkező esetben kialakuló feszültségek elkerülhetősége érdekében) a hétvégi igénylés lehetőségét kizárta.⁶ Előfordul tehát, hogy katonai gyakorlatok során a hétvégi állami igénylésekkel folyamatosan, hosszabb időre lefoglalt ugyanaz a térrész, amit a civil pilóták a nyári hónapokban siklórepülő távrepülésekre szeretnének használni.

A veszélyes légterek igényéről szóló tájékoztatás már 10 (pótigény esetén 5) munkanappal korábban⁷ megtalálható a központi szerveken⁸, de a valós aktiválást csak fél órával a feladat megkezdése előtt szükséges bejelenteni. Ezek alapján előfordulhat, hogy a repülésből élők nem vállalnak el egy munkát az adott területen, vagy hétvégén kénytelenek az adott munkát elvégezni.

A megigényelt légterek nagy részét sem a Magyar Honvédség (MH) (pl.: TRA, veszélyes légterek esetén), sem a civil pilóta nélküli légi járművek pilótái (drón légterek) nem aktiválják, vagy a megigényelt időtartamnak csak minimális részében folyik valós repülési tevékenység az adott térrészekben. Természetesen a katonai repülések tervezése során nagyon sok tényezőt kell figyelembe venni. Ezen tényezők

³ 26/2007. (III. 1.) GKM-HM-KvVM együttes rendelet *a magyar légtér légiközlekedés céljára történő kijelöléséről*, 9. §, 3. pont: „Az időszakosan korlátozott légterek igénybevételére vonatkozó, összesített napi tervet, a tervezett igénybevétel megelőző napon, helyi idő szerint 12.00 óráig az (1) bekezdésben meghatározott szervezet továbbítja Budapest ATS Központ számára.”

⁴ *terkep.legter.hu/#8.16/47.123/18.433*

⁵ GŐZ László: *Az eseti légterek beillesztésének biztonsági kihívásai az ATM és a közigazgatási eljárások dinamikusan fejlődő rendszerében* (Budapest : Nemzeti Közszolgálati Egyetem 2020) 7.,13.

⁶ 26/2007. (III. 1.) GKM-HM-KvVM 2. melléklet 2.2. pont: „Az időszakosan korlátozott légterek (TRA-k) munkanapokon legkorábban napkelte előtt 30 perccel, legkésőbb pedig helyi idő szerint 24.00 óráig, a munkaszüneti napot, illetve ünnepnapot megelőző munkanapokon legkésőbb helyi idő szerint 17.00 óráig vehetők igénybe.”

⁷ 26/2007. (III. 1.) GKM-HM-KvVM együttes rendelet. 17. §

⁸ HUNGAROCNTRON 2020. *Napi légtér igénybevételi információk*. galatech.hu/pg/dir/HC-legtergazdalkodas.htm.

bármelyike (pl.: várható időjárás, pontosabban az előrejelzés általános bekövetkezési valószínűsége) indokolhatja „biztonsági” légterek megigénylését, melyek adott esetben lehetővé teszik a feladat végrehajthatóságát - azonban így az egyik légtér nem lesz aktiválva.

A sárkányrepülővel, vitorlázógéppel, siklóernyővel (egy átlagos, 8 órás munkarendben dolgozó sportoló esetén) évente csak erősen korlátozott számú, „valóban jó repülési körülményekkel megáldott” hétvégi napot lehet repülésekre kihasználni. Az említett eszközök közül a leggyengébb teljesítményű (siklóernyő) is képes átrepülni Magyarországot.⁹ Az ország átrepülése során egy siklóernyős körülbelül 8 órát tölt a levegőben. (Amerikában dokumentáltak már 615 km hosszú, 10:50 perces repülést is¹⁰)

Ahhoz, hogy a siklóernyős kiválaszthassa a megfelelő starthelyet, például Egerben vagy Pécs mellett, előző nap tudnia kellene a megigényelt légterek várható valós aktiválásával kapcsolatos információt. Már kora reggel fel kell mászni az adott hegyre, vagy oda kell érni a megfelelő csörlőpályára¹¹. Érthető tehát, hogy számára nem elég, hogy régóta meg van igényelve egy légtér, hanem a döntéséhez szüksége lenne az időbeli, *előző nap* hozzáférhető, a *várható valós aktiválással* kapcsolatos tájékoztatásra is.

Több ezerre tehető azon sportolók száma, akiknek az érdekeit sérti a rendszer rugalmatlansága. A HFFA (Hungarian Free Flying Association) 2021-ben 1241 regisztrált pilótával rendelkezett (ebből kb. 30 sárkányrepülő, a többi siklóernyős). A másik magyar függővitorlázókat tömörítő egyesület, a SIRESZ (Siklórepülő Szövetség) 2021-ben 619 regisztrált tagról számolt be az írásos megkeresésre. A két szövetség egybehangzó becslése szerint a regisztrációval nem rendelkező (feketén repülő) pilóták száma kb. 300. Ez a kapott adatok alapján kb. 2200 fős tábort jelent,¹² de szintén érintettek a vitorlázórepülők, mindezen eszközök motoros formái, illetve azok a külföldi pilóták, akik szeretnék repüléseiket Magyarországon lebonyolítani.

Amellett, hogy alig van olyan terület, ahol nem tiltják a siklóernyősök felszállásait, a megigényelt, de nem aktivált légterek is korlátozzák a mozgásterüket.

Mivel a siklóernyősöknek egyre kisebb a mozgásterülete és létszámban egyre jelentősebb repülő közösséget képviselnek, ezért elképzelhető, hogy egyre többen bevállalják majd a szabálykövetők közül is a tilos helyeket egy szép repülés reményében.¹³ Ez egy nagyon nehezen ellenőrizhető magatartásformához vezethet, melynek a repülésbiztonságra gyakorolt negatív hatása vitathatatlan.

A drónpilótákkal ellentétben a siklóernyősöknek nem szükséges eseti légteret igényelni¹⁴, de ezt is megtehetnék, ami jelentős terhet róna az állami szervekre.

A katonai légijárművek földközeli és kis magasságú, nagy sebességű harcászati útvonalrepüléseire a nem ellenőrzött légterekben külön katonai légi folyosókat

⁹ xcontest.org/world/en/flights/daily-score-pg.

¹⁰ flybubble.com/wp/wp-content/uploads/2021/08/new-paragliding-distance-record-world-615km.jpg

¹¹ Csörlés: az a tevékenység, mely során a siklóernyőst csörlőberendezéssel felhúzzák a magasba

¹² Forrás: HFFA, SIRESZ szövetségi vezetőség

¹³ galatech.hu/pg/dir/SIRESZ_LHSG2S-koordinacios-javaslatok_2011-05-05.pdf.

¹⁴ „Nem ellenőrzött” légtérben VFR (Visual Flight Rules – Látva repülési szabályok) szerint repülnek, de – a drónok operátoraival ellentétben – ők nem kamerán keresztül észlelik a környezetüket.

(Military Air Corridor – MAC) tervezték kijelölni.¹⁵ Az útvonalaknak a légtérstruktúrába való beillesztése bonyolult egyeztetést és nagyfokú együttműködést igényel, és bevezetése évek óta elhúzódik. Mind a MAC, mind a TRA légterekben végrehajtott nagy intenzitású katonai repülések bonyolult profilja miatt a légtérigény sokkal nagyobb, mint az útvonal-repüléseket végrehajtó polgári repüléseké. Nagysebességű VFR szerinti repülések alkalmával az összeütközések elkerülésében a felelősség a hajózó személyzetekre hárul, azonban erre a vadászpilóták pilótáinak a sebesség növekedésével és a magasság csökkenésével korlátozott esélyük van.¹⁶ A MAC repülések csak úgy valósíthatók meg, ha (előzetes kommunikációval és repülési fegyelemmel) teljes mértékben kizárhatók az egyéb repülések az adott szektorban.

A polgári felhasználású drón légterekkel kapcsolatos munkák, engedélyezések nagy hatósági terhet jelentenek, ami ellentétben áll a korábban írt elvekkel. Egy drón légtér kérelem feldolgozása átlagosan 5,5 óra munkaidőt jelent¹⁷, és előfordul a napi 150 (!) légtér feletti igényszám.

Ezek a légterek adott esetben hatalmas területeket lefoglalnak (például a Balaton teljes északi része).¹⁸ Az érintett hatóságnak (Honvédelmi Minisztérium Állami Légügyi Főosztály (a továbbiakban: HM ÁLF)) nincs jogköre bírálni¹⁹ az igényelt légtér vízszintes és függőleges irányú kiterjedését, így e paraméterek eltúlzott nagysága²⁰ alapján nem utasíthatja vissza a kérelmet. Azonban az eseti légtér kérelmek elbírálásában nemcsak a katonai légügyi hatóság vesz részt. A rugalmas légtérfelhasználás elve (FUA- Flexible Use of Area) alapján a civil hatóságok is korlátozhatnak. A FUA ide vonatkozó bekezdései a következők:

„A rugalmas légtérfelhasználás az ICAO (Nemzetközi Polgári Repülési Szervezet) által leírt és az Eurocontrol (Európai Szervezet a Légiközlekedés Biztonságáért) által kidolgozott légtérigénykezelési koncepció, amely szerint a légtér nem „csak polgári, vagy csak katonai” légtérnek kell tekinteni, hanem egységes egészként, ahol minden felhasználó követelményeit a lehető legnagyobb mértékben teljesíteni kell.”

„Amennyiben ugyanabban a légtérben különböző, eltérő követelményeknek megfelelő légiközlekedési tevékenységeket folytatnak, azok koordinációja során a repülés biztonságát és a rendelkezésre álló légtér optimális felhasználását kell szem előtt tartani.”

¹⁵ PALIK Mátyás: *A repülésirányítás alapjai*. (Budapest: Dialóg Campus 2018) 59.

¹⁶ SIKLÓSI Zoltán: *A NATO előírásokhoz illeszkedő repülésbiztonság alapelveinek rendszerszemléleti vizsgálata és integrálása a magyar szabályozók rendszerébe*. (Budapest: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem 2008) 51-53.

¹⁷ Lásd GÓZ (6. lj.) 7-8.

¹⁸ index.hu/tech/2018/07/20/dronkaosz_a_balaton_folott_is/

¹⁹ Az eseti légtérigénylésnek, a beérkezett kérelmek elbírálásának és az ilyen típusú légtér kijelölésének rendjét a MH ÁLF számára az 1995. évi XCVII. törvény a légiközlekedésről, a 4/1998. Kormányrendelet a magyar légtér igénybevételéről és a 26/2007. GKM-HM-KvVM együttes rendelet szabályozza. Ezen felül a hatósági eljárások lefolytatásának részletszabályait az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvény az általános közigazgatási rendtartásról és a katonai légügyi hatóság kijelöléséről szóló 392/2016. Korm. rend. határozza meg.

²⁰ hvg.hu/tudomany/20180720_dron_reptetes_engedely_eseti_legterhasznalat_balaton_kekszalag_besen_yei_peter

„A kizárólagos vagy speciális felhasználás céljából történő légtérlefoglalás csak ideiglenes jellegű, kizárólag a tényleges felhasználáson alapuló korlátozott időtartamra vonatkozik, és azonnal feloldják amint megszűnik a lefoglalás okául szolgáló tevékenység.”

„A tagállamok gondoskodnak a megfelelő légiforgalmi szolgáltató egységek és katonai irányító egységek közti polgári-katonai koordinációs eljárások és kommunikációs eszközök meghatározásáról, ami lehetővé teszi a légtér adatok kölcsönös biztosítását a légtér előtaktikai szinten történő felosztásának valós idejű aktiválására, deaktiválására és újrafelosztására”

„A tagállamok gondoskodnak arról, hogy az érintett légiforgalmi szolgáltató egységek és katonai irányító egységek megfelelő időben és hatékonyan cseréljenek információt az említett légtér tervezett aktiválásában történő változásokról, és hogy a légtér aktuális állapotáról minden érintett felhasználót értesítsenek.”²¹

Visszatérve az alkalmazott eljárásrendre, ha a kérelmezett eseti légtér egy ellenőrzött légtérteret érint, vagy annak 2,5 NM (Nautical Miles – tengeri mérföld) vízszintes, vagy 1000 lábnyi függőleges távolságán belül van, akkor az ellenőrzött légtérben illetékes légiforgalmi szolgáltató (pl. Hungarocontrol Zrt.) hozzájárulását is be kell szerezni. Ehhez hasonlóan, ha az eseti légtér TIZ-t (Traffic Information Zone- Forgalmi Tájékoztató Körzet), DropZone (a továbbiakban DZ) légtérteret, vagy TIZ-zel nem rendelkező repülőtér ARP-jétől (Aerodrome Reference Point - repülőtér vonatkozási pont) mért 3 km sugarú körrel határolt és 2000 láb magasságig terjedő légtérrészét érinti, akkor az illetékes AFIS (Aerodrome Flight Information - Légiforgalmi Tájékoztató Szolgálat), DZ, vagy repülőtér üzemeltetőjének hozzájárulását is be kell csatolni a kérelemhez. Emellett minden egyes kijelölésre tervezett eseti légtérhez ki kell kérni a (polgári) légiközlekedési hatóságtól az eseti légtér légiközlekedésre, illetve annak biztonságára gyakorolt hatásával kapcsolatos szakhatósági állásfoglalást, mely esetenként elutasítást jelent.²²

Az 1990. évi XCIII. törvény értelmében az eseti légtér kijelölésére irányuló közigazgatási hatósági eljárásért illetéket kell fizetni, ami alapján érthető, hogy az igénylők egy eljárás keretében többnyire a maximálisan megigényelhető időtartam (7 nap) mellett döntenek.²³

A FUA nem ad választ arra, hogy egy szabályosan, 90 nappal az igénybevetel előtt igényelt, hatósági engedéllyel rendelkező eseti légtér (például nemzetközi vitorlázórepülő bajnokság) vagy a verseny előtti napon szabályosan igényelt TRA

²¹ Az Európai Bizottság 2150/2005/EK rendelete. (2005. december 23.) eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32005R2150&from=SK.

²² „A Hatóság a kérelmet és az abban szereplő légtérteret megvizsgálva megállapította, hogy annak mind kiterjedése, mind időtartama aránytalanul nagy, tekintettel arra, hogy a légtérigénylés indoka pilóta nélküli légi jármű repültetése. Ezáltal a kérelem ellentmond a 2150/2005/EK Bizottsági rendelet rugalmas légtérfelhasználásra vonatkozó irányelveinek (3. cikk, c.). A Hatóság nem látja biztosítottnak, hogy az Ügyfél ilyen kiterjedésű, ennyire frekvenciát területesen, a repülésbiztonság elvárható szintjének megfelelően, a 4/1998. (I. 16.) Korm. rendeletben (1. § (4)) előírtak szerint el tudná látni a légiforgalom szervezését.”

²³ 4/1998. (I. 16.) Korm. rend. 5. § (6) „Az eseti légtérteret a légtér kijelölés indokául szolgáló esemény, rendezvény időtartamára, de legfeljebb 7 napra lehet kijelölni.”

élvez elsőbbséget. A jelenlegi gyakorlatnak megfelelően az állami repüléseket, vagyis TRA-t korlátozzák, melynek éppen ellenkezőleg, előnyt kellene élveznie. A gyakorlat a viszonylag rövid felhasználási időszakra, illetve a felhasználók népes táborára tekintettel alakult ki, amit másrésztől tiszteletben kell tartani.

A siklóernyő egyik nagy előnye, hogy a felszállás helye nem kötött repülőtérhez²⁴. Ezzel a lehetőséggel a pilóták szép területek felett repülhetnek közvetlenül felszállás után, azonban leszállásnál új problémával kényszerülnek szembesülni (Tulajdonos engedélyének hiánya). Mivel a leszállás helye nem pontosan kiszámítható, és leszállásuk vészleszállásnak minősíthető, ezért az bárhol kivitelezhető²⁵. Természetesen mindig igyekeznek a károkozást elkerülni.

Másik jellemző probléma, hogy (az évtizedek óta használt) starthely és leszállómező Natura 2000 terület lett és az érintett hatóság a használatra irányuló kéréseket azonnal elutasítja. A sokszor észszerűtlenül kiszabott büntetést²⁶ alternatív lehetőségek hiányában továbbra is kockáztatják, hiszen a starthelyek száma a hazánkban erősen korlátozott. Az uralkodó szélirány, a lakott területektől való távolság (pl. biztonságos leszállómező megléte) tovább szűkíti az általuk használható területeket. Az összefüggő hosszadalmas eljárások, az állandó elutasítással járó negatív tapasztalatok nyomán ezek a fiatalok továbbra is kockáztatnak, hiszen ez a legolcsóbb repülési forma életük meghatározó élményeit nyújtja. Amit általában kérnek, az a starthely és a vészleszálló terület használhatósága (mindkettő alig több, mint 100 m² a sok tízezer m²-es természetvédelmi területen). A környezeti terhelés gyakorlatilag nem mérhető, hiszen a felszállásuk során csak 2-3 lépést tesznek²⁷. A starthelyre feljutást megoldják a turistautakon²⁸.

A feszült körülmények közötti repülés (tetten érés, büntetés lehetősége) akkor is repülésbiztonsági kockázatot jelent, ha műszaki meghibásodás, vagy összeütközés veszélye nem áll fenn – pedig a repülésben ezek is megtörténhetnek.

Előfordult már, hogy a siklóernyősöket tömöríteni, repüléseiket törvényesíteni szándékozó szövetséget súlyos büntetéssel sújtottak egy, a természetvédelmi engedély hatályán (idő-intervallumán) kívül repülő, szintén megbírságolt tag miatt.²⁹

²⁴ 141/1995. (XI. 30.) Korm. rend. a légi közlekedésről szóló 1995. évi XCVII. tv. végrehajtásáról 22. § (2) c): „A fel- és leszállás nem repülőtéren vagy leszállóhelyen is történhet a következő esetekben: ha a légi jármű tulajdonosai miatt a leszállás helye előzetesen nem határozható meg...”

²⁵ Pl.: 1995. évi XCVII. törvény [Lt.] 41. § (6), vagy 141/1995. (XI. 30.) Korm. rend. 1995. évi XCVII. tv. végrehajtásáról 22. szakasz (2) bekezdés c); pont.Ez a szabály segédmotoros siklóernyőre is alkalmazható, mivel az nem rendelkezik légi közlekedéshez minősített hajtóművel. - 21/2015. (V. 4.) NFM rend. a légijárművek gyártásáról, építéséről és műszaki alkalmasságáról. 2. § 22. (A segédmotor nem minősített hmű. - megállása nem esemény, tehát kérdéskör így nem jogi, hanem szakmai vonatkozású. A szakmai szervezetek jóváhagyott eljárásait ennek megfelelően kell megfogalmazni (Pl. oktatási tematika készítésekor – nem repülhetnek be alacsonyan nagy vízfelület felé).

²⁶ pl. 5-10 ember nem tartózkodhat havonta 1-2 órát a hadiúton egy gyakran használt katonai lőtér szélén, amely körzetben egyébként autóversenyeket hagyományosan engedélyeznek.

²⁷ www.galatech.hu/pg/siresz/csobanc/Csobanc-cikk2_VESZPREM-MEGYEI-NAPLO-2010-08-10.JPG?fbclid=IwAR3anNQIRKBakrxHty72TwQVku2XXd9FrWgndU2_HTYaub7LMM_WoH1FTUw

²⁸ A 1996. évi LIII. törvény a természet védelméről 40. § (1) csak a fokozottan védett területre történő belépést szabályozza, de ott is kivételt tesz a turistautakkal.

²⁹ Az érintett írásbeli nyilatkozatában előre elvállalt minden esetleges jogkövetkezményt, de végül a bíróság a szövetséget is büntetve duplán szabott ki büntetést ugyanazért a tevékenységért.

A büntetéssel végül ellehetetlenítették a szervezet további működését. Ezek a szövetségek korábbi munkájukkal elérték, hogy tagjaik megfelelnek a törvényeknek. (pl.: siklóernyős bizonyítvány rendszer létrehozása, a felelősségi körök tisztázása, megfelelés a baleseti szakmai vizsgálatlalt és a repülésbiztonsági szolgálattal kapcsolatos elvárásoknak, lajstromozásra nem kötelezett légi járművek nyilvántartása, biztosítása stb.)³⁰

A siklóernyős nem vonható felelősségre a repüléssel kapcsolatos semmilyen okból addig, amíg a siklóernyőjét startpozícióba ki nem teríti, és a beülőjét a repülés szándékával magára nem csatolja³¹. A szabálytalanságokat tetten érni sokszor csak leszálláskor, az elkövető testi épségének kockáztatásával lehetséges. A testi épség kockáztatása csak bizonyos esetekben fogadható el.³²

A logikusan szabályozott törvényi háttérrel évtizedek óta kiharcolni szándékozó szervezetek működését nem gáncsolni^{33 34}, hanem támogatni kell – ellenkező esetben az eddig is ellentételezés nélkül dolgozó megbízottak feladják a próbálást. A siklóernyősök azután valóban szabályozatlanul repülnének, ami beláthatatlan repülésbiztonsági kockázatot jelentene a légiközlekedésben résztvevők számára. A technológiai fejlődés valószínűleg újabb korszerű, esetleg új technológiás légi járművek felbukkanását is eredményezheti a közeljövőben.

Az említett szervezeteken keresztül, a jogszabályi környezet ésszerű átalakításával lehetségessé válna a belső, szövetségi szabályozás, a teljes jogkövető magatartás és az új eszközök megjelenésére való felkészülés.

Mivel *kis létszámú igénylők nagy légtér területeket* foglalnak le *hosszú ideig* Magyarország légteréből, és ezzel *nagy létszámú pilóta társadalom érdekeit sértik*, mert a viszonylag *kevés távrepülésre* *kihasználható repülési napon* a repülési terveket akadályozó, vagy esetenként ellehetetlenítő változtatást kényszerítenek ki.

³⁰ 1995. évi XCVII tv 52§, 54-58§, 64-66§, 17§, 69§; 39/2001 Kormány rend. a *légiközlekedési kötelező felelősségbiztosításról*; 20/2002 KöViM rendelet a *polgári légi jármű üzemen tartásának szakmai feltételeiről és engedélyezési eljárásáról*

³¹ A 1995. évi XCVII tv. 71. §. (8). szerint: „légiközlekedés: légi járművel a légtérben való közlekedés (helyváltoztatás), ideértve a légi járműnek a repülési feladata végrehajtásához szükséges földi vagy vízi mozgást is”, illetve a 2005. évi CLXXXIV. törvény a légi-, a vasúti és a víziközlekedési balesetek és egyéb közlekedési események szakmai vizsgálatáról 2. § pd): „lábrol induló repülés esetén akkor kezdődik, amikor a légi jármű vezetője a repülés szándékával a felfüggesztő rendszert magára csatolja és addig tart, amíg a légi jármű vezetője a légi jármű repülésre kész állapotát megszünteti”

³² 1994. évi XXXIV. tv. a *Rendőrségről* 15. § (1) „A rendőri intézkedés nem okozhat olyan hátrányt, amely nyilvánvalóan nem áll arányban az intézkedés törvényes céljával.” (2) „Több lehetséges és alkalmas rendőri intézkedés, illetőleg kényszerítő eszköz közül azt kell választani, amely az eredményesség biztosítása mellett az intézkedéssel érintettre a legkisebb korlátozással, sérüléssel vagy károkozással jár.”; 16. § (1) „A rendőr kényszerítő eszközt csak a törvényben meghatározott feltételek fennállása esetén, az arányosság elvének figyelembe tartásával alkalmazhat úgy, hogy az nem okozhat aránytalan sérelmet az intézkedés alá vontak.”; 17. § (2) A rendőri intézkedés során a kényszerítő eszköz alkalmazása esetén lehetőleg kerülni kell a sérülés okozását, az emberi élet kioltását. de: 19. § (1) „A jogszabályi előírások végrehajtását szolgáló rendőri intézkedésnek - ha törvény vagy nemzetközi megállapodás másként nem rendelkezik - mindenki köteles magát alávetni, és a rendőr utasításának engedelmeskedni.”

³³ galatech.hu/pg/siresz/cso Banc/250000/Draga_tanulopenz.pdf?fbclid=IwAR2us4ys5LS5HvgDMjDQqb5sCVkAjL5UY5vaNDQf2-WZM4UOKGWCU0Zaht4

³⁴ www.galatech.hu/pg/siresz/cso Banc/250000/?fbclid=IwAR2-wfs5oz0LRV3ocuUC9H0dPNcYG9NFfdJtdMnDlm1WsZezTutLnSkrJRU

Emellett *nagyon sok esetben nem is aktiválják* a korábban megigényelt légtereket. A SIRESZ állásfoglalása alapján³⁵ mindezek miatt feltételezhető, hogy emiatt legalább néhányan nem tartják be teljesen a jogszabályokat. A siklórepülők részére ennek kiküszöbölésére létrehozta egy versenyzési lehetőséget, mely a sport jellegzetességeiből fakadóan online adat-feltöltés útján fogadja az eredményeket. Az alkalmazott applikáció azonnal kizárja az adatbázisból azokat a távrepüléseket, ahol a pilóta légtérrel sértett. Az Magyar Köztársaság Kupa (MKK) távrepülési adatainak összegzéséből³⁶ kiderül, hogy a siklóernyősök rendkívül sok időt töltenek a levegőben, és ezalatt hatalmas távolságokat tesznek meg.³⁷

A starthelyekkel kapcsolatban szintén problémák vetődnek fel. Kijelenthető, hogy ez a népes tábor nagyon kevés felszállási lehetőséggel bír³⁸, és tovább korlátozza lehetőségeiket a starthelyek mérete, hiszen általában csak 1-2 kiterített eszköz fér csak el rajtuk egy időben.

Magyarország kivételével az Európai Unió országok közötti határokon át lehet repülni. Hazánk 2007-ben csatlakozott a schengeni megállapodáshoz, melynek nyomán vonatkoznak ránk a következő irányelvek: „A belső határokat bármely ponton át lehet lépni anélkül, hogy személy-ellenőrzésre kerülne sor.”³⁹ ⁴⁰ Bár a fentiek alapján lehetségesnek tűnik, hogy pl. egy siklóernyős átrepüljön Ausztriába, de a valóságban ez Magyarország esetében egy párhuzamos jogszabály miatt

³⁵ Lásd 15. lj. „A tapasztalat szerint statisztikai garancia van arra, hogy a determinisztikusan sikertelen jogkövetők egy része, a légtérsértést következmények nélkül megúszó pilótatársak repülési eredményeinek hatására, a légtérsértők utánpótlási bázisává válik. Nagyon keserű érzés a kényszerű leszállás után a földről nézni, ahogy a rövid idejű légtérsértés kockázatát bevállalók tovább repülnek az ember fölött.”

³⁶ www.kbsz.hu/j25/dokumentumok/Szakmai%20napok/Legi_kozlekedes/20140417/slegter2004kbst_nj.pdf

³⁷ www.xcontest.org/2017/hungary/repulesek/reszletei:v.norbi/8.07.2017/09:17

³⁸ Siklóernyőzésre felhasználható starthelyek Magyarországon. www.google.com/maps/d/viewer?mid=1AP2TbiVYt4Sxde1oQPODIAXGaA&ll=47.15988832503018%2C18.8694497983486&z=8

³⁹ Egyezmény a Benelux Gazdasági Unió államai, a Németországi Szövetségi Köztársaság és a Francia Köztársaság kormányai között a közös határaikon történő ellenőrzések fokozatos megszüntetéséről 1985. június 14-én kötött Schengeni Megállapodás Végrehajtásáról 2. cikk (1) bekezdés, [eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:42000A0922\(02\)&from=HU](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:42000A0922(02)&from=HU).

⁴⁰ Schengeni Végrehajtási Egyezmény 1. cikk, [www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewi23LuU4MDsAhUOx4sKHc0_BYUQFjAAegQIAxAC&url=http%3A%2F%2Fec.europa.eu%2Fenlargement%2Ffcvista%2Fhu%2F42000a0922\(02\)-hu.doc&usq=AOvVaw2feZ8eyHE59OXLnmbognCB](http://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewi23LuU4MDsAhUOx4sKHc0_BYUQFjAAegQIAxAC&url=http%3A%2F%2Fec.europa.eu%2Fenlargement%2Ffcvista%2Fhu%2F42000a0922(02)-hu.doc&usq=AOvVaw2feZ8eyHE59OXLnmbognCB). „Belső határok: a Szerződő Felek közös szárazföldi határai, belső légi járatok célját szolgáló repülőterei és olyan tengeri kikötői, amelyek kizárólag a Szerződő Felek területén belüli többi kikötővel való rendszeres közzeljárás céljára szolgálnak anélkül, hogy az e területeken kívüli egyéb kikötőkben kikötőnének.”

mégsem kivitelezhető.^{41 42 43}

Az Európai Bizottság 923/2012/EU rendeletét egyes EU tagországok nem tartatják be, – ezzel kedvezve a hozzájuk turistaként érkező siklóernyősöknek – amíg Magyarország igen. Autóval a schengeni határt bármilyen következmény nélkül átléphető. Az említett bizottsági rendelet a siklóernyők technikai fejlődése okán felülvizsgálatra szorul.

A Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtéren települő, a légi irányításért felelős Hungarocontrol Zrt. szolgáltatótól kapott adatok alapján többek között a következőket állapíthatjuk meg⁴⁴:

- Az igényelt és aktivált TRA légterek aránya 2021-ben 57%, előző évben 46% volt. A légterek kihasználtsági foka nagyon alacsony.
- Bár a katonai gyakorló légterek valós aktiválási szintje alacsony, mégis folyamatos emelkedik az igénylések száma (2021-ben 13%-kal, 2020-ban 93%-kal).
- Az igényelt és aktivált veszélyes légterek aránya 2021-ben 21%, előző évben 26% volt. A légterek kihasználtsági foka nagyon alacsony, de évről évre növekszik az igénylések száma.
- A kiemelten jó távrepülő hónapokban a vizsgált légterek egyre gyakoribb igényeltsége mellett a valós kihasználtság lassú növekedése is megfigyelhető. Ez a legrosszabb trend a civil sportolók távrepülési lehetőségei, és a veszélyes megközelítések, légi események valószínűsége szempontjából.
- Ha az itt értékelt trendekben változás nem történik, akkor valószínűsíthető, hogy a távrepülésre használható május-szeptember közötti hónapokban, a napos órákban (10-18 óra között) egyre gyakrabban lesznek veszélyes megközelítések, esetleg balesetek a katonai és civil légi járművek között.

A gyakorlatban az előző arányok nyomán előállt helyzet oda vezethet, hogy a repülni szándékozó siklóernyősök (a rengeteg megigényelt, de tapasztalataik alapján ritkán aktivált légtér miatt) kockáztatnak – mondván, hogy *általában* nem szokott lövészet folyni ebben a térrészben akkor sem, ha az meg van igényelve. Ez valóban repülésbiztonsági kockázatot jelent.

A tárgyalatban a légterek működési rendjét a 26/2007 (III.1) GKM-HM-KvVM⁴⁵ rendelet rögzíti. Amennyiben egy siklóernyős azt az információt olvassa az interneten, hogy például a LH-D2A légtér az adott napra meg van igényelve, akkor még felhívhatja a

⁴¹ „rádióberendezés (117,975–137,000 MHz) szükséges az ellenőrzött légterekben történő repüléshez, államhatárt keresztező repüléshez, éjszakai VFR-repüléshez”, illetve: „A vagy C módú transzponder (fedélzeti válaszadó berendezés, mely többek között a radar képernyőjén történő könnyebb azonosíthatóságot biztosítja) szükséges az ellenőrzött légterekben történő repüléshez, államhatárt keresztező repüléshez és a 4000' feletti, nem ellenőrzött légtérben történő repüléshez.”

⁴² A bizottság 923/2012/EU végrehajtási rendelete, SERA.5005 Látvarepülési szabályok, *eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012R0923&from=HU*.

⁴³ Emellett a 4/1998. Korm. rend. 9. § (1) a következőt tartalmazza: „Jogosulatlanul veszi igénybe a magyar légiteret az a légi jármű, amely az államhatár átrepüléshez szükséges, jogszabályban meghatározott engedéllyel, illetve feltételekkel nem rendelkezik” – E szerint jogilag a felsorolt berendezések minden, a magyar légiteret igénybe vevő pilóta számára kötelező lenne.

⁴⁴ Lásd: NAGY (38. l.)

⁴⁵ 26/2007. (III. 1.) GKM-HM-KvVM együttes rend. 9.§-18.§

Repüléstájékoztató központot (BP FIC) (a rendeletben: Budapest ATS Központ) abban a reményben, hogy az adott légtér az igényeltség ellenére nincs aktiválva, vagy esetleg megtörtént az igény teljes törlése.

A rendelet 10.§ (2) pontja alapján az BP FIC szakembereinek legkésőbb a megigényelt üzemidő kezdete előtt 30 perccel már tudniuk kell, ha az igénylő részéről üzem veszi kezdetét a légtérben. A pilóta szemszögéből nézve, amikor a BP FIC szakemberei még nem kaptak információt az esetleges üzemkezdetről, akkor az adott légtér még legalább 30 percig szabadon használható.

A rendelet 10.§ (3) pontja alapján, ha az engedélyezett igénybevétel kezdési időpontját követő 30 percen belül a légtér igénybevételét mégsem kezdik meg, az igénylő katonai szervezetnek új kezdési időpontot kell egyeztetnie. Ezt a BP FIC úgy értelmezi,⁴⁶ hogy legalább további 30 percig még szabad lesz a légtér. Valójában a rendelet szövegében nem olvasható az újabb 30 percre egyértelmű utalás.⁴⁷ Tehát 30, vagy 60 percig nem várható üzemkezdés, és ÁLTALÁBAN nem szokott lövészet folyni annak ellenére, hogy a légtér meg van igényelve.

A repülésbiztonsági tudományok egyik alapvető tézise a baleseteknek a Reason-féle „Svájci sajt modell”⁴⁸ -re való visszavezethetősége. A légtér aktiválásával kapcsolatos problémák ennek a modellnek egyértelmű példáját mutatják.

Előfordulhat, hogy a siklóernyős messziről, még előző nap odautazott az adott helyszínre - reménykedve abban, hogy a másnapra előre jelzett, ritkán előforduló „valóban jó távrepülő időjárásban” az LH-D2A légteret nem fogják aktiválni, hiszen „nem szokták” (az éves statisztika alapján 18% esély van csak ennek ellenkezőjére, de 2021-ben 4 hónapon keresztül (köztük a nyári hónapokban) 0%-át (!) aktiválták a megigényelt légtérnek). Itt megemlíthető az a tény is, hogy bizonytalan a környezetben, hiszen a repülési forma még újszerű.^{49 50}

A bizonytalanságot a civil repülő szövetségeknél tartott időszakos tájékoztatással, aktuális események bemutatásával orvosolni lehetne. (Pozitív példa: A TRA sértések számának csökkentése érdekében repülésbiztonsági szóróanyag készült, mely 2016-ban a Közlekedésbiztonsági Szervezet szakmai napján bemutatásra került, illetve a repülőszövetségek, repülőterek is megkaptak. Bár mérni és bizonyítani nem lehet, de talán ennek is köszönhető volt, hogy a TRA sértések száma 2016-ban az előző évihez képest negyedére esett vissza.⁵¹)

Ha egyetlen hasonló eset elkerülhetővé válik azzal, hogy ezek a problémák döntési helyzetben lévő szakemberekhez eljutnak és ennek következtében

⁴⁶ galatech.hu/pg/dir/HC-legtergazdalkodas.htm „További hasznos ismeretek a TRA, a D és Eseti légterekről” című bekezdés 4. pontja

⁴⁷ 26/2007. (III. 1.) GKM-HM-KvVM együttes rend. 10.§ (3) pont,

⁴⁸ Good and bad reasons: The Swiss cheese model and its critics, www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0925753520300576, 2.2.3. Rob Lee's Swiss cheese metaphor, az ábra is tanulmányból való.

⁴⁹ Idézet egy kérdőíves válaszból: „...az engedélyek kérésének módja sem teljesen egyértelmű azok számára, akik ritkábban tudnak repülni, sőt, egyáltalán nem világos, hogy melyik légteret aktiválták, használták végül.”

⁵⁰ 14/2000. (XI. 14.) KöViM rend. a Magyar Köztársaság légterében és repülőterein történő repülések végrehajtásának szabályairól. 1.3.2.: „a légijármű parancsnokának meg kell ismernie a tervezett repülésre vonatkozó összes rendelkezésre álló tájékoztatást”

⁵¹ Forrás: MH Légi Vezetési és Irányítási Központ (LMVIK)

változásokat idéznek elő, akkor a cikk elérte kitűzött célját. Természetesen a bíróságon a fenti esethez köthető (akár halálos kimenetelű) balesetnél a pilótát hozná ki hibásnak, de az megelőzhető lenne a civil-katonai kommunikációval, és az adott területen fejlettebb országok példáinak követésével.

A Hungarocontrol Zrt. üzemeltet egy valós idejű légtér információkat megjelenítő honlapot, egy hiteles vizuális (térképes) adatforrást. A légtérfelhasználási terv koordinátákkal való felsorolása korlátozás nélkül hozzáférhető volt⁵², azonban annak vizuális megjelenítéséhez⁵³ korábban szakszolgálati engedély-szám kellett.

A siklóernyők üzemeltetéséhez a szakszolgálati engedély nem követelmény. Ebben a repülősportban más dokumentációs rendszer alakult ki, ahol a szintek elnevezése magyar viszonylatban Pilóta I-II-III, az IPPI (Nemzetközi Pilótajogosítást igazoló) kártyákon pedig PARA PRO 3-4-5 megnevezések olvashatók. Talán jelen cikk kutatásainak is köszönhető, hogy végül a vizuális információk is korlátozás nélkül hozzáférhetővé váltak, hiszen a hangsúlyozott problémáról a Hungarocontrol Zrt. is értesítésre került.

A visszacsatolások alapján már a siklóernyős sportolók is használják honlapot, így ez az eset jó példája a repülésbiztonság gyors és egyszerű növelhetőségének.

3. A siklóernyős tevékenységgel szemben alkalmazott joggyakorlatról

A természetvédelmi szabályok tiltják a siklóernyősök fel- és leszállásait a védett természeti területen a *természet védelmére hivatkozva*, arra *technikai sportként* utalva.⁵⁴ Az alábbiakban vizsgáljuk meg, hogy az állásfoglalás elemei miért nem helytállóak.

3.1. A természet védelmére hivatkozva. A Várpalota melletti lőtér, Natura2000 területen évente több alkalommal rendeznek autóversenyt és katonai éleslövészetet, amely rendezvények nagy zajhatással és esetenként környezetszennyezéssel járnak. A siklóernyősök által (kényszer) leszállásra használt területet tehát folyamatosan harckocsik, harci helikopterek használják. Előfordul, hogy az éleslövészetek alkalmával a lőtér tüz keletkezik. A Közép-dunántúli Nemzeti Park Igazgatóság állásfoglalásában a tüzeseteknek csak az őszi környezeti hatásáról olvashatunk: "a száraz gyepek tekintetében a hirtelen átfutó tüzek az őszi időszakban nem okoznak kimutatható kárt az élőhelyekben és az itt élő növényfajokban." A siklóernyősöket a helyszíni leszállásért környezetkárosítás miatt megbüntetik, míg a lövészetek során gyakran előforduló tüzeseteket ki nem mutatható kárnak minősítik. Ez az állásfoglalás vitatható. Emellett a korábban ismertetett kimutatásnak megfelelően a lövészetek, így a tüzesetek egész évben megtörténnek, nemcsak ősszel. Egyébként a természetvédelmi terület felletti siklórepülést a jogszabályok nem tiltják, de a várpalotai helyszínen még (a

⁵² www.Hungarocontrolzrt.hu/legterfelhasznalasi-terv

⁵³ www.netbriefing.hu/login.php

⁵⁴ Az 1996. évi LIII. tv., 38. § (1) i): „Védett természeti területen a természetvédelmi hatóság engedélye szükséges különösen: közösségi és tömegsportesemények rendezéséhez, sportversenyhez, technikai jellegű sporttevékenység folytatásához”

hajtóművel való alacsony repülést tiltó⁵⁵) környezetvédelmi légtér sincs a terület fölött.

3.2. Technikai sport. Magyarországon nem található olyan jogszabály, amely szerint a siklóernyőzés technikai sportnak minősül, továbbá olyan jogszabály sincs, amely meghatározza, hogy mit jelent a „technikai sport” kategória. A fogalmat a természetvédelmi jogszabály csak a rendelkező részben használja.⁵⁶ A hiányzó definíciót a természetvédelmi hatóságok és nemzeti parkok saját célú értelmezéssel pótolják, majd eljárásaikban erre a jogforrások erejével hivatkoznak. Az öncélú értelmezéssel és ennek az eljárásokban történő alkalmazásával jogsértés történik, hiszen hiányzó jogértelmezésre csak a jogalkotónak vagy a bíróságnak van felhatalmazása. Jogalkalmazóként, öncélú értelmezéssel egy eljárásban elmarasztaló döntést hozni, szankciót alkalmazni nem lehet.

Magyarországon szabályszegést csak olyan cselekmény miatt lehet megállapítani, amelyet törvény vagy rendelet az elkövetés idején büntetni rendelt, illetve nem lehet olyan büntetést kiszabni vagy intézkedést alkalmazni, amelyről a Büntető Törvénykönyv az elkövetés idején nem rendelkezett.⁵⁷

A kormányablak hivatalos honlapján található definíció alapján a technikai sport: „gépi, vagy mechanikus meghajtású járművel zajló sporttevékenység (pl.: kerékpárverseny, rallye-verseny)”⁵⁸

Tehát a hajtómű nélküli siklóernyőzés a kormányablak kérelemelbírálási útmutatója szerint nem technikai sport. Ez a hivatalos állásfoglalás logikus megközelítésen alapul, mert a természetre gyakorolt hatás alapján kategorizál – hiszen a vonatkozó törvény is éppen a természet védelmének érdekében jött létre.

A természetvédelem szempontjából a "technikai sport" fogalmát az adott tevékenység természetre gyakorolt hatása alapján kell meghatározni (mennyi elkerülhetetlenül velejárá és hátramaradó nyomot hagy a természeti környezetben). A megközelítés azért is következetes, mert bármely tevékenység engedélykötelességének meghatározása a természetre gyakorolt káros hatás alapján, a szabályozása pedig e káros hatás mértékének korlátozása érdekében történik.

A cross-motorozás, a quad, a terepjáró gépjárművekkel folytatott edzések és versenyek mindegyike kiterjedt és csak lassan gyógyuló károsodást hagy maga után, ezeket tehát természetvédelmi szempontból valóban a technikai sportok közé kell sorolni. A motor nélküli siklóernyőzés –a biztonságos starthelyek kialakítása után (és ez már régen megtörtént)– ugyanúgy nem tekintendő technikai sportnak, mint a természetjárás, mert a természetre gyakorolt hatása azonos.

⁵⁵ 4/1998. (I. 16.) Korm. rend. 5/B. § (7) b) „Környezetvédelmi szempontból korlátozott légtérben nem végezhető hajtóművel felszerelt és a hajtóművét használó légi járművel – ideértve a pilóta nélküli légi járművet és a pilóta nélküli állami légi járművet is –, valamint hőlégballonnal történő repülés”

⁵⁶ 1996. évi LIII. tv., 38. § (1) bekezdés i) pont valamint a 275/2004. (X. 8.) Korm. rendelet az európai közösségi rendeltetésű természetvédelmi területekről 9.§ (2) bekezdés d.) pont

⁵⁷ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről 1. § (1) - (2)

⁵⁸ kormanyablak.hu/hu/feladatkorok/194/OKTVF00165

Más esetben -ha a törvény az eszközhasználat alapján kategorizálna, akkor- a gps-szel végzett természetjárás, vagy a horgászat is technikai sportnak minősülne, ám azok nyilvánvalóan nem természetvédelmi engedélykötelesek.

3.3. Sporttevékenység. A *Sportról* szóló 2004. évi I. törvény 1. § (1). bekezdés szerint: Sportoló az a természetes személy, aki sporttevékenységet végez. (2) bekezdés: „Sporttevékenységnek minősül a meghatározott szabályok szerint, a szabadidő eltöltéseként kötetlenül vagy szervezett formában, illetve versenyszerűen végzett testedzés vagy szellemi sportágban kifejtett tevékenység, amely a fizikai erőnlét és a szellemi teljesítőképeség megtartását, fejlesztését szolgálja.”⁵⁹

A legtöbb magyarországi siklóernyős esetében nem beszélhetünk „testedzésről”, illetve „a fizikai erőnlét és a szellemi teljesítőképeség megtartásáról”. A repülés szeretete az, amiért e repülő eszközt használják. A pilóták siklóernyő vezetésére jogosító érvényes vizsgákkal és okmányokkal, a siklóernyők pedig érvényes műszaki okmányokkal rendelkeznek. Ezek megszerzésének és fenntartásának módját - ahogy magának a siklóernyő használatának szabályait is - nem a Sport törvény, hanem többek között a Légiközlekedésről szóló 1995. évi XCVII törvény (Lt.) szabályozza.⁶⁰ A siklóernyőre tehát nem vonatkoztatható a technikai sport fogalma.

Ha azonban mégis sportként minősíti a siklóernyőzést a törvény, akkor -csakúgy, mint a pl. a kerékpározás esetében- a szövetségek kezébe kell adni a sportági szabályzást, mint például az orvosi alkalmasság kérdését. Kizárólag Magyarországon írja elő jogszabály a siklórepülő pilóták repülőorvosi alkalmassági minősítését. Ez a jogszabály a nemzetközi gyakorlathoz viszonyítva is túlszabályozást jelent.⁶¹ A siklóernyőzés nagyjából a kerékpározáshoz, vagy a „B” kategóriás jogosítvány meglétéhez szükséges egészségügyi feltételeket kívánja. A repülőorvosi alkalmassági minősítés itt túlzás, sokba kerül, és szükségtelenül gyakran kell újítani.

3.4. NATURA 2000. Az európai közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű területek - köztük a Natura 2000-es területek is - a 275/2004. (X. 8.) Korm. rendelet hatálya alá tartoznak.⁶² A Natura 2000-es területek tekintetében a jogalkotó a vonatkozó rendeletben nem tiltja és köti engedélyhez a területre történő belépést. A Natura 2000-es területeken jelenleg is folyik erdő- és mezőgazdasági, turisztikai és sport, illetve felettük repülési tevékenység. E területek nincsenek bekerítve, vagy táblával jelölve. A Natura 2000-es területeken rendezett

⁵⁹ A *Légiközlekedésről* szóló 1995. évi XCVII törvény (14). bek. szerint: „légisport: légi járművel folytatott, nem gazdálkodási célú sporttevékenység.”

⁶⁰ A 1995. évi XCVII törvény 71. §. (5) szerint: „a légi jármű: bármely szerkezet, amelynek légkörben maradása a levegővel való olyan kölcsönhatásból ered, amely más, mint a földfelszínre ható légerők hatása”; továbbá a 1995. évi XCVII törvény 71. §. (40) szerint: „siklórepülő eszköz: a légi járművek gyártásáról, építéséről és műszaki alkalmasságáról szóló miniszteri rendeletben meghatározott sárkányrepülő eszköz vagy siklóernyő.”

⁶¹ 27/2014. (IV. 30.) NFM rend. a polgári légiközlekedési személyzet egészségi alkalmasságának feltételeiről, valamint az egészségi alkalmasság megállapítását végző szervek kijelölésének és tevékenységének szabályairól.

⁶² A rendelet célja az európai közösségi jelentőségű természetvédelmi rendeltetésű területek hálózatába tartozó, a rendelet hatálya alá eső Natura 2000 területeken előforduló, közösségi jelentőségű, valamint kiemelt közösségi jelentőségű élőhelytípusok, illetőleg fajok megőrzéséhez szükséges előírások megállapítása.

sportesemények közül csak 100 főt meghaladó résztvevő esetén szükséges a természetvédelmi hatóság engedélye.⁶³

A Natura 2000-es területeken található ösvények területét korábban el kellett venni a természettől, de a turistaút-hálózatot létrejötté után azt az idelátogatók már engedély nélkül használhatják. Ők sem végeznek technikai sportot, és csak a számukra kijelölt területet terhelik. A turistautakhoz viszonyítva a siklóernyős starthelyek időben sokkal korlátozottabb használhatóságának oka az általános meteorológiai feltételek mellett (pl. hőmérséklet, borultság stb.) a szélirány napi váltakozása is. Ha a szél nem pontosan szembe fúj, akkor a starthely az adott napon nem használható - tehát (csak nyári hónapokban) átlagosan kéthetente egyszer használható ugyanaz a starthely.

A hegyi starthelyek helyszíne nem jelölhető ki szubjektív döntéssel, mert alkalmasságuk kizárólag a domborzat különleges, lokális adottságaiból ered. A turistautak kialakulásához hasonlóan a starthelyeket is csak egyszer kell kialakítani - pontosan oda, ahova azt a domborzati adottságok diktálják. A kijelölés után már (a turistautakhoz hasonlóan) nincs értelme a kialakított starthely használatát külön engedélyhez kötni, mert a siklóernyős nem tud máshonnan (alkalmatlan helyről) startolni. A starthely létrejöttének természeti terhelése is alacsonyabb a meglévő turistautakénál, mert egy starthely területe alig több, mint száz négyzetméter. A starthelyek összterülete nem mérhető a turistautak és ösvények összterületéhez, a védett terület nagyságához viszonyítva pedig az arány kimutathatatlanul elenyésző.

A vonatkozó jogszabályok szerint a repüléseket a hatályos ICAO légiforgalmi térkép alapján kell tervezni. Ezek a Natura 2000-es területek nincsenek jelölve, kizárólag a természetvédelmi légterek. Papír alapú Natura 2000-es térkép beszerzése nem lehetséges, az interneten elérhető Natura 2000 térképeken pedig területet pontosan behatárolni nem lehet. A Natura 2000-es területeket helyrajzi szám alapján a siklórepülés során beazonosítani és elkerülni lehetetlen. Magyarországon egyetlen repülési jogosítás megszerzésére irányuló képzés során használt hatályos képzési tematika sem foglalkozik a Natura 2000-es területekkel, kizárólag a természetvédelmi légterekkel – mégis, az itt leszállót természetvédelmi büntetéssel sújtják (pl. Tihany, ahová azok végeznek vészleszállást, akik másképpen életüket kockáztatva a Balatonban landolnának).

A Lt. 71. §. (8). bekezdés szerint: „légiközlekedés: légi járművel a légtérben való közlekedés (helyváltoztatás), ideértve a légi járműnek a repülési feladata végrehajtásához szükséges földi vagy vízi mozgást is”; tehát a fel- és leszállás is légiközlekedésnek minősül. Nincs olyan jogszabály, ami tiltaná a légiközlekedést Natura 2000-es területeken. Fontos megjegyezni, hogy több repülőtér (Pér, Szentkirályszabadja) és közútjaink nagy része is Natura 2000-es területen fekszik. Az ilyen közutakon kedvtelésből végzett (motor)kerékpározást, autózvezetést sem minősíti egyik hatályos jogszabályunk sem technikai sporttevékenységnek.

⁶³ 275/2004. (X. 8.) Korm. rendelet 9.§ (2) bekezdés d.) pont: „a talajfelszínen, száznál több fő részvételével zajló közösségi és tömegsportesemény rendezéséhez, valamint a technikai jellegű sporttevékenység folytatásához”.

A jogkövetési hajlandóságot mindenkor növeli, ha a törvény egyenlő mércével mér. Hazánkban több példa hozható olyan külszíni fejtésre, melynek a területén engedély birtokában teljességgel kipszttítják az élővilágot, de a bánya kerítésének túloldalán a siklóernyősnek a növények védelmére hivatkozva a fűre lépnie is tilos engedély nélkül. A fentiek alapján elmondható, hogy a jelenlegi joggyakorlat a tevékenység bármilyen kategorizálása esetén negatívan közelíti meg a siklóernyőzést.

4. Megoldási javaslatok

Számos probléma eredete, hogy a közelmúltban megnövelt Budapest TMA jelentősen korlátozza az általános és sportrepülésre használható légterek méreteit, ami a katonai légterek módosítását is maga után vonta - ugyanakkor a nyilvános adatok alapján a TMA ilyen mértékű megnövelését és alsó határának a jelenlegi kis magasságon tartása nem indokolt. Ez a következtetés a Budapest TMA légtereinek kiterjedtsége, illetve más európai fővárosi repülőterekhez rendelt légterek mérete közötti összehasonlítás után született. Nyilvánvalóan ezt a szerkezetet szakértők alakították ki, de egy korábbi repülési környezet alapján (a korszerűbb bejöveteleli eljárások kisebb területigényével még nem számolva).

A Drop Zone-légterek kialakításakor a HC irányítói szempontjai lettek figyelembe véve, hiszen egy henger alakú légteret könnyebb kerülni. Azonban az ejtőernyősöket ugrató (VFR szabályok szerint) közlekedő gép emelkedés közben még nem kell, hogy külön légtérben legyen elkülönítve. Megoldás lehet egy gomba alakú légtér is, melynek 2NM átmérőjű szárában megoldható az emelkedés és az irányítói körzet magasságától lehetne kiterjeszteni azt a szükséges méretre.⁶⁴

A nagyszámú sportrendőrségi, vadászegyesületi lőterek igénylése is szabályozásra szorul. A már említett légtérfelhasználási honlapok szerint ezek a lőterek szinte folyamatosan aktíválva vannak. Szintén fontos lenne, hogy az aktívnak tekintett lőtereknek jelenjen meg a felelős személy neve és elérhetősége.

A rugalmas légtérfelhasználás elvei alapján javasolt, hogy a TRA-k, MTMA-k használatának befejezése hangozzon el a tájékoztatói rádiófrekvenciákon. A levegőben lévő repülőgépek pilótái így lehetőséget kaphatnának útvonaluk azonnali módosítására/optimalizálására.

Javasolt a FLARM, OGN⁶⁵-jelek folyamatos figyelése és az adatok integrálása a légtérelenőrző munkapultokra.

Szintén probléma, hogy a jelenlegi TRA-k kiterjedése a nem ellenőrzött légtérben indokolatlanul korlátozza a polgári forgalmat – mivel nincs lehetőség a méretének változtatására. Ugyanakkora légteret kell aktíválni 10 x JAS-39 (Gripen) repülőgépnek, mint egyetlen géppárnak. Ráadásul a környezetvédelmi területek

⁶⁴ A Magyar Vitorlázó Szövetség javaslatai az adott témakörben.

⁶⁵ A FLARM rendszert az OGN rendszerhez hasonlóan a tereptárgyakkal és a többi légi járművel való összeütközés elkerülhetősége érdekében fejlesztették ki. Kisméretű eszköz, amely a GPS adatok rádiófrekvencián való kisugárzásával és intelligens mozgás-előrejelzési algoritmus segítségével éri el célját.

növekvő kiterjedése miatt a földközeli TRA-k nagy része a teljes kiterjedésben nem használható.⁶⁶ Ebből következik, hogy bizonyos feladat-típusok esetén azok a térrészek feleslegesen vannak megigényelve. Erre lehetne válasz egy új elképzelés: a jelenlegi TRA-k box-rendszerű alkalmazása (vagyis feldarabolása és változtatható méretű részletekben történő aktiválása). Nem lenne megoldás egy régi elképzelés, a teljes ország háló-rendszerű feldarabolása!

Szintén javasolt a katonai gyakorló-, és veszélyes légtereknek a civil repülésekre történő felkészülés során alkalmazott honlapokról történő eltüntetése (állandó megjelenítésének megszüntetése), illetve a civil hobbirepülés szempontjából irreleváns (10000 láb feletti) légterek kikapcsolhatósága.

A következő pont a légtérigénylés rendjének változtatása a veszélyes légterek esetében, hiszen sokszor nincs időbeli (előző napi) információ a felhasználó alakulat részéről. Az igénylés a jelenlegi gyakorlatnak megfelelően történhetne (legalább tíz munkanappal az igénybevétel tervezett időpontját megelőzően)⁶⁷, ám az aktiválásért egy központi, MH-n belüli légtérigénykezelő szerv lenne felelős, amely összehangolná a légtérigényeket (veszélyes-, eseti légterek és TRA-k). Feladata lenne, hogy az igénylő csapatoknál (pl. a lövész alakulatok) lévő kapcsolattartókat az aktuális lövészeti nap előtt 24 órával korábban felhívja (vagy fogadja a kapcsolattartók jelentéseit). Az egyeztetés alapján direkt, vagy indirekt módon megjeleníti az információt a nem-katonai felhasználók által is elérhető AMC szervereken (pl. jelzi, hogy egy korábban igényelt veszélyes légtérre mégsem lesz szükség, mert az adott alakulat lövészet helyett más feladatot kapott a következő napra).

A drónok (amellett, hogy rendkívül veszélyesek a légiközlekedésre⁶⁸) szabályozatlan használata gazdasági károkat is képes okozni – elég, ha csak a klímaváltozás ellen tüntető aktivisták London Heathrow repülőtéren drónokkal elkövetett akciójára, és a vonatkozó repülőter-zárásokra gondolunk.⁶⁹

A drón légterek esetében is hasonló a megoldási javaslat. A megigényelt minden egyes nap (a kezdési időpont) előtt 24 órával az igénylőknek fel kellene vennie a kapcsolatot az AMC-vel, ahogy annak –bár csak fél órával korábban, de– jogszabály szerint amúgy is meg kell történnie. Amennyiben a 24 órával korábbi telefonhívás nem történik meg, akkor az AMC-nek joga lenne az eseti légtér törölni, és azt az adott napra már nem lehetne aktiválni. Javasolt megfontolni szankciók bevezetését is arra az esetre, ha az igénylő a 24 órával megelőző telefonhívás alapján eseti légtér-aktiválást ígér, ám az adott napon ez mégsem történik így.

Ez az igénylőtől egyetlen kiegészítő telefonhívást követelne üzemnaponként, azonban a civil és katonai légiirányítóknak és gépszemélyzeteknek, illetve sportrepülők százainak könnyítené meg a repülési feladatra való felkészülését.

A veszélyes megközelítésekre megoldás lehet, hogy a siklóernyősök rendelkezzenek kisméretű légterekkel a jogszerűen használható starthelyeik, csörlőpályáik környezetében. Egy olyan új, előre dimenzionált légtérfajta javasolt,

⁶⁶ Bár a MH CAS (Close Air Support- közvetlen légitámogatás) feladat vállalásával a földközeli repülések megszorodtak, a környezetvédelmi légtereket, illetve a sűrűn lakott településeket kerülni kell.

⁶⁷ 26/2007. (III. 1.) GKM-HM-KvVM együttes rend.

⁶⁸ droninfo.blog.hu/2018/10/16/video_ez_tortenik_ha_dron_utkozik_repulovel

⁶⁹ www.dailymail.co.uk/news/article-7410789/Police-power-stop-Heathrow-drone-activists.html

melyet akár 3 nappal az igénybevétel előtt is meg lehet igényelni a rövidtávú időjárás-előrejelzés ismeretének függvényében. Bár az igénylés jelenlegi gyakorlatát (állandó kijelzést) egyes légterek esetében problémának tüntettem fel, ez az eljárás itt (a légterek kis méretét és jellemző/kizárólagos hétvégi igénylését figyelembe véve) egyáltalán nem megterhelő, ugyanakkor indokolt. Azzal is számolni kell, hogy a starthelyek elhelyezkedéséről más civil- és katonai pilótáknak csak felszínes ismeretei vannak, így azok bármilyen tudatosítása a repülésbiztonságot szolgálná. Az ilyen siklóernyős légterek aktiválását szélirány és szélerősség függvényében⁷⁰ megtehetné az elsőként kiérkező sportoló, vagy ismét egy központi szerv.

A fenti javaslat esetleges elfogadása után az BP FIC tájékoztatása legalább az aktív, kisméretű siklóernyős légteret és a szélirány függvényében a valószínűsíthető távrepülési útvonal irányát tartalmazhatná. A nem ellenőrzött légtérben a látva repülési szabályokat kell követni, és az összeütközések elkerülése mindkét pilóta felelőssége,⁷¹ de minden légiközlekedésben résztvevő fél alapvető érdeke a forgalom várható előrejelzése.

Sokat lendítene a repülésbiztonságon, ha a Hungarocontrol Zrt. által üzemeltetett, a drónrepüléseket szabályzó „mydronespace” applikációt a siklóernyősökre is kiterjesztenék, és ők is létrehozhatnának benne (1-2 km átmérőjű,) a drónokétól eltérő színnel jelölt légtereket. Az applikáció regisztrációja erősen szabályozott, és a rajta tárolt adatok hivatalosan hozzáférhetőek minden pilóta számára. Érdemes lenne kihasználni ezeket az előnyöket.

Említettünk olyan eseteket, amikor a MH egy-egy gyakorlat kiegészítéseként hétvégére is megigényli a TRA-k, vagy a lőterek veszélyes légtereit, azonban más jogcímen, eseti légtérként (az ok, hogy az előbbi kategória hétvégére nem igényelhető – feltehetően azért, hogy a civil repülésnek is megmaradjon a minimális mozgásterülete).

Ez – a jellemzően nagyobb, közös nemzetközi gyakorlatok során előforduló eljárás mód – első hallásra nagyon praktikus megoldás, hiszen a külföldi gépszemélyzeteknek nem kell új információkat, módosított légtéradatokat továbbítani. Azonban a hétvégi állami igénylésekkel folyamatosan, hosszabb időre lefoglalt ugyanaz a térrész, amit a civil pilóták a nyári hónapokban vitorlázó távrepülésekre szeretnének használni.

A műveletek, gyakorlatok tervezése során kiemelten ügyelni kellene a légterek optimális kihasználtságára. A hétvégi igényléseket lehetőség szerint el kellene kerülni, vagy szükség esetén –főleg (távrepülésekre csak kevésbé alkalmas) 11 óra előtti és/vagy 17 óra utáni időszakokra kellene korlátozni, emellett a teljes lefoglalt idő-intervallumban, és a civil szféra számára látványosan fel is kellene használni az érintett légterek egészét.

Egy példa a fentiekre: a Dunántúl legnagyobb starthelyén, Csobáncon a 2021-es év legaktívabb termikus időszakában a civil pilóták a következőkkel szembesültek: január 1-től június 1-ig a Balaton Felvidéki Nemzeti Park, ezután június 1-től július 16-ig a Magyar Honvédség (Defender Europe (DE) gyakorlata) tiltotta a repüléseiket.

⁷⁰ A tapasztalatok alapján kb. 2-3 aktiválás történne hétvégenként.

⁷¹ A siklóernyős kis sebessége, pontosabban a relatív sebesség-különbség miatt erre sok esetben képtelen.

A 2021-es DE hatalmas légteret, a teljes Balaton-Felvidéket lefoglalta. Csak kicsit kellett volna csökkenteni (Csobánc starthely kivétele⁷²), hogy szabályosan repülhessen sok civil pilóta. Hiú remény, hogy a tiltás miatt nem repültek. Alapvetően szabálykövetőek, de ha az év legjobb repülési időszakában a fentiekhez hasonlókat tapasztalnak, akkor kockáztatnak. Nehéz egy siklóernyőt észrevenni annak kis méretei miatt, és nem visszakövethető, hogy pl. a DE gyakorlat alatt hányszor történt veszélyes megközelítés.

Másik példa, hogy a MH gondozásában lévő területen található (jelenleg tiltott) Bér-heggyel, vagy a Márkóval és Csatárheggyel kapcsolatos szakértői vizsgálat során kiderülhetne, hogy mindegyik starthely a katonai légterek (pl. LH-D2A) legszélén található, valamint, hogy a domborzati viszonyokat és a szükséges szélirányt, szélerősséget figyelembe véve csak a légterektől távolodó irányban kezdhető onnan távrepülés. A következtetés ismét az, hogy a légtereket pár százalékkal csökkentve, vagy a (helytelen indok alapján történt) elutasítást felülvizsgálva sok civil pilóta korlátozás nélkül repülhetne.

A javaslat tehát a siklórepülő szövetségekkel a személyes kapcsolattartás, valamint egy térképi adatbázis létrehozása, amely feltünteti a siklóernyős starthelyeket, illetve adott szélirány esetén a várható repülési útvonalakat. Ezt a BP FIC részére is el kellene juttatni.

5. Összegzés

Az írás legfontosabb célja, hogy mondanivalója eljusson olyan szakemberekhez, aki egyetértésük esetén hozzájárulnak a javaslatok megvalósításához -egyúttal kiküszöbölve a szóba hozott repülésbiztonsági problémákat. A siklórepülőök repüléseit olyan jogszabályi kötöttségek is hátráltatják, melyeket módosítani hosszadalmas (pl. EU-n belül az országhatár átrepülhetősége), de kis rugalmassággal legalább a gyakorlási, versenyzési körülményeik biztosíthatók lennének hazánkban, nem beszélve a sokat hangoztatott repülésbiztonsági előnyökről. Valószínűsíthető, hogy a rugalmasság nyomán kapott engedményeket nem kockáztatnák, így betartanák a repülésbiztonsági szempontból valóban megalapozott és fontos szabályokat. A repülésbiztonságon szintén javítana, ha a siklóernyősök használnának kisméretű OGN jeladókat, azonban érthető, hogy addig ezt nem szeretnék, amíg ilyen aránytalan mértékű, sokszor ésszerűtlen kötöttségekkel kényszerülnek szembesülni.

Irodalomjegyzék

- Gőz László Az eseti légterek beillesztésének biztonsági kihívásai az ATM és a közigazgatási eljárások dinamikusan fejlődő rendszerében, 7.,13. [Könyv]. - Budapest : Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2020.

⁷² A cikk kutatásainak köszönhetően a MH –felismerve a problémát- kommunikációs lehetőséget nyújtott a siklórepülő szövetségeknek.

- Palik Mátyás A repülésirányítás alapjai [Könyv]. - Budapest: : Dialóg Campus, 2018.
 - Nagy Péter A nemzeti légtér-felhasználással és a civil-katonai repüléssel összefüggő problémák [Könyv]. - Budapest : Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2020.
 - Siklósi Zoltán A NATO előírásokhoz illeszkedő repülésbiztonság alapelveinek rendszerszemléleti vizsgálata és integrálása a magyar szabályozók rendszerébe [Könyv]. - Budapest : Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2008.
-
-

A közlekedési veszélyeztetési tényállások megjelenése és szabályozásának története – A bűnösség kérdéskörének alakulása, különös tekintettel a közúti veszélyeztetésre

Koller Edit*

A közlekedési bűncselekmények, ezen belül is a közlekedési veszélyeztetési bűncselekmények a technika, felgyorsult életritmus révén mindennapjaink részévé váltak. Ezzel párhuzamosan megjelentek és elszaporodtak a gépjárművel, mint eszközzel elkövetett sértési cselekmények. Utóbbiak esetén gyakran vita tárgya, hogy az a közlekedési bűncselekmények vagy az élet elleni bűncselekmények körében bírálendő el. Tanulmányomban áttekintést nyújtok a közlekedési veszélyeztetési bűncselekmények büntető törvénykönyveinkben való megjelenéséről és minősítési kérdéseiről.

Kulcsszavak: közúti veszélyeztetés, szándékosság, praeterintencionális bűncselekmények, sértő bűncselekmények, törvényváltozások

The emergence of traffic endangerment offences and the history of its regulation - the evolution of the question of guilt, with particular regard to road endangerment

Traffic offences, including traffic endangerment offences, have become part of our everyday life thanks to technology and the accelerated pace of life. At the same time, offences involving the use of a motor vehicle as a means of crimes against life have increased in number. In the case of the latter, it is often debated whether they should be judged as traffic offences or crimes against life. In my study, I will provide an overview of the appearance and classification issues of traffic endangerment offences in our criminal codes.

Keywords: road endangerment, intentionality, offences committed in excess of intent, offences of violence, changes in the law

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2023.1.143>

1. Bevezetés

A közlekedési bűncselekmények a normaszegés specialitása, a szabályszegőknek az átlagos bűnelkövetőktől való különbözősége, a szankciók alkalmazásának sajátos célja, azaz a balesetek számának csökkentése is a közlekedési büntetőjog

* Bírósági titkár, Fővárosi Törvényszék.

önállóságát, elkülönült szabályozásának indokoltságát támasztja alá. Számos, a társadalmi életben még megengedett magatartás, így a gátlástalanság, könnyelműség, a közlekedés körében szabályszegést, sőt, közveszélyes helyzetet teremthet, ezért a közlekedési helyzet annak minden résztvevője számára potenciális bűncselekmény-szituációt teremt.¹

Mégis, 1948. december 7-ig hazánkban nem került sor a közlekedési bűncselekmények önálló szabályozására, azokat a káros eredmény, a tényleges sérelem alapján gondatlan emberölésként, illetve gondatlanságból okozott súlyos testi sértésként ítélték meg.

Habár mára a közlekedési bűncselekmények önálló jogterületet képeznek, és a közlekedési veszélyeztetési tényállások elhatárolása a sértő bűncselekményektől dogmatikailag kikristályosodott, a jogalkalmazói gyakorlatban a mai napig gyakran merül fel bizonytalanság a súlyos testi sértés, illetve halált okozó közúti veszélyeztetés megítélése kapcsán, mikor tekintendők az egyes esetek közlekedési, mikor élet elleni – emberölés, testi sértés – cselekménynek. Az egységes jogalkalmazás elősegítése érdekében célszerű áttekinteni a kérdés történeti fejlődését és a joggyakorlat alakulását.

2. A közlekedési veszélyeztetési tényállások megjelenése a magyar büntető törvénykönyvekben

Az első büntető törvénykönyvünk, az 1878. évi V. tc. (Csemegi-kódex) a testi sértés és a foglalkozás körében elkövetett gondatlan emberölés tényállásain belül szabályozta a közlekedési bűncselekményeket.² A közlekedési szabályszegés nem szerepelt a törvényi tényállásban, ugyanakkor a Kúria 24. számú büntető döntvénye egyértelművé tette, hogy bárki, aki gépkocsit vezet, foglalkozási szabályok hatálya alá esik:³ A sérüléssel nem járó veszélyeztetés tényállása csak az 1879. évi XL.

¹ dr. Viski László – dr. Imre Iván – dr. Ternai Zoltán: *Közúti közlekedési balesetek elbírálása*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1963., 17. o.

² 310.§ (1) „Aki gondatlanság által másnak súlyos testi sértést okoz, három hónapig terjedhető fogházzal és kétszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

(2) Ha azonban a súlyos testi sértés az azt okozónak saját hivatásában vagy foglalkozásában való járatlanságából, hanyagságából vagy azok szabályainak megszegéséből származott: egy évig terjedhető fogházzal és ötszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.”

290. § „A ki gondatlansága által embernek halálát okozta, az emberölés vétségét követi el és három évig terjedhető fogházzal büntetendő.”

291.§ „Ha azonban a halál az azt okozónak hivatásában vagy foglalkozásában való járatlanságából, hanyagságából, vagy azok szabályainak megszegéséből származott, három évig terjedhető fogházzal és száz forinttól kétezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.”

1878. évi V. törvénycikk a magyar büntető törvénykönyv a bűntettekről és vétségekről

³ „A Btk. 291. §-a, illetőleg 310. §-ának második bekezdése szerint minősítendő és büntetendő annak a cselekménye, aki a gépjármű vezetésével elkövetett gondatlansága által másnak halált okozott vagy súlyos testi sértést idézett elő, ha a tettes a gépjármű vezetésére képesítve van, bár azzal hivatásszerűen nem is foglalkozott.” Kereszty Béla: *A magyar közlekedési büntetőjog kézikönyve*, Budapest, KJK KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 2005, 14. o.

törvénycikkben, a kihágási büntető törvénykönyvben jelent meg először, ekkor még kihágásként.⁴

A közlekedési büntetőjog önállósulásának döntő állomása volt az 1948. évi XLVIII. tv. (Harmadik Büntetőnovella, a továbbiakban: III. Bn.), mely megalkotta a veszélyeztetési bűncselekmények tényállásait. Egyrésztől felvette a közrend elleni bűncselekmények közé a valamennyi közlekedési ágazatra – vasúti, vízi, légi, közúti – alkalmazandó közlekedés veszélyeztetése bűncselekményt, másrészt az élet elleni bűncselekmények sorába a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetést.⁵ A szabályozás indoka a törvény miniszteri indokolása alapján az a tény volt, hogy az akkor hatályos büntetőjog meglehetősen enyhén kezelte a gondatlanságból okozott súlyos testi sértést és a gondatlan emberölést; jelentősége pedig abban állt, hogy sérelem bekövetkezése nélkül is büntethetővé tette annak a cselekményét, aki mások életét vagy testi épségét közvetlen veszélynek tette ki.⁶ A bírói gyakorlat a közlekedési szabályokat továbbra is foglalkozási szabálynak tekintette.

A közlekedés veszélyeztetése tényállását a 41. § (2) bekezdése szabályozta, mely tevékenységgel és mulasztással is elkövethető volt, valamennyi közlekedési ágazatra kiterjedt, tartalmazta a szándékos közlekedés biztonságának „megzavarását”, az ezzel okozati összefüggésben keletkezett veszély pedig nemcsak személyre, hanem dologra is kiterjedhetett.⁷

A novella a foglalkozás szabályainak megszegése tényállását az élet vagy testi épség veszélyeztetése cím alatt szabályozta, mely alapesetében tudatos kötelességszegéssel kerül más élete vagy testi épsége közvetlen veszélybe, minősített esete pedig súlyos testi sértés vagy halál okozása.⁸

A III. Bn. büntetni rendelte továbbá azt, aki szeszesital hatása alatt levő állapotban gépjárművet vezet, aki vezetés közben szeszesitalt fogyaszt, illetve azt, aki a gépjármű vezetését olyan személynek engedi át, aki szeszes italt fogyasztott. Emellett önálló bűncselekményként bevezette a baleset áldozatának cserbenhagyását.

⁴ 120. § „A ki városokban vagy más községekben sebes vagy vigyázatlan hajtás vagy lovagolás által mások személyét vagy vagyonát veszélyezteti, vagy a kocsizásra, szánkázásra, lovaglásra, valamint a lovak kiszabadulásának megakadályozására vonatkozó szabályokat megszegi: három napig terjedhető elzárással és ötven forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.”

⁵ dr. Major Róbert: A közlekedési büntetőjogi kodifikáció múltja, *BJK*, 2004/1., 16. o.

⁶ dr. Viski László – dr. Imre Iván – dr. Ternai Zoltán: i.m. 33. o.

⁷ „Aki akár tevékenységével, akár mulasztásával a szárazföldi, a vízi, vagy a légi közforgalmú közlekedés biztonságát szándékosan megzavarja, ha ebből személyekre vagy dolgokra veszély származik, öt évig terjedhető fegyházzal, ha pedig súlyos baleset közvetlen veszélye következett be, tíz évig terjedhető fegyházzal büntetendő.”

⁸ 20. § (1) „Vétséget követ el és egy évtől öt évig terjedhető fegyházzal büntetendő, aki hivatása vagy foglalkozása szabályainak tudatos megszegésével vagy az azzal járó kötelességek tudatos elhanyagolásával mások életét vagy testi épségét közvetlen veszélynek teszi ki. (2) Egy évtől öt évig terjedhető börtönnel büntetendő az (1) bekezdésben meghatározott cselekmény elkövetője, ha a cselekményéből súlyos testi sértés származott, vagy azt vagyoni haszon végett vagy ismétlődően, illetőleg folyamatosan követte el, ha pedig a cselekmény a sértett halálát okozta, a büntetés tíz évig terjedhető fegyház. 21. § Aki a 20. § (1) bekezdésében meghatározott cselekményt gondatlanságból követi el, vétség miatt egy évig terjedhető fegyházzal, aki pedig a 20. § (2) bekezdése alá eső cselekményt követi el gondatlanságból, három évig terjedhető fegyházzal büntetendő.”

A Csemegi-kódex rendelkezéseit, valamint a különös részi módosításokat az Igazságügyi Minisztérium 1952-ben, majd 1958-ban Hatályos Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása címen összegezte, mely gyűjtemény először rendszerezte a közlekedési bűncselekményeket. Azok továbbra is két fejezetben kaptak helyet: a közrendet és a közbiztonságot veszélyeztető bűncselekmények fejezetében a közlekedés veszélyeztetése, a közlekedés rendje elleni büntett és a közveszélyű rongálás, míg az élet, a testi épség és az egészség elleni bűncselekmények fejezetében az élet vagy testi épség veszélyeztetése, a baleset áldozatának cserbenhagyása szerepelt. A tényállások lényegében megegyeztek a III. Büntetőnovella tényállásaival. Érdekesség, hogy a gondatlan cselekmény büntett volt, továbbá itt jelent meg először a közvetlen veszély fogalma.

A foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés megállapításához, habár szándékos cselekmény, elegendő volt, ha az elkövető szándéka a szabályszegésre terjedt ki, a közvetlen veszélyhelyzetre azonban nem.⁹ A tudatos szabályszegés fogalma pedig bizonytalanságot okozott, mivel a luxuria (tudatos gondatlanság) esetén akár az alapeset, akár a minősített eset is megállapítható volt.

Az 1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szakított a tudatos és gondatlan veszélyeztetés megkülönböztetésével, ehelyett a szándékos és gondatlan veszélyeztetést különböztette meg aszerint, hogy az elkövető szándéka kiterjedt-e a közvetlen veszélyre mint eredményre.¹⁰ A közlekedési szabályok megszegésével előidézett veszélyeztetés továbbra is a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés tényállásán belül volt szabályozva, mely tényállásba értelmező rendelkezésként bekerült, hogy foglalkozási szabálynak tekintendők a járművezetésre vonatkozó szabályok. Azonban – ellentétben a korábbi szabályozással – alapesetként a gondatlan veszélyeztetést szabályozta, a szándékos elkövetés a minősített esetek között szerepelt. Ez a szabályozás azon a tapasztalaton alapult, hogy rendszerint szándékos szabályszegés esetén sem terjed ki az elkövető szándéka a közvetlen veszély okozására, azonban a szándékosság megállapításának az is feltétele, hogy az elkövető szándéka mind a szabályszegésre, mind a közvetlen veszély okozására fennálljon.¹¹

Továbbra is a közbiztonság elleni bűncselekmények között szerepeltek a közlekedés biztonsága elleni bűncselekmények, azonban a törvény külön tényállásban rögzítette a közúti és a vasúti, légi vagy vízi közlekedés

⁹ dr. Major Róbert: i.m.17. o.

¹⁰ dr. Viski László – dr. Imre Iván – dr. Ternai Zoltán: i.m. 34. o.

¹¹ 258.§ (1) „Aki foglalkozása szabályainak megszegésével egy vagy több ember életét, testi épségét vagy egészségét gondatlanul közvetlen veszélynek teszi ki, három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) a büntetés

a) hat hónaptól öt évig terjedő szabadságvesztés, ha a büntett súlyos testi sértést okozott;

b) két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a büntett halált okozott.

(3) Ha az elkövető a közvetlen veszélyt szándékosan idézte elő, a büntetés az előző bekezdésekben tett megkülönböztetéshez képest hat hónaptól öt évig, két évtől nyolc évig, illetve öt évtől tizenkét évig terjedő szabadságvesztés.

(4) A járművek vezetésére vonatkozó közlekedési szabályok e § alkalmazásában foglalkozási szabályok.”

veszélyeztetését, a korábbi tevékenységgel vagy mulasztással leírt elkövetési magatartás helyett példalózó felsorolást adva.¹²

Legtöbb esetben a közlekedés veszélyeztetése személyek életét, testi épségét is veszélyeztette, így az a bírói gyakorlat alakult ki, hogy az élet és testi épség veszélyeztetése mellett ugyanazon cselekmény miatt nem lehet a közlekedés veszélyeztetése bűncselekményt megállapítani. Ilyenkor az a bűncselekmény állapítandó meg, amelyikre törvény súlyosabb büntetés kiszabását teszi lehetővé.¹³

Az 1961. évi V. törvény kiemelendő módosítása volt az 1971. évi 28. törvényerejű rendelet, mely habár továbbra is a közrend és a közbiztonság elleni bűncselekmények fejezetében szabályozva, de a foglalkozási szabályok köréből kiemelve a közlekedési szabályokat, létrehozta a közúti veszélyeztetés és a közúti baleset okozásának törvényi tényállását. A közúti közlekedési szabályok megszegésével járó veszélyeztetés szándékos és gondatlan alakzatát így két külön tényállásban szabályozta.

A közúti közlekedés szabályainak megszegésével gondatlanságból előidézett veszélyeztetést abban az esetben rendelte bűncselekményként büntetni, ha az az elkövetés módjára, a szabályszegés jellegére, az abból származó veszély fokára és az elkövető addigi közlekedési magatartására figyelemmel a közlekedési fegyelmet súlyosan sértette, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósult meg, az egyéb eseteit pedig a szabálysértések körébe utalta.¹⁴

A módosítás másik lényeges eleme volt a közúti baleset tényállásának önálló szabályozása, mely akkor volt megállapítható, ha gondatlanul másnak halálát vagy súlyos testi sértést okoz, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg.¹⁵

¹² 192.§ (1) „Aki a közúti közlekedés biztonságát a közút vagy annak tartozéka, avagy tömegszállítás célját szolgáló jármű megrongálásával, a közlekedési útvonalon akadály elhelyezésével, megtévesztő jelzéssel vagy más hasonló módon veszélyezteti, hat hónaptól öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

193.§ (1) „Aki a vasúti, légi vagy a vízi közlekedés biztonságát üzemi berendezés vagy jármű megrongálásával, a közlekedési útvonalon akadály elhelyezésével, megtévesztő jelzéssel vagy más hasonló módon veszélyezteti, két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”¹²

¹³ Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál: *Büntetőjog II. a 2012. évi C. törvény alapján*, Budapest, HVG-ORAC, 2012, 268. o.

¹⁴ 193. § „Aki a közúti közlekedés szabályainak megszegésével más vagy mások életét, testi épségét vagy egészségét szándékosan közvetlen veszélynek teszi ki, egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés

a) két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekmény súlyos testi sértést okozott;

b) öt évtől tizenkét évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekmény halált okozott.”

194/B.§ (1) d) „Aki a közúti közlekedés szabályainak megszegésével másnak vagy másoknak életét, testi épségét vagy egészségét gondatlanul közvetlen veszélynek teszi ki, ha a cselekmény az összes körülményekre – így különösen az elkövetés módjára, a szabályszegés jellegére, az abból származó veszély fokára és az elkövető eddigi közlekedési magatartására – figyelemmel a közlekedési fegyelmet súlyosan sértette, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósult meg, egy évig terjedő szabadságvesztéssel vagy javító-nevelő munkával büntetendő.”

¹⁵ 194.§ (1) „Aki a közúti közlekedés szabályainak megszegésével gondatlanul másnak halálát okozza, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

A 194/A.§ (1) „Aki a közúti közlekedés szabályainak megszegésével gondatlanul másnak vagy másoknak súlyos testi sértést okoz, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő 1971. évi 28. törvényerejű rendelet a Büntető Törvénykönyv módosításáról és kiegészítéséről, közlönyállapot

Ezen módosításokkal a jogalkotás elindult a közlekedési bűncselekmények önálló rendszere felé, mely az 1978. évi IV. törvényben (régibtk.) teljesedett ki, mely ezen bűncselekmények kettős jogi tárgyára – a közlekedés biztonságához fűződő érdek és az élet, testi épség védelme - figyelemmel immár önálló fejezetben, az élet és a testi épség védelmét kiegészítő önálló jogterületként a személy elleni bűncselekmények után kapott helyet.¹⁶ A foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetéssel való szoros összefüggést mutatja ezen törvényi tényállások szerkezete, valamint fokozatosan növekvő büntetési tétele, mely rendszerint súlyosabb, mint a foglalkozás körében elkövetett szándékos veszélyeztetés eseteinek büntetési tétele.

Nem elhanyagolható körülmény, hogy az 1971. évi 28. büntetőnovella és az 1978. évi IV. Büntető Törvénykönyv hatálybalépése között jelent meg az 1/1975. (II. 5) KPM-BM együttes rendelet (KRESZ) a közúti közlekedés általános és különös szabályairól, mely szintén a közlekedési büntetőjog önállósulásának irányába hatott.

A régibtk. közlekedési bűncselekmények fejezete hét tényállást tartalmazott, melyek öt csoportba oszthatók: elsőként a közlekedési szabályok hatálya alatt nem álló extraneus, azaz kívülálló személy által elkövethető közlekedés biztonsága elleni bűncselekmény szerepel, mely immár valamennyi közlekedési ágazatot magában foglal, alapesete szándékos, de a gondatlan alakzat is büntetendő. Második helyen külön törvényi tényállásban szabályozva a közúti, illetve a vasúti, légi és vízi közlekedést, a járművezetők veszélyeztetési cselekményei állnak, mely közúti veszélyeztetés esetén kizárólag a szándékos elkövetést rendeli büntetni. Harmadik helyen szerepel a közúti közlekedési baleset okozásának vétsége, mely gondatlan bűncselekmény, és a bűncselekmény megállapíthatóságához legalább súlyos testi sértés okozása szükséges; a gondatlan veszélyokozás, valamint a könnyű testi sértés okozása szabálysértésként került szabályozásra. Negyedikként az ittas, és egyéb okból járművezetésre alkalmatlan járművezetőkkel kapcsolatos tényállások találhatók, majd ötödik helyen a cserbenhagyás tényállása szerepel.

Nem közlekedési bűncselekmény, azonban a közlekedés körében gyakorta alkalmazandó tényállás a régi Btk. 171. §-ban szabályozott foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés, mely immár nem a járművezetők által elkövetett, de a járműkarbantartók, forgalom irányításában részt vevők szabályszegései által okozott közvetlen veszélyre, testi sértésre alkalmazandó. A törvény miniszteri indokolása a közlekedési veszélyeztetési tényállások alkalmazandóságának elsőbbségét mondja ki azok specialitása folytán, erre azonban Madai szerint nincs legális alap, a két tényállás konkurenciájának azzal lehetne véget vetni álláspontja szerint, ha a jogalkotó a foglalkozási szabályok értelmező rendelkezésében kirekesztené a járművezetésre vonatkozó közlekedési szabályokat.¹⁷

¹⁶ Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál: i.m. 268. o.

¹⁷ Madai Sándor: *Foglalkozási szabály vagy közlekedési szabály? A közlekedési veszélyeztető bűncselekmények és a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés elhatárolási kérdéséhez*. In: Madai, Sándor; Pallagi, Anikó; Polt, Péter (szerk.) *Sic itur ad astra: Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla tiszteletére*, Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020, 331.o.

Emellett szinte kizárólagosan a közlekedési bűncselekményekkel összefüggésben kerül alkalmazásra a 172.§-ban szabályozott segítségnyújtás elmulasztása, melynek (3) bekezdése már nem tartalmazza azon kitétel, hogy a veszélyhelyzetet akár gondatlan, akár vétlen magatartásával az elkövető okozta.

A gyalogosok és a járművek utasai által okozott balesetekre – figyelemmel a Btk. 191. §-ában foglalt értelmező rendelkezésre, miszerint a gyalogosokra és az utasokra vonatkozó szabályok nem tekinthetők közlekedési szabálynak – továbbra is a Btk. 170. §-ában meghatározott testi sértés gondatlan alakzata, illetve a 166.§ (4) bekezdésében foglalt emberölés gondatlan alakzata alkalmazandó.¹⁸

A jelenleg hatályos 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről (Btk.) a közlekedési bűncselekmények tekintetében témánk szempontjából mindössze annyi eltérést tartalmaz, hogy a közlekedés biztonsága elleni bűncselekmény tényállásában az eredmény nem a közlekedés biztonságának, hanem más vagy mások életének vagy testi épségének a veszélyeztetése. Erre a módosításra a veszélyfogalmak értelmezésének változása miatt került sor.

3. Mire terjed ki az elkövető szándéka? A bűnösség megítélésének időbeli állomásai és elhatárolási kérdések a jogirodalomban és a jogalkalmazói gyakorlatban

A szándékosság és a gondatlanság fogalma régóta egységes, a mai büntető törvénykönyvünkben meghatározottal azonos. Szándékosan követi el a bűncselekményt, aki cselekményének következményeit kívánja, vagy e következményekbe belenyugszik. Gondatlanságból követi el a bűncselekményt, aki előre látja cselekményének lehetséges következményeit, de könnyelműen bízik azok elmaradásában, vagy cselekménye lehetséges következményeit azért nem látja előre, mert a tőle elvárható figyelmet vagy körültekintést elmulasztja.

A Btk. 9. §-a azonban tartalmaz egy fontos feltételt a minősített esetekben meghatározott eredménnyel kapcsolatban: eszerint az eredményhez, mint a bűncselekmény minősítő körülményéhez fűzött súlyosabb jogkövetkezmények akkor alkalmazhatóak, ha az elkövetőt az eredmény tekintetében legalább gondatlanság terheli.

Az elkövető felelősségre vonásának egyik feltétele a bűnösség, azaz hogy a cselekményt szándékosan vagy gondatlanul kövesse el. A bűnösség az elkövető és társadalomra veszélyes jogellenes cselekménye közötti felróható pszichés viszony.¹⁹ A szándékos bűnösség megállapításához azt szükséges bizonyítani, hogy az elkövető tudata átfogja magatartásának törvényi tényálláshoz tartozó elemeit, cselekménye és az eredmény közötti okozati kapcsolatot, emellett az eredményt kívánva vagy abba belenyugodva kell cselekednie.

Az előző fejezetben láthattuk, hogy 1948-ig, a III. Büntetőnovella megjelenéséig közúti (közlekedési) veszélyeztetés nem létezett, a veszélyeztetési cselekmény

¹⁸ 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről, közlönyállapot

¹⁹ A bűnösség fogalma és elemei, a bűnösségi elméletek. <http://cograf.hu/tudastar/a-bunosseg-fogalma-es-elemei-a-bunossegi-elmletek> (Letöltés ideje: 2023.06.10.)

sérülés bekövetkezése nélkül nem volt bűncselekmény. Amennyiben közlekedési szabályszegés miatt sérülés, halál következett be, a szabályszegő gondatlanságból elkövetett testi sértés, illetve emberölés minősített eseteként volt büntetendő.

A III. Büntetőnovella módosításai következtében már sérülés nélkül, önmagában a veszélyeztetés büntethetővé vált: a közlekedés veszélyeztetését szándékos és gondatlan közlekedési szabályszegéssel, míg más vagy mások életének, testi épségének vagy egészségének a veszélyeztetését tudatos vagy gondatlan közlekedési szabályszegéssel lehetett elkövetni. A minősített esetekben foglalt halálra azonban az elkövető szándéka nem terjedhetett ki: itt maga a törvényi tényállás tartalmazta, „amennyiben gyilkosság nem forog fenn”. A szándéknak a szabályszegésre kellett irányulnia, a közvetlen veszélyre már nem kellett kiterjednie, maga a szándékos szabályszegés megalapozta a veszélyeztetés szándékosként való minősítését.

Az 1961. évi V. Büntető Törvénykönyv a veszélyeztetés szándékos és gondatlan formáját különböztette meg azzal, hogy a bűncselekmény alapesete a gondatlan elkövetést tartalmazta, ahol a szándék csupán a közlekedési szabályszegésre terjed ki. A minősített esetként szabályozott szándékos veszélyeztetés megállapításának azonban már az is feltétele volt, hogy az elkövető szándéka kiterjedjen a közvetlen veszélyre is.

A minősített eseteket illetően, azaz amikor a szabályszegéssel és a közvetlen veszélyhelyzettel okozati összefüggésben sérülés keletkezett, elmondható, hogy a korabeli bírói gyakorlat rendszerint azt a bűncselekményt (emberölés, testi sértés vagy foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés) állapította meg, amelyre a törvény szigorúbb büntetést tett lehetővé.

Az 1971. évi 28. tvr. módosítással a közúti veszélyeztetés már szándékos bűncselekmény, a törvényi tényállás pedig azt is tartalmazza, hogy a közlekedési szabályszegés és a közvetlen veszélyeztetés közül a szándéknak a közvetlen veszélyeztetésre kell kiterjednie. Létezett ekkor még e bűncselekmény gondatlan alakzata is, önálló tényállásban szabályozva.

Ma általános alapelv, hogy a bűnösségnek a törvényi tényállás valamennyi elemére, azaz az eredményre is ki kell terjednie. Jelen esetben, a közúti veszélyeztetési cselekmény kapcsán tehát mind a szabályszegésre, mind a közvetlen veszélyhelyzetre fenn kell állnia a szándéknak.

Az 1948. évi III. Büntetőnovella, mely megalkotta a veszélyeztetési tényállásokat, a közvetlen veszély létrehozása tekintetében nem kívánta meg a bűnösséget, a közvetlen veszély beálltával megvalósultnak tekintette a bűncselekményt. Ennek oka az volt, hogy a veszélyeztetés tényállása a praeterintencionális bűncselekmények mintájára készült. A jogalkotó abból indult ki, hogy egy olyan szándékos magatartás tanúsításánál, amelyből az általános tapasztalat szerint a káros eredmény rendszerint bekövetkezik, az elkövető ezért a káros eredményért minden további nélkül felel. Ez objektív felelősséget jelentett, a bűnösséget a szándékos szabályszegés tanúsításával vélelmezték.²⁰

²⁰ dr. Viski László – dr. Imre Iván – dr. Ternai Zoltán: i.m. 86. o.

A bírói gyakorlat is ennek a szemléletnek megfelelően alakult az 1961. évi V. Büntető Törvénykönyv hatálybalépéséig. Az ekkoriban irányadó BH 363. értelmében „az élet vagy testi épség büntetténél a pszichikai kapcsolatot csupán az elkövető és annak szabályszegést jelentő magatartása közti viszonylatban kell vizsgálni. A pszichikai kapcsolatnak az élet vagy testi épség közvetlen veszélyeztetésére mint eredményre, úgyszintén a [...] további következményekre nem kell külön kiterjednie. A hivatás, foglalkozás élet vagy testi épség védelmét szolgáló szabályainak tudatos vagy gondatlan megsértése, kötelességeinek elhanyagolása olyan jellegű, hogy az ennek következményeként előálló közvetlen veszélyeztetéssel, sőt ezen túl az emberi élet vagy testi épség tényleges sérelmét jelentő eredmény lehetőségével már az elkövetett szabály-, illetve kötelességszegés alapján általában számolni kell.”²¹

Nem elhanyagolható azonban, hogy az ezen állásfoglalás alapjául szolgáló tényállás mai szempontok alapján való vizsgálata esetén megállapítható lett volna az elkövető legalább gondatlansága a közvetlen veszély és a sérülés vonatkozásában is.

A jogeset a következő volt: A dorongfákkal a kocsik oldaldeszkáinak magasságát egy méternyire meghaladóan megrakott járművön a terhelt a rakomány tetején munkásokat szállított. Tudta, hogy a megrakás mértéke túlzott, módja pedig szabálytalan, sőt ismételten felhívták a figyelmét, hogy az alkalmazott lánc gyenge a rakomány megfelelő rögzítésére. Menet közben a lánc elszakad, és a dorongfák a rajtuk ülőkkel együtt lezuhantak.

Más kérdés viszont, hogy a ma hatályos büntető törvénykönyv közüti veszélyeztetésének tényállása szándékosságot kíván meg a közvetlen veszélyt illetően, gondatlanság esetén jelen esetben közüti baleset gondatlan okozásaként lett volna minősíthető az eset, amely törvényi tényállás csak az 1971-es törvénymódosítással került megalkotásra.

1948 és 1961 között tehát a közlekedési szabályszegés, amennyiben közvetlen veszély keletkezett, önmagában megvalósította a veszélyeztetés bűncselekményét. A szándékos (tudatos) és a gondatlan minősítés a szabályszegés szándékos vagy gondatlan voltán múlt.

Az 1961. évi V. Büntető Törvénykönyv szakított ezzel az elvvel, és úgy foglalt állást, hogy a bűnösségnek a közvetlen veszélyhelyzet okozására kell kiterjednie, közömbös, hogy a szabályszegés szándékos vagy gondatlan volt-e. Miután az általános élettapasztalat szerint szándékos közlekedési szabályszegések elkövetői nem kívánják, és nem is nyugszanak bele mások életébe, testi épségébe közvetlen veszélyeztetésébe, a tényállás alapesete gondatlan volt. Nem zárta ki ugyan, hogy ez a bűncselekmény szándékosan is megvalósítható, de vita tárgyát képezte, hogy a közvetlen veszélyhelyzet szándékos előidézése elhatárolható-e az ölési, illetve testi sértési cselekmény kísérletétől.

E kérdésről számos eltérő jogirodalmi álláspont született. Székely János szerint „aki életet vagy testi épséget szándékosan hoz veszélybe, az eventuais szándékkal e jogtárgyak ellen tör: cselekménye tehát nem veszélyeztetés, hanem emberölés, illetve testi sértés kísérlete lesz.” Kádár Miklós a tudati oldalt hangsúlyozta: „az

²¹ Uo. 87. o.

elkövető tudata, ha átfogja az objektív körülményeket, amelyek közepette magatartása közvetlen veszélyt idéz elő, és az eseményeknek – általa is előre látott – alakulásába belenyugszik, akkor a közvetlen veszélyeztetés szándékos és aligha különül el a szándékos emberölés vagy testi sértés kísérletétől.” Viski László e két cselekmény elhatárolásának lehetőségét azonban a következőképp látja: „A szándékos veszélyeztetés és az eventuais szándékkal megvalósított élet vagy testi épség elleni bűncselekmény kísérlete az elkövetőt a káros eredményhez fűző pszichikus viszonyt illetően valóban megegyezést mutatnak – a tudati oldal vonatkozásában. Mindkét bűncselekményfajtánál az elkövető előre látja, hogy magatartásának káros következménye lehet a testi épség, illetőleg élet sérelme, hiszen ezek veszélybe hozása éppen az ilyen sérelem lehetőségét jelenti. A tudati oldal azonban önmagában nem dönti el a bűnösség formáját, ahhoz az akarati-emocionális elemek sajátos alakulása is kell: attól függően, hogy az ily módon előrelátott lehetőség elmaradásában könnyelműen bízott-e az elkövető vagy annak bekövetkezésébe belenyugodott, esetleg azt kívánta, lesz a magatartása tudatosan gondatlan veszélyeztetés, vagy pedig a szándékos ölési, testi sértési bűncselekmény kísérlete.”²²

A szándékos veszélyeztetésnél – szemben az eventuais sértő szándékkal – a tényleges lélektani helyzet Viski László szerint úgy jellemezhető, hogy az elkövető magatartása célját inkább elérendőnek tartja, mintsem a felismert közvetlen veszélyeztető cselekménye végrehajtásáról lemondjon, azonban lemondana, ha tudná, hogy cselekménye sértés előidézésével jár együtt.²³

Szándékos közúti veszélyeztetés büntetvénye bizonyításához tehát az alábbi szükséges az elkövető szándéka tekintetében: a közlekedési szabályszegés szándékossága nem meghatározó, gondatlan szabályszegés esetén is lehet szándékos a közvetlen veszélyhelyzet előidézése, valamint szándékos szabályszegés esetén is lehet gondatlan a veszélyozás.²⁴ Véleményem szerint a „Ne veszélyeztess!” közlekedési alapelvből kiindulva ez nehezen elképzelhető. Ha az elkövető szándéka kiterjed a közvetlen veszélyeztetésre, szükségszerű, hogy legalább a „ne veszélyeztess” közlekedési szabály megszegését is kívánva, de legalábbis annak megsértésébe belenyugodva cselekedjen.

A veszélyeztetési szándék sértési szándéktól való elhatárolásában fentiek alapján meghatározó az akarati-emocionális elemek szerepe. A közvetlen veszélyhelyzetre kiterjedő szándék legtöbbször mások megijesztésében nyilvánul meg, azonban az ezen túli sérülés okozását az elkövető nem kívánja, nem nyugszik bele, okkal bízik abban, hogy az el fog maradni és az általa elindított oksági folyamat a közvetlen veszélyhelyzetnél meg fog állni. Ha a káros sértő eredmény mégis bekövetkezik, a minősített esetért lesz felelős, mert az élet, testi épség sértése tekintetében gondatlan.²⁵ Ezzel szemben a szándékos emberölés kísérlete esetén azt szükséges bizonyítani, hogy az elkövető kívánta a további káros eredményt, vagy annak bekövetkezésébe belenyugodott. Utóbbi eset úgy határolható el a tudatos

²² Uo. 116-117. o.

²³ Uo. 117. o.

²⁴ Uo. 119. o.

²⁵ Uo. 119. o.

gondatlanságtól, hogy az elkövető ez esetben látta, hogy a közvetlen veszélyt teremtő magatartásának szükségképpen következménye a halál.²⁶

A közúti veszélyeztetés egy tipikus esete, amikor az elkövetőnek nem célja a közvetlen veszélyhelyzet létrehozása, azonban célját (pl. rendőrök előli sikeres menekülés) csak másnak közvetlen veszélybe hozásával tudja elérni (dolus principalis).²⁷ Abban az esetben például, ha a terhelt az őt szabálytalansága miatt megállításra felszólító rendőr jelzésére nem áll meg, a rendőr pedig csak félreugrással tudja elkerülni az elgázolását, a közvetlen veszély az elugrást megelőző pillanatban szükségképpen fennáll, mert az élet, testi épség sérelmét kizárólag a sértett közrehatásával lehetett elkerülni. Amennyiben a rendőr sérülése, vagy halála bekövetkezett volna, Viski álláspontja szerint az összes körülmény mérlegelése alapján lehetne gondatlan bűncselekmény.²⁸ Álláspontom szerint, amennyiben a körülmények értékelése alapján az lenne megállapítható, hogy akár eshetőleges szándéka kiterjedt az ölésre – sérülés hiányában is – szándékos emberölés, illetve ennek kísérlete, ha nem terjedt ki, súlyos testi sértés, illetve halált okozó közúti veszélyeztetés minősített esete lenne megállapítható.

Abban az esetben, ha a káros eredmény elmaradása kizárólag más személy magatartásán múltott, a könnyelmű bizakodást tágan értelmező gyakorlat révén még lehet gondatlanságnak tekinteni. A könnyelmű bizakodást a belenyugvástól alapvetően úgy lehet elhatárolni, hogy első esetben a bizakodásra az elkövetőnek reális alapja van, utóbbi esetben azonban a káros eredmény elkerülhetetlen, vagy csupán a szerencsés véletlennek, vagy csodának köszönhető az elmaradása.²⁹

A jogalkalmazás során e kettő elhatárolása, az elkövető tudattartalma, az elkövetéskor átélt pszichikus, akarati, érzelmi viszonyulása nem ténybeli, hanem jogi következtetés tárgya. A jogesetben a másodfokú bíróság felmentette a terheltet a közúti veszélyeztetés vádjáról, arra hivatkozással, hogy a közvetlen veszélyben volt gépjárművezetők tanúkénti meghallgatására nem volt lehetőség, így nem lehetett következtetést levonni a terheltnek a közvetlen veszélyhelyzethez fűződő pszichikus viszonyára, vagyis hogy volt-e reális alapja a veszélyhelyzet elmaradásában való bizakodásra. A Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint azonban ennek megítélésére a bíróságnak a tényállás alapján jogi következtetéssel lehetősége volt: a városi forgalomban az alapvető közlekedési szabályoknak utcákon, kereszteződésekben való szándékos, sorozatos és erőszakos megszegésével a közlekedés más résztvevőit vészfékezésre, hirtelen kormányozdulatra kényszerítéssel közlekedő vádlott a közvetlen veszély elmaradásában könnyelműen nem bizakodhatott, az ilyen alaptalan vágyakozás a belenyugvással egyenértékű.³⁰

Az elhatárolás és ennek kapcsán a bizonyítás során fokozottan vizsgálandó a tudati oldal, melynek három fokozatát említi a szakirodalom: ezek az elkerülhetetlenség, a valószínűség és a reális lehetőség tudata, mely további támpont a szándékosság és a gondatlanság elhatárolásában. Elkerülhetetlenség

²⁶ Uo. 120. o.

²⁷ Uo. 120. o.

²⁸ Uo. 121. o.

²⁹ Uo. 122. o.

³⁰ BH+2003.10.469

tudata esetén kizárólag egyenes szándék állhat fenn. Ha az elkövető valószínűnek, vagy reális lehetőségnek vélte a következményeket, úgy az eshetőleges szándék is felmerülhet, a reális lehetőség tudata egyben „az a minimum, amikor a szándékosság még megállapítható”.³¹

A bűnösséget a közlekedési szabályszegés – közvetlen veszélyhelyzet – tényleges sérülés hármasa közül a közúti veszélyeztetés megállapíthatóságához a közvetlen veszélyhelyzet és a minősítő körülmény tekintetében, önállóan kell vizsgálni.³²

Halált okozó közúti veszélyeztetés helyett szándékos emberölést vagy ennek kísérletét tehát Viski szerint akkor lehet megállapítani, ha bizonyított, hogy az elkövető a cselekményt más megölésének céljából hajtotta végre, vagy magatartása elkerülhetetlen következményeként előre látta más halálának bekövetkezését, vagy akkor is cselekedett volna, ha biztosra veszi a halál beálltát.³³

Fenti jogirodalmi álláspont halálos eredmény esetén a jogalkotásban és a jogalkalmazói gyakorlatban is megjelent, más volt a helyzet azonban, ha az eredmény testi sérülés volt. Az 1961. évi Büntető Törvénykönyv óta a szándékos közlekedési veszélyhelyzettel előidézett szándékos halálokozás szándékos emberölésnek, az ugyanígy okozott súlyos testi sértés azonban a veszélyeztetés minősített esetének minősült. Ennek oka abban rejlett, hogy a súlyos testi sértés büntetési tétele alacsonyabb volt a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés súlyos testi sértést okozó minősített eseténél, azonban a korabeli felfogás szerint, aki foglalkozási szabályainak megszegésével okozott másnak súlyos testi sértést, súlyosabb büntetést érdemelt. A korábbi bírói gyakorlat irányelvűül szolgáló BH 988, melynek értelmében az élet vagy testi épség veszélyeztetése fogalmilag kizárt abban az esetben, ha az elkövető szándéka egyenesen vagy eshetőleg testi sértés vagy halál okozására irányul, már csak a halálokozás tekintetében volt fenntartható.³⁴

Előbbi álláspont, miszerint közúti veszélyeztetés miatt büntetendő, amennyiben az elkövető szándéka a minősített esetekben felsoroltak közül másnak súlyos testi sértés, vagy maradandó fogyatékoság, súlyos egészségromlás vagy tömegszerencsétlenség okozására is irányul, még az 1978. évi IV. Btk. idején is irányadó volt. Ezen törvénykönyv miniszteri indokolása a közúti veszélyeztetés címszó alatt úgy rendelkezik, hogy „a bűncselekményt kizárólag a 186.§ (2) bekezdésének a) vagy b) pontja szerint kell minősíteni akkor is, ha az elkövető szándéka az itt felsorolt minősítő körülményekre is kiterjed. Vagyis a súlyos testi sértést és minősített eseteit nem kell alaki halmazatban megállapítani a közúti veszélyeztetés mellett, mert a fenti rendelkezések már ezeket is értékelték. Más a helyzet a (2) bekezdés c) és d) pontjával. Ha az elkövető szándéka a sértett halálát is átfogja, szándékos emberölés valósul meg.”³⁵ Az 1980-ban megjelent, Igazságügyi Minisztérium által kiadott Módszertani útmutató a bírói munkához is ezen miniszteri indokolásra hivatkozik a közúti veszélyeztetés minősített eseteinek elbírálásánál.

³¹ Kereszty Béla: i.m. 58. o.

³² dr. Viski László – dr. Imre Iván – dr. Ternai Zoltán: i.m. 133. o.

³³ Uo. 137. o.

³⁴ Uo. 137. o.

³⁵ Az 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló T/...számú törvényjavaslat indokolása a 186. §-hoz

Ugyanúgy súlyos testi sértést okozó közúti veszélyeztetésnek minősül annak a cselekménye, aki az alapesetben írt magatartást szándékosan fejt ki, és szándéka eshetőlegesen súlyos testi sértés okozására is kiterjed, mint annak a cselekménye, akinek a szándéka csak az alapeset tekintetében állt fenn, a súlyos testi sértés eredményére azonban csak gondatlansága terjedt ki.³⁶

Ez az értelmezés azonban dogmatikailag és logikailag is vitatható, ugyanis semmi nem indokolja ezt a megkülönböztetést a súlyos testi sértést és a halált okozó eredmény között. Az egyéb, nem közlekedési szándékos bűncselekmények jellemzője, hogy az elkövető szándéka a minősített körülményekre is kiterjed, azonban a közlekedési bűncselekmények specialitása ebben a körben is megmutatkozik: a közlekedés velejárója az állandó veszélyhelyzet, a veszély fogalmához pedig hozzátartozik a sérülés bekövetkezésének lehetősége. Ezek a következmények – a cserbenhagyás esetét kivéve – valamennyi közlekedési bűncselekmény minősített eseteiben szerepelnek. Önállóságukat az is indokolja, hogy az elkövető szándéka más, mint a személy elleni bűncselekmények esetén, ahol a sértési szándék az elsődleges, már az alaptényállások eleme. Így a közlekedési szabályszegéssel szándékosan okozott testi sértés dogmatikailag is több hasonlóságot mutat a nem közlekedési helyzetben okozott testi sértéssel, ez pedig teljes mértékben párhuzamba állítható a közlekedési szabályszegéssel elkövetett szándékos emberölés megítélésével.

Áttörést e kérdésben a Legfelsőbb Bíróság vegyes bűnösséget hangsúlyozó BK 123. számú állásfoglalása hozott, mely szembehelyezkedve fenti miniszteri indoklással kifejtette, hogy „a szándékos veszélyeztetési bűncselekmények – így a Btk. 186. §-a szerinti közúti veszélyeztetés – esetében az elkövetőnek a veszélyhelyzet előidézésén túlmenően – a minősített alakzatokba foglalt – bármely káros eredményre kizárólag csak a gondatlansága terjedhet ki. Amennyiben az elkövetőnek a veszélyhelyzet okozásán túlmenő káros eredményre is kiterjed a szándéka, úgy a ténylegesen létrejött eredményhez képest kell a cselekményét minősíteni, mert ilyen esetben már nem „veszélyeztető”, hanem materiális, „sértő” bűncselekmény valósul meg. Ennek a veszélyeztető cselekmények súlyosabb büntetési tétele sem lehet akadálya, ugyanis az ezen – rendkívül ritkán előforduló – esetekben az elkövetés motívumára, valamint a megvalósítás módjára, eszközére is figyelemmel – általában – a testi sértés minősített eseteinek megállapítása foghat helyt (aljas indok, különös kegyetlenség).”³⁷ Ez az álláspont tükröződik a későbbi szakirodalomban is, mely a közlekedési bűncselekményeket vegyes bűnösséggel elkövethető cselekményeknek tartja, aminek két kategóriája létezik. Egyik esetben az alaptényállásban jelentkezik a vegyes bűnösség úgy, hogy egyes elemeire szándékosság, más elemeire a gondatlanság terjedhet ki (például közúti baleset okozása), ilyenkor az egész cselekmény gondatlannak minősül. A másik esetben az alapesetre a szándékosság, a minősített esetekben foglalt eredményre azonban csak a gondatlanság terjedhet ki, ekkor az egész cselekmény a szándékos bűncselekmény jogi sorsát osztja. Ez utóbbi, szándékos közlekedési bűncselekmények esetében

³⁶ dr. Vágó Tibor: *A közlekedési bűncselekmények, Módszertani útmutató a bírói munkához*, Budapest, Igazságügyi Minisztérium, 1980, 22-23. o.

³⁷ BK 123. számú állásfoglalás a szándékos veszélyeztetési bűncselekményekről

(például közúti veszélyeztetés) a minősítő körülményre nem terjedhet ki a szándék, mert akkor az emberölést valósítana meg, ennél fogva a szándékos bűncselekmények minősített esetei kizárólag vegyes bűnösséggel követhetők el. Ezek a szándékon túli eredményű (praeterintencionális) bűncselekmények.³⁸ Az elkövetői szándék az a kiindulási pont, amelynek alapján az élet, testi épség és egészség elleni bűncselekményeket a közlekedési cselekményektől elhatároljuk. Ha az elkövető szándéka más testi épségének megsértésére, életének kioltására irányul, de ehhez eszközként közúton járművet vesz igénybe és azt a közlekedési szabályok megszegésével használja, szóba sem jöhet a közúti veszélyeztetés bűncselekmény elkövetése.³⁹

4. Konklúzió

A közlekedési veszélyeztetési cselekményeknél, így a közúti veszélyeztetés bűncselekményénél aszerint, hogy az elkövető szándékossága vagy gondatlansága áll-e fenn a törvényi tényállás egyes elemei tekintetében, a következő kimenetelre van lehetőség. Az elkövető szándékos vagy gondatlan közúti közlekedési szabályszegése, ha ez közvetlen veszély okozására nem irányul, súlyos testi sértést vagy halált nem idéz elő, szabálysértésként bírálendő el. Ezen cselekményt a közúti baleset okozásától az eredmény, azaz a súlyos testi sértés okozása választja el. Ehhez képest a közúti veszélyeztetés szándékos (vagy akár gondatlan) közlekedési szabályszegést feltételez, melynek eredményére, a közvetlen veszélyre azonban kiterjed az elkövető szándéka. Súlyos testi sértés vagy halál bekövetkezésére a szándék ugyanakkor már nem terjedhet ki, ez esetben szándékos testi sértés, illetve szándékos emberölés bűncselekménye valósul meg.

A korábbiakból is látható, hogy az a körülmény, hogy az elkövető szándéka kiterjedt-e a közvetlen veszélyhelyzetre vagy az ezen túli káros eredményre, azért is jelentős, mert attól függően bűncselekmény nem, vagy pedig más bűncselekmény (közúti baleset gondatlan okozása, emberölés, testi sértés) állapítandó meg. A legnehezebben az eshetőleges szándék és a tudatos gondatlanság elhatárolása bizonyítható. Bírósági döntések elemzésével lehet vizsgálni, hogy a gyakorlatban az eshetőleges szándék és a tudatos gondatlanság rendszerint mely konkrét objektív körülményekben, illetve elkövetői motívumban, pszichikai viszonyulásban realizálódik.

Irodalomjegyzék:

- Viski László – Imre Iván – Ternai Zoltán: *Közúti közlekedési balesetek elbírálása*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1963
- Kereszty Béla: *A magyar közlekedési büntetőjog kézikönyve*, Budapest, KJK KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 2005
- Major Róbert: A közlekedési büntetőjogi kodifikáció múltja, *BJK*, 2004/1

³⁸ Kereszty Béla: i.m. 58-59. o.

³⁹ BH1999.543

-
- Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál: *Büntetőjog II. a 2012. évi C. törvény alapján*, Budapest, HVG-ORAC, 2012
 - Madai Sándor: *Foglalkozási szabály vagy közlekedési szabály? A közlekedési veszélyeztető bűncselekmények és a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés elhatárolási kérdéséhez*. In: Madai, Sándor; Pallagi, Anikó; Polt, Péter (szerk.) *Sic itur ad astra: Ünnepi kötet a 70 éves Blaskó Béla tiszteletére*, Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020
 - Vágó Tibor: *A közlekedési bűncselekmények, Módszertani útmutató a bírói munkához*, Budapest, Igazságügyi Minisztérium, 1980
-
-

A Brüsszel Ia rendelet problémái az Európai Unió Bíróságának esetjoga tükrében

Károlyi Kristóf*

Az Európai Parlament és a Tanács 1215/2012/EU rendelete a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, noha már több mint hét éve hatályban van, annak alkalmazásával kapcsolatban a mai napig számos kérdés kerül az Európai Unió Bírósága elé. A tanulmány bemutatja a rendelet értelmezésével kapcsolatban a Bíróság döntéseit különös tekintettel a rendelet tárgyi hatályára, valamint a joghatósággal összefüggő kérdések viszonyában, amelyen belül foglalkozik a kizárólagos és különös (szerződéses és kártérítési ügyekkel összefüggő) joghatósággal.

Kulcsszavak: különös joghatóság, joghatóság fogyasztói szerződések esetén, károkozó esemény helye, kár bekövetkeztének a helye

Recent questions of the Brussels I Regulation in the light of the case law of the Court of Justice of the European Union

Although the Regulation (EU) No 1215/2012 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2012 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters has been in force for more than seven years, many questions on its application are still being raised before the Court of Justice of the European Union. This paper describes the most important decisions of the Court of Justice in relation to the interpretation of the Regulation with reference to its scope and jurisdiction rules, especially the special and exclusive jurisdiction rules in case of contractual and tort law cases.

Keywords: special jurisdiction, jurisdiction over consumer contracts, place where the damage occurred, place of the event giving rise to damage

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2023.1.158>

1. A témaválasztás és probléma felvetésének indoka

a Brüsszel Ia rendelet¹ – továbbiakban: rendelet - a határokon átívelő polgári peres ügyek alaprendelete: meghatározza a joghatóságot, azaz, hogy melyik állam bíróságának joga és kötelessége nemzetközi elemet tartalmazó perben eljárni, valamint rendelkezik a határozatok kölcsönös elismeréséről és végrehajtásáról az Európai Unióban. A rendelet a 2015. január 10. napján vagy azt követően induló

* Bírósági fogalmazó, Budapest Környéki Törvényszék.

¹ Az Európai Parlament és a Tanács 1215/2012/EU rendelete (2012. december 12.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról (átdolgozás)

eljárásokban alkalmazandó², az ezt az időpontot megelőzően indított eljárásokban a Tanács 44/2001/EK rendeletét³ kell irányadónak tekinteni.

A tanulmány a rendelet tárgyi hatályával, valamint a joghatósággal összefüggő kérdéseket vizsgálja, amelyen belül foglalkozik a kizárólagos és különös (szerződéses és kártérítési ügyekkel összefüggő) joghatósággal.

A tanulmány célja a rendelettel kapcsolatos, kiemelt fontosságú, az Európai Unió Bírósága – továbbiakban Bíróság - eseti döntéseinek bemutatása és jövőbeni jogalkalmazásra gyakorolt következményeinek feltárása, ugyanis hipotézisem szerint a rendelet gyakorlati alkalmazása a jogalkalmazók oldalán számos értelmezési kérdést vet fel, amit mi sem bizonyít jobban, hogy bár a rendelet alkalmazása óta nem telt el még egy évtized sem, mégis az Európai Unió Bírósága határozataiban a rendeletet folyamatosan értelmezi és magyarázza.

A témaválasztás és problémafelvetés indoka tehát, hogy az elemzett és megmagyarázott bírósági döntésekből a tanulmány olyan konzekvenciákat, összegző megállapításokat vonjon le, amely a jogalkalmazónak a rendelet alkalmazásával kapcsolatosan jogértelmezési segítséget ad és amelyekre a jövőben figyelemmel kell lenniük.

A tanulmány kutatási módszere kvalitatív dokumentum és tartalomelemzés, azáltal, hogy a tanulmány a rendeletben használt fogalmakat ütközteti a gyakorlati életben felmerült problémákkal és ezek megoldására, feloldására segítségül hívja a Bíróság eseti döntéseit, amelyen keresztül a felvetett problémát szisztematikusan elemzi, feldolgozza, ezáltal a rendeletet lényegében továbbfejleszti, annak tartalma vonatkozásában a jogalkalmazó számára hasznosítható következtetéseket fogalmaz meg.

2. A rendelet tárgyi hatályával kapcsolatos problémák

A rendelet tárgyi hatálya a polgári és kereskedelmi ügyekre korlátozódik, azonban a rendelet nem terjed ki különösen az adó-, vám- vagy közigazgatási ügyekre, vagy az államnak a közhatalmi jogosítványai gyakorlása (*acta iure imperii*) során végrehajtott intézkedéseire vagy mulasztásaira vonatkozó felelősségre.⁴

A polgári és kereskedelmi ügyek fogalmát azonban a rendelet nem tisztázza. A Bíróság joggyakorlata szerint az uniós jog alapján a tárgyi hatályt önállóan, a rendelet céljára és felépítésére, valamint a nemzeti jogrendszerek összességéből következő alapelvekre hivatkozással összhangban kell azt meghatározni.⁵ A rendelet a polgári és kereskedelmi ügyek meghatározásának tág fogalmát vetíti előre amikor

² Az Európai Parlament és a Tanács 1215/2012/EU rendelete (2012. december 12.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról (átdolgozás) 66.cikk (1) bekezdés, 81.cikk

³ A Tanács 44/2001/EK rendelete (2000. december 22.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról

⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 1215/2012/EU rendelete (2012. december 12.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról (átdolgozás) 1. cikk (1) bekezdés

⁵ Joghatóság az átdolgozott Brüsszel I rendeletben, Kommentár, szerkesztő: Országos Bírósági Hivatal, 27.o.

kimondja, hogy a hatályának ki kell terjednie valamennyi jelentős polgári és kereskedelmi ügytípusra, eltekintve egyes, pontosan meghatározott ügyektől.⁶ Érdekességként megemlíthető, hogy a kereskedelmi ügy kategóriája nem bír önálló értelemmel, azt a polgári ügy részhalmazaként kell értelmezni.⁷

A gyakorlatban különösen problémásnak látszik a magánjogi jogviták elhatárolása a közjogi jellegű jogvitáktól. E tekintetben a Bíróság megerősítette és pontosította korábbi álláspontját a Movic BV-ügyben.⁸ Az előzetes döntéshozatalra előterjesztett kérdés arra vonatkozott, hogy a polgári és kereskedelmi ügyek fogalmába beletartozik-e az a kereset, „amelyet valamely tagállam hatóságai valamely más tagállamban letelepedett eladók vagy szolgáltatók ellen indítanak és amelynek keretében e hatóságok elsődlegesen az állítólagosan jogellenes tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatot képező jogsértések fennállásának a megállapítását és azok megszüntetésének az elrendelését kérik.”⁹

A Bíróság kiemeli, hogy önmagában az a tény, hogy hatóság áll szemben magánszeméllyel, nem zárja ki a rendelet alkalmazhatóságát, ugyanakkor a rendelet nem alkalmazható abban az esetben, amikor a hatóság közhatalmat (public powers) gyakorol.¹⁰ A Bíróság már korábban több eseti döntésében is kimondta, hogy kereskedőknek a fogyasztókkal kötött jogügyletei tisztességtelen voltának megállapítása iránt indított per, mivel magánjogi jogviszonyokat tesz bírósági felülvizsgálat tárgyává, ezért a polgári ügyek fogalmába tartozik.¹¹ Önmagában az a körülmény, hogy valamely hatáskört jogszabály állapít meg, nem döntő jelentőségű annak megítélésekor, hogy a hatóság közhatalmat gyakorolt-e, valamint a közérdek védelme nem tévesztendő össze közhatalmi jogkör gyakorlásával.¹² Az ítélet iránymutatást ad arra vonatkozóan is, hogy közhatalmi jogkör fennállása akkor állapítható meg, ha bizonyos bizonyítékoknak a hatóság által történő felhasználása miatt e hatóság már nincs konkrétan ugyanabban a helyzetben, mint egy magánjogi jogalany lenne egy hasonló jogvita keretében.¹³ A fentieknek megfelelően, ha egy tagállami hatóság indít keresetet más tagállamban letelepedett szolgáltatót nyújtóval szemben a jogellenes kereskedelmi gyakorlat megállapítása érdekében, úgy az polgári és kereskedelmi ügynek minősül és a rendeletet az eljáró tagállami bíróságnak alkalmaznia kell.

A Bíróság az LG-ügyben¹⁴ is megerősíti, hogy a rendelet alkalmazandó hatóság és magánszemélyek közötti viszonyok elbírálásakor abban az esetben, ha a bírósági jogorvoslati kérelem „iure gestionis”, azaz az állam kereskedelmi tevékenységével

⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 1215/2012/EU rendelete (2012. december 12.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról (átdolgozás) R. (10)

⁷ Joghatóság az átdolgozott Brüsszel I rendeletben, Kommentár, szerkesztő: Országos Bírósági Hivatal, 28.o.

⁸ A Bíróság ítélete 2020.07.16 (C-73/19) – Movic BV

⁹ uo. [31]

¹⁰ uo. [35]

¹¹ uo. [41]

¹² uo. [47] és [53]

¹³ uo. [57]

¹⁴ A Bíróság ítélete 2020.05.07 (C-641/18) - LG

összefüggő¹⁵ aktusokra vonatkozik és nem, amikor a hatóság közhatalom gyakorlása keretében jár el¹⁶, ugyanis a közhatalom gyakorlása során a közhatalmat gyakorló fél többletjogosítványokkal rendelkezik, és ezáltal az jogügylet már kívül esik a polgári és kereskedelmi ügyek fogalmán.¹⁷ Annak meghatározása érdekében, hogy egy jogvitában a hatóság közhatalmat gyakorol-e, a benyújtott kereset alapján és az eljárás megindításának szabályai szerint kell döntést hozni. Ha a kereset alapja polgári jogi igény (pl.: szerződésen kívül okozott kárért való felelősség), akkor nem beszélhetünk közhatalom gyakorlásáról. Azt, hogy egy adott hatóság közhatalmat gyakorol-e, mindig az eljáró bíróságnak kell vizsgálnia.¹⁸

Érdemes megemlíteni, hogy több uniós rendelet¹⁹ is a „polgári és kereskedelmi ügyek” fogalmával jelöli ki tárgyi hatályát. Habár a polgári és kereskedelmi ügyek terjedelme az összes rendelet esetében, mely ekként jelöli ki alkalmazási körét, megegyezik, ugyanakkor figyelemmel kell lenni a tárgyi hatály meghatározásának további kritériumokra is, amely az egyes rendeletek esetében eltérőek lehetnek. Egy példával illusztrálva a kézbesítési rendelet esetében nem jelenik meg a családi vagy rokoni kapcsolatból eredő kötelezettség, mint kizáró tárgykör. Ebből következik, hogy egy ilyen irányú polgári ügyben például gyermektartásdíj megfizetése iránt indított perben a joghatóság meghatározására a Brüsszel Ia rendelet nem alkalmazható, hiszen ebben az ügycsoportban az Európai Unió külön joghatósági rendeletet alkotott²⁰, de a kézbesítési rendelet igen, bár a két rendelet tárgyi hatályának megfogalmazása megegyezik (polgári és kereskedelmi ügyek).

3. Az egyes joghatósági típusokkal kapcsolatos problémák

A tanulmány a rendelet hatályának vizsgálatát követően a különböző joghatósági típusokhoz²¹ kapcsolódó kérdéseket tárgyal, amelyek közül a kizárólagos és különös (szerződéses és kártérítéssel kapcsolatos) joghatósággal kapcsolatos problémákkal kapcsolatosan szintén számos eseti döntés született.

3.1. A kizárólagos joghatósággal kapcsolatos probléma. A kizárólagos joghatóság eseteit a rendelet taxatívén felsorolja. Ennek megfelelően valamely tagállam bíróságai kizárólagos joghatósággal rendelkeznek az olyan eljárásokra, amelyeknek tárgya ingatlanon fennálló dologi jog vagy ingatlan bérlete, illetve

¹⁵ Tímár Kinga: IMMUNITÁS ÉS JOGHATÓSÁG AZ EURÓPAI BÍRÓSÁG AKTUÁLIS GYAKORLATÁBAN ELTE folyóiratok, Jogi Tanulmányok. Magánjogi Szekció. 2010. 14. évf. 3. sz. 53. o.

¹⁶ A Bíróság ítélete 2020.05.07 (C-641/18) – LG [33]

¹⁷ uo. [34]

¹⁸ uo. [60]

¹⁹ Például: kézbesítési rendelet, bizonyításfelvételi rendelet, kis értékű követelések európai eljárása, európai fizetési meghagyásos eljárás, stb.

²⁰ A példa esetében ez az alábbi rendelet: A Tanács 4/2009/EK rendelete (2008. december 18.) a tartással kapcsolatos ügyekben a joghatóságról, az alkalmazandó jogról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az e területen folytatott együttműködésről

²¹ Pl.: kizárólagos, különös, kikötött (megállapodott) stb.

haszonbérlete, abban a tagállamban, ahol az ingatlan található.²² Nehézséget okozhat annak megítélése, hogy egy ingatlannal kapcsolatos vagy ingatlanon fennálló jog mely esetekben minősül dologi (in rem) jognak és mely esetekben kötelmi jognak (in personam).

Az Ellmes Property Services-ügyben²³ a Bíróságnak arra kellett válasz adnia, hogy ingatlanon fennálló dologi jogra vonatkozó ügynek kell-e tekinteni egy társasházi lakástulajdonos olyan keresetét, amely annak megtiltására irányul, hogy egy másik társasházi lakástulajdonos társasházi lakóingatlanának a rendeltetését önhatalmúlag, a többi társasházi tulajdonostárs hozzájárulása nélkül megváltoztassa.²⁴ A Bíróság álláspontja szerint a kérdés megválaszolásához és eldöntéséhez annak vizsgálata szükséges, hogy a kérdéses jog mindenkivel szemben (erga omnes hatállyal) kifejti-e joghatását vagy arra csak a kötelezettel szemben lehet-e hivatkozni.²⁵

Ez a döntés arra világít rá, hogy az ingatlan önmagában nem ad választ a kizárólagos joghatóság kérdésére, hiszen az csak az ingatlanhoz kapcsolódó dologi jog esetén bír relevanciával, míg az ingatlanhoz kapcsolódó kötelemi jog esetén a joghatóság kérdése további vizsgálatokat igényel.

3.2. A szerződéses joghatósággal kapcsolatos problémák. A Bíróság a Ryanair DAC-ügyben²⁶ az engedményezés joghatásait vizsgálta a joghatóságra, ha a joghatóságot előzetesen fogyasztói szerződésben kötötték ki a felek. A konkrét esetben arról volt szó, hogy érvényes-e az az ír tagállami bíróságot kikötő joghatósági rendelkezés, melyet a fogyasztó és a Ryanair online szerződése tartalmazott, ha utóbb követelését a fogyasztó követeléskezelőre átruházza. A tisztánlátás érdekében kiemelendő, hogy főszabály szerint a joghatóságról történő megállapodás fogyasztói szerződések esetén csak különleges feltételek esetén érvényes²⁷, azonban a rendelet a fuvarozási és személyszállítási szerződéseket kiveszi a fogyasztói szerződésekre vonatkozó rendelkezések hatálya alól²⁸, így a Ryanair ír joghatósági kikötése érvényesen történt (külön vizsgálendő azonban, hogy a kizárólagos joghatóságot kikötő feltétel megfelel-e a 93/13 irányelv²⁹ szerinti tisztességtelen szerződési feltételnek, mely abban az esetben valósul meg, ha a feltétel jóhiszeműség követelményével ellentétben a felek szerződésből eredő jogaiban és kötelezettségeiben jelentős egyenlőtlenséget idéz elő a fogyasztó

²² Az Európai Parlament és a Tanács 1215/2012/EU rendelete (2012. december 12.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról (átdolgozás) 24. cikk 1.pont

²³ A Bíróság ítélete 2020. 11. 11. (C-433/19) – Ellmes Property Services

²⁴ uo. [20]

²⁵ uo. [26]

²⁶ A Bíróság ítélete 2020.11.18. (C-519/19) – Ryanair DAC

²⁷ Az Európai Parlament és a Tanács 1215/2012/EU rendelete (2012. december 12.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról (átdolgozás) 19.cikk (3) bekezdése (pl.: a megállapodás a jogvita keletkezését megelőzően jött létre)

²⁸ uo. 17.cikk (3) szakasz

²⁹ A Tanács 93/13/EGK irányelve (1993. április 5.) a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről

kására^{30 31}). A Bíróság az ügyben úgy foglalt állást, hogy a joghatósági kikötés a szerződést kötő személyek közötti megállapodás, ennek megfelelően a követeléskezelőre csak akkor terjedne ki, ha ehhez külön hozzájárult volna (és a Ryanair is ismételt hozzájárulását adta volna). A Bíróság érvelése és joggyakorlata szerint az olyan joghatósági kikötés, amelyhez e harmadik személy nem járult hozzá, csak abban az esetben kötheti azt, ha az ügy érdemére alkalmazandó nemzeti jognak megfelelően a harmadik személy az eredeti szerződő fél valamennyi joga és kötelezettsége tekintetében annak jogutódjává vált, amely azonban jelen esetben nem következett be. A Bíróság a joghatósági kikötés tisztességtelenségére irányuló vizsgálatában azt állapította meg, hogy önmagában az a tény, hogy a szóban forgó jogvita felei nem minősülnek fogyasztónak, az nem zárja ki az uniós fogyasztóvédelmi jog hatálya alá tartozó jogi eszközök alkalmazását, mely azt a következtetést vonja maga után, hogy egyébként a joghatósági kikötés a fogyasztóval szemben érvénytelen volt. A fentieknek megfelelően az ügyben az általános szabályok szerinti különös joghatóságot kell alkalmazni („ha az eljárás tárgya egy szerződés, akkor a vitatott kötelezettség teljesítésének helye szerinti bíróság előtt” perelhető³²), amely jelen esetben azt jelenti, hogy ahhoz a bírósághoz kell a követeléskezelőnek a keresetét benyújtania, amelynek illetékességi területén a járat indulási vagy érkezési helye található.

A Flightright-ügyben³³ szintén légi személyszállítási szerződés volt a jogvita alapja, ahol szintén a fogyasztó részéről engedményezésre került sor, azonban teljesen más kérdéssel fordult a német bíróság az Európai Unió Bíróságához. Ebben az esetben a fogyasztó egy három szakaszból álló, két átszállással járó utazásra váltott jegyet (Hamburg→London→Madrid→San Sebastian). Az első, Hamburgot és Londont összekötő szakaszt a British Airways légitársaság bonyolította le, a Londont Madriddal, illetve a Madridot San Sebastiannal összekötő másik két szakaszt pedig az Iberia. Az első két repülési szakasz esemény nélkül bonyolódott le, a harmadik szakasz járatát ezzel szemben anélkül törölték, hogy a szóban forgó utasokkal azt megfelelő időben közölték volna. Emiatt a fogyasztó a Flightright társaságon keresztül kártérítés iránti keresetet nyújtott be Hamburgban. A Bíróságnak arra a kérdésre kellett válaszolnia, hogy a hamburgi bíróság rendelkezik-e joghatósággal a járat utolsó szakaszát üzemeltető légi fuvarozóval szemben benyújtott, és előtte folyamatban lévő per tekintetében. A Bíróság a kérdés megválaszolásának kulcsát a rendelet erre vonatkozó rendelkezése szerinti³⁴ teljesítési hely megfelelő értelmezésében látta. Ítéletében rávilágított, hogy a közvetlen légi járatokkal

³⁰ A Tanács 93/13/EGK irányelve (1993. április 5.) a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről 3.cikk (1) bekezdés

³¹ A Bíróság joggyakorlata szerint igen, mert az irányelv melléklete 1.pontjának, q) alpontja ebben az esetben teljesül, azaz a bírósági jogorvoslat lehetetlenné válik vagy megnehezedik.

³² Az Európai Parlament és a Tanács 1215/2012/EU rendelete (2012. december 12.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról (átdolgozás) 7.cikk 1.pontjának b) alpontja

³³ A Bíróság ítélete 2020. 02. 13. (C-606/19) – Flightright

³⁴ 1215/2012 rendelet 7. cikke 1. pontja a) és b) alpontja: a vitatott kötelezettség teljesítésének helye szerinti bíróság előtt peresíthető, amely a szolgáltatás nyújtása esetén a tagállam területén az a hely, ahol a szerződés szerint a szolgáltatást nyújtották, vagy kellett volna nyújtani

kapcsolatban korábbi döntéseiben úgy határozott, hogy a repülőgépnél mind az indulási helyét, mind az érkezési helyét a légi szállítási szerződés tárgyát képező szolgáltatások elsődleges nyújtási helyének kell tekinteni. A közvetlen légi járat olyan esetre is vonatkozik, amelyben a két csatlakozó járatot magában foglaló repülőutat egyetlen egységes foglalás jellemez.³⁵ Ez jelen esetben a Bíróság érvelése szerint megvalósul, mert a vonatkozó rendelkezés nem azt jelenti, hogy „két személy között szerződés jön létre, hanem az az egyik fél által a másik felé szabadon vállalt olyan kötelezettséget feltételez, amelyen a felperes keresete alapul”. Márpedig, ha egy, az utassal szerződési jogviszonyban nem álló légi fuvarozó kötelezettségeket teljesít, akkor úgy kell tekinteni, hogy ezt a szóban forgó utassal szerződéses jogviszonyban álló személy nevében teszi³⁶, és ezáltal mint ki az érintett utasok szerződéses partnerei felé szabadon vállalt kötelezettséget teljesít.³⁷ A fentiek fényében tehát a feltett kérdésre azt a választ kell adni, hogy a spanyol légitársaság perelhető a német bíróság előtt is annak ellenére, hogy a légitársaság szerződésszegése egy Madrid-San Sebastian útvonalon történt, mert a teljesítési helyet egy, a több szakaszra bontott teljes útvonal tekintetében megerősített egységes foglalás által jellemzett repülőút esetében az első repülési szakasz indulási helye is alkothatja, ha az e repülési szakaszokon történő fuvarozást két különböző légi fuvarozó is végzi.³⁸

3.3. A kártérítés iránti keresetek joghatóságának kérdései. A kártérítéssel kapcsolatos joghatóság kapcsán a rendelet kimondja, hogy valamely személy a jogellenes károkozással, jogellenes károkozással egy tekintet alá eső cselekménnyel vagy ilyen cselekményből fakadó igénnyel kapcsolatos ügyekben annak a helynek a bírósága előtt perelhető, ahol a káresemény bekövetkezett vagy bekövetkezhet.³⁹

A fenti megállapítás alkalmazása nehéz feladat elé állítja a jogalkalmazókat a személyiségi jogok megsértése esetén is. Az alkalmazás problémájának fő kérdése, hogy mely állam bírósága rendelkezik joghatósággal egy ügy eldöntésére, amelyben egy több tagállamban is megjelenő, elérhető médium megsértette egy vagy több magánszemély, illetve jogi személy személyiségi jogát, valamint jó hírnevét. A Bíróság korábbi döntései során⁴⁰ kidolgozta a mozaik-elvet az ilyen típusú problémák megoldására, majd ennek alkalmazását kiterjesztette az online térben⁴¹ elkövetett

³⁵ A Bíróság ítélete 2020. 02. 13. (C-606/19) – Flightright [26] és [27]

³⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 261/2004/EK rendelete (2004. február 11.) visszautasított beszállás és légi járatok törlése vagy hosszú késése esetén az utasoknak nyújtandó kártalanítás és segítség közös szabályainak megállapításáról, és a 295/91/EGK rendelet hatályon kívül helyezéséről 3. cikk (5) bekezdés

³⁷ A Bíróság ítélete 2020. 02. 13. (C-606/19) – Flightright [33] – [35]

³⁸ uo. [36]

³⁹ Az Európai Parlament és a Tanács 1215/2012/EU rendelete (2012. december 12.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról (átdolgozás) 7.cikk 2.pont

⁴⁰ Pl.: a Bíróság ítélete 1995. 03. 07. (C-68/93) - Shevill-ügy, amelyben megállapításra került az ún mozaik-elv alkalmazása (az esetről részletesen, a mozaik-elvről, valamint annak kritikájáról lásd: BARTÓKI-GÖNCZY BALÁZS: Joghatósági kérdések az interneten elkövetett személyiségi jogi jogsértések esetén, In: In Medias Res 2012/1, 93-99. o.

⁴¹ A Bíróság ítélete 2011. 12. 17. (C-509/09. és C-161/10. összevont ügyek) - eDate Advertising GmbH kontra X és Olivier Martinez, Robert Martinez kontra MGN Limited-ügyek, amelyben a Bíróság a korábbi

személyiségi jogsértésekre is. A Gtflíx-ügyben⁴² a Bíróság megállapította, hogy a korábbi joggyakorlatot nem befolyásolja az, ha a sérelmet szenvedett fél egyszerre jár el egyrészt az állítások helyreigazítása és az interneten közzétett tartalmak törlése érdekében, másrészt az ezen interneten való közzétételből eredő kárának megtérítése érdekében, akkor is minden egyes olyan tagállam bíróságai előtt kérheti az azon bíróság tagállamának területén okozott kár megtérítését, amelynek területén e megjegyzések hozzáférhetők vagy hozzáférhetők voltak, akkor is, ha e bíróságok nem rendelkeznek joghatósággal a helyreigazítási és törlési kérelem elbírálására.⁴³ Ennek megfelelően kijelenthető, hogy ha egy személy egy olyan kommentet posztol az interneten, amelyben más személyiségi jogát sérti és amely komment az Európai Unió más tagállamaiban is elérhető, akkor alappal számíthat rá, hogy jogsértése miatt ezen tagállamokban perelheti őt a sérelmet szenvedett személy azon károk megtérítése iránt, amelyek a sérelmet szenvedett személyt az adott tagállamban érték⁴⁴, ugyanakkor az ügyben eljáró tagállami bíróság joghatóságát a sérelmezett kommentek eltávolítására, helyreigazítására további kritériumok szerint kell vizsgálni.⁴⁵

A Mittelbayerischer Verlag KG-ügyben⁴⁶ eljáró lengyel bíróság a probléma egy másik aspektusára tekintettel arra a kérdésre várt választ, hogy személyiségi jogainak egy internetes oldalon közzétett tartalom révén történő állítólagos megsértésére hivatkozó személy érdekeinek központja szerinti bíróság csak akkor rendelkezik-e joghatósággal a kereset elbírálására, ha e tartalom közvetlenül vagy közvetve lehetővé teszi a konkrét személy azonosítását. A Bíróság korábbi ítéleteiben már többször kifejtette, hogy a rendelet szövege egyaránt utal a károkozó esemény helyére és a kár bekövetkezésének helyére is⁴⁷, azonban jelen ügyben szereplő szituáció az internetes megjelenés miatt eltér a korábbi esetektől.

A Bíróság részletes válaszában egyrészt hivatkozott a rendelet preambulumban található kiszámíthatósági klauzúrára⁴⁸, mely kimondja, hogy a rendelet céljai között található jogbiztonság úgy érhető el, ha mind a per felperese és alperese is észszerűen kiszámíthatja, mely bíróság előtt indítható meg a kereset. Ezen észszerű kiszámíthatóság akkor állapítható meg, ha a bíróság és a jogvita közötti szoros kapcsolat megléte igazolható.⁴⁹ A szoros kapcsolatot nem kizárólag szubjektív, pusztán a jogaiban sértett személy egyéni érzékenységéből fakadó elemeken,

gyakorlatot fenntartotta, ugyanakkor egy további kapcsolóelvvvel egészítette ki azt, nevezetesen az „érdekek központjának helye” (centre of interests) szerinti perlési lehetőséggel

⁴² A Bíróság ítélete 2021.12.21 (C-251/20) – Gtflíx Tv

⁴³ A Bíróság ítélete 2021.12.21 (C-251/20) – Gtflíx Tv [43]

⁴⁴ <https://www.mccannfitzgerald.com/knowledge/disputes/defamation-is-a-significant-shift-in-the-criteria-for-determining-jurisdiction-at-eu-level-on-the-way>

⁴⁵ A Bíróság ezen megoldását több oldalról is érte kritika, erről részletesen értekeznek az alábbi tanulmány: <https://www.europeanpapers.eu/es/europeanforum/jurisdiction-concerning-actions-by-legal-person-for-disparaging-statements-on-internet-mosaic-approach>

⁴⁶ A Bíróság ítélete 2021.06.17 (C-800/19) – Mittelbayerischer Verlag KG

⁴⁷ uo. [29]

⁴⁸ Az Európai Parlament és a Tanács 1215/2012/EU rendelete (2012. december 12.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról (átdolgozás) 15. preambulumbekzdés

⁴⁹ uo. 16. preambulumbekzdés

„hanem olyan objektív és ellenőrizhető elemeken kell alapulnia, amelyek lehetővé teszik a konkrét személy közvetlen vagy közvetett azonosítását.”⁵⁰ Ha tehát a szoros kapcsolat, vagyis a jogaiban sértett személy közvetlen vagy legalább közvetett azonosítása nem áll fenn, úgy a különös joghatóság nem alkalmazható, hanem az általános szabályok szerint kell a joghatóságot kijelölni, ami az alperes lakóhelye, tartózkodási helye. Ekkor ugyanis a károkozó (jelen esetben: tartalom kibocsátója) észszerűen nem láthatja előre, hogy hol található a tartalom tárgyát képező személyek érdekeinek központja, így a perelhetőségének joghatósága nem kiszámítható. Ennek megfelelően, ha a sértett személye nem azonosítható konkrétan, csupán egy bár azonosítható, de széles csoporthoz való tartozása alapján keletkezett az igénye, úgy az nem alkalmas a joghatósági szabályok kiszámíthatóságára és a jogbiztonságára irányuló célok elérésére.⁵¹ Ellenben, ha a sértett személye beazonosítható, úgy az már megalapozza a rendelet szerinti különös joghatóságra vonatkozó rendelkezések alkalmazását.

A Booking.com BV-ügy⁵² arra a kérdésre adott választ, hogy hogyan kell eljárni abban az esetben, ha a felek között szerződéses kapcsolat áll fenn, de a felperes alperes meghatározott magatartása miatt (jelen esetben: erőfölénnyel való visszaélés) jogellenes károkozás miatt indít keresetet. A kérdés abban áll, hogy szerződéses felek közötti különös joghatóságra vonatkozó rendelkezések⁵³ helyett alkalmazható-e a jogellenes magatartásra vonatkozó joghatóság.⁵⁴

A Bíróság joggyakorlata szerint a jogellenes magatartásból fakadó ügyek fogalma magába foglal minden olyan kérelmet, amely egyrészt alperes felelősségének megállapítására irányul, másrészt amely nem kapcsolódik szerződéses igényhez.⁵⁵ Az ügy megoldása a Bíróság érvelése szerint annak meghatározásán alapul, hogy melyik kritériumok szerint kapcsolódik egy kérelem szerződéses igényhez. A Bíróság elvi hangsúllyal tartja fenn azt a gyakorlatát, miszerint „szerződéses igény fogalmába tartozik, ha az alperest a felpereshez kötő szerződés értelmezése elengedhetetlen az utóbbi által az előbbi terhére rótt magatartás jogszerű vagy – éppen ellenkezőleg – jogellenes voltának megállapításához.”⁵⁶ Következésképp tehát, amikor az igény megítéléshez nem szükséges a felek között fennálló szerződés értelmezése, mert például alperes törvény által előírt kötelezettséget szegett meg, akkor a kereset jogalapja a jogellenes károkozásból eredő felelősség, nem pedig a felek között fennálló szerződésesség. Az erőfölénnyel való visszaélést törvény tiltja a tisztességes verseny fenntartása érdekében, az ügy megítélésénél a felek közötti szerződéses kapcsolat értelmezése irreleváns. A fentiek eredményeképpen a Booking.com BV azon magatartása, hogy erőfölényével visszaélve kényszerítette felperest a kettejük között hatályban lévő általános szerződési feltételek

⁵⁰ A Bíróság ítélete 2021.06.17 (C-800/19) – Mittelbayerischer Verlag KG [42]

⁵¹ uo. [43]

⁵² A Bíróság ítélete 2020.11.24 (C-59/19) – Booking.com BV

⁵³ Az Európai Parlament és a Tanács 1215/2012/EU rendelete (2012. december 12.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról (átdolgozás) 7. cikk 1. pont

⁵⁴ uo. 7. cikk 2. pont

⁵⁵ A Bíróság ítélete 2020.11.24 (C-59/19) – Booking.com BV [23]

⁵⁶ A Bíróság ítélete 2020.11.24 (C-59/19) – Booking.com BV [32]

módosítására, a versenytörvény megszegését jelenti és annak eldöntésére, hogy a per lefolytatására melyik bíróság rendelkezik joghatósággal, a rendelet jogellenes károkozás szerinti különös joghatósági szabályai irányadóak.

A Volkswagen AG-esetben⁵⁷ a Bíróságnak azzal a világszinten nagy hírértékkel bíró ügyben kellett állást foglalnia, amelyikben utóbb kiderült, hogy a Volkswagen számos eladott személygépkocsija esetében azok kibocsátását jogellenesen, szoftver beépítésével befolyásolta, amivel kárt okozott a vevőinek. A kérdést az ausztriai bíróság azzal kapcsolatban tette fel, hogy a rendelet jogellenes károkozás szerinti joghatósági rendelkezésének „hely” kifejezését („annak a helynek a bírósága előtt, ahol a káresemény bekövetkezett vagy bekövetkezhet”) úgy kell-e értelmezni, hogy az annak a helynek kell-e tekinteni, ahol a kár bekövetkezett, ha ez a kár kizárólag olyan pénzügyi veszteségből áll, amely a valamely másik tagállamban elkövetett jogellenes károkozás közvetlen következménye.

Ahogy jelen tanulmány a Mittelbayerischer Verlag KG-ügyben is említette, a Bíróság gyakorlata szerint a rendelet „ahol a káresemény bekövetkezett” szövege egyaránt utal a károkozó esemény helyére és a kár bekövetkezésének helyére is, a perlés megindításának helyszíne pedig a felperes választásán alapul. Jelen ügyben a kárt okozó esemény helye az a hely, ahol a kibocsátásgátló szoftverek beszerelésbe kerültek, azaz Németország, míg a kár bekövetkezésének helye pedig az a hely, ahol a hátrányos következmények jelentkeztek, amely az ilyen értékcsökkentett járműnek harmadik személytől történő megszerzésekor következik be, azaz Ausztria.⁵⁸ Ugyanakkor a Bíróság fenntartotta azt a korábbi érvelését, hogy a kár bekövetkezésének helyét nem lehet olyan kiterjesztő módon értelmezni, hogy minden olyan helyet magában foglaljon, ahol megjelenhetnek az olyan cselekmény hátrányos következményei, amely egy másik helyen már ténylegesen, érzékelhetően bekövetkezett kárt okozott.⁵⁹ A német autógyár ausztriai perelhetősége megfelel a már tárgyalt észszerű kiszámíthatóság elvének is, „mivel a tagállamok egyikében működő gépjárműgyártónak, amely más tagállamokban forgalomba hozandó járműveken végez tiltott manipulációkat, észszerűen számítható arra, hogy ezen államok bíróságai előtt indulnak ellene keresetek.”⁶⁰

A Bíróság döntése alátámasztása céljából kifejtette véleményét a kárral kapcsolatban is, miszerint az esetben felmerült kár nem minősül tisztán vagyoni kárnak, tekintet nélkül arra, hogy konkrét euro összegben fejezték ki annak értékét, hanem inkább minden egyes jármű értékének csökkenéséből eredő kárról van szó.⁶¹ Ez azért lényeges, mert a tisztán vagyoni kár, amely például közvetlenül a felperes bankszámláján következik be, nem feltétlenül elegendő a lakóhelye szerinti bíróságok joghatóságának elismeréséhez (pusztán az a tény, hogy például felperes értékpapír-számlával rendelkezik egy államban, és az azon nyilvántartott részvények összege harmadik államban elkövetett jogsértés miatt csökken, úgy további

⁵⁷ A Bíróság ítélete 2020.07.09 (C-343/19) – Volkswagen AG

⁵⁸ uo. [23] – [24] és [35]

⁵⁹ A Bíróság ítélete 2020.07.09 (C-343/19) – Volkswagen AG [26]

⁶⁰ uo. [36]

⁶¹ uo. [34]

körülmények hiányában tehát annak a helynek a bírósága, ahol a bankszámla fennáll, nem minden esetben rendelkezik joghatósággal).

A tisztán vagyoni kár kapcsán a Bíróság a Verenigung van Effectenbezitters-ügyben⁶² ⁶³ fejtette ki álláspontját. Az amszterdami bíróság arra várt választ, hogy a kár bekövetkezésének helyét úgy kell-e értelmezni, „hogyan az olyan befektetési döntésekből eredő tisztán pénzbeli kárnak valamely befektetési számlán való közvetlen bekövetkezése, amelyeket tőzsdén jegyzett nemzetközi társaságtól származó, világszerte könnyen hozzáférhető, de valótlan, hiányos vagy megtévesztő információk nyomán hoztak, bizonyos körülmények között lehetővé teszi azon tagállam valamely bírósága joghatóságának a kár bekövetkezési helyére alapított megállapítását, amelyben a számlát vezető bank vagy befektetési vállalkozás működik, ha e társaságot e tagállamban nem terhelték jogszabályban előírt közzétételi kötelezettségek.”⁶⁴

A Bíróság kifejtette, hogy a kár bekövetkezésének helye az a hely, ahol az állítólagos kár ténylegesen megvalósult⁶⁵, de önmagában az a tény, hogy a károsultat pénzbeli következmények érik, nem indokolhatja a felperes lakóhelye szerinti joghatóság megalapozottságát⁶⁶. A kár ténylegesen megvalósulhat és ezáltal megalapozhatja azonban annak az országnak a joghatóságát, amelyikben a károsult bankszámlavezető bankja letelepedett, feltéve, hogy a kár a pénzügyi termék (pl.: részvény, certifikát) kibocsátójának az adott tagállamban előírt tájékoztatási kötelezettsége megszegésének, elmulasztásának az eredménye. Ez megfelel az előreláthatóság és az észszerű kiszámíthatóság feltételeinek, hiszen, ha a kibocsátó nem teljesíti a tájékoztatásra vonatkozó törvényi kötelezettségeit, úgy számítani kell rá, hogy ez ebbe befektető és kárt elszenvedő személyek tagállamuk bíróságai előtt fogják kártérítési igényeiket érvényesíteni. Ennek megfelelően és mint az alapügyben feltett kérdésre is vonatkozóan, ha tőzsdén jegyzett, értékpapírt kibocsátó társaságot az adott tagállamban nem terhelik jogszabályban előírt tájékoztatási-közzétételi kötelezettségek, akkor észszerűen nem is számíthat arra, hogy ezen tagállam bíróságai előtt perelhetik, így ezen tagállam bíróságai az ügy elbírálására joghatósággal nem rendelkeznek.⁶⁷

Az RH v Volvo Group España-ügy⁶⁸ arra a kérdésre adott választ, hogy kartelltevékenység által érintett piacon a kár bekövetkezésének helye alapján az a

⁶² A Bíróság ítélete 2021.05.12 (C-709/19) – Verenigung van Effectenbezitters

⁶³ Jelen ügyben a British Petrol hollandiai befektetői nevében indított az arra felhatalmazott holland társaság kollektív keresetet azt állítva, hogy a BP által bérelt, Mexikói-öbölben található olajfúró torony 2010. április 20-án, több ember életét is okozó felrobbanását követően a BP nem adott befektetőinek megfelelő tájékoztatást egyrészt a 2010. április 20-i olajkiömlés előtti biztonsági és karbantartási programjairól, másrészt az olajkiömlés mértékéről, harmadrészt a BP ezen olajkiömléssel kapcsolatos szerepéről és felelősségéről, aminek ismeretében a BP-részvények BP-részvényesek általi kedvezőbb piaci áron történő megvételére, illetve eladására került volna sor vagy egyáltalán nem került volna sor, így kár érte őket.

⁶⁴ A Bíróság ítélete 2021.05.12 (C-709/19) – Verenigung van Effectenbezitters [22]

⁶⁵ uo. [31]

⁶⁶ uo. [28]

⁶⁷ uo. [30] – [35]

⁶⁸ A Bíróság ítélete 2021.07.15 (C-30/20) – RH v Volvo Group España

bíróság rendelkezik-e joghatósággal és illetékességgel, amelynek illetékességi területén a vállalkozás, amely állítása szerint kárt szenvedett, a kartell-megállapodásokkal érintett termékeket megvásárolta, vagy az e vállalkozás által több helyen megvalósított vásárlások esetén az a bíróság, amelynek illetékességi területén e vállalkozás székhelye található.⁶⁹ Az ügy háttere az, hogy RH cordobai székhelyű társaság, amely attól a Volvo-csoporthoz tartozó vállalkozástól vett tehergépjárműveket, amellyel kapcsolatban az Európai Bizottság kimondta, hogy más vállalkozásokkal egyetemben kartell-megállapodásokat kötött. A magasabb vételárak miatt RH keresetet nyújtott be kárának megtérítése iránt, azonban nem a cordobai, hanem a madridi bíróságon.

A Bíróság kifejtette, hogy a megállapított jogsértés az Európai Unió egész piacára, így Spanyolországra is kiterjedt, így mint a kár bekövetkeztének egyik helye, spanyol bíróságnak van joghatása a jogvita elbírálására.⁷⁰ A bíróság nemzeti illetékességét tekintve a Bíróság megállapította, hogy a kár bekövetkeztének konkrét helye nemcsak a joghatóságot, hanem az eljáró bíróságot is meghatározza. Ugyanakkor ez nem zárja ki azt, hogy az igazságszolgáltatás érdekében nemzeti jogszabály egyes jogterületek komplexitása (pl.: versenyjog) miatt ügyek egy meghatározott csoportját kizárólagos illetékességgel bíró, szakosított bíróság hatáskörébe utalja.⁷¹ Ha ilyen kikötés nincs, akkor az alábbiak figyelembevételével kell az illetékességet meghatározni: amennyiben a károsult vevő kizárólag a szóban forgó, összehangolt megállapodásokkal érintett termékeket vásárolt meg egyetlen bíróság illetékességi területén, akkor a jogvita elbírálására ezen bíróság rendelkezik illetékességgel, míg, ha nem azonosítható egyetlen bekövetkezési hely a károsult vevő tekintetében (pl.: mert a vásárlások több helyen következtek be), akkor a károsult székhelye szerinti bíróság jogosult eljárni.⁷²

4. Összegzés

A polgári és kereskedelmi ügyek meghatározása speciális jogviszonyokban még mindig nem teljesen egyértelmű, különösen akkor, amikor valamilyen hatóság vagy az állam kereskedelmi tevékenységében vagy a közérdek védelmében lép fel. Különös körülménnyel kell ilyenkor a jogalkalmazónak a közhatalom gyakorlásának fogalmi elemeinek megvalósulását vizsgálnia.

A kizárólagos joghatóságot megalapozó ingatlanon fennálló jog dologi jellegének meghatározásakor a vizsgálatnak elsődlegesen arra kell irányulnia, hogy szóban forgó jog abszolút vagy relatív hatályú-e, illetve, hogy a jog erga omnes hatállyal nyújt-e védelmet a jog tulajdonosának.

Kikötött joghatóság esetében az engedélyes személyével szemben a kikötés nem hatályos, csak abban az esetben, ha a szerződő fél jogutódjává vált. Amennyiben egy repülőút (több) átszállást tartalmaz és az egyes állomások közötti utakat különböző légitársaságok bonyolítják le, úgy a legelső, induló helyszín illetékessége

⁶⁹ uo. [27]

⁷⁰ A Bíróság ítélete 2021.07.15 (C-30/20) – RH v Volvo Group España [29]

⁷¹ uo. [31] és [33] és [35] – [36]

⁷² uo. [40] – [41]

szerinti bíróság joghatóságát egy későbbi szakaszban történt szerződésszegés is megalapozhatja.

A kártérítés iránti igények elbírálására vonatkozó joghatósági kérdések alapján megállapítható, hogy az esetek számottevő részében a kár bekövetkezésének a helye az, aminek a megállapítása a tagállami bíróságok számára problémát okoz. A Bíróság ítéletei alapján kijelenthető, hogy a tagállami jogalkalmazónak döntése során a rendelet céljaiból kell kiindulnia, nevezetesen, hogy biztosítsa az előreláthatóság és az észszerű kiszámíthatóság elvek teljesülését. Fontos kiemelni, hogy a joghatóság általános szabálya az alperes lakóhelyéhez igazodik, a kártérítés iránti igények különös joghatósági szabályai az általánoshoz képest kivételesek, így ezen különös joghatósági szabályok alkalmazásának feltételeit önállóan kell értelmezni a rendelet rendszerére és célkitűzéseire is figyelemmel.⁷³ A kártérítési ügyek esetén szabályozott különös joghatóság célja a jogvita és a kárt okozó esemény bekövetkezésének helye szerinti bíróságok közötti különösen szoros kapcsolat fennállása. E szoros kapcsolat fennállása az igazságszolgáltatás prudens működésére és a hatékony eljárásszervezésre tekintettel⁷⁴ igazolja a joghatóság általános szabályoktól eltérő meghatározását.

Az egyes esetek kapcsán megfogalmazott következtetések és javaslatok figyelembevételére véleményem szerint irányításként szolgálhat a jogalkalmazó számára a rendelet megfelelő alkalmazásához.

Irodalomjegyzék

- Tímár Kinga: Immunitás és joghatóság az Európai Bíróság aktuális gyakorlatában, ELTE folyóiratok, Jogi Tanulmányok. Magánjogi Szekció. 2010. 14. évf. 3. sz. 53. o.
- Bartóki-Gönczy Balázs: Joghatósági kérdések az interneten elkövetett személyiségi jogi jogsértések esetén, In *Medias Res* 2012/1, 93-99.
- Defamation: Is a Significant Shift in the Criteria for Determining Jurisdiction at EU level on the Way?
<https://www.mccannfitzgerald.com/knowledge/disputes/defamation-is-a-significant-shift-in-the-criteria-for-determining-jurisdiction-at-eu-level-on-the-way>
- Fabrizio Marongiu Buonaiuti: Jurisdiction Concerning Actions by a Legal Person for Disparaging Statements on the Internet: The Persistence of the Mosaic Approach. *European Papers*, Vol. 7, 2022, No 1, European Forum, Insight of 29 June 2022, pp. 345-360
<https://www.europeanpapers.eu/es/europeanforum/jurisdiction-concerning-actions-by-legal-person-for-disparaging-statements-on-internet-mosaic-approach>

⁷³ A Bíróság ítélete 2021.12.21 (C-251/20) – Gtflifx Tv [23]

⁷⁴ uo. [24]

Eltávozott körünkől, ki komolyan vette hivatását: az oktatást és a munka világa kutatását – Emlékezés Kenderes György egyetemi docensre

Prugberger Tamás*

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2023.1.171>

Amikor 1988 szeptemberében a Miskolci Egyetem pár éve megalapított jogi karának újdonsült munka-, és agrárjogi tanszékének az élére kerültem, az első nap talákoztam egy fiatal, élénk észjárású fiatalemberrel, aki a munkajog oktatásában közvetlen munkatársam lett. Olyannak ismertem meg, aki nemcsak az általa is előadott tantárgy anyagát ismerte jól, hanem a mögötte meghúzódó háttéranyagot, a polgári jogot is. Ahhoz pedig, hogy valaki a polgári jog kötelmi joga különös részének mélyreható ismerője és gazdasági összefüggéseinek megértője legyen – ami elengedhetetlen a munkajog szempontjából –, a makroökonómiát is jól kell, hogy ismerje. Mindezek ismeretében Kenderes György jártas volt.

Az ELTE Állam és Jogtudományi Karán az állam-, és jogtudományt kitüntetéssel sajátította el és ezért „summa cum laude” avatta az egyeteme doktorrá, majd még négy szemeszteren keresztül elsajátította a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen az államháztartástan, a makro-, valamint a mikroökonómia leglényegesebb ismereteit, amelyeket az oktatásban sikeresen hasznosított. Kenderes György ugyanis már a kar megalapításakor, jogi diplomájának megszerzést követően egy évvel, 1981-ben a jogi kar intézetként történt megalapítása évében kapott tanársegédi kinevezést azzal, hogy addig a két évig, amíg a polgári jog, majd pedig a munkajog oktatására sor nem kerül, a politikai gazdaságtant oktassa. Amikor a Civilisztikai Intézet 1983-ban megalakult Novotni Zoltán professzor vezetésével, Kenderes a polgári jogi oktatásban működött közre egy éven keresztül. A következő évben indult be a munkajog és az agrárjog oktatása Hegedűs István egyetemi docens, későbbi professzor vezetésével, ahol kezdetben agrárjogot is oktatnia kellett. Bár érdeklődése már akkor is a munkajog irányában jelentkezett, azonban az agrárium területére is volt rálátása, tekintve, hogy jogi diplomájának megszerzését

* Professor emeritus, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete.

követően egy éven keresztül Gödöllőn egy mezőgazdasági kutatóintézet jogi ügyeit intézte főelőadóként és besegített a Gödöllői Agrártudományi Egyetem jogi tanszékén a jogi alapismeretek oktatásába is.

Azon kívül, hogy Kenderes György alapító tagjaként a kar doaneként magas színvonalon, mindig felkészülten tartotta meg előadásait és vezette a szemináriumokat, tudományos téren is maradandót alkotott. Első írása 1980-ban jelent meg az agrár-ipari integrációról, mely politikai gazdaságtani természetű volt. Ezt követően az 1980-as évtized első felében elsősorban a vállalati innovációs rendszerekről közölt figyelemre méltó javaslatokat tartalmazó magas színvonalú írásokat, majd a mezőgazdasági termelési rendszerekről és a mezőgazdasági termékforgalmazásról, továbbá a szövetkezeti társaságokról és a szövetkezeti alapítványokról. Ebbe a körbe tartoznak azok az írásai, amelyek a mezőgazdasági termékértékesítésről, a gazdasági reformról, továbbá a társasági törvény előkészületeiről szóltak. Munkái már az 1980-as évek közepén nemcsak a Borsodi Szemlében, hanem a Jogtudományi Közönyben is megjelentek. Eme évtized második felében szerzőtársa egyes témákat és fejezeteket érintően a Hegedűs István által szerkesztett munkajogi tankönyvnek és a polgári jogi tankönyv kötetmi joga különös részének.

Amikor 1988 szeptemberében átvettem a munka-, és agrárjogi tanszék vezetését a professzori kinevezéssel a Gödöllői Agrártudományi Egyetemre távozott Hegedűs Istvántól, tudományos vezetője is lettem Kenderes Györgynek, akinek még nem voltak határozott elképzelései, hogy az oktatás mellett milyen irányban végezzen tudományos kutatásokat és azokat miként tegye közzé. Kenderessel megosztottuk az oktatást. Őt tárgyvezető helyettesnek jelöltem ki, azzal, hogy célzatosan a munkajognak a polgári joggal fennálló kapcsolatát, a munkaszerződés és a munkaviszony tartalmát fogja elsődlegesen kutatni, de foglalkozni fog még a közszolgálattal és a kollektív munkajog egyes meghatározó intézményeivel is. Akkor még az volt a megítélésem szerinti helytelen szokás, hogy minden oktató a maga jogági területéről szűken csak egyes intézményeket a többi kollegájával felosztva kutat és az így kiválasztott területet oktatja. Ennek komoly hátránya az összefüggések izolált elkendőzése volt. Kenderes György eme oktatási és kutatási irányvonallal való szakításban partnerem lett és vállalta emiatt a kritikát az ELTE akkori munkajogi tanszékének és a CEU munkajogi tárgyvezetőjének, Lehoczky-Kollonai Csilla docensasszonyától.

A munkajog nappali szakos oktatását a megállapodásunknak megfelelően megbeszéltük úgy, hogy mindketten a teljes anyagot adjuk le, én az Európai Unió és a tagállamok jogával történő jogdogmatikai kitekintéssel, ő pedig részletesen a tételes hazai jogra történő összpontosítással. Ez a megoldás olyannyira működött, hogy a pár évvel a tanszékre később jött Rácz Zoltánnal is hasonlóként alakult ki a levelező oktatás a munkajog területén.

Azzal, hogy Kenderes Györgynek nemcsak tanszéki, hanem témavezetői felettesévé váltam, módomban volt lemérni oktatói és tudományos fejlődését. Közel huszonöt doktorjelölt írta meg nálam doktori értekezését és valamennyi tudományos és egyetemi oktatói pályán maradt. Mindegyikükéhez hasonlóan Kenderes György is azt a területet választotta kutatása tárgyául, ami egyéniségének és érdeklődési

körének legjobban megfelelt. Kenderes mind az oktatásban mind a tudományos kutatásban széles területet fogott át és amit mind a két területen átfogott, kiváló felkészültséggel, magas színvonalon valósított meg szóban és írásban egyaránt. Mintegy kétszáz művet átfogó publikációs listájából kitűnik, hogy kutatásának központi témája a munkaszerződés és a munkajogi felelősség tana volt. A munkaszerződéssel összefüggésben azonban vizsgálta egészen részletekbe menően a munkajogi felelősséget, annak kártérítési és fegyelmi felelősségi oldalát a munkajogra és a közszolgálati jogra kiterjesztve egyaránt. Behatóan foglalkozott a munkajog és a közszolgálati jog viszonyával, kimutatva a felesleges átfedéseket, a közszolgálati jogon belül pedig kritikailag a közalkalmazotti-köztisztviselői megkettőzés fonákságával. Több tanulmányában helytálló kritikával foglalt állás a munkaszerződés érvénytelenné válásának jogi szabályozásbeli problémáival, az atipikus munkaviszonyokkal, ott is különösen a vezető alkalmazotti jogviszonnyal, a távmunkával, valamint a munkaerő kölcsönzéssel. Ő is csatlakozott ahhoz az irányvonalhoz, mely szerint a munkajog a polgári jog része és ezért az újonnan készülő Ptk.-ban szabályozni kellene.

Az ezredfordulót közező első évekre szinte feldolgozta kritikai állásfoglalásokkal fűszerezve az individuális munkajog szinte teljes egészét, annak valamennyi intézményét kapcsolatba hozva a polgári jog hasonló intézményeivel. Így született meg 2007-re az a kiváló monográfiája, amelyet a „A munkajog hazai szabályozásának alapkérdései”-ről írt, és amely a Novotni Kiadó gondozásában jelent meg. Ez a szakmai körök által országosan nagyra értékelt munkáját védte meg „summa cum laude” minősítéssel doktori értekezésésként a kiadását megelőzően. Ezt követően érdeklődési körébe bekerült a kollektív munkajog is, amelyet anélkül, hogy ezt megelőzően kutatta volna, az oktatásban alapos felkészültséggel oktatta. Ennek is volt köszönhető, hogy a kollektív munkajog témaköréből részben önállóan, részben Rácz Zoltánnal és velem együtt a kollektív munkajog egyes intézményeiről is színvonalas tanulmányokat tett közzé. Különösképpen foglalkoztatta őt a kollektív munkajog témakörén belül a szakszervezeti jogosultságok témaköre, valamint a munkaküzdőjoga. Mindezek alapján munka és közszolgálati jogi kutatásainak szintéziseként társult hozzám egyenrangú szerzőtársként ugyancsak a Novotni Kiadó gondozásában „A munka-, és közszolgálati jog intézményrendszerének kritikai és összehasonlító jogi elemzése” címen megjelent monográfiához, amely egyúttal tankönyvként szolgált a Miskolci Egyetem jogi karán. Ezért is adtuk ki újból az új Munka Törvénykönyvének 2012-ben történt hatályba lépést követően átdolgozva újból, amelynek átdolgozásában harmadik társszerzőként már közreműködött fiatal tanársegédként Mélypataki Gábor, aki most lett egyetemi docens. Kiváló oktató és tudományos munkásságát nagyban elősegítette, hogy az általa oktatott és kutatott jogterületen belül ügyvédi gyakorlatot folytatott és így az élő bírói joggyakorlatot is fel tudta dolgozni kritikailag munkáiban és életszerűvé tudta tenni tantárgya oktatását a hallgatók számára.

Tudományos és oktatói munkássága egyedülállóan magas színvonalú volt egészen 2020-ig, amíg a Covid meg nem jelent. Ekkor jelent meg utolsó munkája is. A bezártság nem tett jót neki. Habilitálni is szeretett volna, de már nem volt ereje hozzá. Szerettem volna elérni, hogy egyetemi tanári címmel honorálja az egyetem a

kiemelkedő oktatói és tudományos munkásságát, amellyel a kar hírnevét erősítette. Hirtelen bekövetkezett halála azonban ezt már nem tette lehetővé. A Covid miatti egy éves vesztegzár és online oktatás után, amikor már ismét jelenléti formában lehetett oktatni, kezdtük folytatni az oktatást úgy, miként azt korábban tettük. Én az európai és a tagállami összehasonlítással prelegáltam, ő a magyarral. Egészségi állapota azonban folyamatosan romlott, ami miatt 2022-ben kérte nyugdíjaztatását. Nyugdíjasként elzárkózva mindenkitől sajnos csupán fél évet élt. Többen panaszkodtak, hogy nem veszi fel nekik a telefont. Nekem mindig felvette. Kritikus elme volt. Sokszor kíméletlen őszinteséggel tett bírálatokat és legtöbbször neki volt igaza. Ezért egyetemi kollegái nem sértődtek meg rá igazán. Már csak azért sem, mert mihelyt lehiggadt azonnal elnézést kért. Nem lehetett rá haragudni, mert csupa szív volt és segítőkész. Halálhírét a szakma, bele értve magamat is megdöbbenéssel fogadta. Nehéz volt a ravatalnál elmondott sírbeszéddel elbúcsúznom tőle mindnyájunk nevében.

Gyuri! Életművedet megőrizzük és merítünk belőle, míg élünk.
Legyen Néked könnyű a föld! Liber Amicus Georg –Vale!
